I. MAMAJEV

VÄLISRIIKIDE MAJANDUS-GEOGRAAFIA

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

2/45019

I. MAMAJEV

VÄLISRIIKIDE MAJANDUSGEOGRAAFIA

ÕPIK
KESKKOOLI VIII KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

Originaali tiitel:
И. И. Мамаев
Экономическая география зарубежных стран
Учебник для VIII класса средней школы.
Утверждён Министерством просвещения РСФСР.
Учпедгиз, 1959.

Tõlkinud *J. Sõrmus.*

Tõlge kinnitatud
Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

ARHIIVKOGU

SISSEJUHATUS.

Majandusgeograafia uurib majanduse (tööstuse, põllumajanduse, transpordi) arengut ja paiknevust kogu maailmas tervikuna ja eraldi üksikute maade ning rajoonide territooriumil.

Majanduse arengus ja paiknevuses etendab peamist osa inimeste poolt loodav *ühiskondlik kord*, kuid suure tähtsusega on ka *looduslikud tingimused*. Soodne geograafiline asend ja kliima, viljakad mullad, mitmekesised maavarad ja metsarikkused, aga samuti hüdroenergiavarud soodustavad maade kiiremat majanduslikku arengut. Ebasoodsad looduslikud tingimused aeglustavad maade majandusliku arengu tempot.

Majandusgeograafia uurib iga maa majandust tihedas seoses ühiskondlīku korra, rahvastiku elu, geograafilise asendi ja looduslike tingimustega. Looduslike tingimuste (reljeefi, kliima, jõgede, mullastiku, taimkatte, maavarade) tundmaõppimisel kasutatakse füüsilisi kaarte. Rahvastiku ja majanduse tundmaõppimisel kasutame majanduskaarte, millel on märgitud linnad, maavarade kaevandamise rajoonid, töötleva tööstuse keskused, põllumajanduse paiknevus, liiklusteed. Peale füüsiliste ja majanduskaartide on olemas poliitilised kaardid. Poliitilistel kaartidel näeme riikide ja üksikute maailmajagude piire ja vastastikust asendit.

MAAILMA POLIITILINE KAART.

1. NSV Liit. Rahvademokraatia maad.

Enne *Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni* valitses kõigis maailma maades *kapitalism*. Vabrikud ja tehased kuulusid kapitalistidele. Paremad maad olid mõisnike käes. Võimul seisvad kapitalistid ja mõisnikud rõhusid rahvast.

Venemaa rahvaste poolt 1917. a. teostatud Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas tee *sotsialismile* ja *kommunismile*. NSV Liit on esimene sotsialismimaa. NSV Liidus kuuluvad vabrikud ja tehased riigile. Maa kuulub samuti riigile. Suur osa haritavast maast on antud põliseks kasutamiseks kolhoosidele, osa maast on kasutatud riiklike nõukogude majandite (sovhooside) organiseerimiseks.

Pärast Teist maailmasõda (1939.—1945. a.) võitis reas Euroopa ja Aasia maades rahvademokraatlik revolutsioon, mille tulemusel kehtestati *rahvademokraatlik kord*. Rahvademokraatia kindlustab ühiskonna sotsialistliku ümberkujundamise. Sotsialismi ülesehitamise teele on asunud kõik rahvademokraatia maad: Poola, Tšehhoslovakkia, Ungari, Rumeenia, Bulgaaria, Albaania ja Saksa Demokraatlik Vabariik Euroopas, Hiina, Koera Rahvademokraatlik Vabariik, Vietnami Demokraatlik Vabariik ja Mongoolia Rahvavabariik (moodustati 1924. a.) Aasias.

Nüüd eksisteerib maailmas kaks ühiskondlik-majanduslikku süsteemi — sotsialistlike maade maailmasüsteem ja kapitalistlike maade maailmasüsteem. Sotsialismileeri maad hõlmavad enam kui neljandiku maismaast ja seal elab üle kolmandiku maailma rahvastikust. Need maad toodavad umbes 33% maailma tööstustoodangust.

Poola, Tšehhoslovakkia, Ungari, Rumeenia, Bulgaaria, Albaania ja Jugoslaavia paiknevad Kesk- ja Kagu-Euroopas (vt. kaarti). Enne Teist maailmasõda olid need maad suures sõltuvuses väliskapitalist. Sõja-aastatel olid nad kas saksa või itaalia fašismi rõhumise all. Otsustavat osa nende maade vabastamisel fašistlikest röövvallutajatest etendasid Nõukogude armee võidud. Hiinas, Koreas ja Vietnamis (vt. kaarti) peremehetses samuti väliskapital. Korea oli Jaapani ja Vietnam Prantsusmaa koloonia. Jaapani imperialistid püüdsid Hiinat lõplikult orjastada. Jaapani interventid purustati Hiinas Nõukogude vägede ja Hiina Rahvavabastusarmee poolt.

Rahvademokraatia maades on läbi viidud põhjalikud ümberkujundused: kõrvaldati väliskapitali mõju, teostati *agraarreform* (mõisnikelt võeti maa ja see anti vähese maaga ning maata talupoegadele); *natsionaliseeriti* tööstus, pangad, põhilised transpordi- ja sidevahendid — kõik need võeti kapitalistidelt ja muudeti riigi omandiks.

Kasutades Nõukogude Liidu vennalikku abi, samuti aga üksteist vastastikku abistades, on rahvademokraatia maad teinud sotsialismi ülesehitamisel juba suuri edusamme. Sotsialistlik tootmine põhineb tootmisvahendite *ühiskondlikul omandusel*. Rahvademokraatia maades toimub rahvamajanduse arendamine üldriiklike plaanide alusel, kus peamist tähelepanu pööratakse rasketööstuse arendamisele, mis on sotsialistliku industrialiseerimise aluseks. *Plaanimajandus* võimaldab vähimate kuludega ja õigesti paigutada uute ettevõtete ehitamist mitmesugustes rajoonides ja otstarbekohasemalt kasutada loodusrikkusi. Rahvademokraatia maade tööstuse ja põllumajanduse arendamine kindlustab rahva materiaalse ja kultuurilise taseme tõusu. Välismaa ja kohalike kapitalistide ning mõisnike katsed takistada sotsialismi ülesehitamist ei õnnestunud. Seni veel säilinud kapitalistlikud elemendid (väiketöösturid ja -kaupmehed, kulakud) on rahvademokraatia maades riigi kontrolli all.

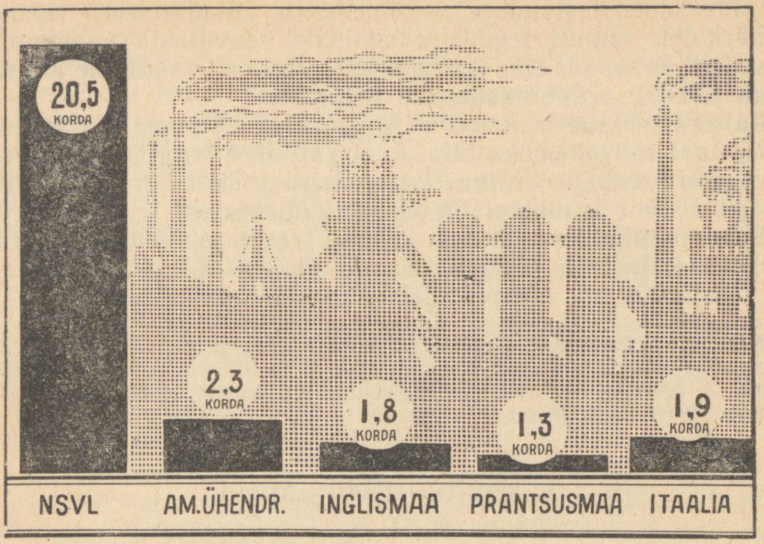

1. NSV Liidu ja kapitalistlike maade tööstustoodangu kasv ajavahemikul 1929.—1955. a.

Sotsialistlike maade majandus areneb kiires tempos. Seda soodustab nende ühiskondlik ja riiklik kord, mis on eesrindlikum kapitalistlike maade ühiskondlikust ja riiklikust korrast.

Ajavahemikul 1929—1955 kasvas NSV Liidus tööstustoodang enam kui kakskümmend korda, samal ajal kui suurimas kapitalistlikus riigis, Ameerika Ühendriikides, suurenes tööstustoodang ainult veidi enam kui kaks korda, paljudes teistes kapitalistlikes maades aga veelgi vähem (vt. diagrammi).

Sotsialistlike maade majandusliku arenemise kõrge tempo nähtub sotsialistlike maade ja kapitalistlike maade tööstustoodangu kasvu kõrvutamisel ajavahemikul 1950.—1955. a. (1950. a. tööstustoodang on võrrutatud 100%-ga).

	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Sotsialistlikud maad	100	120	138	158	177	195
Kapitalistlikud maad	100	109	111	119	119	131

Kiire arengutempo soodustab toodangu kasvu ühe elaniku kohta.

Sotsialistlike maade vahel areneb majanduslik, poliitiline ja kultuuriline koostöö. See avaldub vastastikuses abis, loodusrikkuste kasutamise ühistes huvides ja majanduse arendamise

plaanide kooskõlastamises aatomienergia kasutamiseks rahulikel eesmärkidel, samuti teaduslik-tehniliste saavutuste vahetamises. Sotsialistlike maade tihe sõbralik koostöö ja vastastikune abi rajanevad täieliku võrdõiguslikkuse põhimõttel.

Rahvademokraatia maad on oma riiklikult korralt *rahvavabariigid*. Igal rahvademokraatia maal valitakse kõrgem võimuorgan rahva poolt vabade valimistega salajasel hääletamisel. Juhtivat osa etendavad kommunistlikud ja töölisparteid.

Sotsialistliku leeri maade rahvad, eesotsas Nõukogude Liidu ja Hiina Rahvavabariigiga, juhivad ühtlasi võitlust kindla rahu eest. Seda võitlust toetavad teiste maade rahvad.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Mida uurib majandusgeograafia? 2. Andke rahvademokraatia maade majandusliku arenemise ja poliitilise korra üldine iseloomustus. 3. Kandke värvilise pliiatsiga maailma kontuurkaardile sotsialistlike maade piirid ja märkige nende nimed.

2. Kapitalistlikud maad.

Kapitalistlikes maades on põhilised tootmisvahendid *eraomandiks*: vabrikud ja tehased, maavarad, metsad ja paremad maad kuuluvad väikesele inimeste rühmale. Kõik rikkused luuakse tööliste ja talupoegade tööga, kuid need rikkused omandatakse kapitalistide ja mõisnike poolt. Iga kapitalist on huvitatud sellest, et juhtida ettevõtet võimalikult suurema kasuga, et saada suurimat kasumit. Maksimaalsete kasumite jahil ühinevad üksikud kapitalistid liitudesse, mida nimetatakse monopolideks. *Monopolid* (kompaniid, trustid, kontsernid) hoiavad enda käes või kontrollivad suurt osa ühe või mitme majandusharu toodangut ja selle turustamist. Nad kehtestavad kaupadele kõrged hinnad ja tugevdavad töötajate ekspluateerimist.

Kapitalistliku majanduse plaanitut arengut katkestavad kaupade «liigtootmise» tõttu perioodiliselt (mõningate ajavahemike järel) tekkivad *majanduskriisid*. Kriisid ei teki mitte seepärast, et kaupu ja toiduaineid toodetakse suuremates kogustes, kui on vaja elanikkonna tarvete rahuldamiseks, vaid seepärast, et laiadel rahvamassidel pole võimalik osta küllaldasel hulgal riiet, jalatseid, leiba, suhkrut ja teisi hädavajalikke esemeid. Selleks, et säilitada kaupade kõrgeid hindu, vähendavad kapitalistid kriisi ajal tootmist ning vallandavad töölisi, suurendades seega töötute hulka. Kodanluse poolt ekspluateeritav kapitalistlike maade töötajaskond peab raugematut võitlust oma olukorra parandamise eest.

Riiklikult korralt on enamik kapitalistlikke maid *kodanlikud vabariigid*. Vabariigi eesotsas on valitav president. Mõned riigid on *kuningriigid*. Kuningriigi pea — kuningas või kuninganna — saab võimu pärimise teel. Kapitalistlikes maades on

valitavad parlamendid (saadikute kojad). Need annavad seadusi. Seadused viib ellu valitsus. Töötajate huvide eest peetava võitluse eesotsas seisavad kommunistlikud parteid koos teiste töölisparteide ja demokraatlike organisatsioonidega, nad võitlevad rahva õiguste eest, üldise rahu eest rahvaste vahel, oma maa vabaduse ja sõltumatuse eest.

Suurbritannial, Prantsusmaal, Ameerika Ühendriikidel ja mitmel teisel kapitalistlikul riigil on *kolooniad,* s. t. maad, mis ei oma poliitilist iseseisvust ja mida valitsetakse võimude (kubermeride) poolt, kes määratakse sellest riigist (*metropolist*), kellele need maad kuuluvad.

Euroopa riigid hakkasid kolooniaid vallutama suurte geograafiliste avastuste ajajärgul (XV—XVI saj.) ja XIX saj. lõpuks osutus maailm jaotatuks. XIX saj. lõpul ja XX saj. algul puhkes võitlus kolooniate ümberjaotamise, s. o. nende ülevõtmise pärast ühelt kapitalistlikult riigilt teisele. Enamik kolooniaid asub Aafrikas, kuid neid on ka teistes maailmajagudes. Kapitalistid saavad kolooniatest oma vabrikutele ja tehastele madalate hindadega mitmesuguseid tooraineid, kuid tööstuskaupu müüvad nad kolooniates kõrgete hindadega. Kolooniates kuuluvad välismaistele kapitalistidele mitmesugused ettevõtted — maagikaevandused, vabrikud, istandused (kautšuki-, tee-, suhkruroo-, kohvi-). Kasutades neis ettevõtteis kohaliku elanikkonna odavat tööjõudu, saavad kapitalistid suuri sissetulekuid.

Kapitalistlike maade hulgas on majanduslikult nõrgalt arenenud maid, mis peavad võtma välislaenu. Arenenud maade kapitalistid annavad mahajäänud maadele rahalist laenu, mahutades ühtlasi oma kapitale nende maade mitmesugustesse tööstus- ja kaubandusettevõtteisse. Laenude eest saavad nad kõrgeid protsente, mahutatud kapitalist aga suurt tulu. Nii muutuvad võlgnikud maad majanduslikult *sõltuvateks.* Majanduslik sõltuvus viib mahajäänud maade poliitilise sõltumatuse kaotamisele. Neid kapitalistlikke riike, kes haarasid kolooniaid ja alistasid vähemarenenud maid, nimetatakse *imperialistlikeks.*

Koloniaal- ja sõltuvad maad jäävad majandusliku arengu tasemelt eesrindlikest kapitalistlikest maadest kaugele maha. Kolooniates ja sõltuvates maades on vabrikutööstus nõrgalt arenenud. Elanikkonna vajadusi rahuldavad kodukäsitöö ja käsitöötöödussaadused või välismaalt sisseveetavad kaubad. Põllumajanduses on säilinud feodaalsed suhted. Välismaised kapitalistid ja kohalikud mõisnikud-feodaalid ekspluateerivad julmalt kolooniate ja sõltuvate maade elanikkonda. Et koloniaal- ja sõltuvad maad saaksid arendada oma tööstust ja põllumajandust, peavad nad vabanema imperialistide koloniaalorjusest ja likvideerima feodaalsed suhted.

Kapitalistlike maade vahel käib alatine majanduslik võitlus tööstuskaupade turgude, tooraineallikate, kolooniate ja mõju

pärast sõltuvates maades. Kapitalistlike maade vahel tekkinud vastuolud kutsusid esile Esimese maailmasõja (1914.—1918. a.).

Esimene maailmasõda oli imperialistlik: sõdivad pooled — kaks rühma kapitalistlikke maid — võitlesid maailma ümberjaotamise pärast. Ühel pool olid Saksamaa, Austria-Ungari, Türgi ja Bulgaaria, teisel pool — Inglismaa, Prantsusmaa, Venemaa, Itaalia, Ameerika Ühendriigid ja rida teisi maid. Saksamaa ja ta liitlased said lüüa.

Esimese maailmasõja ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooniga algas kapitalismi üldkriis (langus). Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusel astus Venemaa sotsialismiteele. Poolas, Soomes, Eestis, Lätis ja Leedus, mis kuulusid revolutsioonieelse Venemaa koosseisu, suutis kodanlus imperialistlike riikide toetusel säilitada oma võimu. 1940. a. astusid Eesti, Läti ja Leedu, kelle rahvad taaskehtestasid nõukogude korra, NSV Liidu koosseisu.

Pärast Esimest maailmasõda kaotas Saksamaa kõik oma kolooniad ja osa ta territooriumist liideti teiste maadega. Endise Austria-Ungari territooriumil tekkisid uued riigid — Austria, Ungari ja Tšehhoslovakkia. Balkani poolsaarel tekkis Jugoslaavia riik; tema koosseisu läksid endised iseseisvad Serbia ja Tšernogooria, samuti osa Austria-Ungarist. Türgi kaotas oma valdused Aasias ja Aafrikas. Saksa ja Türgi valdused jaotati peamiselt Inglismaa ja Prantsusmaa vahel.

Teine maailmasõda algas 1939. a. fašistliku Saksamaa kallaletungiga tema naabruses asuvale Poolale. 1941. a. tungisid saksa fašistlikud hordid kallale NSV Liidule. Nõukogude Liidu rahvad kaitsesid kangelaslikult oma kodumaad. Fašistliku Saksamaa ja tema liitlaste (Jaapani, Itaalia jt.) vastu sõdisid NSV Liit, Inglismaa, Ameerika Ühendriigid, Prantsusmaa ja rida teisi riike. Peamist osa etendas fašistliku leeri purustamisel aga Nõukogude armee.

Rida maid Euroopas ja Aasias astus, nagu me juba nägime, fašismi üle saavutatud võidu tulemusel sotsialismiteele. Tugevnes koloniaalrahvaste rahvavabastusvõitlus. Nad nõuavad imperialismi koloniaalsüsteemi hävitamist. Koloniaalsüsteem on kandnud juba suuri kaotusi. Aasias saavutasid iseseisvuse endised suured kolooniad, nagu India, Birma ja Indoneesia, Aafrikas Sudaan, Liibüa, Maroko ja Tuneesia.

India, Birma, Indoneesia, Araabia Ühinenud Vabariik (Egiptus ja Süüria) ja mõned teised imperialistlike riikide võimu alt vabanenud maad otsivad ühiskondlik-majandusliku arengu uusi teid. Nad teostavad rahuarmastavat välispoliitikat ja piiravad erakapitali (eriti välismaise) osatähtsust. Rahvusliku tööstuse ja põllumajanduse areng tugevdab nende sõltumatust ja tõstab elanikkonna materiaalset elatustaset.

Pärast Teist maailmasõda moodustati Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (lühendatult ÜRO), kelle peamiseks eesmärgiks on üldise rahu säilitamine. Kapitalistlike maade reaktsiooniline

kodanlus püüab ette valmistada sõda NSV Liidu ja rahvademokraatia maade vastu. Sõja ettevalmistamise eesmärgil luuakse kapitalistlike maade vahel sõjalisi blokke (liite).

Nõukogude Liit, Hiina, India ja paljud teised maad võitlevad aktiivselt kindla rahu säilitamise, rahuliku kooseksisteerimise kindlustamise, kõigi maade sõltumatu arengu ja majandusliku koostöö eest, vaatamata nende ühiskondlikule ja poliitilisele korrale.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Mille poolest erinevad kapitalistlikud maad sotsialistlikest maadest majanduslikult ja poliitiliselt? 2. Kasutades statistilisi näitajaid (vt. lk. 5), joonestage graafik, mis illustreerib tööstustoodangu kasvu sotsialistlikes ja kapitalistlikes riikides. 3. Kandke värvilise pliiatsiga maailma kontuurkaardile tähtsamate kapitalistlike maade — Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia, Prantsusmaa, Saksa Föderatiivse Vabariigi, Itaalia ja Jaapani nimed.

POOLA RAHVAVABARIIK.

Pindala 312 000 km². 28,8 milj. elanikku.
Rahvavabariik. Pealinn — Varssavi.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused. Rahvastik.

Geograafiline asend. Poola Rahvavabariigi territoorium paikneb Kesk-Euroopas, Nõukogude Liidu ja Saksa Demokraatliku Vabariigi vahel. Lõunas piirneb ta Tšehhoslovakkiaga; põhjas uhub teda Balti meri, millel on suur tähtsus läbikäimises teiste maadega.

Enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni oli Poola Venemaa koosseisus; osa tema territooriumist kuulus Saksamaale ja Austria-Ungarile. Oktoobrirevolutsioon andis rahvastele enesemääramise õiguse, loodi võimalus iseseisva Poola riigi tekkimiseks. Astunud välja Venemaa koosseisust, jäi Poola kapitalistlikuks maaks, kus peremehetsesid mõisnikud ja kapitalistid. Poola majandus oli suures sõltuvuses väliskapitalist.

Teise maailmasõja ajal okupeerisid (hõivasid) fašistliku Saksamaa väed Poola territooriumi. Pärast nende väljakihutamist Nõukogude armee ja Poola armee poolt kehtestas rahvas oma maal rahvademokraatliku korra ja asus sotsialismi ülesehitamise teele. Rahva-Poola külge liideti põlised Poola maad, mis kauges minevikus olid haaratud saksa feodaalide poolt.

Looduslikud tingimused. Poola on pinnaehituselt enamasti *tasandikuline* maa. Tema põhja- ja keskosa hõlmab suur Poola madalik, mis liitub idas Ida-Euroopa lauskmaaga ja läänes Põhja-Saksa madalikuga. Poola põhjaosas on säilinud jääajastiku jäljed moreenseljakute ja järvede näol; esineb ka soostunud alasid, mida on osaliselt kuivendatud. Balti mere rannik on enamikus lauge, liivane. Siin on ainult kaks suuremat lahte: Gdanski laht koos Visla lahega ja Pomorze laht koos Szczecini lahega. Siin-seal piki rannikut esineb istutatud männimetsaga kinnistatud liivaluiteid. Balti meri on kalarikas.

Poola madalik läheb lõunas üle künklikeks kõrgustikeks

(Väike-Poola jt.), mis on vanade kulunud mägede jäänusteks. Lõuna pool kerkivad noored Karpaadi mäed (kõrgusega kuni 2000 m), edelas vanad ja tugevasti kulunud Sudeedi mäed (kuni 600 m). Karpaatide ja Sudeetide vahel kulgevad juba vanadest aegadest tähtsad liiklusteed, mis ühendavad Poolat Tšehhoslovakkia ja teiste Doonau jõgikonna maadega.

Poola kliima on *paraskontinentaalne,* üleminekukliima Lääne-Euroopa pehmelt, Atlandi ookeani mõju all olevalt kliimalt karmimale Ida-Euroopa kliimale. Loodes on jaanuari keskmine temperatuur 1°, idas —4°, juuli keskmine temperatuur on läänes +17°, kagus +19°. Talvel vahelduvad kerged külmad sagedaste suladega, lumikatte kestus on kaks-kolm kuud. Aastane sademete hulk on 45—60 cm, millest piisab põllumajanduslike kultuuride kasvatamiseks. Rikkalikud sademed suve lõpul ja sügisel segavad vahel saakide koristamist. Karpaatides ja Sudeetides on karmim kliima kui tasandikel, sademeid on rohkem (80—100 cm ja enam), Karpaatide kõrgemail tippudel säilib suvel kaua väiksemaid igilume välju.

Poolas on rohkesti veerikkaid jõgesid. Suuremad neist — Visla, Odra ja nende tähtsamad lisajõed — on laevatatavad. Mitmed veelahkmed võimaldavad jõgede ühendamist kanalitega. Poola tähtsam jõgi Visla algab Karpaatidest ja suubub Balti merre.

Domineerivad *leetunud* mullad. Kõige viljakamad on Visla ja Odra orus asuvad alluviaalmullad, samuti lõunas esinevad lössilaadsed mullad ja mustmullad. Üle $^1/_5$ maa territooriumist katavad metsad, mis levivad enamikus läänes ja kirdes, samuti ka lõunapoolsetel kõrgustikel ja mägedes. Valgevene NSV piiril asub Belovežje põlismets — rahvuspark piisonite kaitsealaga. Metsad vahelduvad väiksemate salude näol põldude ja niitudega. Metsad on enamikus segametsad männi ülekaaluga, mägedes aga koosnevad nad männist, nulust ja kuusest. Lehtpuudest kasvavad läänes ja lõunas pöök ning tamm.

Maavarad. Poola on rikas kivisöelt. Suurim kivisöe leiukoht (vt. kaarti) — Ülem-Sileesia bassein — asub lõunas. Tähtis on ka Walbrzychi (loe: valbžihh) bassein Sudeetides. Kivisõevarud nendes kahes basseinis ulatuvad kokku üle 70 miljardi tonni. Läänes ja maa keskosas esineb pruunsütt (varud kokku üle 40 miljardi tonni). Karpaatide jalamil leidub naftat ja looduslikku gaasi. Põhja- ja idarajoonides on palju turvast. Poolas leidub rauamaaki. Selle leiukohad asuvad peamise kivisõebasseini lähedal, samuti esineb rauamaaki Väike-Poola kõrgustikul ja maa keskosas. Poola on rikas polümetallimaakide (tsink, seatina) varude poolest. Leidub ka vaske. Värviliste metallide leiukohad on lõunas. Suured keedusoola varud asuvad maa lõuna- ja keskosas.

Energeetilised ressursid ja toorained soodustavad rasketööstuse (mäetööstuse, metallurgia, masinaehituse, keemiatööstuse) arenemist.

Rahvastik. Rahvuslikult koosseisult on Poola elanikkond ühtlane. *Poolakad* kuuluvad lääneslaavlaste rühma, kes oma keelelt ja kultuurilt on lähedased idaslaavlastele (venelastele, ukrainlastele, valgevenelastele). Poola on asustatud võrdlemisi tihedalt; keskmiselt tuleb ühe ruutkilomeetri kohta 92 elanikku. Kõige tihedamini on asustatud Sileesia tööstusrajoon (üle 150 ei. 1 km² kohta), samuti ka rajoonid Sudeetide ja Karpaatide jalamil. Üle 40% kogu rahvastikust elab linnades.

Töötajate elu oli kodanlikus Poolas kapitalistide ja mõisnike rõhumise all äärmiselt raske. Töölised said väikest palka. Vähese maaga ja maata talupojad, kes rentisid mõisnikelt maad, andsid rendi eest sageli kuni pool saagist. Riigis oli alati palju töötuid.

Poola Rahvavabariigi töötajad ehitavad sotsialistlikku ühiskonda. Töölised töötavad Rahva-Poolas rahvale kuuluvais sotsialistlikes ettevõtteis — kaevandustes, tehastes ja vabrikutes. Talupojad harivad neile kuuluvat maad. Nad ühinevad tootmiskooperatiividesse.

Poola rahvas on loonud kõrge kultuuri — kirjanduse, teaduse, kunsti. Eriti avarad tingimused kultuuri arendamiseks loodi rahvavõimu ajal. Seati sisse üldine koolikohustus; paljud tööliste ja talupoegade lapsed omandavad kesk- ja kõrgema hariduse.

Poola rahva hulgast pärinevad suur astronoom Kopernik, Puškini kaasaegne ja sõber — tuntud luuletaja Mickiewicz, kuulus helilooja Chopin.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Kas võib Poola geograafilist asendit nimetada soodsaks? 2. Hinnake Poola looduslikke tingimusi tööstuse ja põllumajanduse arendamise seisukohalt. 3. Kandke tingmärkide abil kontuurkaardile tähtsamad söe ja teiste maavarade leiukohad.

2. Majandus. Linnad.

Majanduse üldine iseloomustus. Poolas, nagu kõigis teisteski rahvademokraatia maades, kuulutas riik oma omandiks (natsionaliseeris) varem kapitalistidele kuulunud kivisöe- ja maagikaevandused, vabrikud ja tehased, raudteed, mere- ja jõelaevad, pangad ja suurärid. Mõisnikelt konfiskeeritud maa jaotati talupoegade vahel. Osal endistel mõisnike maadel moodustati riiklikud majandid (meie sovhooside tüüpi). Ühiskondlik omandus tootmisvahendeile, plaanimajanduse süsteem, loodusrikkused ning sõbralike maade naabrus kindlustavad Poola majanduse kiire arengutempo.

Kapitalismi ajal majanduslikult mahajäänud maast muutus Poola *industriaal-agraarmaaks*. Tema majanduses kuulub esikoht tööstusele, kuid tähtsat kohta omab ka põllumajandus. Kui Poola jäi minevikus tööstuslikult arengult mitu korda maha sellistest maadest nagu Prantsusmaa ja Itaalia, siis nüüd on ta tööstustoodangu osas möödunud Itaaliast ja läheneb Prantsusmaa tasemele.

Tööstus. Peamist tähelepanu pööratakse *rasketööstuse* arendamisele: söe, malmi ja terase tootmisele, mitmesuguste masinate ehitamisele ja keemiatööstuse saaduste tootmisele. Rasketööstuse arengust sõltub ka edukas toiduainete ja kergetööstuse, samuti aga põllumajanduse ja transpordi areng. On loodud uued sotsialistliku tööstuse harud — masinaehitus, laevaehitus, keemiatööstus.

Kivisöetööstus on Poola tähtsaim majandusharu. Kivisöetööstus annab aastas 100 milj. tonni sütt (vt. diagrammi) ja varustab maad täielikult kütusega; suur kogus sütt eksporditakse teistesse maadesse. Peamise osa söetoodangust annab Ülem-Sileesia bassein (keskus K a t o w i c e). Poolas toodetakse ka pruunsütt. Kivisöel ja pruunsöel töötavad suured elektrijaamad, mis kõrgepingeliinidega on seotud ühtseks energiasüsteemiks. Elektrijaa-

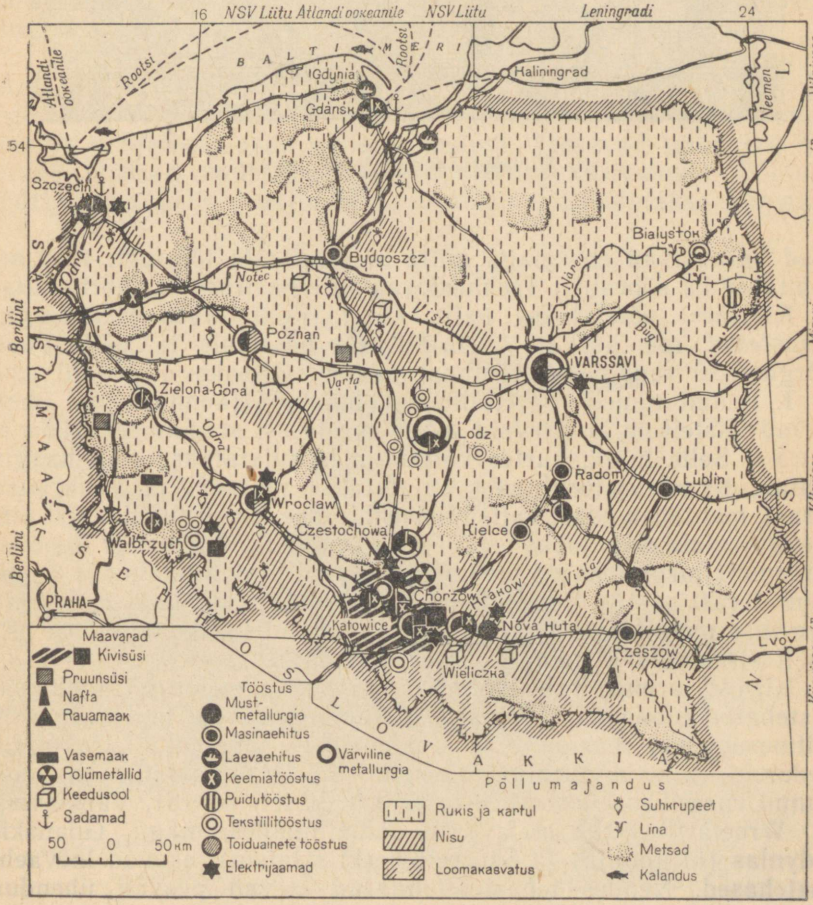

2. Poola tööstus ja põllumajandus.

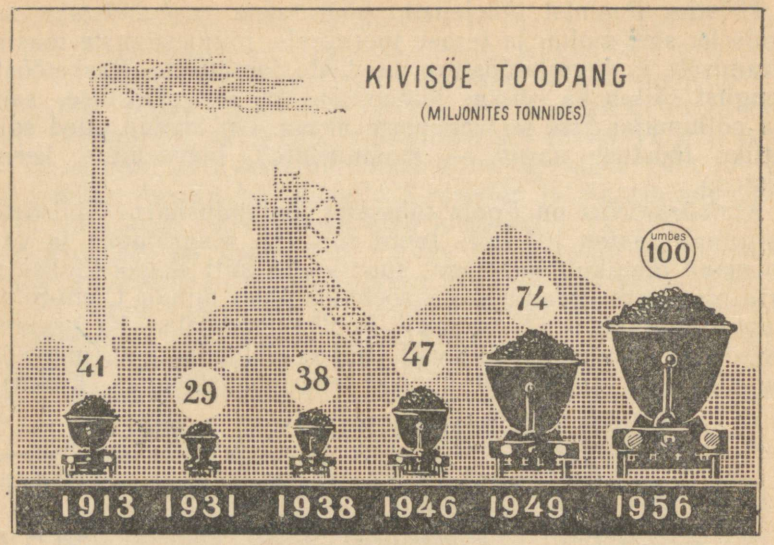

3. Kivisöetoodangu kasv Poolas.

mad varustavad energiaga mitte ainult Poola tööstust, vaid osa juhitakse ka sõbraliku Tšehhoslovakkia tehastesse ja vabrikutesse.

Kivisöest põletatakse palju koksi. Koks läheb *metallurgiatehastesse*, mis asuvad Ülem-Sileesia basseinis ja Väike-Poola kõrgustikul rauamaagi tootmise rajoonis. Krakowi lähedal asub V. I. Lenini nimeline metallurgiakombinaat (kombinaadid ühendavad üksteisele järgnevaid tootmisprotsessi staadiume) N o v a - H u t a. Selle hiiglasuurtes kõrgahjudes sulatatakse rauamaagist malmi, terasesulatusahjudes sulatatakse malmist ja vanarauast terast, mis läheb edasi valtsimistsehhidesse. Osa rauamaagist oma metallurgiatehaste jaoks veab Poola sisse NSV Liidust ja Rootsist. Mustmetallurgiatehased toodavad üle 3 milj. tonni malmi ja 5 milj. tonni terast aastas. See on kolm korda rohkem kui 1938. a. Sileesia värvilise metallurgia tehased töötavad põhiliselt kohalikul ja osaliselt sisseveetaval tsingi- ja seatinamaagil.

Kiiresti areneb rahvavõimu aastail *masinaehitus*. Masinaehitustehased toodavad tööstusele, põllumajandusele ja transpordile mitmesuguseid masinaid ja seadmeid — tööpinke, traktoreid, vedureid, autosid, turbiine, söekombaine. Masinaehitus on koondunud enamikus Ülem-Sileesiasse (vt. kaarti lk. 16), Varssavisse ja Wroclawi (l.: vrotslav). Sadamalinnades, nagu Gdanskis, Gdynias (l.: gdõnja) ja Szczecinis (l.: štšetsin), asuvad laevaehitustehased. Nendes tehastes ehitatud laevad peavad ühendust teiste maadega merd kaudu.

Areneb *keemiatööstus*. Keemiatehased kasutavad kivisöe kok-

sistamisel saadavaid kõrvalprodukte (gaas, tõrv) lämmastikväetiste, värvide ja ravimite tootmiseks. Pruunsöest saadakse põlevgaasi ja vedelkütust (bensiini). Kivisool on tooraineks hapete ja sooda tootmisel. Maa lõunaosas asub Wieliczka (l.: vielitška), üks vanemaid soolakaevandusi mitte ainult Poolas, vaid kogu Lääne-Euroopas.

Peamiseks kergetööstuse haruks on *tekstiilitööstus* (puuvillase ja villase riide ning linatööstus). Tekstiilitööstus hakkas arenema juba siis, kui Poola kuulus Vene riigi koosseisu. Tekstiilitööstuse arenemist soodustas Venemaa arvuka elanikkonna suur nõudmine riidekaupade järele. Suurim tekstiilitööstuse keskus on L o d z. Tekstiilitööstuse ettevõtteid on Varssavi ümbruses, Bialystokis (l.: bjalõstok) ja Sudeetide eelmäestikus. Puuvillavabrikud töötavad enamasti NSV Liidust sisseveetaval puuvillal. *Toiduainete tööstuse* üheks tähtsamaks haruks on jahu- ja suhkrutööstus. Suured metsavarud kindlustavad toorainega puidutööstust.

Kodanliku Poola **põllumajandus** paistis silma äärmise tehnilise mahajäämuse poolest. Masinaid ja väetisi peaaegu ei kasutatudki; kariloomi oli vähe. Rahvavalitsuse poolt teostatud agraarreform muutis põhjalikult maa põllumajandust. Töötavad talupojad ühinevad ühiseks maaharimiseks tootmiskooperatiividesse. Põldudel töötab juba palju traktoreid ja kombaine, kasutatakse mineraal-

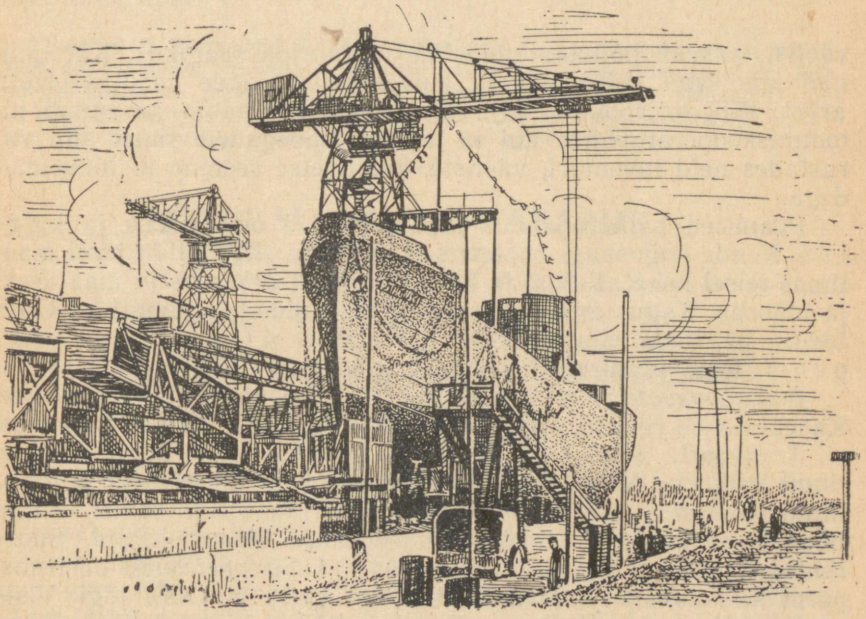

4. Gdansk. Laeva vettelaskmine.

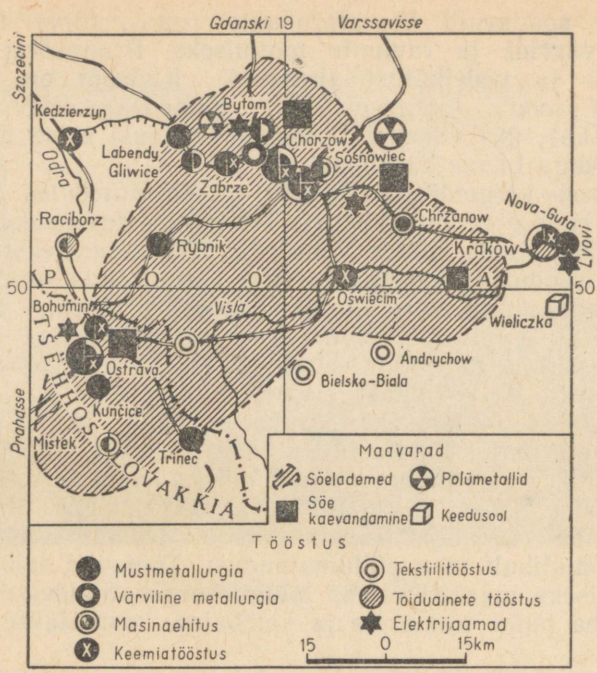

5. Ülem-Sileesia tööstusrajoon.

väetisi, kasvab põllumajanduslike kultuuride saagikus. Külvipinnad laienevad jäätmaade ja kuivendatud maade kasutuselevõtu arvel. Riik on loonud palju masina-traktorijaamu ja annab nii tootmiskooperatiividele kui ka üksiktalupoegadele suurt abi, varustades neid inventari, väetiste, kvaliteetse seemne ja tõuloomadega.

Peamised põllumajanduslikud kultuurid on r u k i s ja k a r t u l. Nende kogusaagi poolest seisab Poola NSV Liidu järel maailmas teisel kohal. Rukist ja kartulit kasvatatakse palju maa kesk- ja idaosas. Kagus esinevatel viljakatel muldadel, samuti ka Odra ülem- ja Visla alamjooksul külvatakse n i s u ja s u h k r u p e e t i. Kiudkultuuridest kasvatatakse l i n a.

Loomakasvatus on teinud Poolas silmapaistvaid edusamme. Kasvatatakse veiseid, sigu, hobuseid ja lambaid. Areneb kalandus.

Transport. Poolas on 25 000 km *raudteid.* Läbi Poola territooriumi kulgevad NSV Liitu ja Lääne-Euroopat ühendavad raudteeliinid (Moskvast üle Varssavi Berliini, Prahasse ja Viini). Ehitatakse uusi raudteid ja elektrifitseeritakse olemasolevaid. Suure tähtsuse on omandanud ka *autotransport. Siseveeteedest* on transpordi seisukohalt suurema tähtsusega Visla ja Odra jõgi. Visla on Bugi jõe ja kanali kaudu ühendatud NSV Liidu Dnepri-süsteemiga. Odra on tähtis kivisöe väljaveo ja Rootsi rauamaagi sisse-

veo magistraal. Mere kaudu peetavaid *välisseoseid* teenindavad Balti mere sadamad.

Linnad. Varssavi (1,1 milj. elanikku) — Poola pealinn, asub maa keskosas. Suurem osa linnast paikneb Visla kõrgel vasakul kaldal, väiksem osa madalal paremal kaldal. Varssavi on suur masinaehituse, elektrotehnika, keemiatööstuse, tekstiili- ja toiduainete tööstuse keskus. Varssavisse ehitati rahvavõimu aastail Poola esimene traktoritehas ja esimene sõiduautode tehas. Saksa fašistlike vägede poolt purustatud Varssavit taastatakse ja ehitatakse kiiresti. Varssavi muutub üheks ilusamaks linnaks Euroopas. Üldist tähelepanu köidab keskmagistraal «Ida—Lääs» ning Kultuuri ja Teaduse palee, mis ehitati Nõukogude Liidu poolt kingituseks poola rahvale.

Krakow (472 000 el.) — iidne Poola linn Visla ülemjooksul. Linn on tihedasti seotud Ülem-Sileesia tööstusrajooniga. Krakow on tähtis transporditeede sõlmpunkt, tööstus- ja kultuurikeskus maa lõunaosas. Krakowi ülikool on üks vanemaid ülikoole Euroopas.

Gdansk, Gdynia ja Szczecin — Balti mere sadamad, mille kaudu Poola peab kaubanduslikke sidemeid paljude maadega. Gdanski sadamas toimub kaupade ümberlaadimine merelaevadelt jõelaevadele ja vastupidi. Gdynia on tähtis kivisõe ja rauamaagi sisseveo sadam ning suurim kalapüügikeskus. Szczecin paistab peale laevaehituse silma veel oma metallurgia- ja puidutööstusega.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Miks pööratakse Poolas, nagu teisteski rahvademokraatia maades, peamist tähelepanu rasketööstuse arendamisele? 2. Põhjendage, kasutades majanduskaarti, tähtsamate tööstusharude paiknemist lõunas, maa keskosas ja Balti mere rannikul. 3. Jälgige majanduskaardilt tähtsamate põllumajanduslike kultuuride levikut ja põhjendage seda.

TŠEHHOSLOVAKKIA VABARIIK.

Pindala 128 000 km². 13,5 milj. elanikku.
Rahvavabariik. Pealinn — Praha.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused. Rahvastik.

Geograafiline asend. Tšehhoslovakkia vabariik asub nagu Poolagi Kesk-Euroopas, kuid ei oma vahetut väljapääsu merele. Merekaubanduses kasutab Tšehhoslovakkia naabruses asuvate sõbralike maade sadamaid. Põhjas piirneb Tšehhoslovakkia Poolaga, idas NSV Liiduga, lõunas Ungari ja Austriaga, läänes Saksa Demokraatliku Vabariigiga ja Saksa Föderatiivse Vabariigiga.

Tšehhoslovakkia koosseisu kuuluvad maa lääneosas asuv Tšehhia, mis hõlmab suurema osa territooriumist, ja idas asuv Slovakkia.

Looduslikud tingimused. Erinevalt suuremas osas tasandikulisest Poolast on Tšehhoslovakkia reljeef mägine: läänes Tšehhi-Moraavia platoo, idas kerkivad Karpaadi mäed. Reljeefi mitmekesisus põhjustab suuresti ka klimaatiliste tingimuste, mullastiku ja taimkatte mitmekesisuse.

Tšehhi-Moraavia platoo on ümbritsetud madalatest, metsaga kaetud mägedest: kirdes Sudeedi mäed, loodes Maagimäestik (Krušne), edelas Tšehhi Metsamäestik ja Šumava. Platoo lääneosa veestab Sudeetidest algava Labe (Elbe) lisajõgi Vltava. Tšehhi-Moraavia platoo idaserval voolab Doonau lisajõgi Morava. Kirdes (Sileesiast) algab Odra jõgi.

Tšehhia kliima, formeerudes põhiliselt Atlandi õhumasside mõju all, on *paras-kontinentaalne*; suvi on soe, talv mitte eriti külm (Prahas on jaanuari keskmine temperatuur —1°,5, juuli + 19°,2). Sademeid (50—80 cm) on põllumajanduse jaoks piisavalt. Labe-Vltava basseini mullastikus on ülekaalus võrdlemisi viljakad *pruunmullad*, kõrgustikel aga *leetmullad*. Kõrgustikel ja mägedel kasvavad okaspuumetsad (kuusk ja nulg).

Suurema osa Slovakkiast võtavad enda alla Karpaadi mäed. Kõrg-Tatra massiiv tõuseb 2663 m kõrgusele. Mägises Slovakkias on kliima kontinentaalsem kui Tšehhias. Talved on seal karmid, lumerohked. Põlluharimiseks on kõige sobivamad mägedevahelised orud. Karpaatide nõlvadel kasvavad metsad — madalamas vöötmes tamme- ja pöögimetsad, kõrgemal kuuse- ja nulumetsad. Lamedaks kulunud mäeharjadel on head karjamaad. Arvukad jõed, mis laskuvad mühisedes mägedest, moodustavad tähtsa hüdroenergia-allika. Slovakkia edelaosas asub maa suurim madalik — osa Kesk-Doonau madalikust. Viljakad *must-* ja *alluviaalmullad* ning pikk palav suvi soodustasid selle rajooni kujunemist maa viljaaidaks. Madaliku äärealal, Ungari piiril, voolab Lääne-Euroopa suurim jõgi — Doonau.

Maavarad. Hüdroenergia. Metsad. Tšehhoslovakkia mitmesugustes osades esineb mitmekesiseid maavarasid. Suurema tähtsusega on kivi- ja pruunsüsi (vt. kaarti). Odra ülemjooksul (Sileesias) asub suur kivisöe leiukoht, mis on Poola Ülem-Sileesia kivisöebasseini jätkuks. Kivisütt leidub ka Praha rajoonis. Pruunsütt leidub Maagimäestikus ja Karpaatides. Karpaatides on rauamaagi, polümetallide, mangaani- ja vasemaagi leiukohti. Tšehhia on ammust ajast kuulus grafiidi ja kaoliini (savi, millest valmistatakse portselani) leiukohtade poolest.

Suureks loodusrikkuseks on Slovakkia metsad. Maagimäestiku jalamil on palju ravitoimega mineraalvee-allikaid. Mõned neist on üle-euroopalise kuulsusega, nagu näiteks kuurortlinna Karlovy-Vary allikad.

Maavarad, hüdroenergeetilised ressursid ja mets kindlustavad tööstuse arenemise. Osa tooraineid (nafta, puuvill, rauamaak) veab Tšehhoslovakkia sisse.

Rahvastik. Tšehhoslovakkia on asustatud kahe hõimurahva — *tšehhide* ja *slovakkidega.* Nad kuuluvad lääneslaavlaste hulka, on lähedased keelelt ja kultuurilt ning on ühe riigi võrdõiguslikeks rahvasteks.

Keskmine rahvastiku tihedus on 106 elanikku 1 km² kohta. Tihedamini on asustatud Tšehhia tööstusrajoonid, kuna hõredam on asustus Slovakkia mägialadel. Tšehhoslovakkia paistab silma linnarahvastiku kõrge protsendi poolest. Vanades linnades on säilinud keskaegse arhitektuuriga hooneid.

Tšehhoslovakkia rahvad on loonud kõrge kultuuri. Suur pedagoog Jan Amos Komenský oli tšehhi rahva poeg. Maailmakuulsad on helilooja Smetana teosed.

Sotsialistliku ülesehitustöö arenemine Tšehhoslovakkias kindlustab töötajate materiaalse ja kultuuritaseme tõusu. Nüüd on isegi Slovakkia kaugemates nurkades, mis minevikus olid kõige mahajäänumateks osadeks, koolid, raamatukogud ja teatrid.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Mille poolest erineb Tšehhoslovakkia geograafiline asend Poola geograafilisest asendist? 2. Tõmmake kontuurkaardil piir Tšehhia ja Slovakkia vahele. 3. Võrrelge Tšehhia ja Slovakkia looduslikke tingimusi põllumajanduse ja tööstuse arendamise seisukohalt.

2. Majandus. Linnad.

Tšehhoslovakkia on *kõrgelt arenenud tööstusmaa.* Tööstusliku arengu tasemelt kuulub Tšehhoslovakkiale Euroopa maade hulgas üks esikohtadest. Koos Nõukogude Liiduga abistab Tšehhoslovakkia vajalike seadmete ja tehnilise konsultatsiooniga teisi rahvademokraatia maid nende sotsialistlikul industrialiseerimisel. Tšehhoslovakkias on kõrvuti tööstusega arenenud ka eesrindlik põllumajandus.

Tööstus. Tšehhoslovakkias oli tööstus ka varem hästi arenenud, ent siis olid ülekaalus kergetööstuse harud. Käesoleval ajal etendab peamist osa *rasketööstus.* Tšehhoslovakkias on tööstustoodangu hulk ühe elaniku kohta suurem kui Prantsusmaal ja Itaalias. Kaevandatakse üle 20 milj. t k i v i- ja üle 40 milj. t p r u u n s ü t t. Metallurgiatehastes sulatatakse m a l m i ja t e r a s t (umb. 5 milj. tonni). Juhtivaks tööstusharuks on *masinaehitus.* Valmistatakse mitmesuguseid masinaid — traktoreid, vedureid, elektrimootoreid, autosid, lennukeid ja tööpinke. Kergetööstuse harudest paistavad silma *tekstiili-, jalanõude,* klaasi- ja portselanitööstus. Kõrgelt on arenenud ka *toiduainete* tööstus (suhkrutööstus, õlletööstus). Masinad ja teised tööstustooted on Tšehhoslovakkia ekspordis esikohal.

Peamine kivisöe kaevandamise, koksikeemia, mustmetallurgia ja raskemasinaehituse rajoon on Tšehhi S i l e e s i a (keskus Ostrava), mis asub põhjaosas, Poola Sileesia tööstusrajooni naabruses. Mustmetallurgia tehased saavad osa rauamaaki Nõukogude Liidust. Teine mäe- ja metallurgiatööstuse rajoon asub Prahast läänes. Siin sulatatakse kohalikust rauamaagist ja vanarauast kvaliteetterast, mida kasutavad P r a h a, Brno ja Plzeni masinaehitustehased. Plzeni V. I. Lenini nimelises masinaehitustehases valmistatakse elektrivedureid, hüdraulilisi presse ja tööpinke. Pruunsöe baasil areneb Maagimäestiku rajoonis *keemiatööstus*. Mosti linna lähedal asub suurim keemiakombinaat, kus toodetakse pruunsöest bensiini, mineraalõlisid ja põlevgaasi. Piki Sudeedi mägesid paiknevad arvukad tekstiilitööstuse keskused, kus tekstiilitööstus arenes nagu teisel pool mägesidki (Poolas) seoses linakasvatamise ja lambakasvatusega juba keskajal. Puuvillase riide tootmine tekkis hiljem sisseveetava puuvilla baasil. Sudeetide rajoonis on arenenud klaasitööstus. Jabloneci linn on tuntud mitmesuguste värvilisest klaasist valmistatud toodete poolest. Maa keskosas asub üks maailma suuremaid jalatsitööstuse keskusi — G o t t w a l d o v.

Käesoleval ajal rajatakse intensiivselt tööstusettevõtteid ka varem mahajäänud agraarses Slovakkias. Energeetiliseks baasiks on siin *hüdroenergia*. Vahi jõele on ehitatud mitu elektrijaama. Metallurgiatööstuse, tselluloosi- ja paberitööstuse ning

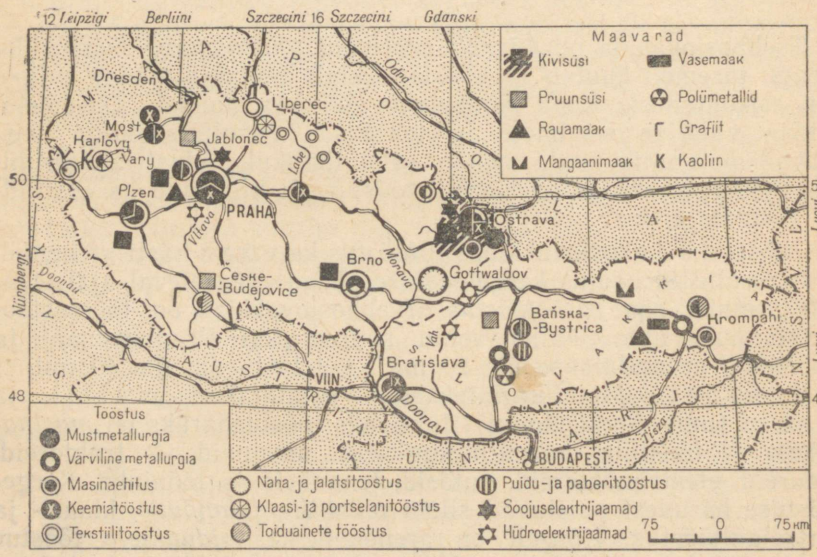

6. Tšehhoslovakkia tööstus.

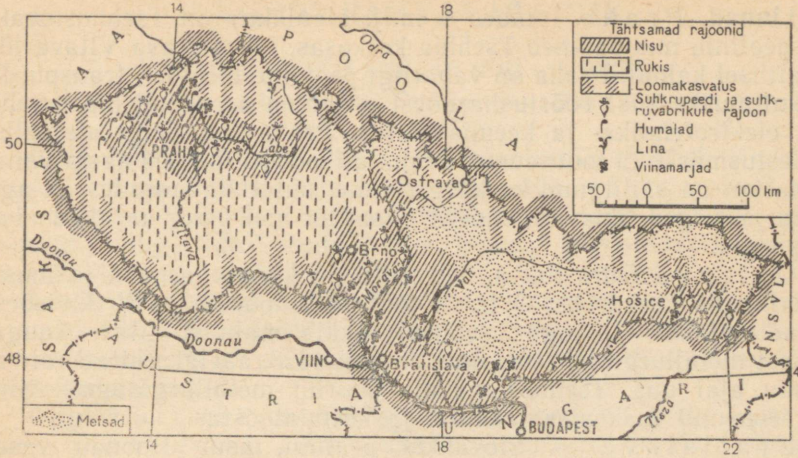

7. Tšehhoslovakkia põllumajandus.

teiste arenevate tööstusharude tooraineks on mineraalsed ressursid ja mets.

Põllumajandus on hästi arenenud ja paistab silma kõrge tehnika poolest, kuid tema osatähtsus on Tšehhoslovakkia majanduses tööstuse omast tunduvalt väiksem. Tähtsat osa etendavad talupoegade kollektiivmajapidamised ja riiklikud majandid. Rahvavalitsuse poolt on organiseeritud masina-traktorijaamad, mis osutavad abi kollektiivmajanditele ja üksikmajapidamistele. Tähtsamateks põllumajandusrajoonideks on Tšehhia keskosa, Morava org ja Kesk-Doonau madalik. Peamised teraviljakultuurid on nisu ja rukis. Nisu kasvatatakse kõigis kolmes peamises põllumajandusrajoonis, eriti Kesk-Doonau madalikul, rukist peamiselt Tšehhia lõunaosas asuvatel kõrgematel aladel.

Tehnilistest kultuuridest omavad suurt tähtsust suhkrupeedi külvid, mis koonduvad Labe ja Morava jõgikonda, ning humalad, mida kasvatatakse Maagimäestiku orgudes. Humalaid kasutatakse Plzeni ja teiste linnade õlletehastes, osaliselt ka eksporditakse. Tšehhias on palju puuviljaaedu ja Slovakkia lõunaosas viinamarjaistandusi.

Arenenud on samuti *piimakarjandus* ja *seakasvatus*. Loomasöödaks kasutatakse suhkrutööstuse jäätmeid, maisi ja kartulit. Slovakkia mägikarjamaadel kasvatatakse lambaid.

Peamisteks **transpordiliikideks** on Tšehhoslovakkias *raudtee-* ja *autotransport*. Enamikku asustatud punkte ühendavad autobussiliinid. Väljapääs Balti merele toimub Poola sadama Szczecini kaudu. Doonau kaudu suhtleb Tšehhoslovakkia teiste Doonau-äärsete maadega, ühtlasi kindlustab Doonau väljapääsu Mustale merele.

Linnad. P r a h a (umbes 1 milj. elanikku) on Tšehhoslovakkia pealinn, mis paikneb Tšehhia keskosas, laevatatava Vltava jõe maalilisel kaldal. Praha on vabariigi peamine tööstus-, transpordi- ja kultuurikeskus. Tööstusharudest on enam arenenud masinaehitus, elektrotehnika- ja keemiatööstus. Prahas on palju ajaloolisi mälestusmärke ja muuseume. Praha ülikool on üle 600 aasta vana. Vanalinn on säilitanud keskaegse ilme, uutes linnaosades on aga laiad ja sirged tänavad, suured ilusad hooned ning arvukad aiad ja pargid.

O s t r a v a Odra ääres, Sileesias, on kivisöebasseini ja mustmetallurgia keskuseks. Ostrava ümbruses toodetakse $^4/_5$ kivisöest ja sulatatakse $^4/_5$ kogu Tšehhoslovakkia malmist. Mitte kaugel vanast metallurgiatehasest, mis asutati 1828. aastal, ehitati rahvavõimu ajal uus, Tšehhoslovakkia suurim metallurgiatehas. Siin on arenenud raskemasinaehitus ja keemiatööstus.

B r a t i s l a v a — Slovakkia pealinn, asub Doonau vasakul kaldal, madalate mägede nõlvadel. Bratislava on suur tööstus- ja kultuurikeskus, tähtis raudteesõlm ja jõesadam. Siin asuvad masinaehitus- ja keemiatehased, kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtted. Bratislavas asub Slovakkia teaduste akadeemia ja ülikool.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Tšehhoslovakkia rasketööstuse paiknevust. 2. Märkige kontuurkaardile tingmärkide abil Tšehhoslovakkia suuremate linnade tähtsamad tööstusharud. 3. Jutustage Tšehhoslovakkia põllumajandusest, kasutades füüsilist ja majanduskaarti.

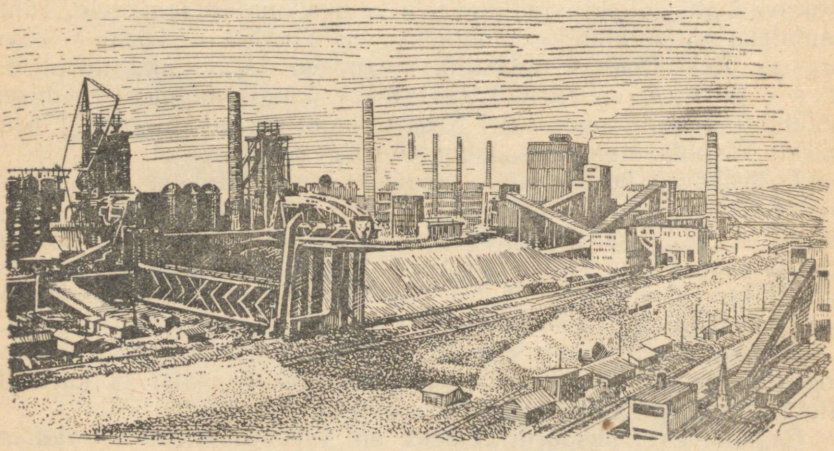

8. Metallurgiatehas Ostravas.

UNGARI RAHVAVABARIIK.

Pindala 93 000 km². 10 milj. elanikku.
Rahvavabariik. Pealinn — Budapest.

Geograafiline asend. Ungari Rahvavabariik paikneb Kesk- ja Kagu-Euroopa maade jaoks tähtsa liiklustee — Doonau keskjooksul. Põhjast piirneb Ungari Tšehhoslovakkiaga, kirdest Nõukogude Liiduga, idast Rumeeniaga, lõunast Jugoslaaviaga ja läänest Austriaga.

Looduslikud tingimused. Suur osa Ungarist asub Kesk-Doonau ehk Ungari madalikul. Äärmises põhjaosas ulatuvad Ungari territooriumile Karpaatide harud, läänes kerkivad madalad Kesk-Ungari mäed.

Ungari kliima on *kontinentaalne*: suvi on pikk, palav ja kuiv, talv võrdlemisi külm. Juuli keskmine temperatuur Ungari madalikul on +23°, jaanuari keskmine temperatuur —2°. Idas langeb talvel temperatuur vahel —25° kuni —28°-ni, kuid tavaliselt vaheldub pakane kiiresti sulaga. Aastane sademete hulk on läänes 80 cm, idas alla 50 cm. Idaosas esinevad põuad. Atlandilt ja Vahemerelt tulevad soojad õhumassid, puutudes kokku Ida-Euroopa tasandikelt tuleva külmema ja kuivema õhuga, kutsuvad esile järske ilmamuutusi.

Doonau ning ta vasakpoolne lisajõgi Tisza (l.: tissa) läbivad Ungari territooriumi põhjast lõunasse. Ungari territooriumil on need jõed aeglase vooluga. Laevasõidutingimuste parandamiseks puhastatakse Doonau sängi liivast ja mudast. Kesk-Ungari mäestiku jalamil asub suur Balatoni järv, mida kohalikud elanikud nimetavad «Ungari mereks». Järve maalilised kaldad meelitavad siia arvukalt turiste ja puhkajaid kogu maalt.

Ungari madalik, mis kujunes endise mere kohal, seisis palju sajandeid stepina (kohalik nimetus «pusta»). Nüüd on stepp üles küntud ja põlluks muudetud. Põllumaa protsendi poolest (60% territooriumist) kuulub Ungarile Lääne-Euroopas üks esikohtadest. Madalikul levivad *must-* ja *kastanmullad* on küllaltki viljakad.

Metsad hõlmavad 12% Ungari territooriumist, enamikus kasvab mets mägede nõlvadel. Idaosas, maa põuasemates rajoonides, ehitatakse niisutuskanaleid ja rajatakse metsaribasid, et säilitada mulla niiskust ja kaitsta põlde võrdlemisi sagedasti puhuvate sühhoveide eest, mis toovad põllumajandusele suurt kahju.

Maavarad. Ungaris on suured boksiidi- (alumiiniumi tooraine) varud. Peamised boksiitide leiukohad asuvad Kesk-Ungari mäestiku rajoonis (vt. kaarti). Karpaatide eelmäestikus asuvad tähelepandavad pruunsöe- ja rauamaagilademed. Maa lõunaosas asuv koksistuva kivisöe leiukoht on suure tähtsusega mustmetallurgiale. Maa lääneosas on nafta ja looduslikku gaasi leiukohti.

Rahvastik. *Ungarlased* ehk madjarid kuuluvad soome-ugri

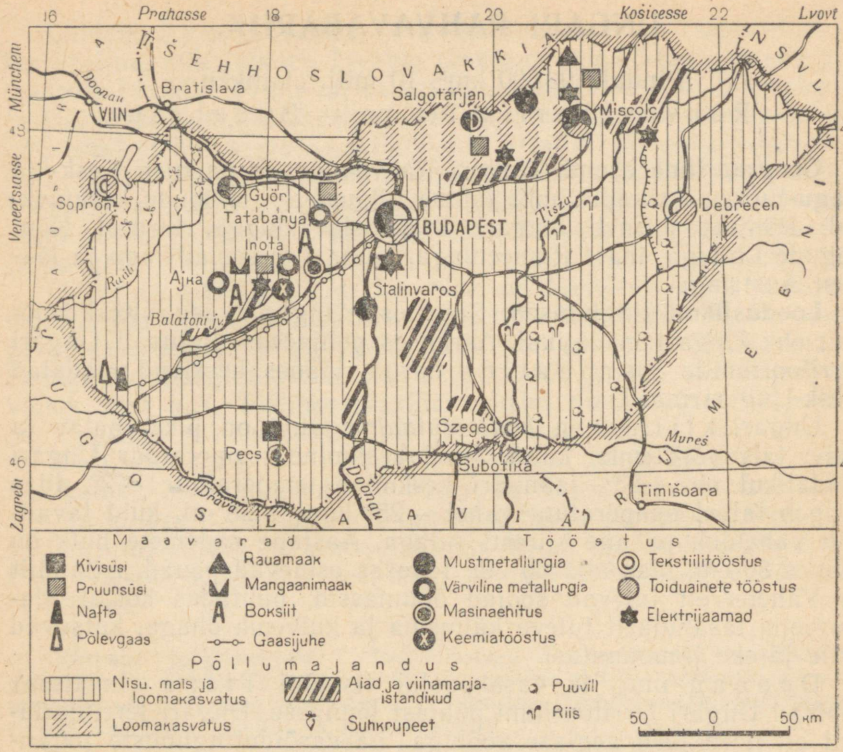

9. Ungari tööstus ja põllumajandus.

rahvaste hulka. Ungarlaste esivanemad rändasid Uraali-lähedastelt aladelt Doonau-äärsetesse steppidesse IX sajandil ning segunesid osaliselt seal elavate slaavi suguharudega.

Ungari on nagu Tšehhoslovakkiagi tihedasti asustatud maa; 1 km² kohta tuleb keskmiselt 107 elanikku. Üle poole elanikkonnast elab suurtes asulates ja külades. Vanas Ungaris oli palju talusid. Neile talupoegadele, kes varem elasid üksiktaludes, ehitatakse uusi külasid koolide, lasteaedade ja haiglatega. Linnades ehitatakse tehaseid, vabrikuid ja elumaju tööliste jaoks.

Majandus. Kodanliku Ungari majanduses oli juhtival kohal põllumajandus. Suur osa maast kuulus mõisnikele ja kulakuile. Tööstus oli nõrgalt arenenud ja tunduv osa sellest kuulus välismaistele kapitalistidele. Masinaid ja rida kergetööstuse saadusi veeti sisse välismaalt. Pärast seda, kui Ungari asus sotsialismiteele, toimusid maa majanduses põhjalikud muutused. Ungari Rahvavabariik muutus lühikese ajaga *industriaal-agraarmaaks*. Rahvamajanduses etendab juhtivat osa sotsialistlik tööstus. Hästi on arenenud põllumajandus.

Tööstus. Mineraalse tooraine baasil arenevad mitmesugused *rasketööstuse* harud. Karpaatide eelmägedes toodetakse pruunsütt ja rauamaaki. Siin arenevad ka *mustmetallurgia* ja *raskemasinaehitus*. Pruunsütt kasutavad suured elektrijaamad, mis annavad energiat tööstusele ja asulatele. Läänes toodetakse naftat ja gaasi. Odav kütteaine — looduslik gaas — juhitakse gaasijuhtmeid kaudu Budapesti. Ungaris on rajatud suuri boksiidivarusid kasutav *alumiiniumitööstus*. Alumiinium kui kerge ja tugev metall leiab meie ajal ulatuslikku rakendamist lennukiehituses ja elektrotehnikas. Lõunas kaevandatakse kivisütt, mida kasutatakse metallurgiatööstusele vajaliku koksi tootmiseks.

Töötlevas tööstuses omab esikoha *masinaehitus* (tööpinkide, kaevandus-, põllumajandusmasinate ja transpordivahendite tootmine). Tähtsateks tööstusharudeks on *toiduainete* (jahu- ja suhkrutööstus) ning *tekstiilitööstus*. Edukalt arenevad ka *keemiatööstuse* harud, mis varustavad põllumajandust lämmastikväetisega.

Enamik Ungari suuremaid tehaseid ja vabrikuid asub Budapestis ja selle ümbruses; need annavad üle poole maa tööstustoodangust. Töötleva tööstuse koondumine Budapesti seletub linna soodsa asendiga Doonau ääres, paljude raudteede ja maanteede sõlmpunktis. Uusi tööstusettevõtteid ehitatakse enamasti väljaspool Budapesti, maa mitmesugustes rajoonides ja linnades, kus leidub kütteainet, tooraineid ning valitseb nõudmine nende või teiste tööstussaaduste järele. Suurim tööstuslik uusehitis — metallurgiakombinaat — asub Stalinvarosis Doonau ääres, Budapestist lõunas. Palju rauamaaki saab kombinaat odavat veeteed kaudu NSV Liidust (Musta merd ja Doonaud kaudu), koksistuvat sütt aga maa lõunaosas asuvast kivisöebasseinist ning Tšehhoslovakkiast.

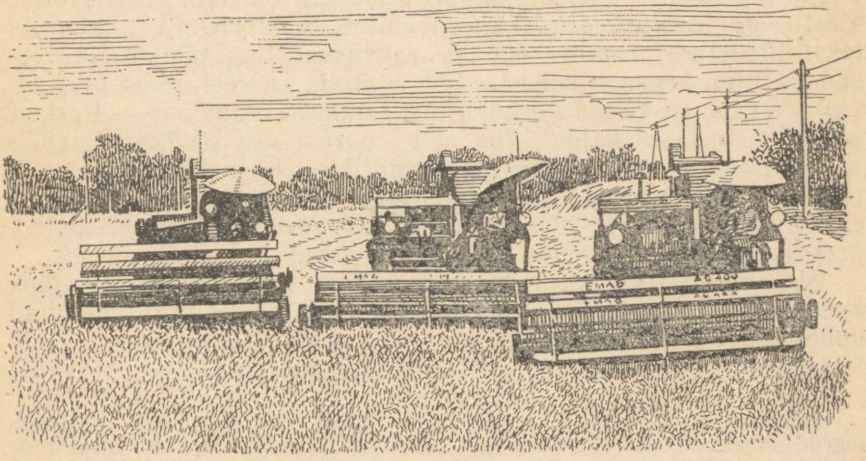

10. Viljakoristamine kombainide abil Ungaris.

Põllumajandus varustab täielikult Ungari elanikkonda toiduainetega. Peale selle varustab ta mõningaid tööstusharusid tooraainega (toiduainete tööstust, naha- ja jalatsitööstust, tekstiilitööstust). Mõisnike suurmaavalduse likvideerimine ja talupoegade varustamine maaga lõi põllumajanduse arenemiseks soodsad tingimused. Ungari talupojad ühinevad põllumajanduslikesse kooperatiividesse; põldudel ja loomakasvatusfarmides kasutatakse kaasaegseid põllutöömasinaid (traktoreid, kombaine, elektrilüpsimasinaid). Riik annab neile igakülgset abi. Palju põllumajandussaadusi toodavad riiklikud majandid. Suure tähtsusega on põua all kannatavates rajoonides rajatud niisutuskanalid (neist on suurim Tisza-tagune).

Põhilisteks põllukultuurideks on n i s u ja m a i s, mida kasvatatakse peamiselt Ungari madalikul. Madaliku idaosas on niisutatavatel aladel hakatud kasvatama riisi ja puuvilla. Maa loodeosas, kus tuleb rohkem sademeid, kasvatatakse peale teraviljade ka s u h k r u p e e t i, mida töötlevad suhkruvabrikud. Karpaatide eelmäestikus ja Balatoni järve ääres on arenenud v i i n a m a r j a k a s v a t u s ja veinivalmistamine.

Ungaris kasvatatakse palju v e i s e i d ja s i g u. Loomakasvatuse söödabaasi moodustavad põldhein ja mais.

Transport ja väliskaubandus. Läbi Ungari territooriumi kulgevad Kesk- ja Kagu-Euroopa maid ühendavad *raudteed.* Siseliikluses ja välisseostes omab suurt tähtsust Doonau. Arenenud on ka *autotransport.*

Kui varemalt moodustasid põllumajanduse saadused (nisu, rasv) välismaale *eksporditavatest* kaupadest 70%, siis nüüd veab Ungari välja peamiselt tööstustoodangut.

Linnad. B u d a p e s t (1,8 milj. elanikku) — Ungari pealinn, paikneb Doonau mõlemal kaldal. Budapest on suur mitmekesise tööstusega tööstuskeskus (masinaehitus, elektrotehnika, jahu- ja tekstiilitööstus), raudteesõlm ja rahvusvahelise tähtsusega jõesadam. Linn koosneb kahest osast — Buda ja Pest, mida ühendavad üle Doonau viivad ilusad sillad. Linna peamine osa — Pest — asub jõe vasakul kaldal, kus elab suurem osa pealinna elanikkonnast ning asuvad tehased ja vabrikud. Paremal kaldal asub rohelusse uppuv Buda linnaosa, mille suurepärastes lossides ja eramajades, kus enne elas kodanlus, paiknevad nüüd puhkekodud, sanatooriumid, lasteaiad ja mitmesugused kultuuriasutused.

M i s c o l c (l.: miskolts) — põhja tööstusrajooni keskus metallurgia- ja masinaehitustehastega, mis osaliselt töötavad kohalikul söel ja maagil, aga samuti ka Tšehhoslovakkiast ja teistest maadest sisseveetaval kütusel ning toorainel.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Kirjutage Ungari kontuurkaardile suuremate jõgede nimed, näidake tingmärkidega peamised boksiitide ja teiste maavarade leiukohad. 2. Iseloomustage Ungari tööstust; märkige tähtsamad tööstuskeskused kontuurkaardile. 3. Iseloomustage Ungari põllumajandust.

RUMEENIA RAHVAVABARIIK.

Pindala 237 500 km². 18 milj. elanikku.
Rahvavabariik. Pealinn — Bukarest.

Geograafiline asend. Rumeenia Rahvavabariik asub Kagu-Euroopas Doonau alamjooksu ja Karpaatide al'al. Rumeenia piirneb temale sõbralike riikidega. Põhjas ja kirdes on Rumeenial ühine piir Nõukogude Liiduga, lõunas Bulgaariaga, läänes Ungari ja Jugoslaaviaga. Idas asub Must meri, mille kaudu Rumeenial on väljapääs Vahemerre ja edasi Atlandi ning India ookeani.

Looduslikud tingimused. Rumeenia territooriumi võib jaotada kaheks suureks füüsilis-geograafiliseks rajooniks: Alam-Doonau madalikuks, mis hõlmab ligikaudu 1/3 maa pindalast, ja Karpaadi mägedeks koos Transilvaania kiltmaaga.

Alam-Doonau ehk Valahhia madalik hõlmab Rumeenia lõunaosa. Põhjast piiravad madalikku Karpaadid; idas läheb ta üle madalaks Dobrudža lavamaaks, mis asub Doonau ja Musta mere vahel, ning kirdes Moldovo kõrgustikuks. Madalikku veestavad Doonau jõgi ja tema arvukad Karpaatidest voolavad lisajõed. Veerohke ja laevatatav Doonau jõgi, murdes Karpaatide ja Balkani mägede vahelt läbi kitsa kuristiku (Raudväravad) kaudu, moodustab laia oru. Enne Musta merre suubumist hargneb Doonau kolmeks haruks. Laevasõiduks on sobivaim Sulina haru.

Alam-Doonau madaliku kliima on *paras-kontinentaalne.* Kliima kujuneb siin peamiselt Ida-Euroopa kontinentaalsete õhumasside mõjul. Mõningal määral pehmendavat mõju avaldab kliimale Vahemeri. Suvi on võrdlemisi palav ning talv mitte eriti külm. Keskmine juulikuu temperatuur on +23°, jaanuarikuu keskmine on —2°. Valahhias on keskmine sademete hulk aastas 40—60 cm, Dobrudžas alla 40 cm.

Alam-Doonau madalik paikneb stepivöötmes, kus levivad viljakad *mustmullad.* Alam-Doonau madalik on üheks tähtsamaks Rumeenia põllumajandusrajooniks. Dobrudža, aga samuti ka Valahhia idaosa, kannatab põua all. Põldude niisutamiseks ehitatakse siin kanaleid ja võitluseks suhhoveide vastu rajatakse metsaribasid.

Karpaadid moodustavad Rumeenia territooriumil loodest edelasse kumerduva looga; nende lõunaosa nimetatakse Lõuna-Karpaatideks. Üksikud tipud tõusevad üle 2500 m. Karpaatide kaare vahele jääb Transilvaania kiltmaa, mis ühineb läänes viljaka Kesk-Doonau madalikuga. Karpaadi mägedes langeb kaks korda rohkem sademeid kui Alam-Doonau madalikul. Karpaadid ja suur osa kiltmaast on kaetud tamme- ja pöögimetsadega, kõrgemal kasvavad okasmetsad.

Metsad hõlmavad 1/4 Rumeenia pindalast ja omavad suurt

majanduslikku tähtsust. Mägijõed (Doonau lisajõed) on tähtsaks hüdroenergia-allikaks.

Maavarad. Rumeenia on rikas nafta ja loodusliku gaasi poolest. Nende peamised leiukohad paiknevad piki Karpaatide ida- ja lõunanõlvu (vt. kaarti). Suured loodusliku gaasi varud on ka Transilvaania kiltmaal. Transilvaania kiltmaal ja maa edelaosas leidub kivi- ja pruunsütt, raua- ja värviliste metallide maake.

Rahvastik. Rahvastiku enamuse moodustavad *rumeenlased.* Keele poolest kuuluvad nad romaani (ladina) rahvaste rühma; oma kultuurilt ja eluviisilt on rumeenlased lähedased slaavlastele. Rumeenlaste kõrval elab maal veel üle 1,5 milj. *ungarlase* (peamiselt Transilvaania kiltmaal, kus on loodud Ungari autonoomne oblast), kel rahvavõimu tingimustes on samad poliitilised õigused mis rumeenlastelgi. Rahvaarvult on Rumeenia Rahvavabariik Euroopa rahvademokraatia maade seas Poola ja Saksa Demokraatliku Vabariigi järel kolmandal kohal. Keskmine rahvastiku tihedus on 76 elanikku 1 km^2-l. Tihedamini on asustatud mägede jalamid Alam-Doonau madalikul, hõredamini mägialad ja põuased kagurajoonid. Vanas Rumeenias moodustasid enamiku rahvastikust kehviktalupojad, kes olid mõisnikest (bojaaridest) pool-pärisorjuslikus sõltuvuses. Ligi pool elanikkonnast oli kirjaoskamatu või vähese kirjaoskusega. Leidus külasid, kus polnud ühtki kirjaoskajat inimest. Nüüd on loodud ulatuslik koolide, keskkoolide ja kõrgemate õppeasutuste võrk.

Majandus. Kodanluse ja mõisnike Rumeenia oli feodaalsete igandidega mahajäänud põllumajanduslik maa. Rumeenia vedas kapitalistlikesse suurriikidesse naftat, metsa, teravilja ja loomakasvatussaadusi. Pärast rahvavõimu kehtestamist loodi sotsialistliku industrialiseerimise baasil uusi tööstusharusid ja Rumeenia muutus *industriaal-agraarmaaks.*

Tööstus. Rumeenia rahvamajanduses omab suurt tähtsust nafta tootmine ning sellest naftatöötlemistehastes petrooleumi, bensiini ja teiste väärtuslike naftasaaduste valmistamine.

Nafta tähtsuse tõus kaasaegses majanduses on seotud autotranspordi ja lennuasjanduse arenguga. Reas maades muutusid suurteks naftasaaduste tarvitajateks raudtee- ja meretransport. See on tingitud auruvedurite asendamisest diiselveduritega ja laevadel aurumasinate asendamisest diiselmootoritega. Põllumajanduses on naftasaaduste tarvitajateks traktorid ja kombainid.

Kapitalistlikus Rumeenias etendasid nafta tootmisel peamist osa välismaised (inglise, ameerika ja saksa) kapitalistid. Nüüd kuulub aga naftatööstus, nagu kogu tööstuski, riigile. Naftatoodangult (üle 10 milj. t) seisab Rumeenia Euroopas (NSV Liidu järel) teisel kohal. Nafta ja naftasaadused etendavad ekspordis tähtsat osa. Peamisest naftatööstuse keskusest — Ploeštist — on ehitatud naftajuhtmed Bukaresti ja Musta mere sadamasse Konstantsasse.

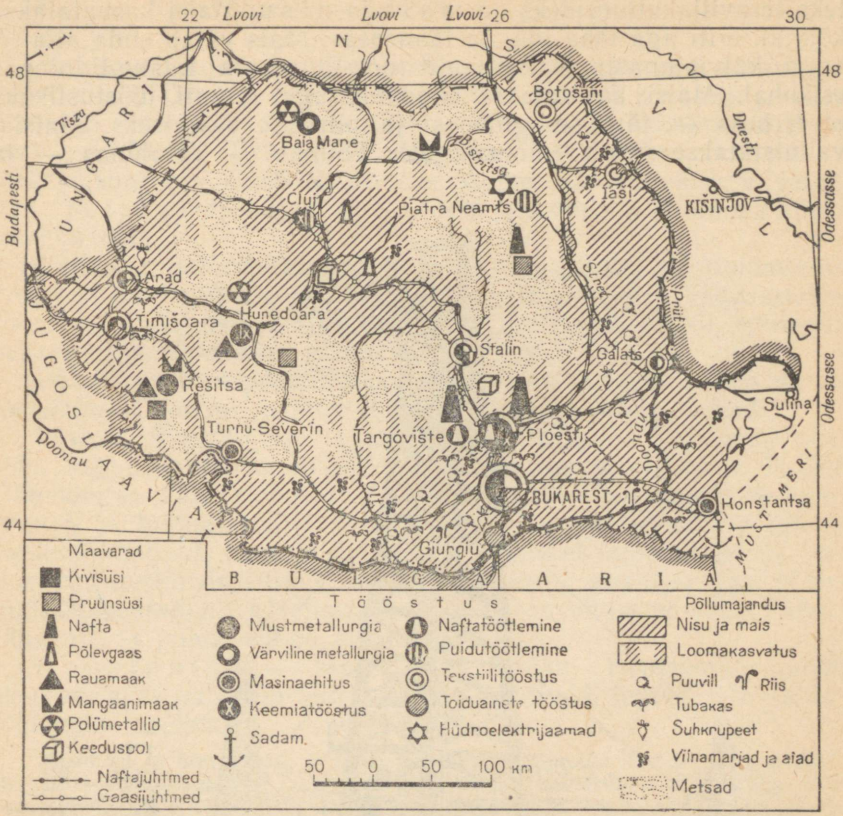

11. Rumeenia tööstus ja põllumajandus.

Peale nafta tootmise ja töötlemise arenevad ka *söetööstus, metallurgia* (Rešitsa) ja *masinaehitus,* samuti kerge- ja toiduainete tööstuse harud. Masinaehitustehastes valmistatakse traktoreid ja teisi põllutöömasinaid, naftatööstuse sisseseadeid, vedureid ja tööpinke. Transilvaania loodusliku gaasi baasil areneb *keemiatööstus.* Rumeenia puidutööstus ja paberitööstus kasutavad tooraineks Karpaatide metsavarusid. Kergetööstuse harude hulgast paistab silma *tekstiilitööstus,* mille tarvis osa puuvilla veetakse sisse Nõukogude Liidust.

Rumeenias teostatakse maa elektrifitseerimist. Kõrvuti söel töötavate soojuselektrijaamadega ehitatakse suuri hüdroelektrijaamu. V. I. Lenini nimeline hüdroelektrijaam Bistritsa jõel on üks Rumeenia Rahvavabariigi suuremaid uusehitusi.

Põllumajanduses omandavad järjest suurema tähtsuse talupoegade kollektiivsed majapidamised ja riiklikud majandid. Juhtivat osa etendab põllundus. Ülekaalus on teraviljakultuurid. Peamis-

teks teraviljakultuurideks on m a i s ja n i s u. Maisi kasvatatakse kõikjal, eriti aga maa ida- ja lääneosas. Mais võtab enda alla $^1/_3$ kogu külvipinnast; maisisaagilt on Rumeenia Lääne-Euroopas esikohal. Maisi kasutatakse söödana, aga samuti tööstuslikuks otstarbeks — tärklise, glükoosi ja piirituse saamiseks. Maisist valmistatakse putru (mamalõgat). Lõunas — Valahhias — ja

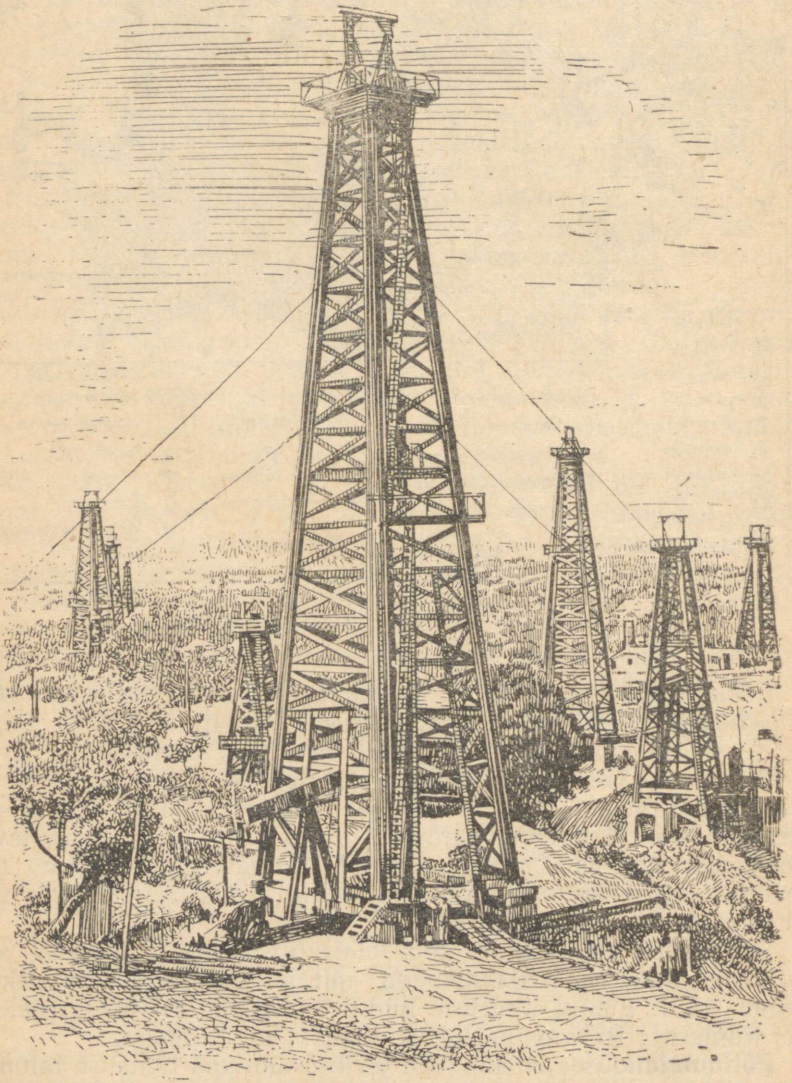

12. Naftapuurimine Ploešti rajoonis.

läänes — Kesk-Doonau madaliku piirkonnas — kasvatatakse nisu.

Moldova põhjaosas kasvatatakse suhkrupeeti. Niisutatavatel aladel Doonau alamjooksul külvatakse puuvilla ja riisi. Puuvilla külvipindade laiendamine kindlustab tekstiilivabrikuid oma puuvillaga. Eelmägede rajoonis kasvatatakse tubakat, millest suur osa läheb ekspordiks. Rumeenias on palju viinamarjaistandusi ja aedu, eriti Valahhia ja Moldova künklikel aladel.

Valahhia ja Kesk-Doonau madalik ning samuti ka Moldova on veisekasvatuse rajoonid. Karpaadi mägedes kasvatatakse lambaid. Transilvaanias on kartuli ja maisi baasil arenenud seakasvatus. Doonaust püütakse heeringaid.

Põhiliseks **transpordiliigiks** on *raudteetransport.* Tähtis on ka *laevandus* Doonaul ja Mustal merel. Areneb *autotransport.*

Linnad. Bukarest (1,2 milj. elanikku) — Rumeenia pealinn, asub Alam-Doonau madalikul Doonau vasakpoolse lisajõe Dâmbovitsa kaldal. Bukarest on tähtis masinaehituse, tekstiili-, jalatsi- ja toiduainete tööstuse keskus, suur raudteede ja maanteede sõlmpunkt. Linnas on palju kõrgemaid õppeasutusi ja teaduslikke uurimisinstituute, eesotsas teaduste akadeemiaga. Varemalt korrastamata äärelinnade asemele on ehitatud uued, laiade tänavate ja puiesteedega elamukvartalid.

Konstantsa — Musta mere sadam. Konstantsa kaudu eksporditakse naftat ja naftasaadusi, masinaid, teravilja ja puidutöötlemise tooteid.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage ja hinnake Rumeenia looduslikke tingimusi põllumajanduse ja tööstuse arendamise seisukohalt. 2. Märkige kontuurkaardile nafta ja teiste tähtsamate maavarade leiukohad. 3. Kasutades majanduskaarti, näidake Rumeenia tööstusharude ja peamiste põllumajanduslike kultuuride paigutust. 4. Millist tähtsust omab Doonau nende maade suhtes, kust ta läbi voolab? Nimetage ja näidake need maad Euroopa kaardil.

BULGAARIA RAHVAVABARIIK.

Pindala 111 000 km². 7,7 milj. elanikku.
Rahvavabariik. Pealinn — Sofia.

Geograafiline asend. Bulgaaria Rahvavabariik hõlmab peaaegu kogu Balkani poolsaare idaosa. Piki Bulgaaria põhjapiiri voolab Doonau; lõunapiir Kreeka ja Türgiga ning läänepiir Jugoslaaviaga kulgeb mööda mägesid, kus leidub häid läbipääsuteid. Idas asub Must meri. Väljapääs Mustale merele on suure tähtsusega ühendusepidamisel Nõukogude Liidu ja teiste maadega.

Looduslikud tingimused. Läänest itta ulatuvad Balkani mäed (bulgaaria keeles Stara Planina) jaotavad Bulgaaria looduslike tingimuste poolest kaheks erinevaks osaks, põhja- ja lõunaosaks.

Põhja-Bulgaaria hõlmab Balkani mäed ja Doonau lauskmaa. Ainult üksikud tipud ulatuvad Balkani mägedes üle 2000 m. Mägedes on kergesti ületatavaid kurusid, mida läbivad raudteed ja maanteed. Põhja suunas mäed järk-järgult madalduvad ja lähevad üle künklikuks tasandikuks, mida ääristab Bulgaaria ainuke laevatatav jõgi — Doonau. Kaks sõbralikku maad, Bulgaaria ja Rumeenia, ehitasid üle Doonau suure raudteesilla ja koostasid projektid jõe ühiseks kasutamiseks niisutamise, kalapüügi ja laevasõidu otstarbel.

Doonau-äärse tasandiku kliima on *paras-kontinentaalne,* olles seega põlluharimiseks soodus. Suvi on pikk ja palav (juulikuu keskmine temperatuur +20°—24°); talv on lühike ja võrdlemisi pehme (jaanuarikuu keskmine temperatuur —2°, lumi püsib üks kuni kaks kuud). Aasta keskmine sademete hulk on 50—60 cm. Idas, Dobrudžas, on sageli põuad; võitluseks põuaga ehitatakse niisutuskanaleid ja teostatakse metsaistutamist. Doonau tasandik, kus esinevad *mustmullad* ja hallid leetmullad, on üks maa peamisi põllumajandusrajoone.

Balkani mägedes on suvi jahe ja talv pikk, tuiskude ning käredate pakastega. Mägedes on sademeid rohkem kui neid ümbritsevatel madalikel. Põhjanõlvadelt algavad Doonausse suubuvad mägijõed; need on tähtsad hüdroenergia-allikad. Balkani mäed ja nende põhjapoolsed eelmäed on kaetud metsaga — madalamal laialehised (tamm, pöök, saar, valgepöök) ja kõrgemal okasmetsad (kuusk, nulg). Mägede kõrgemad osad on kaetud lopsakate aasadega, millel on suur tähtsus loomakasvatuse seisukohalt.

Lõuna-Bulgaarias asub Lõuna-Bulgaaria madalik, mida veestab Egeuse merre suubuv Maritsa jõgi. Maa edelaosas kerkivad Rhodope mäed. Balkani ja Rhodope mägede vahel asub suur Sofia nõgu. Lõuna-Bulgaaria madalik on põhjast kaitstud Balkani mägedega, seetõttu kujuneb kliima lõunapoolsete õhumasside mõjul ning on lähedane Vahemere kliimale: suvi on palav ja kuiv, talv soe ja sademeterikas. Suviste sademete vähesus tingib põldude ja aedade kunstliku niisutamise vajaduse. Erakordse viljakusega paistab silma *alluviaalmuldadega* Maritsa org. Rhodope mäed, nagu Balkani mäestikki, on metsaga kaetud.

Metsad hõlmavad Bulgaaria territooriumist $^1/_3$; nad etendavad maa majanduses tähtsat osa.

Maavarad. Hüdroenergia. Bulgaarias leidub pruun- ja kivisöevarusid, raua-, vase- ja kroomimaaki ning polümetalle. Maavarade leiukohad paiknevad enamikus Lõuna-Bulgaarias (vt. kaarti). Mägirajoonid (eriti Rhodope) on rikkad hüdroenergiavarudelt.

Rahvastik. Elanikkonna põhimassi moodustavad *bulgaarlased.* Maa ida- ja kaguosas elab rohkesti *türklasi.* Bulgaarlased kuuluvad lõunaslaavlaste hulka, nende keel on lähedane vene keelele.

Bulgaaria ja vene kirjakeele aluseks on slaavi tähestik «kirillitsa», mille loojateks olid silmapaistvad bulgaaria valgustajad Kyrillos ja Methodios.

Bulgaaria oli kaua aega Türgi valitsuse all. Maa vabastati türgi ikkest Venemaa poolt XIX sajandi viimasel veerandil. Nõukogude armee võit Teises maailmasõjas vabastas Bulgaaria saksa fašistlikust orjusest. Bulgaarlased nimetavad vene rahvast oma vanemaks vennaks.

Keskmine rahvastiku tihedus on 70 elanikku 1 km²-l. Tihedamini on asustatud Doonau tasandik, Maritsa org ja mägedevahelised nõod — Sofia ja Kazanlõki nõgu. Enamik Bulgaaria rahvastikust elab maal. Linnarahvastiku kasv on seotud sotsialistliku tööstuse arenguga ning uute linnade ehitamisega. Bulgaaria külades on ehitatud tellistest ja kivikatusega majad. Külad upuvad aedade rohelusse nagu Nõukogude Ukrainaski.

Majandus. Bulgaaria majanduse arengut pidurdasid mitme sajandi jooksul peremehetsenud türgi mõisnikud-feodaalid. Pärast Türgi võimu alt vabanemist sattus Bulgaaria majandus sõltuvusse välismaistest kapitalistidest, kes odavate hindadega vedasid Bulgaariast välja tubakat, teravilja ja metsa.

Bulgaaria oli enne sotsialismiteele asumist põllumajanduslik maa. Tööstusliku arengu tasemelt oli ta Euroopas viimaste hulgas. Vanas Bulgaarias võis kohata vaid tubaka- ja tekstiilivabrikuid, samuti ka väikseid toiduainete (jahu-, suhkru- ja konservi-) tööstuse ettevõtteid.

Rahvavõimu aastatel muutus Bulgaaria mahajäänud põllumajanduslikust maast *industriaal-agraarmaaks*. Erilist tähelepanu pühendatakse rasketööstuse (mäetööstuse, masinaehituse ja keemiatööstuse) arendamisele, mis on maa sotsialistliku industrialiseerimise aluseks.

Tööstus. Mäetööstuse peamiseks haruks on *söetööstus*. Kaevandatakse pruunsütt, mida kasutatakse nii kütusena kui ka tooraina mitmesuguste keemiatööstuse saaduste valmistamisel. Suurema osa söetoodangust annavad Dimitrovo ja Maritsa basseinid. Dimitrovo linna lähedal on ehitatud esimene Bulgaaria metallurgiatehas, mis kannab V. I. Lenini nime. Samas ehitati ka Bulgaaria suurim soojuselektrijaam «Vabariik». Mägijõgedel ehitatakse hüdroelektrijaamu. Rasketööstuse töötlevate harude hulgas on esireas rahvavõimu aastatel loodud *masinaehitus* (Sofias, Dimitrovos, Plovdivis). Masinaehitustehased valmistavad tööstusele, põllumajandusele ja transpordile mitmesuguseid masinaid ja seadmeid. Dimitrovgradis ehitati suur keemiakombinaat. Lämmastikväetiste toorainena kasutab see kombinaat Maritsa basseini pruunsütt.

Põllumajandus. Erinevalt teistest rahvademokraatia maadest ei olnud Bulgaarias mõisnike maavaldusi. See on seletatav sellega, et Türgi võimu ajal olid mõisnikeks türklased. Pärast Bulgaaria vabastamist Türgi alt tükeldati mõisnike maad ja

13. Bulgaaria tööstus ja põllumajandus.

müüdi talupoegadele. Väikesed maatükid, madal tehnika ja väetiste mitteküllaldane kasutamine pidurdasid tugevasti põllumajanduse arengut. Nüüd, mil talupojad on ühinenud tootmiskooperatiividesse, on loodud soodsad tingimused põllumajanduse edasiseks tõusuks. Põldudel töötavad traktorid ja kombainid, kasutatakse mineraalväetisi, ehitatakse niisutuskanaleid ja rakendatakse muid abinõusid, mis kindlustavad suuri saake.

Põllumajanduses on ülekaalus põllundus. Peamised teraviljad on n i s u ja m a i s, mille all on $^3/_4$ külvipinnast. Nad on eriti levinud Põhja-Bulgaarias. Maa lõunaosas kasvatatakse t u b a k a t ja p u u v i l l a. Bulgaaria tubakas on tuntud oma kõrge kvaliteedi poolest; seda töödeldakse põhiliselt Plovdivi tubakavabrikutes. Tubakat ja tubakasaadusi veetakse suurel hulgal välismaale. Puuvilla töötlevad Gabrovo, Sofia ja teiste linnade tekstiilivabrikud. Doonau ja Maritsa orus kasvatatakse riisi. Kazanlõki orus levivad suured r o o s i - i s t a n d u s e d. Roosidest saa-

dakse roosiõli, mis läheb lõhnaõlide valmistamiseks. Lõuna-Bulgaarias on suur tähtsus köögiviljakasvatusel, aianduse l ja viinamarjakasvatusel.

Loomakasvatus oli alles hiljuti põllumajanduse kõrvalharuks. Seoses söödabaasi laiendamisega on riiklikes ja talupoegade kollektiivmajandites loodud loomakasvatusfarmid. Balkani ja Rhodope mägedes areneb mägikarjandus (lambad, kitsed).

Peamiseks **transpordiliigiks** on *raudteetransport.* Läbi Bulgaaria territooriumi kulgeb rahvusvahelise tähtsusega raudteeliin, mis ühendab Kesk- ja Kagu-Euroopa maid Kesk- ja Lähis-Ida maadega (Türgi, Iraak).

Linnad. Sofia (726 000 elanikku) — Bulgaaria pealinn ja tähtsaim majandus- ja kultuurikeskus; asub maa lääneosas, Sofia nõos. Tööstusharudest on Sofias enam arenenud masinaehitus, keemiatööstus ja toiduainete tööstus. 30 km Sofiast edelas asub söe- ja metallurgiatööstuse rajoon.

Dimitrovgrad asub Maritsa jõe ääres, suure pruunsöebasseini ja kõrgekvaliteediliste lubjakiviladem ete läheduses. Dimitrovgrad on uus linn, suur keemia- ja ehitusmaterjalide tööstuse keskus. Linna ümbruses on arenenud köögiviljakasvatus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Bulgaaria looduslikke tingimusi tööstuse ja põllumajanduse arengu seisukohalt. 2. Märkige kontuurkaardile pruunsöe ja teiste maavarade suuremad leiukohad. 3. Jutustage Bulgaaria majanduse sotsialistlikust ümberkujundamisest; näidake kaardil tähtsamad tööstuslinnad. 4. Selgitage tähtsamate põllumajanduslike kultuuride paiknevust.

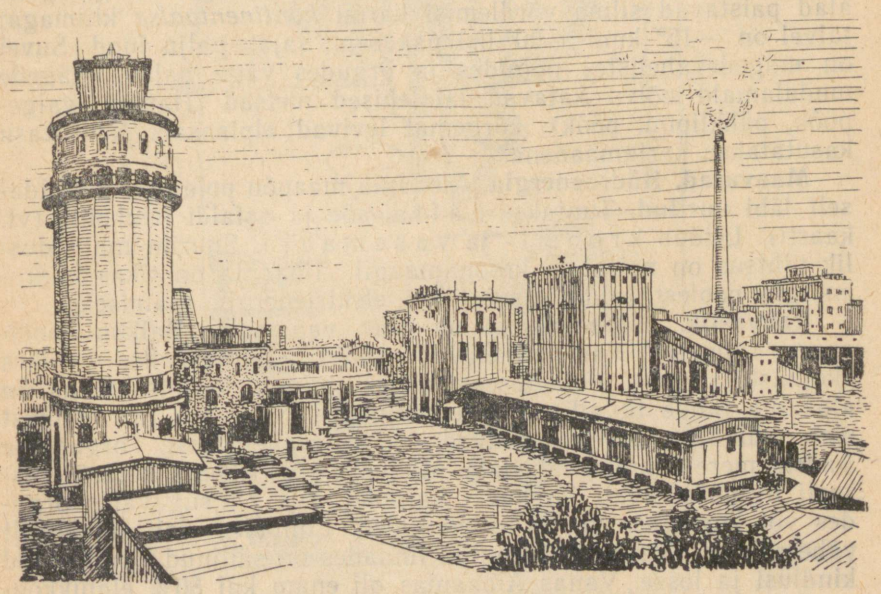

14. Keemiakombinaat Dimitrovgradis.

ALBAANIA RAHVAVABARIIK.

Pindala 29 000 km². 1,4 milj. elanikku.
Rahvavabariik. Pealinn — Tirana.

Geograafiline asend. Albaania Rahvavabariik, mis asub Balkani poolsaare lääneosas, piirneb põhjast ja idast Jugoslaaviaga, kagust ja lõunast Kreekaga, läänest uhub ta randu soe Aadria meri. Maismaapiirid kulgevad mööda kõrgeid mäeahelikke. Välisseoste jaoks on peamine tähtsus merepiiril.

Pindalalt on Albaania vaid veidi suurem meie Krimmi poolsaarest. Euroopa rahvademokraatia maade hulgas on Albaania nii pindala kui ka rahvaarvu poolest kõige väiksem.

Looduslikud tingimused. Albaania on mägine maa, mida läbivad Pindose ja Dinaari mägede harud.

Maa kõige kõrgem osa — Põhja-Albaania Alpid — tõuseb järskude teravate tippudega 2693 m kõrguseni. Piki Aadria mere rannikut asuvad igihalja põõsastikuga kaetud küngaste vahel väikesed maalilised orud lopsakate niitudega. Neid orgusid kaudu voolavad merre jõed; jõgede alamjooksudel moodustavad uhtsetted viljakaid muldi. Aadria meri on Albaania rannikul kalarikas.

Aadria mere ranniku kliima on *vahemereline*; jaanuarikuu keskmine temperatuur on +8° kuni +9°. Suvel sajab vähe vihma, paljud jõed muutuvad madalaks ja kuivavad. Kunstlik niisutamine on põllumajanduses suure tähtsusega. Kõrgmägede alad paistavad silma võrdlemisi karmi *kontinentaalse* kliimaga; talvel on —15° kuni —20°-lisi pakaseid, sajab palju lund. Suvel on mägedevahelistes nõgudes ja orgudes väga palav. Mägede madalamaid nõlvu katavad laialehised metsad (tamm, valgepöök, pähklipuu, pöök), kõrgemal levivad alpiaasad. Neid aasu kasutatakse karjamaadena.

Maavarad. Hüdroenergia. Albaania maapõu pole veel küllaldaselt läbi uuritud. Tuntakse nafta, söe ja asfaldi leiukohti (vt. kaarti). Leidub kroomi- ja vasemaaki. Suurim majanduslik tähtsus on naftal ja kroomimaagil. Albaania on rikas hüdroenergia poolest, mida kasutatakse elektrienergia saamiseks.

Rahvastik. *Albaanlased* on üks vanemaid Balkani poolsaare rahvaid. Nad nimetavad endid «škiptariteks» (tõlkes «kotkaste sugu»). Vabadusearmastus, julgus ja otsustavus on albaania rahva tüüpilised iseloomujooned. Suur osa rahvastikust elab külades, mis koonduvad mägedevahelistesse orgudesse Aadria mere ranniku lähedale. Mägedes võib kohata külasid raskesti ligipääsetavail järskudel kaljudel, kus all sügavates orgudes või kuristikes voolavad mägijõed. Linnades elab suhteliselt vähe rahvast. Vanades Albaania linnades on säilinud keskaegseid kindlusi ja losse. Vanas Albaanias oli enam kui 80% elanikkonnast kirjaoskamatu. Rahva-Albaanias on kirjaoskamatus pea-

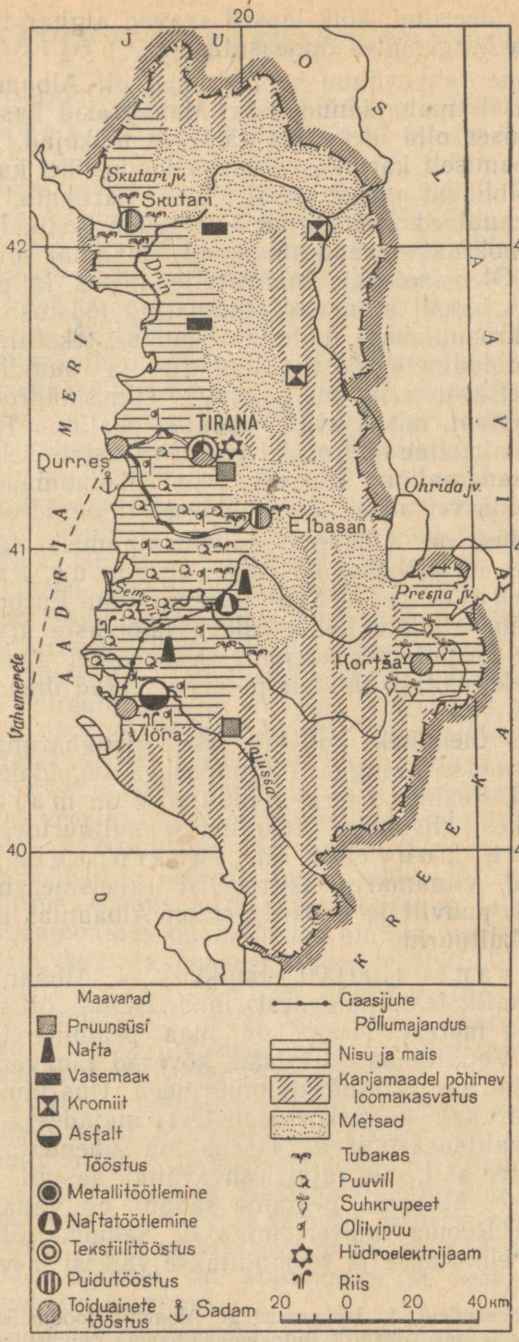

15. Albaania tööstus ja põllumajandus.

aegu täiesti likvideeritud; kõik lapsed saavad alghariduse, paljud õpivad kesk- ja kõrgemates õppeasutustes.

Tööstus. Enne rahvavõimu kehtestamist oli Albaania majanduslikult äärmiselt mahajäänud maa. Maavarasid kasutati vähe. Töötlevas tööstuses olid ülekaalus väikesed töökojad. Maaelanikkond tegeles peamiselt karjakasvatusega looduslikel karjamaadel; 90% harimiskõlblikust maast seisis üles harimata. Albaanias polnud ühtegi raudteed. Nõukogude Liit ja tööstuslikult enamarenenud rahvademokraatia maad abistavad Albaaniat sotsialistlikus ülesehitustöös. Olemasolevate maavarade, metsa ja põllumajandusliku tooraine baasil arenevad siin paljud tööstusharud: mäe- (nafta, söe ja kroomimaagi tootmine), puidu-, tekstiili-, naha- ja jalatsi- ning toiduainete tööstus (suhkru- ja puuviljakonservitööstus). Uute ettevõtete hulgas paistavad silma hüdroelektrijaam ja tekstiilikombinaat, mis asuvad Albaania pealinna Tirana lähedal. V. I. Lenini nimeline hüdroelektrijaam varustab elektrienergiaga Tiranat ja sadamalinna Durrest. Tekstiilikombinaadis valmistatakse riiet, mida veetakse maa kõikidesse rajoonidesse.

Põllumajandus on Albaania rahvamajanduse tähtis haru. Põllumajanduses on esikohal loomakasvatus. Kasvatatakse peamiselt lambaid ja kitsi. Albaania on Euroopa maade seas esikohal ühe elaniku kohta tuleva lammaste arvu poolest. Suveks aetakse karjad mägikarjamaadele, talvel aga orgudesse ja rannikuäärsele madalikule, kus püsivad soojad ilmad ning haljendavad aasad.

Talupoegade üleminek kollektiivsetele maaharimisvormidele soodustab *põllunduse* arengut. Põllundusega tegeldakse orgudes ja mererannikul. Peamised teraviljakultuurid on mais ja nisu. Esineb ka väikesi riisikülve. Tehnilistest kultuuridest kasvatatakse tubakat, puuvilla ja suhkrupeeti. Kultiveeritakse oliivipuud, viinamarju, tsitruselisi (apelsine, mandariine, sidruneid). Riis, puuvill ja suhkrupeet on Albaanias uued põllumajanduslikud kultuurid.

Linnad. Tirana (100 000 elanikku) — Albaania pealinn, asub laias maalilistest mägedest ümbritsetud orus, 40 km kaugusel Aadria merest. Tirana on maa peamine tööstus- ja kultuurikeskus. Vanalinnas on kitsad, kõverad tänavad; väikesed majakesed ja aiad on piiratud kivimüüridega. Uus linnaosa koosneb moodsatest kahe-kolmekorruselistest majadest. Siin asuvad vabariigi valitsusasutused. Tirana on ühendatud Durrese sadamaga raudtee abil, mis rajati rahvavõimu aastail.

Durres — Albaania peamine sadam, on vana linn, mis eksisteeris juba Rooma impeeriumi ajal. Sadama lähedal asub laevatehas, kus ehitatakse ja remonditakse väikesi laevu.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Albaania looduslikke tingimusi majanduse arendamise seisukohalt. 2. Jutustage Albaania rahvastikust ja majandusest. 3. Märkige kontuurkaardile Albaania tähtsamad linnad.

JUGOSLAAVIA FÖDERATIIVNE RAHVAVABARIIK.

Pindala 256 000 km². 18,5 milj. elanikku.
Rahvavabariik. Pealinn — Belgrad.

Geograafiline asend. Jugoslaavia Föderatiivne Rahvavabariik asub Balkani poolsaare loodeosas. Edelas uhub maa randu Aadria meri, mis ühendab Jugoslaaviat tähtsate Vahemere basseini kaubateedega. Jugoslaavia piirneb loodes Itaalia ja Austriaga, kirdes Ungari ja Rumeeniaga, kagus Bulgaariaga, lõunas Kreeka ja Albaaniaga.

Enne Teist maailmasõda oli Jugoslaavia välismaistest kapitalistidest suuresti sõltuv kodanlik riik. Sõja-aastail oli ta okupeeritud Saksa ja Itaalia fašistlike vägede poolt. Jugoslaavia vabastati fašistliku Saksamaa purustamise tulemusena Nõukogude armee ja Jugoslaavia Rahvavabastusarmee poolt. Jugoslaavia rahvad moodustasid föderatiivse rahvavabariigi.

Jugoslaavia Föderatsiooni koosseisu kuuluvad kuus rahvavabariiki: Serbia, Horvaatia, Sloveenia, Bosnia ja Hertsegoviina, Makedoonia, Tšernogooria (vt. kaarti).

Looduslikud tingimused. Jugoslaavia paistab silma looduslike tingimuste mitmekesisuse poolest. Jugoslaavia territooriumil kohtame kõrgeid metsaga kaetud mägesid ja viljakaid madalikke ning kiviseid kiltmaid, kus talvel tuleb palju lund, kõrvuti sooja mererannikuga, kus taimkate haljendab aasta läbi.

Jugoslaavia lääneosas kerkivad Dinaari mäed, mis kulgevad piki Aadria mere rannikut. Mäed koosnevad lubjakividest ja teistest vees kergesti lahustuvatest kivimitest. Sellest on tingitud rohkete karstinähete esinemine (langatuslehtrid, koopad, maa-alused jõed ja järved). Nende nähtuste nimetus on tulnud Karsti kiltmaast, mis asub maa loodeosas, Istria poolsaare lähedal. Karstirajoonides on mägedes pinnas, vaatamata suurele sademetehulgale, kuiv ja peaaegu täiesti viljatu.

Aadria mere rannikul on *vahemereline* kliima (juulikuu keskmine temperatuur +23° kuni +25°, jaanuarikuu keskmine +5° kuni +9°) ja igihaljas taimestik. Siin saab hästi kasvatada viinamarju, tsitruselisi ja oliivipuid.

Jugoslaavia ida- ja lõunaosa hõlmavad Serbia ja Makedoonia mäed, mida lõhestavad Morava ja Vardari jõe orud. Mööda neid orgusid kulgeb tähtis liiklustee Doonau keskjooksu basseinist Egeuse mere äärde. Serbia ja Makedoonia mäed on kaetud põõsastike ja metsadega — pöögi- ja tamme-, harvem männimetsaga; alates 1700—1800 m kõrguselt asenduvad metsad alpiaasadega. Mägedevahelistes orgudes on aianduseks ja loomakasvatuseks soodsad looduslikud tingimused.

Jugoslaavia kirdeossa, Ungari ja Rumeenia piirialadele, ulatub osa Kesk-Doonau madalikust, mida veestab Doonau koos oma lisajõgede Drava, Tisza ja Savaga. Kesk-Doonau mada-

likul on viljakad tumedad mullad (mitmesugused mustmullad) ja *paras-kontinentaalne* kliima (juulikuu keskmine temperatuur +18° kuni +23°, jaanuarikuu keskmine —1° kuni —3°). See on tähtsaim põllundusrajoon.

Maavarad. Hüdroenergia. Metsad. Jugoslaavia maavarad on üsna mitmekesised (vt. kaarti): leidub p r u u n s ü t t (kivisütt on vähe), r a u a m a a k i, naftat. V a s e-, t s i n g i-, s e a t i n a-, k r o o m i m a a g i-, e l a v h õ b e d a- ja b o k s i i d i v a r u d e l t on Jugoslaavia Lääne-Euroopas esimeste hulgas. Jugoslaavia on rikas hüdroenergia poolest. Tema suure langusega mägijõed on kohased hüdroelektrijaamade ehitamiseks.

M e t s a d katavad kolmandiku kogu maa territooriumist. Eriti suur majanduslik tähtsus on tammemetsadel; seal kasvavate tammeliikide puit on kõrge kvaliteediga.

Rahvastik. Jugoslaaviat asustavad lõunaslaavlaste hulka kuuluvad hõimurahvad: serblased, horvaadid, sloveenid, makedoonlased ja tšernogoorlased. Serblased ja horvaadid, kes moodustavad rahvastiku põhimassi (71%), kõnelevad vene keelele lähedast keelt. Suur osa rahvastikust elab külades (umbes 65%). Kõige tihedamini on asustatud tasandikuline kirdeosa. Doonaust põhja pool on ülekaalus üksiktalud, lõunas väikesed külad. Enamikus külades paiknevad ploomipuu-aedadest ümbritsetud majad teede ääres. Tihedasti asustatud Sava jõe orus on paljud külad, mis asuvad otse jõe kaldal, kaitstud üleujutuste eest tammidega.

Jugoslaavia mägirajoonides on asustus hõredam, koondudes peamiselt orgudesse ja nõgudesse. Mägedes võib kohata külasid, mis asuvad raskesti ligipääsetavais kohtades. Need rajati sinna kaitseks vaenlase vastu. Need külad tuletavad meelde Balkani rahvaste sajandipikkust võitlust türgi ikke vastu. Kunagist türklaste võimutsemist meenutab ka mõnede Jugoslaavia linnade, eriti Bosnia ja Hertsegoviina idamaine ilme (kitsad tänavad, rohked mošeed).

Tööstus. Kõik Jugoslaavia peamised rikkused, seehulgas ka tehased ja vabrikud, on riiklikuks omandiks.

Kasutades maavarasid, hüdroenergia- ja metsavarusid, arendavad Jugoslaavia töötajad rasketööstuse harusid. Kaevandatakse p r u u n s ü t t, mida kasutatakse elektrijaamade kütteks. Mägijõgedele on ehitatud hüdroelektrijaamu. Suurim neist asub Neretva jõel Jablanica külas (Hertsegoviinas). Neretva jõe äärest juhitakse elektrienergiat maa paljudesse rajoonidesse, sealhulgas ka Belgradi.

Mustmetallurgiatehased töötavad kohalikul rauamaagil ja enamikus välismaalt sisseveetaval koksil. Suur metallurgiakombinaat on ehitatud Z e n i c a s (Bosnia). Värvilise metallurgia tehased sulatavad vaske, seatina, tsinki ja alumiiniumi. Masinaehituse harudest on tähtsaim elektrotehnilisi seadmeid (generaatorid, mootorid) tootev tööstus. Peamised masinaehituse keskused on

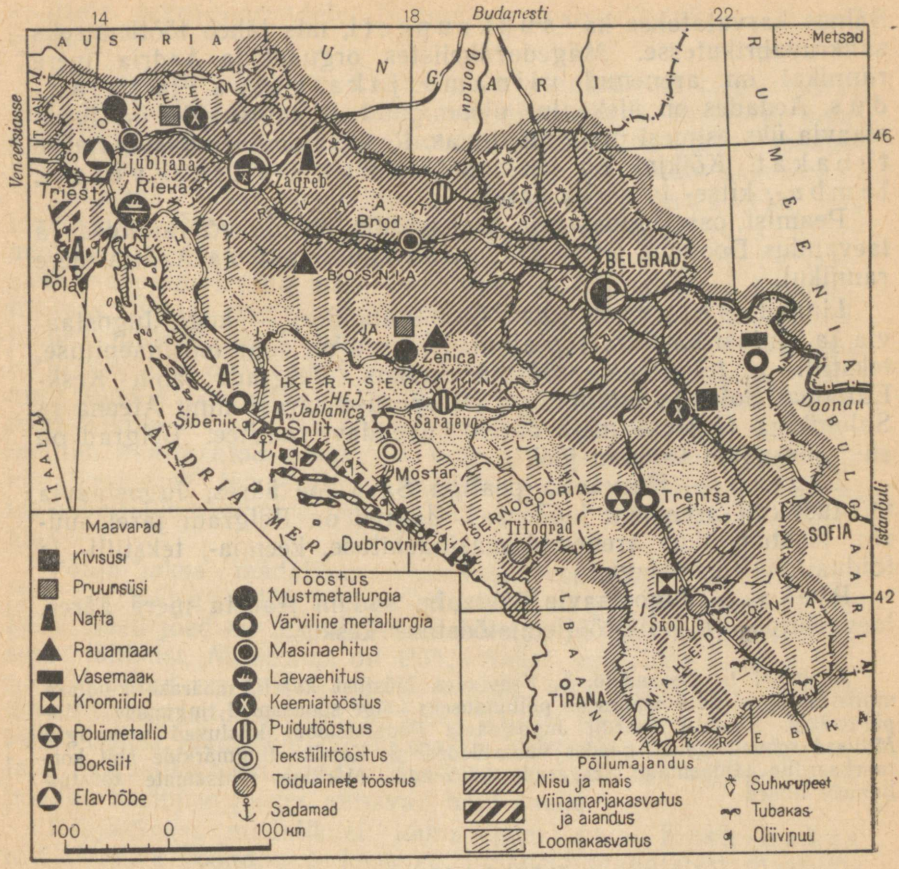

16. Jugoslaavia tööstus ja põllumajandus.

Belgrad, Zagreb ja Ljubljana. Riekas, Aadria mere ääres, asub suur laevaehitustehas.

Tööstusse rakendunud tööliste arvu poolest on esikohal *toiduainete, tekstiili-* ja *puidutööstuse* harud. Kõik nimetatud tööstusharud, välja arvatud puuvillatööstus, töötavad kodumaise tooraine baasil. Puuvilla veab Jugoslaavia sisse.

Põllumajandusel on Jugoslaavia majanduses suur tähtsus. *Põllunduseks* on Jugoslaavia mullastikulised ja klimaatilised tingimused soodsad, ning looduslikud niidud ja mägikarjamaad moodustavad söödabaasi loomakasvatusele. Suur osa harimiskõlblikust maast on üles küntud ja võetud põllumajanduslike kultuuride, peamiselt m a i s i ja n i s u alla. Maisi all on üle $^1/_3$ külvipinnast, teda kasvatatakse laialdaselt üle kogu maa. Nisu kasvatatakse peamiselt maa põhjaosas, Kesk-Doonau madalikul.

Samas kasvatatakse ka suhkrupeeti, mis läheb töötlemiseks suhkruvabrikutesse. Mägedevahelistes orgudes ja Aadria mere rannikul on arenenud viinamarjakasvatus ja aianduse. Aedades on ülekaalus ploomipuud. Ploomisaagilt on Jugoslaavia üks esimesi maid maailmas. Reas rajoonides kasvatatakse tubakat. Kõikjal on levinud loomakasvatus: veise-, lamba-, kitse- ja seakasvatus.

Peamist osa Jugoslaavia **transpordis** etendavad raudteed ja laevandus Doonaul, Saval ja Draval, aga samuti ka Aadria mere rannikul.

Linnad. Belgrad (üle 500 000 elaniku) — kogu Jugoslaavia ja ühtlasi ka Serbia pealinn. Belgrad on suur masinaehituse, tekstiili- ja toiduainete tööstuse keskus. Belgradi läbib Kesk-Euroopat Sofia ja Istanbuliga (Bosporuse ääres) ning Ateena ja Salonikiga (Egeuse mere ääres) ühendav raudtee. Belgrad on suur jõesadam Doonau jõel.

Zagreb — Horvaatia pealinn Sava jõe ääres, Jugoslaavia tööstuslikult arenenud loodeosas. Zagreb on Belgradi järel suurim tööstuskeskus arenenud masinaehituse, keemia-, tekstiili- ja toiduainete tööstusega.

Rieka — Jugoslaavia tähtsaim sadam Aadria mere ääres, laevaehitus- ja naftatöötlemistööstuse keskus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Kasutades füüsilist kaarti, määrake kindlaks, millistes Jugoslaavia osades on põllunduseks kõige soodsamad tingimused. Mispärast? 2. Näidake kaardil Jugoslaavia Föderatsiooni kuuluvad vabariigid. Millised rahvad elavad nendes vabariikides? 3. Kandke tingmärkide abil kontuurkaardile tähtsamate maavarade leiukohad. Märkige tähtsamate tööstuslinnade nimed.

SAKSAMAA.

Pindala 356 000 km². 69,4 milj. elanikku.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused. Rahvastik. Kahe Saksa riigi tekkimine.

Geograafiline asend. Saksamaa asub Kesk-Euroopas. Põhjas on tal ühine piir Taaniga. Idas, piki Oderit ja selle lisajõge Neisset, piirneb Saksamaa Poolaga; kagus kulgeb piir Tšehhoslovakkiaga mööda Maagimäestikku, Tšehhi Metsamäestikku ja Šumavat, lõunas Austria ja Šveitsiga mööda Alpisid; läänes on tal ühine piir Prantsusmaa, Luksemburgi, Belgia ja Hollandiga. Piir Prantsusmaaga kulgeb osalt piki Reini jõge.

Põhjast külgneb Saksamaa kahe mere — Balti ja Põhjamerega. Lühim tee Balti merest Põhjamerre kulgeb läbi Kieli kanali, mis läbib Jüüti poolsaare lõunaosa. Kanal on läbitav ka

suurtele ookeanilaevadele. Põhjameri avab väljapääsu Atlandi ookeanile.

Looduslikud tingimused. Saksamaa pinnaehitust iseloomustab tasandike ja keskmise kõrgusega mäestike rohkus, kusjuures maapind tõuseb üldiselt põhjast lõunasse. Sellega on seotud looduslike tingimuste iseärasused Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Saksamaal.

Saksamaa põhjaosas laiub Põhja-Saksa madalik, mis idas ühineb Poola, läänes Hollandi ja Belgia madalikuga. Kõige madalam on lääneosa, kus üksikud alad on Põhjamere tasemest madalamal ning mere pealetungi eest tammidega kaitstud. Idaosas, Balti merest lõunas, kerkivad madalad moreenseljakud, millede vahel asub rohkesti järvi. Madaliku lääneosa kliima, mis on Atlandi ookeani mõju all, on *mereline*, niiske ning soodus põldheina ja söödajuurvilja kasvatamiseks. Põhjameri ei külmu kinni. Ida suunas ookeani mõju väheneb ja kliima muutub *kontinentaalsemaks* — jahe talv ja soe suvi. Jaanuarikuu keskmine temperatuur muutub +1°-st loodeosas —1°-ni idas; juulikuu keskmine temperatuur +16°-st loodes kuni +20°-ni idas.

Põhja-Saksa madalikku veestavad veerohked laevatatavad jõed — Elbe (1150 km), Oder, Weser ja osaliselt ka Rein. Need jõed on ühendatud kanalitega ja omavad transpordis suurt tähtsust. Minevikus oli Põhja-Saksa madalik kaetud metsaga. Nüüd on ta peaaegu tervikuna üles küntud ja etendab maa põllumajanduses tähtsat osa. Esineb istutatud männimetsi. Põhja-Saksa madalikul on ülekaalus *leetmullad*, paiguti soomullad; looduslikult on need väheviljakad, kuid hea väetamise ja hoolika harimise juures annavad häid saake.

Põhja-Saksa madalikust lõuna pool asub Kesk-Saksa mäestike vöönd, mis koosneb vanadest madalatest massiividest: läänes on Reini Kiltkivimäestik, idas Maagimäestik, keskosas Tüüringi Metsamäestik ja Harz. Mäed on kaetud metsaga — madalamal pöögi- ja tammemetsad, kõrgemal nulu-, kuuse- ja männimetsad. Ahelikke ja massiive eraldavad laiad nõod ja jõgede orud, kus on pehme kliima ja viljakad lössimullad. Mägede tipud on suvel sageli peidetud pilvedesse, talvel aga kaetud lumega.

Reini Kiltkivimäestikku läbib Rein (1325 km) — Saksamaa suurim laevatatav jõgi. Rein algab Šveitsi Alpidest ja suubub Hollandi piirides Põhjamerre. Reini suurim lisajõgi on Main. Teistest lisajõgedest on tähtsam Ruhr, mille basseinis leidub kivisütt. Reini org on väga maaliline. Klimaatilised tingimused ja mullastik võimaldavad siin viinamarjade, tubaka ja viljapuude kasvatamist.

Suure osa Lõuna-Saksamaast hõlmab Baieri kiltmaa, mida läänest ja idast ääristavad vanad mägimassiivid — Schwarzwald, Tšehhi Metsamäestik ja Šumava. Lõunast ääristavad Baieri

kiltmaad noored kõrged kurdmäed — Baieri Alpid (kõrgus kuni 3000 m), mis on Austria ja Šveitsi Alpide jätkuks. Baieri Alpe läbivad sügavad orud, kus voolavad kiirevoolulised jõed. Mägede nõlvad on kaetud metsade ja aasadega. Baieri kiltmaa kliima on mõnevõrra jahedam kui Saksamaa kesk- ja põhjaosas. Põllunduseks on kõige sobivamad jõgede orud, mis on kohati kaetud viljakate lössimuldadega. Baieri kiltmaad veestab Doonau, mis algab Schwarzwaldi mägedest ja voolab itta Musta merre. Arvukad Alpidest algavad Doonau lisajõed on tähtsaks hüdroenergia-allikaks.

Maavarad. Metsad. Saksamaa on rikas kivisõe ja pruunsõe poolest, millel on maa majanduses tähtis osa. Peamised kivisõevarud on koondunud Ruhri basseini (üle 100 miljardi tonni). Kivisõe poolest on rikas Saarimaa, mis asub maa lääneosas, Prantsusmaa piiril. Peamised pruunsõevarud paiknevad Saksamaa idaosas Elbe ja Oderi jõgikonnas. Loodeosas leidub naftat. Saksamaa on vaene rauamaagi ja värviliste metallide poolest. Mittemetallilistest maavaradest esineb suuri kaalisoolavarusid, mis on keemiatööstuse tooraineks. Kaalisoola leidub Saksamaa keskosas Elbe ja Weseri vahel (vt. kaarti).

Metsade all on üle $^1/_4$ kogu maa pindalast, kuid nende tööstuslik tähtsus on väike; nad aitavad säilitada niiskust ja kinnistavad põhjaosas rannikuliivasid.

Rahvastik. *Sakslased* moodustavad ühtse saksa rahvuse. Keskmine asustuse tihedus on üle 200 elaniku 1 km²-l. Tihedamini on asustatud Reini org ja Kesk-Saksa mäestiku-ala. Ruhri tööstusrajoonis tõuseb asustuse tihedus paiguti 3000 inimeseni 1 km²-l. Rahvastiku enamus (ligi 70%) elab linnades, tegeldes tööstuse, kaubanduse ja transpordiga. Tööstustööliste arvu poolest on Saksamaa maailmas esimeste hulgas.

Saksamaa on K. Marxi ja F. Engelsi, teadusliku sotsialismi teooria loojate sünnimaa. Kuulus filosoof Hegel, geograaf Humboldt, suured luuletajad Goethe ja Schiller, helilooja Beethoven ja paljud teised teadlased ja kunstnikud on saksa rahvuse esindajaiks.

Sõjaeelne Saksamaa oli kõrgelt arenenud kapitalistlik maa. Tööstustoodangu mahult seisis Saksamaa kapitalistlike maade hulgas teisel kohal (Ameerika Ühendriikide järel). Eriti kõrgelt olid arenenud rasketööstusharud — kivisöetööstus, metallurgia, masinaehitus, elektrotehnika, keemia- ja sõjatööstus. 1938. a. toodeti 186 milj. tonni kivisütt, 22 milj. tonni terast. Kaevandused, tehased ja vabrikud kuulusid suurtele kapitalistide liitudele — Terasetrustile, Keemiatrustile, sõjatööstuse firmale «Krupp» jt. Põllumajanduses etendasid peamist osa preisi suurmõisnikud ja kulakud. Enamik talupoegi olid väikemaapidajad, kuna paljudel polnud üldse maad.

1933. a. haaras Saksamaal poliitilise võimu fašistlik partei, kes kaitses suurkodanluse ja mõisnike huve. Fašistid võtsid saksa

rahvalt poliitilised õigused ja surusid töölisliikumise karmilt maha. Välispoliitikas seadsid fašistid eesmärgiks võõraste maade haaramise ja saksa suurkapitali võimu kindlustamise. 1939. aastal algatas fašistlik Saksamaa Teise maailmasõja, 1941. a. tungis ta reeturlikult kallale Nõukogude Liidule. Sõjast Saksamaa vastu võttis osa rida maid — Ameerika Ühendriigid, Inglismaa, Prantsusmaa jt. Otsustavat osa saksa fašistlike jõukude purustamisel etendas Nõukogude armee, kes vabastas Kesk- ja Kagu-Euroopa rahvad fašistlikust ikkest.

Kaasaegne Saksamaa. Pärast lüüasaamist ja kapituleerumist okupeeriti Saksamaa idaosa NSV Liidu, lääneosa Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa vägede poolt. Saksamaa pealinn Berliin jaotati vastavalt neljaks sektoriks. Võitjate maade Potsdami konverentsil (Potsdam on Berliini eeslinn) võeti vastu otsus saksa kapitalistlike liitude (trustid, kontsernid) ja sõjatööstuse täieliku likvideerimise kohta. Potsdami kokkulepe nägi ette ühtse ja rahuarmastava Saksamaa loomist, kelle majandus pidi tulevikus teenima ainult rahulikke eesmärke. Potsdami konverentsi otsust ühtse demokraatliku Saksamaa loomise kohta pole Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia ja Prantsusmaa süü tõttu suudetud ellu viia.

Need riigid sundisid saksa monopolide abiga saksa rahvale peale maa lõhestamise. Lääne-Saksamaa territooriumil loodi 1949. a. septembris Saksa Föderatiivne Vabariik. See riik, kus suurkapitalistid ja mõisnikud säilitasid oma võimu, asus militarismi taastamise teele. Saksa Föderatiivne Vabariik astus kapitalistlike maade Põhja-Atlandi sõjalisse liitu.

Nõukogude Liidu poolt järjekindlalt läbiviidavate Potsdami konverentsi otsuste tulemusel arenes Ida-Saksamaal töötavate masside demokraatlik liikumine. 1949. a. oktoobris moodustati Ida-Saksamaal Saksa Demokraatlik Vabariik, kus võim kuulub töötajaile: töölistele, talupoegadele ja intelligentsile. Saksa Demokraatliku Vabariigi rahvas astus sotsialismiteele, arendab edukalt majandust ja võitleb aktiivselt maa ühtsuse taastamise, kogu Saksamaa muutmise eest rahuarmastavaks demokraatlikuks riigiks.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Euroopa kontuurkaardile Saksamaa piirid. 2. Iseloomustage majanduse seisukohalt Saksamaa geograafilist asendit ja looduslikke tingimusi. 3. Kandke tingmärkide abil kontuurkaardile Saksamaa põhilised söe, kaalisoola ja teiste maavarade leiukohad. 4. Jutustage Saksamaa rahvastikust. 5. Mille poolest erinevad kahe Saksa riigi arenemise teed?

2. Saksa Demokraatlik Vabariik (SDV).

Pindala 108 000 km². 17,4 milj. elanikku.
Demokraatlik vabariik. Pealinn — Berliin.

Saksa Demokraatlik Vabariik hõlmab Põhja-Saksa madaliku idaosa, Tüüringi Metsamäestiku ja Maagimäestiku alad.

Saksa Demokraatlikus Vabariigis on suurtööstus natsionaliseeritud ja läbi viidud agraarreform, mis likvideeris mõisnike suurmaavaldused. Põhilise hulga tööstustoodangust annavad riigile kuuluvad sotsialistlikud ettevõtted.

Tööstus. Tööstuse arengutasemelt kuulub Saksa Demokraatlikule Vabariigile teiste rahvademokraatia maade hulgas üks esikohtadest. Suur osatähtsus on *keemiatööstusel.* Palju kaevandatakse siin *pruunsütt* (üle 200 milj. tonni), mida kasutatakse elektrijaamade kütteks ja sünteetilise bensiini ning keemiasaaduste tootmiseks. Kaevandatakse samuti *kaalisoola,* mis läheb mineraalväetiste tootmiseks. Tähtis on kunstkiu ja fotomaterjalide tootmine. Kaugel välismaal tuntakse Lääne-Euroopa suurimat keemiatehast «Leunawerke», mis asub vanade Saksa linnade Merseburgi ja Halle lähedal. Selle korpused kõrgete, suitsust ja tahmast mustavate korstnatega laiuvad mitmete kilomeetrite ulatuses.

Mustmetallurgia oli Ida-Saksamaal varem nõrgalt arenenud. Käesoleval ajal on Oderi äärde Frankfurdi lähedale ehitatud suur metallurgiakombinaat «Ost» («Ida»). See kombinaat saab rauamaaki NSV Liidust, kivisütt Poolast. Suurtes Berliini, Leipzigi ja teiste linnade *masinaehitustehastes* toodetakse elektrimootoreid, tööpinke, tekstiilimasinaid. Sadamalinnades (Rostock, Stralsund) on ehitatud uued laevaehitustehased.

Maa lõunaosas, Saksimaal ja Tüüringis, asub tähtis *tekstiili-, polügraafia-* (trükitööstuse), *optika-* (fotoaparaadid, binoklid, mikroskoobid) ja farmatseutilise tööstuse (arstimite tootmine) rajoon. See on vana tööstusrajoon. Saksimaal asub Saksamaa suurim tekstiilitööstuse keskus Karl-Marx-Stadt (endine Chemnitz). Karl-Marx-Stadtis ja paljudes ümberkaudsetes linnades asuvad ketrus-, kudumis- ja trikotaaživabrikud, samuti tekstiilimasinaid valmistavad tehased. Karl-Marx-Stadti kütteenergeetiliseks baasiks on lähedal asuv väike kivisöebassein. Tekstiilivabrikud saavad puuvilla NSV Liidust ja teistest maadest. Suur osa riiet valmistatakse kunstkiust.

Peamises põllumajandusrajoonis — Põhja-Saksa madalikul — on linnades mitmesugused *toiduainete tööstuse* harud (jahu-, suhkru- ja tärklise- ning siirupitööstus).

Põllumajandus. Saksa Demokraatlikus Vabariigis kuulub maa talupoegadele. Maa, hooned, inventar ja kariloomad jagati endistele maata ja vähese maaga talupoegadele, samuti endistele mõisasulastele. Loodi rida riigimõisaid ja masina-traktorijaamu. Riik

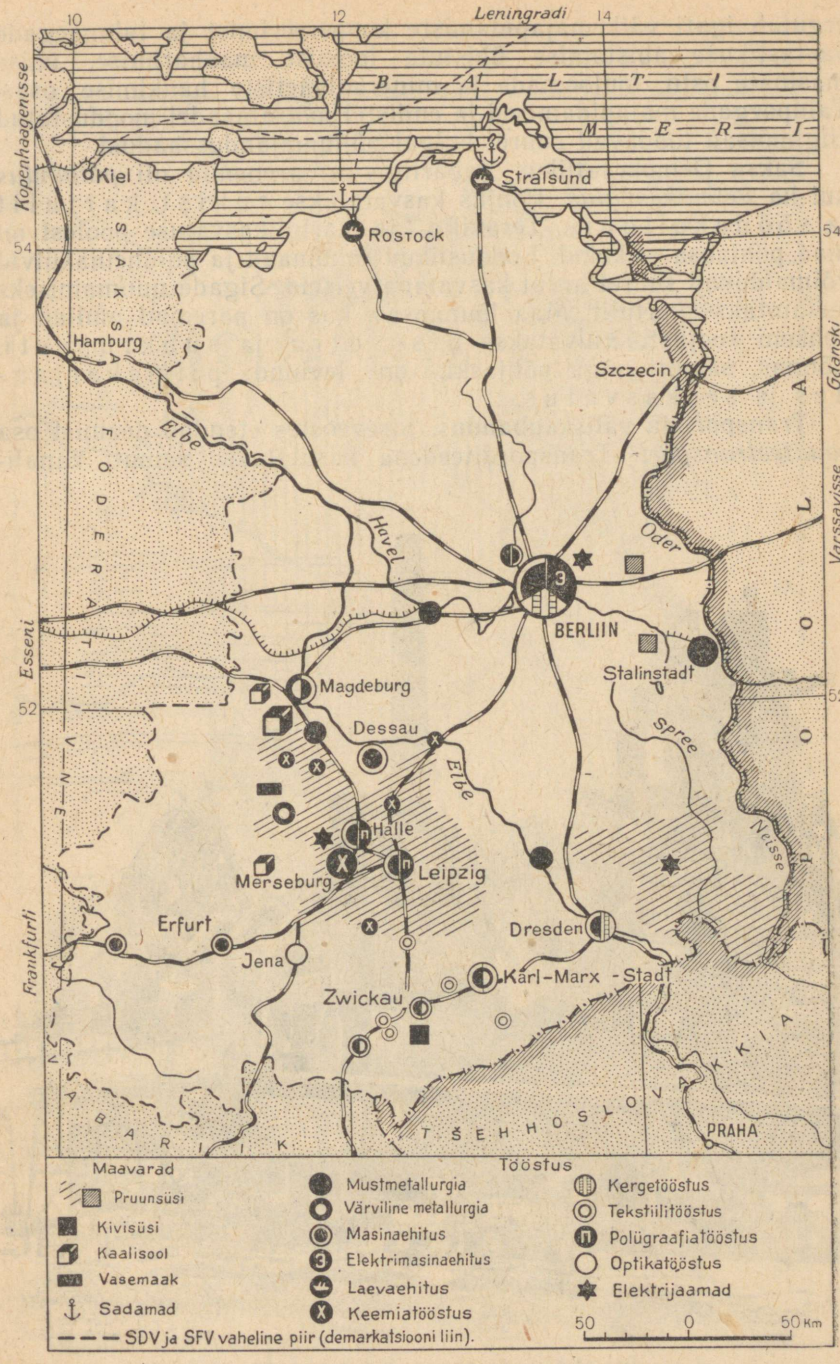

17. Saksa Demokraatliku Vabariigi tööstus.

ergutab igati väikemajapidamiste koopereerimist ja talupoegade vastastikuse abistamise ühistute loomist maaharimise, ühise masinate ostu, tõuloomade ja mineraalväetiste hankimise osas. Talupoegade majapidamised ja endistel mõisamaadel moodustatud riigimõisad toodavad suurel hulgal põllumajandussaadusi.

Saksa Demokraatlikus Vabariigis on arenenud nii *põllundus* kui ka *loomakasvatus*. Põhjas kasvatatakse r u k i s t, k a r t u l i t ja s ö ö d a k u l t u u r e. Teravilja- ja kartulikasvatuse poolest on maa põhjaosa esikohal. Looduslikud rohumaad ja põldheinakülvid võimaldavad suurel arvul kasvatada veiseid. Sigade nuumamiseks kasutatakse kartulit. Maa lõunaosas, kus on paremad mullad ja rohkem soojust, külvatakse n i s u, o t r a ja s u h k r u p e e t i. Lõunas, samuti nagu põhjaski, on levinud p i i m a k a r j a n d u s ja s e a k a s v a t u s.

Transport ja väliskaubandus. Siseveostes etendab peamist osa *raudteetransport*. Transporditeedena kasutatakse samuti kanali-

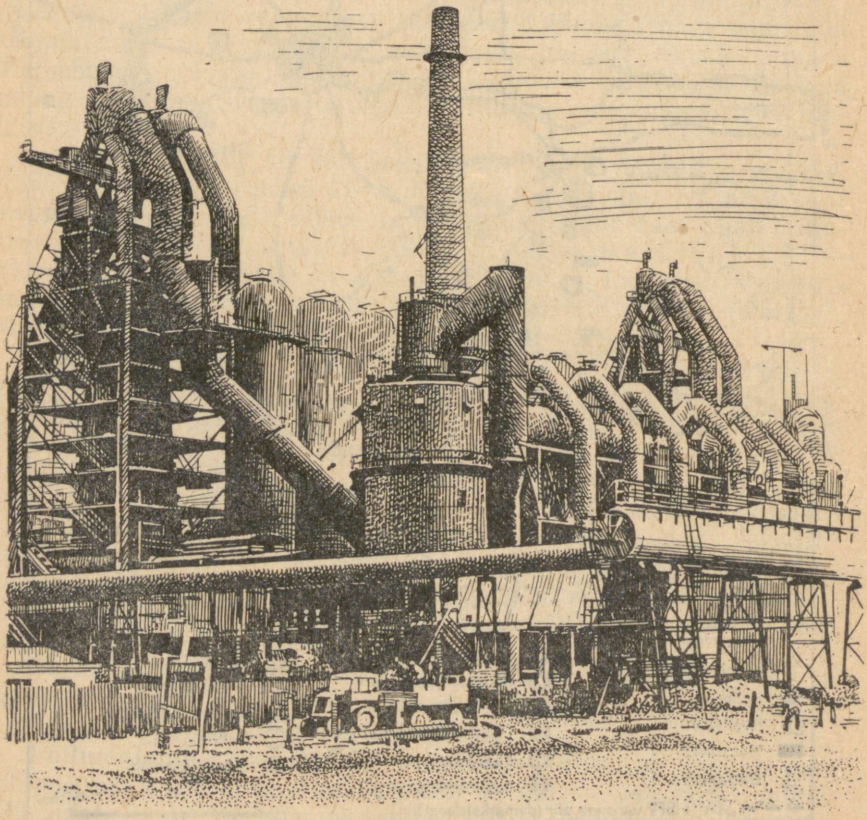

18. Metallurgiakombinaat Oderi ääres.

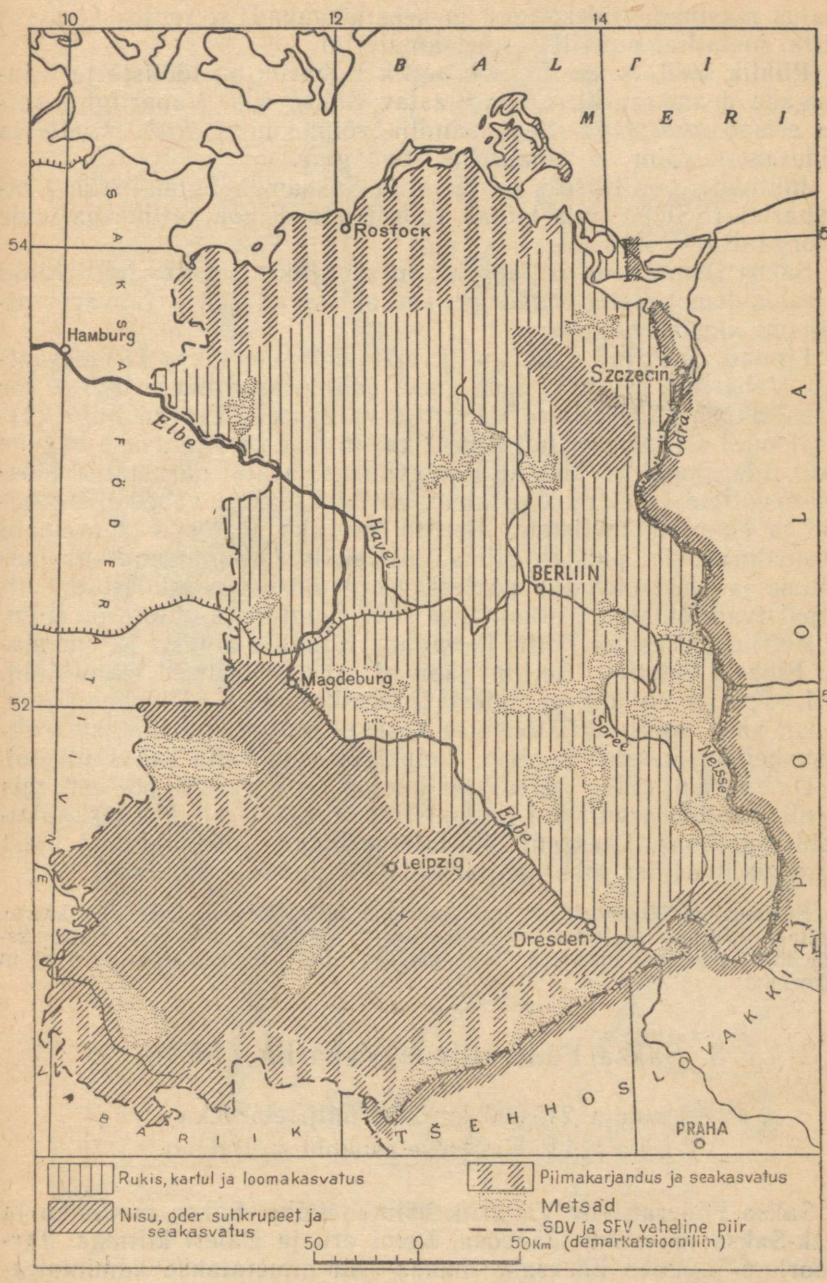

19. Saksa Demokraatliku Vabariigi põllumajandus.

tega ühendatud *jõgesid*. Väliskaubandus toimub nii raudteid kui ka merd mööda Rostocki jt. sadamate kaudu. *Väljaveos* on ülekaalus masinad, riidekangad ja keemiakaubad, *sisseveos* kivisüsi, nafta, metallid, puuvill ja metsamaterjal.

Riiklik kord. Saksa Demokraatlik Vabariik on tööliste ja talupoegade demokraatlik rahuarmastav Saksa riik. Vabariigi eesotsas seisab *president*. Seadusandlik võim kuulub *Rahvakojale* ja täidesaatev võim — *Ministrite Nõukogule*.

Juhtivaks poliitiliseks parteiks on Saksamaa Sotsialistlik Ühtsuspartei (SSÜP), mis töötab koos teiste demokraatlike parteide ja organisatsioonidega.

Saksa Demokraatlik Vabariik on sõbralikes suhetes NSV Liidu ja rahvademokraatia maadega, kes abistavad saksa rahvast sotsialismi aluste ehitamisel.

Linnad. Berliin (3,5 milj. elanikku) — Saksa Demokraatliku Vabariigi pealinn, asub maa põhjaosas väikese Spree jõe ääres. Saksa Föderatiivse Vabariigi valitsusele alluvad linna läänerajoonid on okupeeritud Ameerika, Inglise ja Prantsuse vägede poolt. Idarajoonides taastab rahvavõim sõja ajal purustatud tööstusettevõtteid ja elamukvartaleid, ehitatakse uusi vabrikuid, tehaseid ja elumaju töölistele. Berliin on üks Euroopa suuremaid tööstuslinnu. Ta paistab silma mitmekülgselt arenenud masinaehituse ja elektrotehnika poolest. Kergetööstuse harudest on silmapaistvam õmblustööstus. Olles suur raudtee- ja autoteede sõlm, on Berliin ühtlasi ka tähtis jõesadam. Kanalite abil on ta ühendatud Elbe ja Oderiga. Berliini läbivad rahvusvahelised lennuliinid.

Leipzig on üks paljudest tööstuslinnadest SDV lõunaosas. Ta on suur polügraafiatööstuse keskus, tuntud iga-aastaste rahvusvaheliste messide poolest. Leipzigis asub vana saksa ülikool.

Dresden (Elbe ääres) on kuulus oma galerii poolest, mis on nii maalide arvult kui ka kunstiliselt väärtuselt üks rikkalikumaid maailmas. Dresdeni lähedal toodetakse juba ammust ajast kõrgekvaliteedilist saksa portselani (sööginõud, kujukesed).

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage SDV tööstust; kasutades kaarte, selgitage põhiliste tööstusharude paiknemist. 2. Märkige kontuurkaardile tähtsamate tööstuskeskuste nimed. 3. Iseloomustage SDV põllumajanduse arengut ja paiknemist.

3. Saksa Föderatiivne Vabariik (SFV).

Pindala 248 000 km². 52 milj. elanikku.
Vabariik. Valitsuse asukoht — Bonn.

Saksa Föderatiivne Vabariik hõlmab Põhja-Saksa madaliku ja Kesk-Saksa mäestiku lääneosa, Reini oru ja Baieri kiltmaa. Territoorium jaguneb üheksaks maaks (nii nimetatakse administratiivseid üksusi).

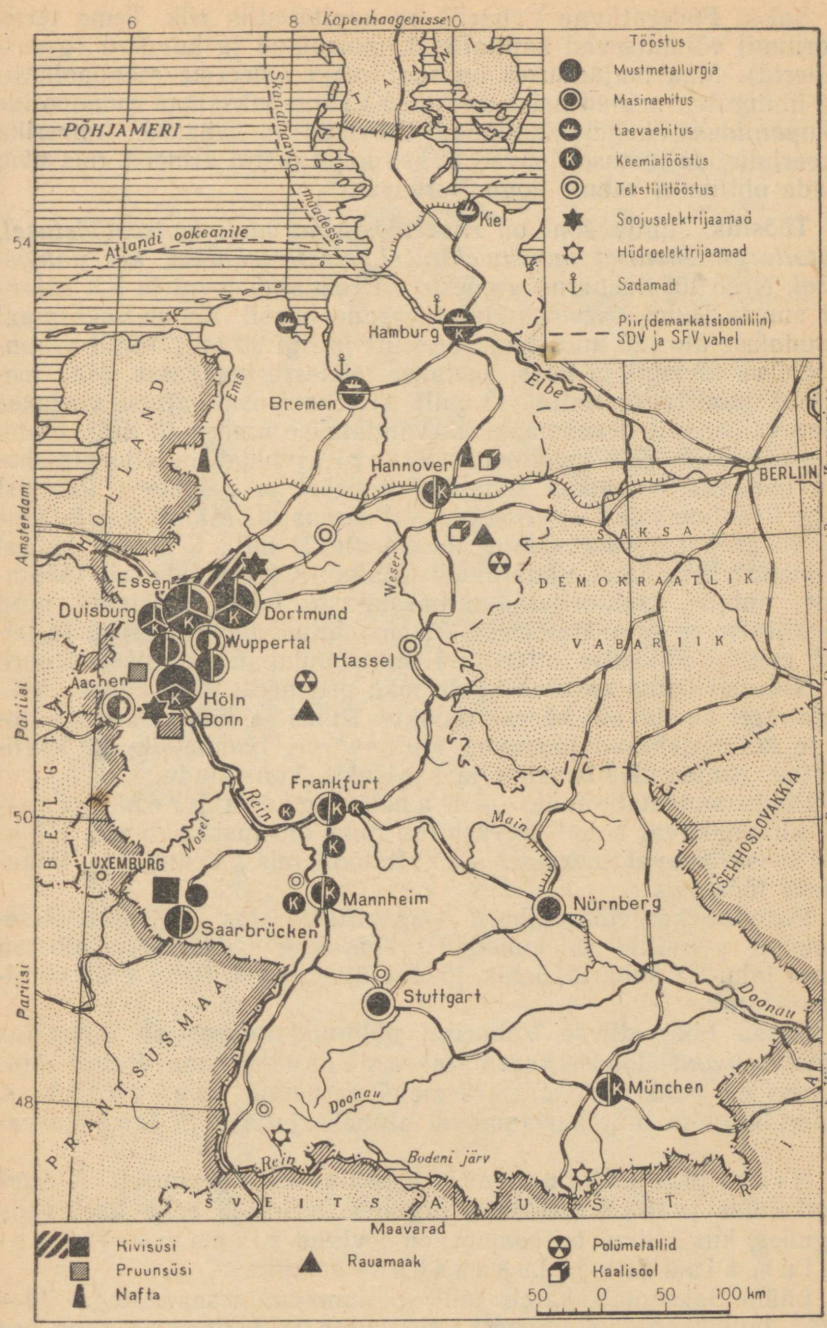

20. Saksa Föderatiivse Vabariigi tööstus.

TNÜ Raamatukogu

Saksa Föderatiivne Vabariik on kapitalistlik riik. Tema territooriumil võimutsevad kapitalistid, mõisnikud ja kulakud (grossbauerid). Maa majanduses on suur mõju ameerika monopolistlikel ühingutel; mõned neist osutuvad Lääne-Saksamaa monopolide kompaniideks, kellele kuuluvad vabrikud ja tehased. Ameerika imperialistide toetusel loovad Saksa kapitalistid armeed, mis võib saada ohtlikuks rahule kogu Euroopas.

Tööstus. Juhtiv koht on *rasketööstusharudel*: *kivisöetööstusel, metallurgiatööstusel, masinaehitusel, elektrotehnikal, keemiatööstusel.* Need tööstusharud arenesid XIX sajandi lõpul ja XX sajandil suurte Ruhri basseini kivisöevarude baasil. Lääne-Saksamaal toodetakse üle 120 milj. tonni kivisütt ja ligi 90 milj. tonni pruunsütt. Osa kivisütt ja koksi veetakse teistesse maadesse. Maa loodeosas toodetakse naftat (3 milj. t). Suur osa naftast veetakse sisse välismaalt. Rauamaaki kaevandatakse umbes 10 milj. tonni, kuid see maak pole kvaliteetne. Ruhri arvukad metallurgiatehased töötavad enamikus kohalikul kivisöel ja peamiselt Rootsist ning Prantsusmaalt sisseveetaval rauamaagil. Malmi sulatatakse üle 16 milj. t, terasetoodang tõuseb üle 21 milj. t. Suurel hulgal valmistatakse terast vanarauast. Malm ja teras lähevad tööpinkide, autode, traktorite ja mitmesuguste teiste masinate ning metallesemete valmistamiseks. Masinaehitus, elektrotehnika ja teised metallitöötlemise ettevõtted on koondunud peamiselt Ruhri.

Keemiatööstus kasutab kaalisoola, pruunsütt ning kivisöe koksistamisel saadavaid kõrvalprodukte. Ruhri ja Reini basseini linnade keemiatehased toodavad aniliinvärve, lämmastik- ja kaaliväetisi, sünteetilist bensiini ja kautšukit, kunstkiudu.

Põhja sadamalinnades — Hamburgis ja Bremenis — on silmapaistval kohal laevaehitus ning tööstusharud, mis töötavad sisseveetaval toorainel — naftatöötlemis-, kummi- ja toiduainete tööstus.

Peamine kergetööstusharu — *tekstiilitööstus* — töötab sisseveetaval puuvillal ja kunstkiul. *Toiduainete tööstuses* paistab silma jahu- ja suhkrutööstus, lõunas õlletööstus, Reini orus veinivalmistamine.

Saksa Föderatiivse Vabariigi **põllumajanduses** on ülekaalus *loomakasvatus*: loodes kasvatatakse veiseid, kuna Weseri jõgikonnas on suhkrutööstuse jäätmetel arenenud seakasvatus, Baieri kiltmaa mägikarjamaadel piimakarjandus ja lambakasvatus.

Nisu ja suhkrupeeti kasvatatakse peamiselt Weseri jõgikonnas ja Baieri kiltmaa orgudes. Reini ja selle lisajõgede orgudes, kus kliima on soojem, on levinud viinamarjakasvatus, aiandus ja tubakakasvatus.

Lääne-Saksamaa katab oma põllumajandussaadustega 70—75% elanikkonna vajadustest. Puuduvad toiduained ja suur osa tööstustoorainetest *veetakse sisse* välismaalt. *Väljaveos* on üle-

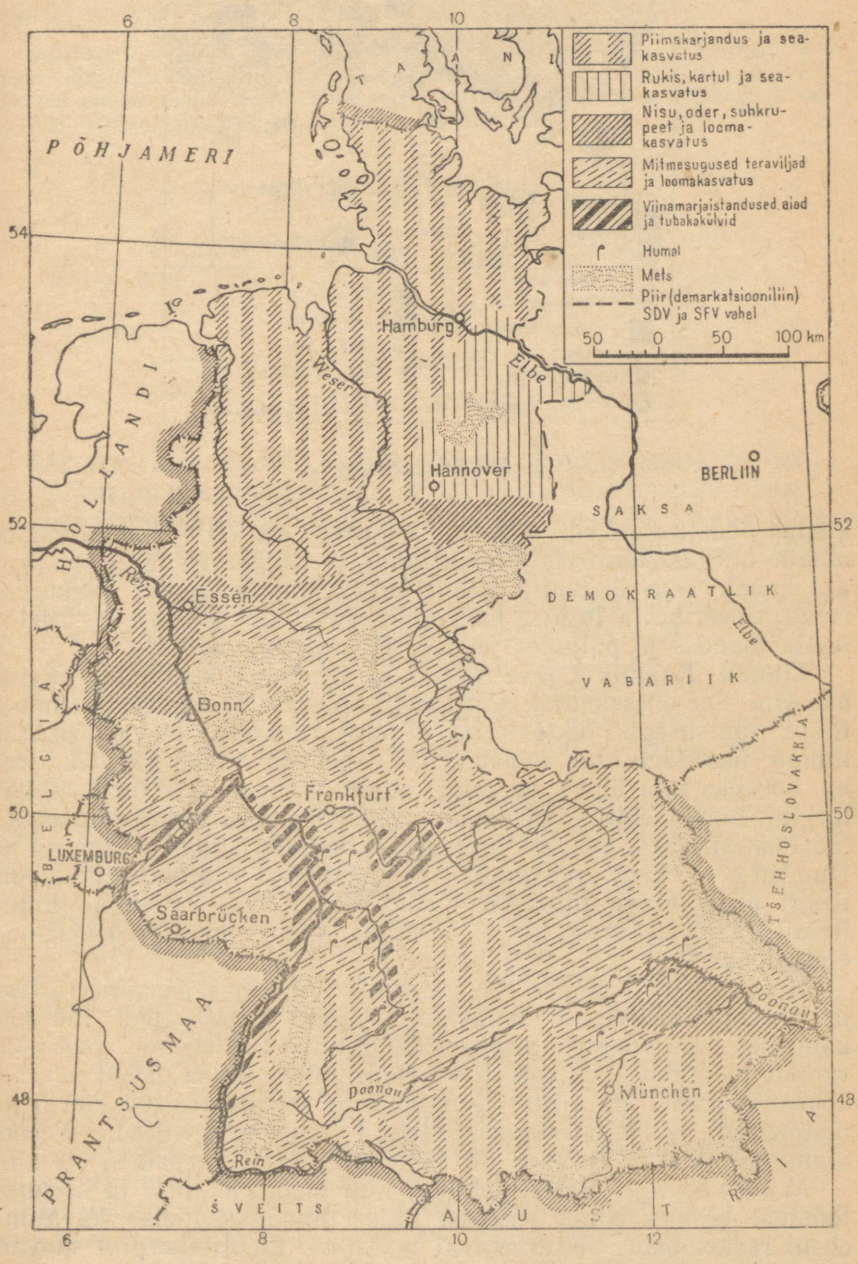

21. Saksa Föderatiivse Vabariigi põllumajandus.

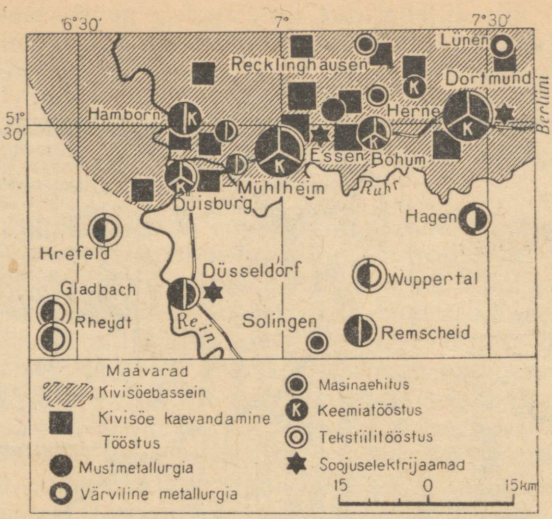

22. Ruhri tööstusrajoon.

kaalus tööstuskaubad. Väljaveo ulatuselt on SFV kapitalistlike maade hulgas Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa järel kolmandal kohal. Taaselustunud Lääne-Saksamaa monopolid konkureerivad Ameerika ja Inglise monopolidega Lõuna-Ameerikas, Edela-Aasia maades ja paljudes teistes maakera rajoonides.

Linnad. Enamik Lääne-Saksamaa linnu on koondunud Reini basseini. See on seletatav siin tööstuse varase arenguga ja samuti Reini tähtsusega liiklusteena. Ruhri rajoonis asuvad paljud linnad üksteisele nii lähedal, et vahel on raske kindlaks teha, kus üks linn lõpeb ja teine algab. Essen on oma metallurgia-, masinaehitus-, keemia- ja sõjatehastega Ruhri suurimaks tööstuskeskuseks. Teistest linnadest paistavad silma Dortmund ja Duisburg — suur sadamalinn Reini ääres. Majanduslikult on Ruhri piirkonnaga tihedasti seotud Köln, üks vanemaid linnu Reinil, tähtis raudteesõlm ja jõesadam. Kölnis on suured masinaehitustehased.

Hamburg (1,8 milj. elanikku) — Saksamaa peamine sadam ja Euroopa suuremaid sadamaid — asub Elbe kaldal 100 km kaugusel Põhjamerest. Sügav Elbe estuaar (laienenud jõesuue), samuti meretõus, mis tõstab vee taset jões, võimaldavad suurtel ookeanilaevadel sõita otse linnani. Siin asuvad suured laevaehitustehased ja mitmesugused teised tööstusettevõtted. Weseri alamjooksul asuv Bremen on tähtsuselt teine Saksamaa sadam.

München — Baieri pealinn, suur mootoriehituse ja keemiatööstuse keskus. Nagu teisteski Baieri linnades, töötab ka Müncheni rasketööstus sisseveetaval toorainel. Elektrienergiat saavad need tööstused Alpidest tulevatele Doonau lisajõgedele ehitatud

hüdroelektrijaamadelt. Odava elektrienergia olemasolu põhjustas siin energiamahuka alumiiniumitööstuse arenemise. Silmapaistval kohal on õlletööstus, mis on seotud humalate kasvatamisega Doonau ja Maini orus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage SFV tööstust ja selgitage peamiste tööstusharude paiknemist. 2. Märkige kontuurkaardile tähtsamate SFV tööstuskeskuste nimed. 3. Mida veab SFV välja ja mida sisse? Kellega konkureerivad Lääne-Saksamaa monopolid välisturgudel?

SUURBRITANNIA.

Pindala 224 000 km². 51,6 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline kuningriik. Pealinn — London.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused. Rahvastik.

Geograafiline asend. Mered. Väinad. Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendatud Kuningriik (nii on Suurbritannia ametlik nimetus) paikneb Euroopa looderanniku lähedal Briti saartel. Siia kuuluvad Suurbritannia saar, Iirimaa kirdeosa ja palju väiksemaid saari (Orkney, Shetlandi, Hebriidi saared).

Suurbritannia on Euroopa mandrist eraldatud Põhjamere ja La Manche'i (l.: lamaanš) ning Pas-de-Calais' (l.: padökalee) väinaga (kõige kitsamas kohas 33 km lai). Läbi väinade kulgeb tähtis meretee Balti merest ja Põhjamerest Atlandi ookeanini. Suurbritannia asend mereteedel on väga soodne kaubanduseks nii Euroopa kui ka teiste maailmajagude maadega.

Suurbritannia lääneranda uhuvad Atlandi ookean ja Iiri meri, mis lahutab Suurbritanniat Iirimaast. Suurbritannia randjoon on tugevasti liigestatud; läänes tungib Walesi (l.: uelz) ja Cornwalli poolsaare vahel sügavale maismaasse Bristoli laht.

Atlandi ookean ja Suurbritannia randu uhtuvad mered avaldavad maa kliimale suurt mõju ning etendavad tähtsat osa tema merenduses, mille varast arengut soodustasid tunduvalt siinsed arvukad head sadamad ja lahed. Briti saari ümbritsevad mered, eriti aga Põhjameri, on kalarikkad.

Suurbritannia jääb pindalalt maha paljudest teistest Euroopa maadest, kuid ta omab ulatuslikke valdusi (kolooniad, protektoraadid, hooldusalused territooriumid), mis paiknevad kõikides maailmajagudes. Suurbritanniat koos tema valdustega nimetatakse tavaliselt Briti impeeriumiks.

Ühendatud Kuningriigi koosseisu kuuluvad: Inglismaa ja Wales, mis hõlmavad suure osa Suurbritannia saarest; Šotimaa, mis võtab enda alla Suurbritannia põhjaosa; Põhja-

Iirimaa, mis asub Iiri saare kirdeosas. Suurbritannia peamiseks osaks on Inglismaa (sageli nimetatakse kogu Suurbritanniat Inglismaaks). Põhja-Iirimaal on autonoomse ringkonna õigused. Suurbritannia territoorium jaguneb krahvkondadeks (Lancashire'i, Yorkshire'i jt.).

Looduslikud tingimused. Suurbritannia põhja- ja lääneosa on mägised. Lõuna- ja kaguosa hõlmab Inglise madalik — kergelt künklik tasandik, mida veestab Thamesi (l.: tems) jõgi (pikkus 332 km).

Inglise madaliku kliima on *mereline,* niiske, sest ta asub, nagu teisedki Suurbritannia osad, edelatuulte mõju all. Talv on võrdlemisi soe, suvi jahedavõitu. Londonis on jaanuarikuu keskmine temperatuur +4°, juulikuu keskmine +18°. Talvekülmad on lühiajalised ja neid esineb harva. Niidud haljendavad aasta läbi. Sügisel ja talvel esinevad paksud udud ning tihti sajab vihma. Inglise madalikul on aastane sademete hulk (60 cm) palju väik-

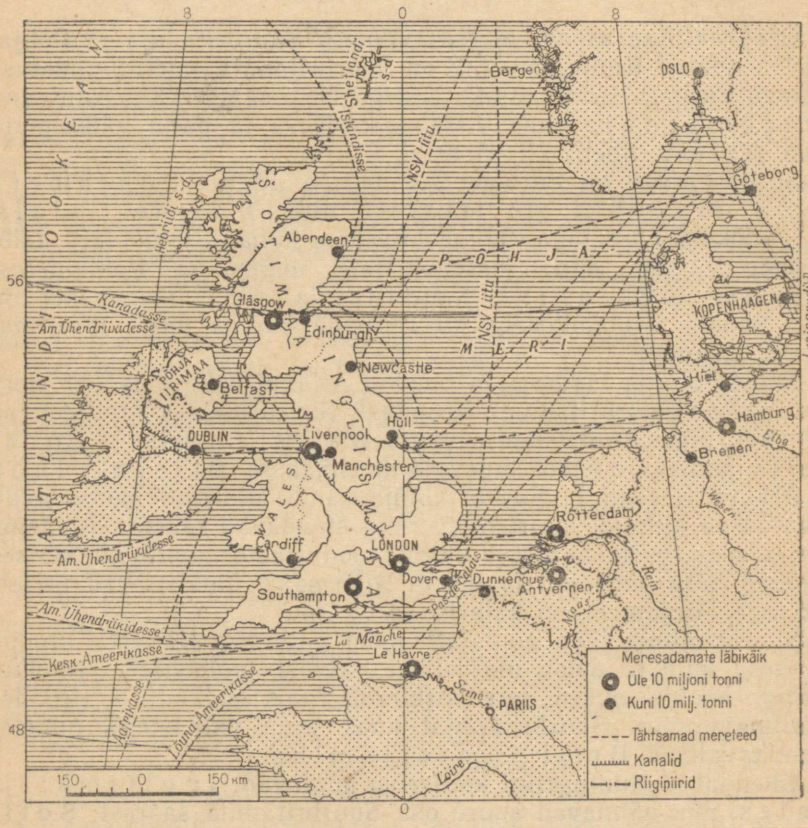

23. Suurbritannia geograafiline asend ja koosseis.

sem kui teistes Briti rajoonides, rohkem on aga seevastu päikesepaistelisi päevi, mis võimaldab siin kasvatada nisu ja teisi põllumajanduslikke kultuure.

Inglise madalik on peaaegu tervenisti üles küntud ja võetud põldude alla. Siin esinevad pruunmullad on teistes rajoonides levivatest leetmuldadest ja turbamuldadest viljakamad ning annavad väetamise ja hoolika harimise korral suuri saake. Kunagine rikkalik *metsataimestik* on esindatud ainult parkidega, kus kasvavad tammed, kastanid, jalakad. Parkides, jõgede ja järvede kallastel võib näha vanu losse. Inglise madaliku ala nimetatakse sageli «Roheliseks Inglismaaks».

Suurbritannia keskosas kulgevad põhjast lõunasse P e n n i i n i mäed. Need on vanad, lubja- ja liivakividest koosnevad tugevasti kulunud mäed (kõrgus 500—900 m); neid kattev kesine taimkate sobib lammastele karjamaaks. Mõlemal pool Penniini mäestikku levivad piki mererannikut kitsad madalikud (läänes Lancashire'i, idas Yorkshire'i madalik) hulga tööstuslinnadega (Manchester, Sheffield). Penniini mägedelt voolab alla palju lühikesi jõgesid, mõned neist on omavahel kanalitega ühendatud.

Penniini mägedest lõunas asub ümbrusest veidi kõrgemale tõusev M i d l a n d i tasandik, mida läbib Bristoli lahte suubuv Severni jõgi. Midlandi ja Penniini mägede rajoon on rikas kivisöest, mistõttu siin tekkis suur tööstusrajoon: kõikjal on näha kaevandusi, tehaseid ja vabrikuid. Paljud linnad on alatiselt mattunud tehaste korstnate suitsu. Vastandina Inglise madalikule («Rohelisele Inglismaale») nimetatakse seda rajooni «Mustaks Inglismaaks».

W a l e s i p o o l s a a r e m ä g e s i d katavad madalad põõsastikud ja niidud. Niidud on karjamaaks lammastele. Orgudes ja rannikul leidub põllunduseks kõlblikke alasid.

Suurbritannia saare põhjaosas (Šotimaal) asuvad P õ h j a-Š o t i ja L õ u n a-Š o t i m ä g i s m a a koos nendevahelise K e s k-Š o t i m a d a l i k u g a. Põhja-Šoti mägismaal on Briti saarte kõrgeim tipp Ben Newis (1343 m). Lõuna-Šoti mägismaal ei ületa kõrgused 850 m merepinnast. Šotimaa läänerannik on tugevasti liigestatud arvukatest fjordidest. Kivine Põhja-Šoti mägismaa on kaetud kanarbikuga. Mägedest laskuvad kiirevoolulised jõed ja orgudes asuvad maalilised järved meelitavad siia rohkesti turiste.

Šotimaa kliimat mõjutab tugevasti s o e P õ h j a-A t l a n d i h o o v u s. Lääne-Šotimaal, samuti nagu Walesi ja Penniini mägede läänenõlvadel, tuleb sademeid palju rohkem (100—300 cm) kui Londoni madalikul Suurbritannia idarannikul. Šotimaa ilmastikku iseloomustavad sageli tibav vihm ja udud. Tihti puhuvad tugevad tuuled, mis sügisel ja talvel paisuvad tormideks. Põhja-Šoti mägismaad kasutatakse peamiselt lammaste karjamaaks. Inglise aristokraatia korraldab siin meelelahutuseks jahte.

Põllundusega tegeldakse Lõuna-Soti jõgede orgudes ja Kesk-Soti madalikul.

Põhja-Iirimaa on Iiri tasandiku künklikuks ääreala ks. Paiguti ulatuvad väikesed vulkaanilistest kivimitest koosnevad kõrgustikud mereni ja moodustavad sopilise ning kaljuse ranniku. Põhja-Iirimaa niiske kliima on kohane söödakultuuride ja lina kasvatamiseks.

Maavarad. Suurbritannia on rikas kõrgekvaliteediliste söe varude poolest, millel on tööstusele suur tähtsus. Söe üldvarusid hinnatakse 175 miljardile tonnile. Need on küll palju väiksemad kui Ameerika Ühendriikides või Nõukogude Liidus, kuid suuremad kui reas teistes maades. Tähtsamad kivisöebasseinid asuvad Penniinide jalamil (vt. kaarti). Palju kivisütt on Lõuna-Walesis, Kirde-Inglismaal ja Kesk-Soti madalikul.

Suurbritannial on suured rauamaagivarud, kuid rauamaak on madalakvaliteediline; keskmine rauasisaldus inglise maagis ei tõuse üle 30%, samal ajal on Rootsis puhta raua sisaldus maagis 63%, Hispaanias 50%. Rauamaagi leiukohad asuvad kivisöebasseinide läheduses, mis soodustas mustmetallurgia arengut. Paremad rauamaagi leiukohad on käesoleval ajal juba suuresti ammendatud, seetõttu töötab mustmetallurgia suurelt osalt sisseveetaval rauamaagil.

Naftat ja värvilisi metalle Suurbritannias peaaegu ei leidu. Värvilisi metalle saab Suurbritannia peamiselt oma valdustest, naftat nendest maadest, kus nafta leiukohti ekspluateerivad inglise kapitalistid. Mittemetallilistest maavaradest leidub Suurbritannias keedusoola ja kaoliini.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Missuguse tähtsusega on Inglismaale tema saareline asend? 2. Iseloomustage Suurbritannia looduslikke tingimusi tööstuse ja põllumajanduse arenemise seisukohalt. 3. Märkige tingmärkide abil Suurbritannia kontuurkaardile kivisöebasseinid ja tähtsamad rauamaagi leiukohad.

2. Rahvastik. Majanduse üldine iseloomustus.

Rahvastik. *Inglise* rahvas tekkis Briti saarte kohaliku elanikkonna — keltide, ja mitmes laines Inglismaale tunginud germaani suguharude — anglide ja sakside, aga samuti Põhja-Prantsusmaalt tulnud ja XI sajandi keskpaiku Inglismaa vallutanud normannide segunemisel. Kaasaegsed keltide järeltulijad — šotlased, welshid (uelslased) ja iirlased — moodustavad maa rahvastikust vähem kui $^1/_5$.

Suurbritannia elanikkond kõneleb inglise keelt. Seoses maade avastamisega Ameerikas ja teistes maailmajagudes emigreerus (rändas välja) sinna palju inglasi. Sellega on seletatav inglise keele valitsemine Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Austraalias ja Uus-Meremaal.

Inglismaa on kõrge kultuuriga riik. Inglise rahvas on andnud

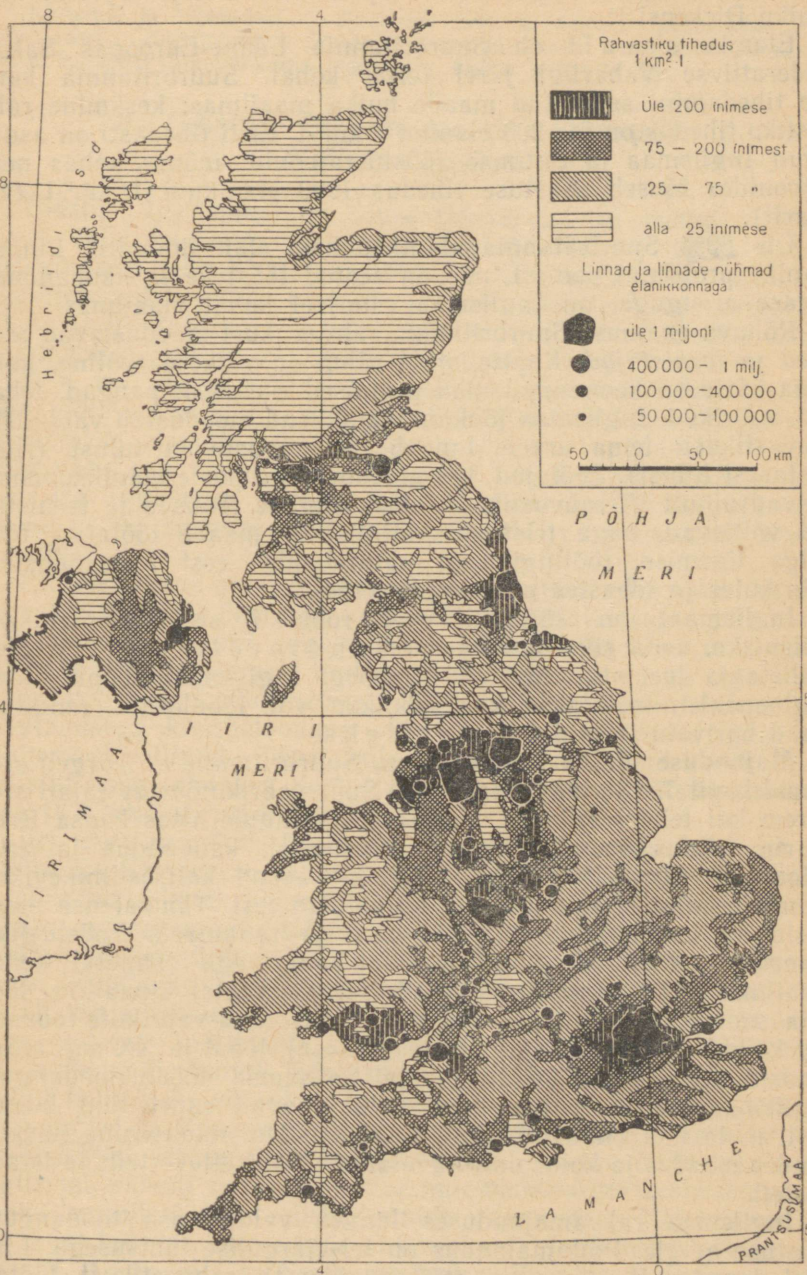

24 Suurbritannia rahvastiku tihedus.

maailmale suure füüsiku Newtoni, kuulsa looduseuurija Darwini, ületamatu draamakirjaniku Shakespeare'i, luuletaja Byroni, kirjaniku Dickensi jt.

Elanike arvult on Suurbritannia Lääne-Euroopas Saksa Föderatiivse Vabariigi järel teisel kohal. Suurbritannia kuulub tihedamini asustatud maade hulka maailmas; keskmine rahvastiku tihedus on üle 200 elaniku 1 km²-l. Eriti tihedasti on asustatud Inglismaa ja Šotimaa tööstusrajoonid; mõnes kohas neis rajoonides tõuseb asustuse tihedus 1000 elanikuni 1 km²-l (vt. kaarti).

Üle 80% Suurbritannia elanikkonnast elab linnades. Linnaelanike protsendi poolest, mis on seotud tööstuse ja kaubanduse varase arenguga, on Inglismaa esimesel kohal maailmas.

Rõhuva enamuse Suurbritannia rahvastikust moodustavad *töölised* ja *teenistujad*. Kapitalistide rühm on väikesearvuline, kuid tema kätte on koondunud maa peamised rikkused: pangad, tehased, vabrikud. Inglismaa jõukam elanikkond moodustab vaid 10% rahvastikust; tema arvele langeb $^1/_3$ rahvuslikust tulust (riigi aastasest tulust). Töötajad, kes moodustavad poole elanikkonnast, saavad ainult $^1/_5$ rahvuslikust tulust. Inglise töölised ja teenistujad võitlevad, nagu teistegi kapitalistlike maade töötajad, töötasu tõstmise, töötingimuste parandamise eest kaevandustes, vabrikutes ja tehastes ning kantseleides.

Inglismaal on säilinud veel rohkesti suurmaaomanikkemõisnikke, keda siin nimetatakse landlordideks. Võrreldes tööliste ja teenistujatega on talupoegi Inglismaal hoopis vähe. Inglismaal nimetatakse kas isiklikku või landlordilt renditud maad harivaid isikuid farmeriteks.

Majanduse üldine iseloomustus. Suurbritannia on kõrgelt arenenud kapitalistlik industriaalmaa. Suur vabrikutööstus rajati siin varem kui teistes riikides. Varajasele arengule aitas kaasa Briti saarte soodus asend tähtsatel mereteedel, kaubandus ja eriti kolooniate ekspluateerimine. Saareline asend kaitses minevikus Suurbritanniat sissetungide ja purustuste eest. Tähtsat osa etendasid ka loodusrikkused — kivisüsi ja rauamaak. Tööstusliku arengu tasemelt oli Suurbritannia kaua aega esimesel kohal maailmas. XIX sajandil nimetati Suurbritanniat «maailma töökojaks». Inglise kaubalaevastik vedas tehaste ja vabrikute toodangut kõikidesse maailmajagudesse. XIX saj. lõpul ja XX saj. algul jõudsid Ameerika Ühendriigid ja Saksamaa tööstustoodangult Inglismaast ette. Inglise kapitalistid saavad suurt tulu laenudest, mida nad annavad nõrgalt arenenud maadele, ning samuti nendes maades ja kolooniates asutatud tööstusettevõtteilt ja istandustelt.

Inglismaa rahvamajanduses langeb valdav osa toodangust tööstuse arvele. Põllumajandus on teisejärgulise tähtsusega. Ligi pool iseseisvalt töötavast (töövõimelisest) rahvastikust töötab kaevandustes, vabrikutes ja tehastes; suur protsent töötab trans-

pordis, pankades ja kaubandusettevõtteis. Põllumajandusega tegeleb vähem kui 5% iseseisvalt töötavast rahvastikust.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Koostage 1951. a. andmete põhjal (vt. lisas antud tabelit) ringdiagramm Suurbritannia elanikkonna elukutselise kuuluvuse kohta. 2. Andke Suurbritannia majanduse üldine iseloomustus.

3. Tööstus. Põllumajandus. Transport. Väliskaubandus.

Tööstus. Inglismaal on suure tähtsusega nii vanad tööstusharud (kivisöetööstus, metallurgia, tekstiilitööstus, laevaehitus), mis arenesid juba XVIII saj. lõpul ja XIX sajandil, kui ka uued (elektrotehnika, auto-, lennuki- ja keemiatööstus), mis arenesid XX sajandil. Tööstuses etendavad juhtivat osa kapitalistide liidud (monopolid), kellele kuuluvad suured tehased ja vabrikud.

Süsi on inglise tööstuse põhiliseks energeetiliseks baasiks. Söel töötavad elektrijaamad; söest põletatakse koksi; palju sütt kulutatakse elamute kütteks, sest metsi on Inglismaal säilinud väga vähe (nad hõlmavad vähem kui 5% territooriumist). Suurem osa Inglismaa metsast hävitati juba XVIII sajandil, mil malmi ei osatud veel sulatada kivisöe abil ning kasutati selleks puusütt.

Kivisöetööstus on üks tähtsamaid rasketööstusharusid. Aastas kaevandatakse üle 200 milj. tonni sütt. Varemalt toodeti sütt palju rohkem (1913. a. 292 milj. t), kuid seoses sellega, et reas maades, mis ostsid varemalt inglise sütt, hakkas arenema oma kivisöetööstus, ning samuti seoses nafta ja hüdroenergia laialdasema kasutamisega kivisöetoodang väheneb. Kuni käesoleva ajani on Inglismaal säilinud väikesi, halvasti mehhaniseeritud kaevandusi. Kivisütt kaevandatakse Kesk- ja Kirde-Inglismaal, Walesi lõunaosas ja Kesk-Šoti madalikul.

Iiri mere rannikul, Inglismaa loodeosas, areneb Aafrikast ja Austraaliast sisseveetaval uraanimaagil aatomienergia saamiseks vajalike materjalide tootmine. Siia (Colder Halli) ehitati esimene inglise aatomienergial töötav elektrijaam.

Metallurgiatööstuses on suuri tehaseid, mis on sisustatud kaasaegse tehnikaga. Aasta keskmine terasetoodang (18—20 milj. t) ületab malmitoodangu (10—12 milj. t). See on seletatav sellega, et terase tootmiseks kasutatakse rohkesti vanarauda, mida on Inglismaal, vanal tööstusmaal, kaunis rohkesti. Suur osa malmi tootmiseks vajalikust rauamaagist veetakse sisse Rootsist, Hispaaniast ja Kanadast. Teisi metalle, mida tarvitatakse kõrgekvaliteedilise terase tootmisel (mangaan, kroom, volfram), veab Inglismaa samuti sisse. Suuremad mustmetallurgia keskused paiknevad rannikuäärsete söebasseinide rajoonides: Middlesbrough (l.: midlsbrö) ja Newcastle (l.: njukasl) Inglismaa põhjaosas, Cardiff (l.: kaadif) ja Swansea Walesi lõunaosas, Glasgow (l.: gläsgou) Šotimaal. Vanad mustmetallurgia keskused on Sheffield

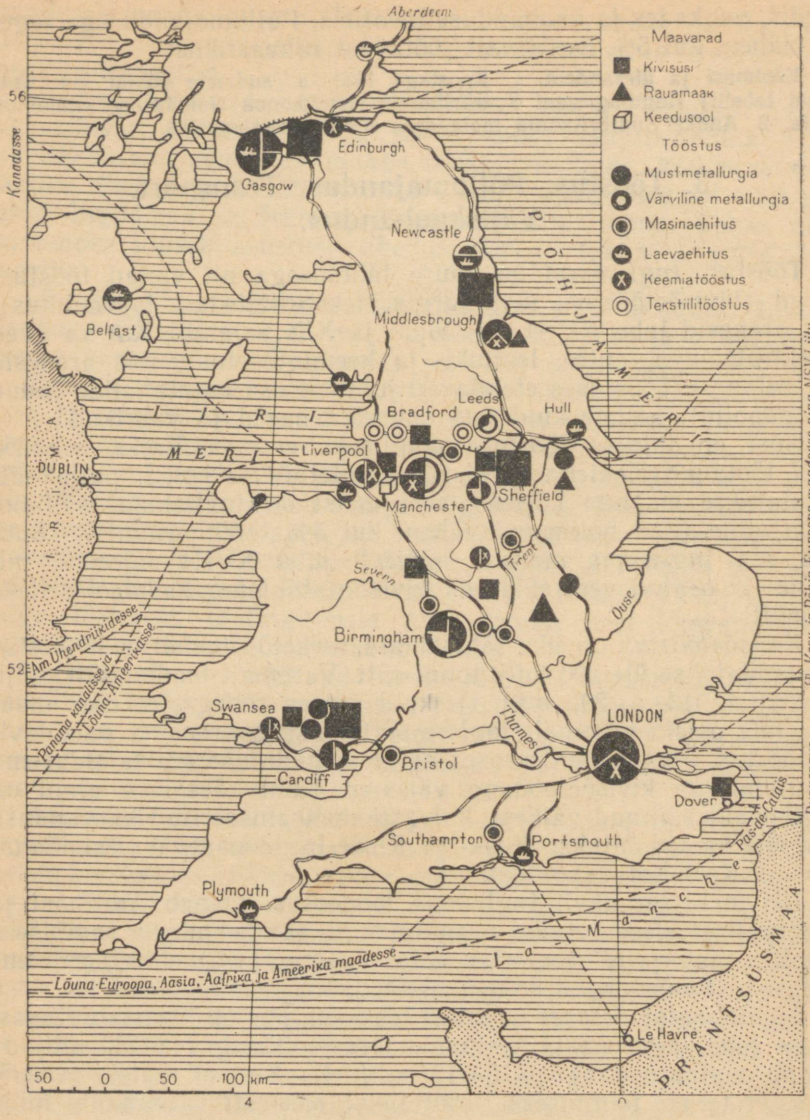

25. Suurbritannia tööstus.

ja Birmingham (l.: böömingöm) (Kesk-Inglismaal). Värvilise metallurgia tehased sulatavad sisseveetavatest maakidest vaske, alumiiniumi, tsinki ja tina. Need tehased paiknevad põhiliselt sadamalinnades.

Masinaehitustehased toodavad aurumasinaid, elektrimootoreid, tööpinke, tõstekraanasid, tekstiilimasinaid, vedureid ja autosid-

Suuremad masinaehituse keskused on Birmingham, Sheffield ja London. Laevaehituses kuulub Suurbritanniale maailmas üks esikohtadest. Paljud maad tellivad laevu Glasgow's, Newcastle'is ja Belfastis (Põhja-Iirimaa) asuvatest laevaehitustehastest. Sõjatehased toodavad lennukeid, tanke, kahureid, samuti aatomrelvi ja laskemoona.

Inglismaal on arenenud ka *keemiatööstus*. Kivisöe koksistamise jäätmeid kasutatakse mineraalväetiste ja värvide valmistamiseks. Sadamalinnades asuvad suured naftatöötlemistehased, mis töötlevad suurel hulgal sisseveetavat naftat. Sisseveetaval toorainel (puidutselluloos) töötavad kunstkiu-tehased.

Tähtsamateks *tekstiilitööstuse* harudeks on puuvilla- ja villatööstus. Inglise villased kangad — ševiot, boston, koverkot, gabardiin — paistavad silma kõrge kvaliteedi poolest ja on tuntud kaugel väljaspool Inglismaa piire. Puuvilla- ja villavabrikud on koondunud Penniini mägede ümbrusse. Peamine puuvillatööstuse keskus Manchester (l.: mäntšester) asub Lancashire'is. Ta on Ameerika Ühendriikidest, Indiast ja Egiptusest sisseveetava puuvilla juurdeveoks ühendatud kanali abil Iiri merega. Tähtsamad villatööstuse keskused on Yorkshire'is asuvad Leeds (l.: liids) ja Bradford. Peamine hulk villa veetakse sisse Austraaliast, Uus-Meremaalt, Lõuna-Aafrika Liidust ja Argentiinast Liverpooli sadama kaudu. Seoses puuvillatööstuse arenemisega nendes maades, mis varemalt ostsid inglise riiet, on Inglismaa toodang tublisti vähenenud. See on osaliselt seletatav ka kunstkiust valmistatava riide tootmise suurendamisega.

Põllumajandus. Suurem osa maast kuulub Inglismaal suurmõisnikele — landlordidele. Landlordid ise põllumajandusega tavaliselt ei tegele. Nad rendivad oma maa farmeritele. Suurtes farmides töötavad palgatöölised (moodustavad 70% maaelanikkonnast), seal kasutatakse kaasaegseid põllutöömasinaid ja väetisi.

Põllumajanduses on juhtivateks harudeks *liha-piimakarjandus* ja *linnukasvatus*. Kasvatatakse kõrge produktiivsusega loomi. Džersi tõugu lehmad annavad palju piima, jorkšiiri tõugu sead palju liha ja rasva, ševiot-lambad paistavad silma pika ja peene villa poolest. Farmerid saadavad linnadesse liha, tapetud kodulinde, rõõska koort, juustu ja värsket piima. Piimakarjandus on levinud peamiselt Lõuna- ja Kesk-Inglismaal, lambakasvatus Põhja-Inglismaal ja Walesis ning Šotimaal.

Inglismaa *põllundus* on spetsialiseerunud loomasööda ja köögivilja kasvatamisele, aiandusele ning teraviljakasvatusele. Ligi pool külvipinnast on ristikheina, söödajuurvilja ja teiste söödakultuuride (peedi, turnipi, odra ja kaera) all. Thamesi jõgikonnas kasvatatakse kurke, tomateid, kartuleid ja sparglit. Kenti poolsaar (Pas-de-Calais' väina ääres) on tuntud oma õunaaedade poolest. Toiduteraviljadest on kõige levinum nisu. Nisu, mis nõuab vähem niiskust ja rohkem päikest, külva-

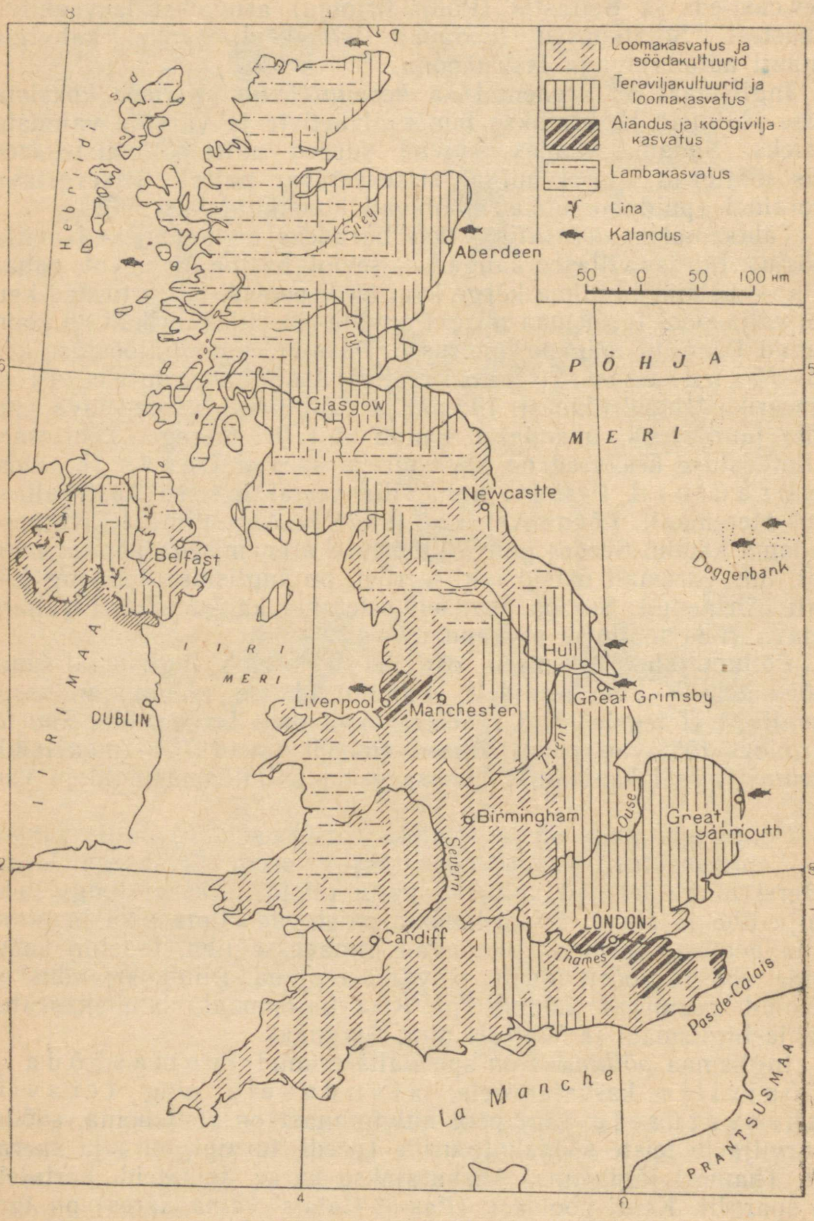

26. Suurbritannia põllumajandus.

takse Inglismaa kaguosas. Põllumajandus ei kindlusta täielikult maa vajadusi toiduainete järele, seepärast veetakse osa toiduaineid sisse kolooniatest ja teistest maadest. Oma toiduaineid, välja arvatud piim, kartul ja juurvili, piisab vaid mõneks kuuks.

Kalandus. Kalapüügilt kuulub Suurbritannia esimeste maade hulka maailmas (üle 1 milj. t). Palju püütakse heeringat ja turska. Kala püütakse peamiselt Põhjameres (Doggerbanki madalal) ja Orkney, Hebriidi ning Shetlandi saarte ümbruses. Põhjamere rannikul asuvad ka tähtsamad kalapüügisadamad — Hull (l.: hall) ja Aberdeen (l.: aberdiin).

Transport. Suurbritannia välisseoseid teiste maadega teenindab *merelaevastik*. Kaubalaevastiku kogutonnaažilt (üle 20 milj. t) jääb Suurbritannia maha ainult Ameerika Ühendriikidest. Merelaevastik teenindab suurt osa Briti impeeriumi veosekäibest, kuid veab ka teiste maade kaupu. Paljude sadamate hulgas on sisseveos esikohal L o n d o n, väljaveos L i v e r p o o l (l.: liverpuul). Londoni sadama esikoht sisseveos on seotud tema asendiga tähtsal kaubateel, ent ka Kagu-Inglismaa tööstusharude arenguga, mis töötavad peamiselt siseturule. Liverpooli tõstsid esikohale Põhja- ja Lääne-Inglismaa tööstusrajoonid, mis toodavad suurel hulgal eksportkaupu.

Siseliikluses on peamiseks transpordiliigiks *raudteetransport*. Raudteede kogupikkus on 34 000 km. Raudteevõrgu tiheduselt on Inglismaa Belgia järel maailmas teisel kohal.

Vaatamata laevatatavatele jõgedele, mis on omavahel kanalitega ühendatud, on *jõetranspordil* teisejärguline tähtsus. Enamik kanaleid on vananenud ja nendel ei saa sõita kaasaegsed suured laevad. Euroopa, Ameerika ja teiste maailmajagude maadega on Briti saared ühendatud lennuliinide abil.

Suurbritannia jaoks etendab **väliskaubandus** erakordselt tähtsat osa. Suurbritannia *veab sisse* välismaalt, peamiselt dominioonidest, kolooniatest ja sõltuvatest maadest, suure osa tööstustooraineid — naftat, metallimaake, puuvilla, villa ja kautšukit; toiduainetest — vilja, liha, võid ja puuvilja. Suurbritannia *väljaveos* on ülekaalus masinad, kangad ja keemiakaubad.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Suurbritannia tööstust. Selgitage Inglismaa varase arengu põhjused. 2. Märkige Suurbritannia kontuurkaardile tähtsamad tööstuskeskused ja sadamad koos nimedega. Näidake tingmärkide abil nende linnade juhtivad tööstusharud. 3. Iseloomustage Suurbritannia põllumajandust. 4. Millist tähtsust omavad Suurbritannia majanduses väliskaubandus ja meretransport? Mispärast?

4. Rajoonilised erinevused ja linnad.

Kagu- (Londoni bassein) ja Lõuna-Inglismaa paiknevad Lääne- ja Kesk-Euroopale lähemal kui teised Suurbritannia rajoonid. Selge ilmaga näeb Prantsusmaalt üle Pas-de-Calais' väina

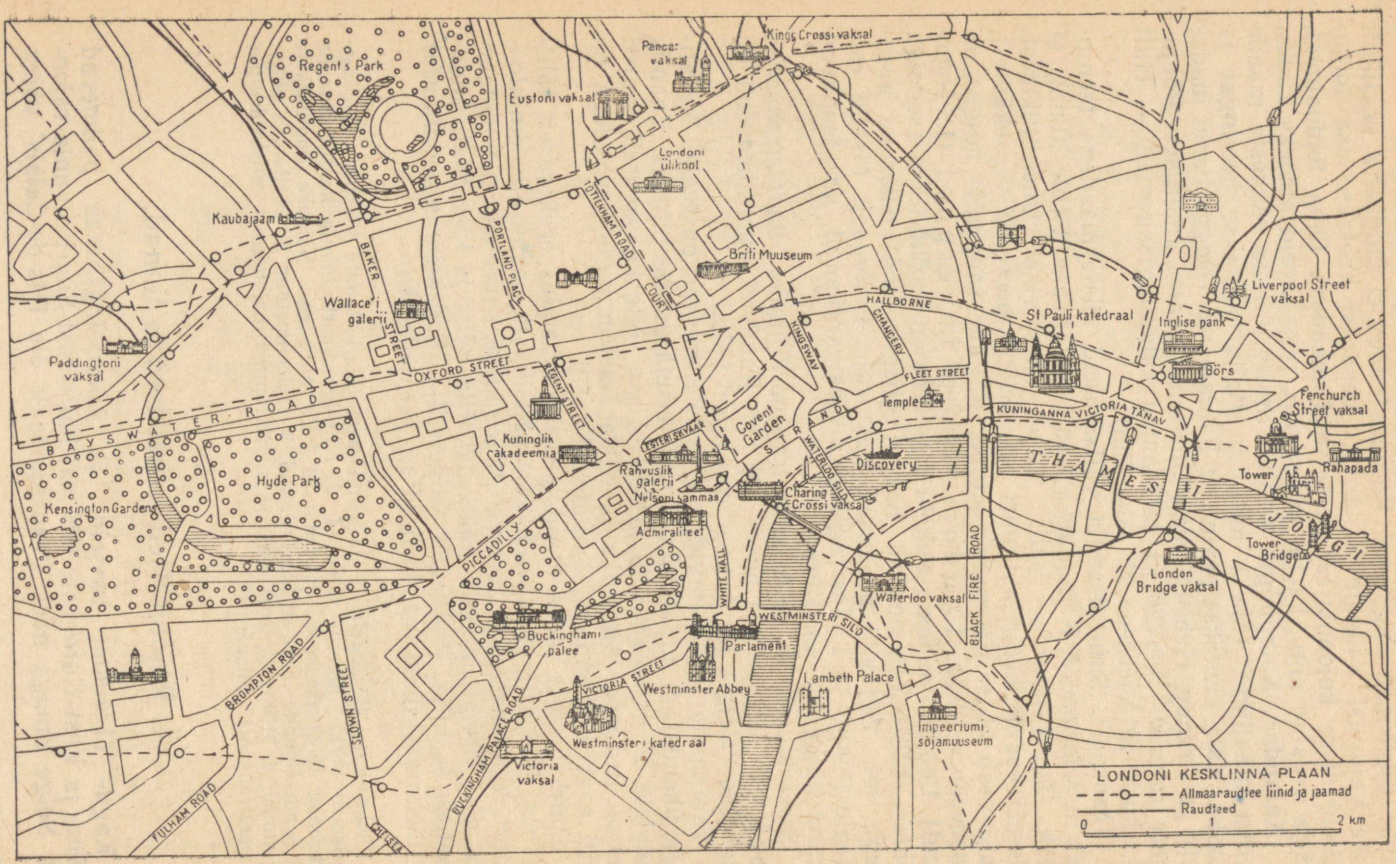

27. Londoni kesklinna plaan.

selgesti Inglismaa ranniku valgeid kriidikaljusid (Doveri lähedal). Soodsad liiklustingimused naabermaadega tingisid Thamesi basseinis L o n d o n i (eeslinnadega 9,2 milj. elanikku) varase tekkimise ja kasvamise, mis hiljem muutus Suurbritannia pealinnaks ja üheks maailma suuremaks finants-, kaubandus- ja tööstuskeskuseks ning sadamalinnaks.

Kagu-Inglismaal on vähe kivisütt ja suurtööstuse arenemiseks vajalikke tooraineid. Londoni tööstus (õmblus-, toiduainete, elektrotehnika-, auto-, lennuki-, keemia- ja polügraafiatööstus) töötab sisseveetaval kütteainel ja toorainel. Kangaid õmblusvabrikutele ja metalli masinaehitustehastele, samuti kivisütt — kõike saab London teistest Suurbritannia rajoonidest. Londoni ja lõunaranniku sadamaisse tuuakse nii Briti impeeriumi kuuluvaist kui ka teistest maadest mitmesuguseid tooraineid ja poolfabrikaate. Iga päev tõusu ajal, mis tõstab tunduvalt vee taset Thamesi jões, tulevad merelaevad Londoni sadamasse. Mitmekümne kilomeetri ulatuses piki Thamesi allapoole kulgevate sadamakaide ääres lossitakse ja laaditakse arvukaid Inglise ja välismaa laevu kõige mitmesugusemate kaupadega. Londoni sadamasse tuuakse kaupu kõigist maailma maadest; neid kaupu ei tarvita üksnes Inglismaa, vaid ka teised Euroopa maad.

Londoni finants- ja kaubanduslik keskus on City (l.: siti). Siin asuvad suurimad Inglismaa pangad ja kaubakontorid. Cityst läänes asub kõige heakorrastatum linnaosa. See on kodanlusele ja aristokraatiale kuuluvate uhkete, parkidest ümbritsetud majade rajoon. Idaosas elavad enamikus töölised ja väikeametnikud; siin on vähe rohelust, tänavad on kitsad, majad sünged ja umbsed. Viimasel ajal on loodud linna lääne- ja lõunaservale uusi elamukvartaleid. Londoni arhitektuuriliste mälestusmärkide hulgas köidab tähelepanu XIII sajandil ehitatud Westminster Abbey hoone, kuhu on maetud Newton, Darwin ja teised Inglismaa kuulsad inimesed. Londonis asub Briti Muuseum, mis on kuulus oma suure raamatukogu ja vanade käsikirjade kogu poolest.

London on raudteede ja autoteedega ühendatud paljude Kagu- ja Lõuna-Inglismaa rannikulinnadega. Sinna sõidavad Londoni elanikud pühapäeviti suplema ja puhkama. Lõuna-Inglismaal asub üks tähtsamaid mereväebaase — Portsmouth.

Thamesi ülemjooksul, vana ülikoolilinna Oxfordi lähedal, asub aatomienergia teadusliku uurimise keskus Harwell.

Põhja- ja Lääne-Inglismaa hõlmavad Penniini mäed ja nendega külgnevad madalike alad ning Walesi poolsaare. Erinevalt Kagu- ja Lõuna-Inglismaast, mille territooriumil on kõikjal levinud põllundus ja kus on ainult üks suur tööstuskeskus — London, on Põhja- ja Lääne-Inglismaa söe-, metalli- ja tekstiilitööstuse maa. Põllundus on levinud vaid piiratud aladel. Tööstus paikneb siin mitmes rajoonis: ta on koondunud peaaegu ühesuuruste tööstuslinnade — Birminghami, Sheffieldi ja Manchesteri — ümbrusse.

Birmingham (üle 1 milj. elaniku) — «Musta Inglismaa» linn. Birminghami ja teda ümbritsevate linnade tehastes sulatatakse malmi ja terast, toodetakse kõige mitmesugusemaid metallesemeid, alates vedureist ja lennukitest ning lõpetades nööpnõelte ja kirjutussulgedega.

Sheffield on spetsialiseerunud kõrgekvaliteedilise terase tootmisele. Siin on arenenud masinaehitus, sealhulgas ka relvade tootmine (tankid, kahurid).

Suurte kivisöevarude baasil on kujunenud Walesi poolsaare lõunaosas tähtis söe- ja metallitootmise rajoon. Lõuna-Walesi süsi, mis annab põletamisel palju soojust, on tuntud «kardifi» nime all (söetootmise keskuse Cardiffi linna järgi) ja läheb peamiselt kütteks laevadele. Lõuna-Walesi tehastes sulatatakse malmi ja terast ning toodetakse tinaplekki, millest valmistatakse konservikarpe.

Mõlemal pool Penniini mägesid asuvad Inglismaa tähtsamad tekstiilitööstuse rajoonid: läänes Lancashire'i puuvillatööstuse rajoon ja idas Yorkshire'i villatööstuse rajoon. Puuvillavabrikuid on siin paljudes linnades, mis tähekoguna ümbritsevad

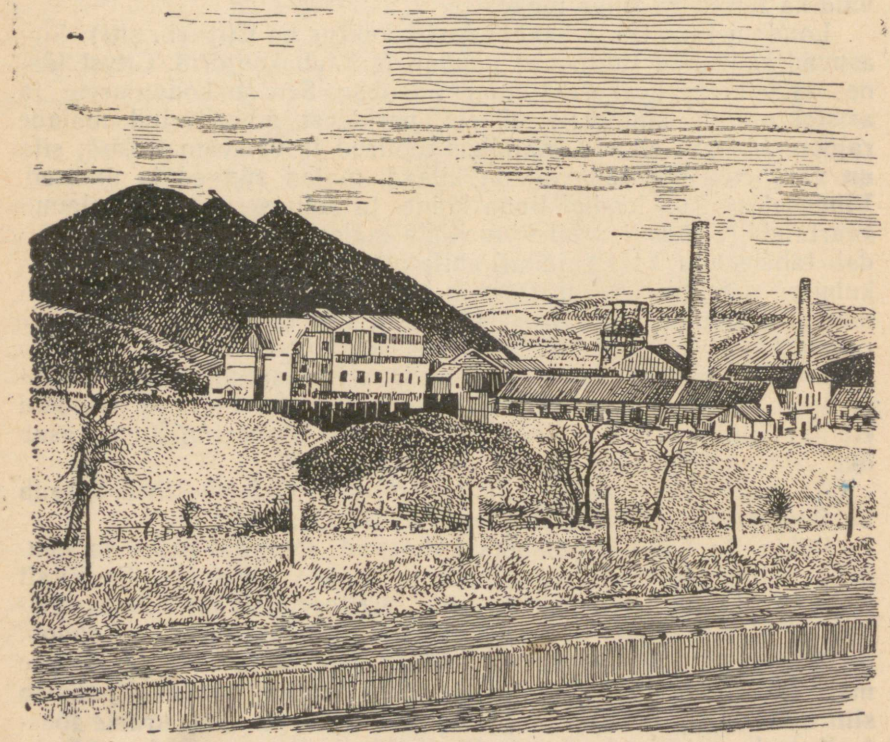

28. Kivisöekaevandused Kesk-Šotimaal.

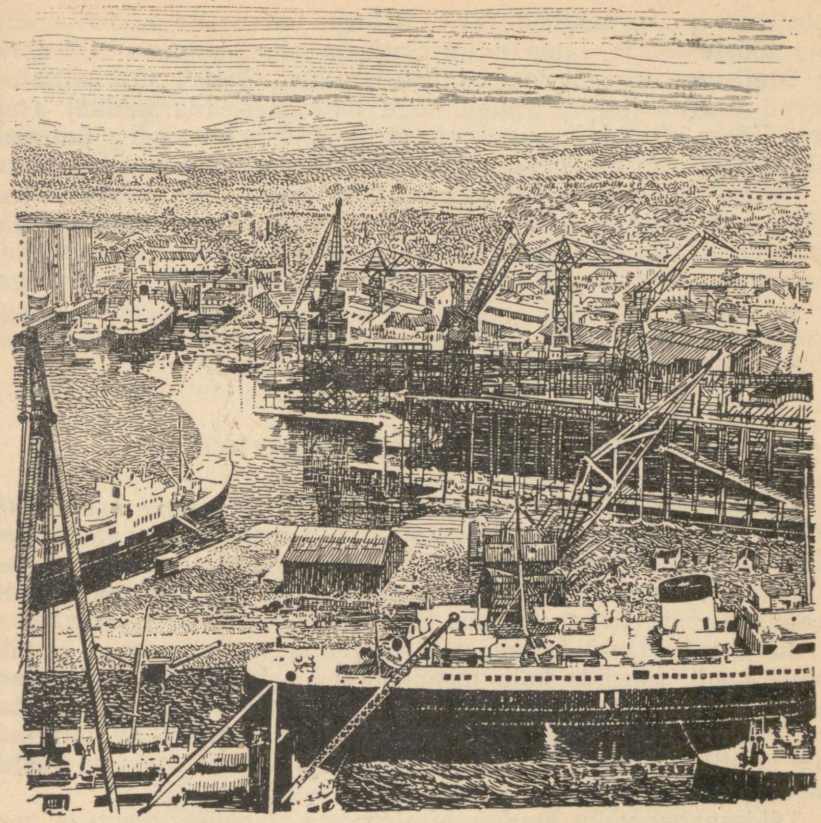

29. Laevaehitustehased Belfastis.

Lancashire'i keskust Manchesteri. Villavabrikud on koondunud Yorkshire'i linnade Bradfordi ja Leedsi ümbrusse.

45 km kaugusel Manchesterist, kus Mersey jõgi suubub Iiri merre, asub Inglismaa lääneranniku tähtsaim sadam Liverpool, mis teenindab «Musta Inglismaa» ja Lancashire'i tööstusrajoone. Oma kaubakäibelt ja sadamatööde (laevade laadimise ja lossimise) mehhaniseerimise tasemelt kuulub Liverpool maailma tähtsamate sadamate hulka.

Kirdes, piki Põhjamere rannikut, paikneb üks Inglismaa suuremaid kivisöebasseine. Selle kivisöerajooni keskuseks on Tyne'i (l.: tain) jõe suudmes asuv Newcastle (l.: njukasl), mis on üks suuremaid laevaehituse keskusi Inglismaal. Lõuna pool asuvas Middlesbrough's on arenenud metallurgia- ja keemiatööstus.

Kesk-Šotimaa on suur tööstusrajoon. Clyde'i jõe basseinis asuvail kivisöe- ja rauamaagilademeil on suur tähtsus tööstuse arengule. Clyde'i jõe kaldal asub sadamalinn Glasgow (üle 1 milj. elaniku). Linna ümbrus ja kogu jõe org on tehaste, kaevanduste,

vabrikute ja laevaehitustehaste all. Siia on koondunud 3/4 Šotimaa tööstusest ja sama palju Šotimaa elanikkonnast. Glasgow on Inglismaa suurim laevaehituse keskus. Clyde'i jõel ehitatud laevad veavad inglise kaupu kogu maailmas. Idarannikul asub lahe ääres Šotimaa vana pealinn Edinburgh. Šotimaa mägistes osades on ülekaalus lambakasvatus, rannikul kalandus.

Põhja-Iirimaa on põllumajanduslik rajoon. Siin kasvatatakse söödajuurvilja ja lina; on arenenud piimakarjandus ja köögiviljakasvatus. Belfast on Põhja-Iirimaa administratiivne keskus ja sadam suurte laevaehitustehaste ning linase riide vabrikutega.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Võrrelge Suurbritannia rajoone. 2. Kasutades Londoni plaani (vt. lk. 66), iseloomustage linna keskosa. 3. Milliseid tööstuskaupu veetakse välja Liverpooli sadama kaudu?

5. Riiklik kord. Briti impeerium.

Riiklik kord. Suurbritannia on *konstitutsiooniline kuningriik.* Riigipeaks on *kuningas* või *kuninganna.* Kuningavõim läheb edasi pärimise alusel. Inglased räägivad oma kuningate kohta, et nad «valitsevad», kuid «ei juhi». Kuninga võimu piirab parlament. Seadusi annab parlament, mis koosneb kahest kojast: *alamkojast* ja *ülemkojast* (lordide kojast). Alamkoda valitakse maa elanikkonna poolt. Lordide koja moodustavad aristokraatia esindajad, kel on päritav lorditiitel, või isikud, kellele see tiitel on omistatud kuninga käsul. Olgugi et lordide koja õigused on piiratud, võib ta siiski pidurdada nende seaduste jõustumist, mis on vastuvõetamatud kodanluse reaktsioonilisele osale.

Täidesaatev võim kuulub *Ministrite Kabinetile,* eesotsas peaministriga. Peaminister on alamkojas enamust omava saadikute partei liider (juht).

Inglismaal on kaks suurt parteid — konservatiivne ja leiboristlik (töölispartei). Töölismasside seas võidab järjest suuremat autoriteeti Suurbritannia Kommunistlik Partei, kes peab järjekindlat võitlust töötajate huvide eest.

Briti impeeriumi koosseisu kuuluvad dominioonid ja valdused (kolooniad, protektoraadid, hooldusalused territooriumid).

Dominioonid Kanada, Austraalia Liit, Uus-Meremaa ja Lõuna-Aafrika Liit said dominiooni õigused juba enne Esimest maailmasõda. Need on majanduslikult enamarenenud maad Briti impeeriumis. Tseiloni saar, mis sai dominiooni õigused pärast Teist maailmasõda, on majanduslikult vähem arenenud. Dominioonidel on oma parlament, valitsus ja armee; nad suhtlevad iseseisvalt teiste riikidega. Dominioonide eesotsas seisavad küll Inglise kuninga poolt määratud (kooskõlas dominiooni valitsusega) kindralkubernerid, kuid valitsemises nad suurt osa ei etenda.

Suuremad *valdused* on: Aafrikas — Rodeesia ja Njassamaa

Föderatsioon, Keenia, Uganda, Briti Somaalimaa, Nigeeria; Aasias — Sarawak Borneo saarel; Ameerikas — Briti Honduuras, Briti Guajaana ja Jamaika saar; Okeaanias rühm väikesi Fidži saari jt. Majanduslikult on Briti valdused äärmiselt mahajäänud maad; nende maade elanikkonda ekspluateeritakse rängalt. Koloniaid valitsevad inglise kubernerid. Protektoraatides säilitatakse kohaliku ülemkihi (vürstid, suguharude vanemad) näiline võim. Hooldusalused territooriumid, mis asuvad Aafrikas (Tanganjika, Kamerun), olid enne Esimest maailmasõda Saksamaa valdusteks.

Briti impeeriumi maade rahvad võitlevad oma rahvusliku sõltumatuse eest koloniaalse rõhumise vastu. Pärast Esimest maailmasõda sai Iirimaa dominiooni õigused. Pärast Teist maailmasõda sai ta vabariigiks (hõlmab suurema osa Iiri saarest). Pärast Teist maailmasõda saavutas sõltumatuse ka endine Inglise koloonia Kagu-Aasias — Birma.

Veel hiljuti oli Suurbritannia suurimaks kolooniaks Aasias Hindustani poolsaarel asuv India. India rahvaste sõltumatuse eest peetava võitluse tulemusel moodustus 1947. a. kaks dominiooni — India ja Pakistan. 1950. a. kuulutas India end vabariigiks ja asus iseseisva arengu teele. India teostab sõltumatut välispoliitikat ja võitleb koos teiste rahu armastavate riikidega aktiivselt

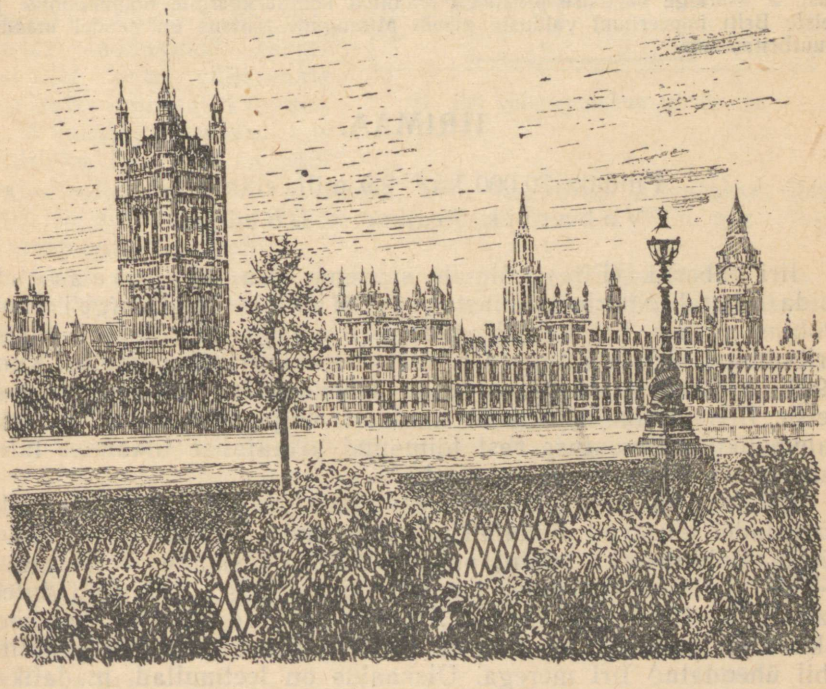

30. Parlamendihoone Londonis.

rahu eest. Hiljem kuulutati vabariigiks ka Pakistan. 1957. a. saavutas sõltumatuse veel Malai Föderatsioon.

Mereteedel, mis seovad Suurbritanniat impeeriumi valdustega, asuvad tema mereväebaasid, kindlused ja varustusjaamad, kus laevad ja lennukid täiendavad kütte-, vee- ja toidutagavarasid: Gibraltar, Malta ja Küprose saar Vahemeres; Aden (Araabia lõunaosas) ja Singapur (Malaka väina ääres) India ookeanis; Honkong (Hiina lõunaosas) Vaikses ookeanis; St. Helena saar Atlandi ookeanis jt.

Briti impeeriumi valdustel on inglise kodanlusele suur tähtsus mitmesuguste toorainete allikatena, suurte tööstuskaupade turgudena ja kapitalimahutuste sfäärina. See kõik toob inglise kapitalistidele suuri kasumeid.

Briti impeeriumi maades toodetakse palju kulda, niklit, mangaani, tina, vaske, tsinki ja seatina. Suurbritannia veab oma valdustest sisse metsa, kautšukit, villa ja mitmesuguseid toiduaineid. Nafta poolest on Briti impeeriumi maad vaesed. Suurbritannia saab naftat peamiselt Araabia poolsaare maadest, Iraanist, Iraagist ja Venetsueelast. Nende maade naftaallikate haaramise ja ekspluateerimise pärast võitlevad inglise kapitalistid Ameerika Ühendriikide ja teiste maade kapitalistidega.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Jutustage Ühendatud Kuningriigi riiklikust korrast. 2. Märkige värvilise pliiatsiga maailma kontuurkaardile dominioonide ja teiste Briti impeeriumi valduste piirid. Missugune tähtsus on nendel maadel Suurbritanniale?

IIRIMAA.

Pindala 70 000 km². 2,9 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Dublin.

Iiri vabariik (Eire) hõlmab suurema osa Iiri saarest, mida lahutab Suurbritanniast Iiri meri ja St. George'i väin. Põhjas piirneb Iiri vabariik Põhja-Iirimaaga, mis kuulub Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendatud Kuningriigi koosseisu. Kuni 1921. aastani kuulus kogu saar Ühendatud Kuningriigi koosseisu. Iiri sõltumatu vabariik kuulutati välja 1949. aastal iirlaste rahvusliku sõltumatuse eest toimunud pikaajalise liikumise tulemusena Inglise ülemvõimu vastu.

Iirimaa on pinnaehituselt enamikus madal tasandik, mille äärealadel tõusevad madalad mägimassiivid. Kliima on mereline, niiske. Dublinis (l.: dablin) on jaanuarikuu keskmine temperatuur +4°,7, juulikuu keskmine temperatuur +15°,4. Sademeid tuleb palju (75—200 cm ja enam). Sageli esineb udusid. Jõed on veerikkad ja laevatatavad. Suurim neist — Shannon — on kanalite abil ühendatud Iiri merega. Ülekaalus on leetmullad, madalikel soo- ja turbamullad. Metsad on peaaegu täiesti hävitatud. Iiri-

maal on palju aasta läbi haljendavaid niitusid ja kanarbikunõmmi. Looduslikud tingimused on sobivad loomakasvatuse arendamiseks. Põlluharimiseks on tingimused sobivamad maa kaguosas, kus on soojem ja sajab vähem vihma.

Iirlased kuuluvad kelti rahvaste hulka. Nad on säilitanud oma kultuuri ja keele. Enamik elanikkonnast kõneleb inglise keelt. Inglise valitsuse ajal emigreerus palju iirlasi Ameerikasse ja Austraaliasse.

Iiri on *põllumajanduslik* maa. Majanduse aluseks on loomakasvatus, mis annab ligi 70% ekspordist (peamiselt Inglismaale). Veiseid karjatatakse looduslikel karjamaadel. Enne välismaale saatmist nuumatakse veiseid suurtes farmides, kus söödaks kasutatakse söödajuurvilja, kartuleid ja kaera. Maa kaguosas külvatakse nisu, otra ja suhkrupeeti. Odrast toodetakse Iirimaal õlut, mis läheb suures osas ekspordiks.

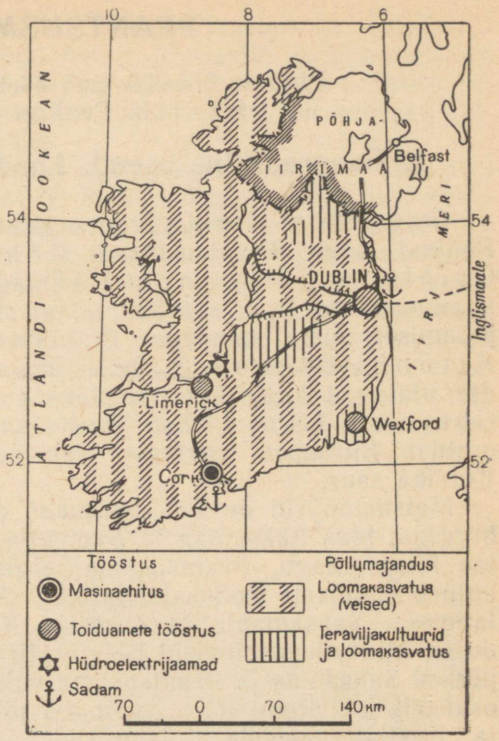

31. Iiri põllumajandus ja tööstus.

Suur osa veiseid ja lambaid ning samuti ülesharitud maad kuulub suurtele farmidele. Need majandid kontrollivad ka piimanduskooperatsioone, mis on Iirimaal laialt levinud.

Tööstus on nõrgalt arenenud. See on seotud peamiselt loomakasvatussaaduste töötlemisega (või- ja juustutööstus, peekoni tootmine); esineb ka jahu- ja suhkrutööstuse ettevõtteid.

D u b l i n i s on üle 500 000 elaniku. Pealinna ettevõtted annavad ligi poole kogu maa tööstustoodangust.

Corki linnas on metallitöötlemise tööstus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Iirimaa kontuurkaardile Iiri vabariigi ja Põhja-Iirimaa piir. Kirjutage kaardile pealinna nimetus. 2. Iseloomustage lühidalt Iiri vabariigi loodust ja majandust.

PRANTSUSMAA.

Pindala 551 000 km². 44,4 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Pariis.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. Prantsusmaa asub Euroopa lääneosas. Põhjast uhub Prantsusmaad Põhjameri koos Pas-de-Calais' ja La Manche'i väinaga. Need väinad eraldavad Prantsusmaad Briti saartest ja on suure tähtsusega ühendusepidamisel teiste maadega. Prantsusmaa läänerannikut uhuvad Atlandi ookean ja selle ääreosa Biskaia laht. Loodes ulatuvad kaugele merre kaks poolsaart — Bretagne ja Cotentin. Lõunast uhub Prantsusmaad soe Vahemeri, mis eraldab Euroopat Aafrikast. Vahemeres kuulub Prantsusmaale Korsika saar.

Maismaapiirid on Prantsusmaal kirdes Belgiaga ja Luksemburgiga, idas Saksamaa ja Šveitsiga, kagus Itaaliaga ning edelas Hispaaniaga. Prantsusmaa-Belgia piir pole looduslik, vaid kulgeb enamasti mööda madalikku. Siit suundub tähtis tee Hollandisse, Saksamaale ja teistesse Kesk- ja Ida-Euroopa maadesse. Minevikus toimusid Belgia piiril korduvad sõjalised kokkupõrked Saksamaa ja Prantsusmaa vahel. Piir Saksamaaga kulgeb osaliselt piki Reini jõge, Šveitsiga piki madalaid Juura mägesid ja Itaaliaga mööda Lääne-Alpe. Prantsusmaa-Hispaania piir läheb mööda Pürenee mäestikku.

Pindalalt on Prantsusmaa Lääne-Euroopa suurim riik. Nagu Inglismaa, nii on ka Prantsusmaa ulatuslike, peamiselt Aafrikas asuvate valduste metropoliks (emamaaks).

Looduslikud tingimused. Prantsusmaa looduslikud tingimused on mitmekesised. Põhjaosas asub suur Põhja-Prantsuse madalik ja sellega idas liituv rauamaagivarude poolest rikas Lotringi kiltmaa. Põhja-Prantsuse madalikku veestab Seine (l.: seen) koos oma lisajõe Marne'iga ning osaliselt Loire'i (l.: luaar) jõgi. Seine (770 km pikk) on Prantsusmaa tähtsaim laevatatav jõgi. Seine ühendab maa siserajoone La Manche'i väinaga. Prantsusmaa idaosas asuvad metsaga kaetud vanad Vogeesi mäed ja majanduslikult tähtis Reini-äärne Elsassi org. Põhja-Prantsusmaal, mis asub Atlandilt tulevate õhumasside mõju all, on kliima parajalt soe, läänes *mereline,* idas lähedane *paras-kontinentaalsele.* Jaanuarikuu keskmised temperatuurid on kõikjal, välja arvatud kõrgemad alad idas, üle 0°. Suvi on pikk, idaosas palav, läänes mõningal määral jahedam. Pariisis on jaanuarikuu keskmine temperatuur +2°,5, juulikuu keskmine +18°,5, aastane sademete hulk 50—60 cm. Talvel sajab lund harva ja see ei püsi kuigi kaua. Põhja-Prantsusmaa mullad (lössilaadsed liivsavid) on viljakad, välja arvatud Bretagne'i poolsaare kivi-

sed mullad. Mets on esindatud väikeste tamme- ja pöögisalu-dega, mida elanikkond hoolega hoiab. Mullastik ja klimaatilised tingimused on Põhja-Prantsusmaal sobivad nisu ja suhkrupeedi kasvatamiseks, samuti aianduseks; idarajoonides on soodsad tingimused viinamarjakasvatuseks.

Prantsusmaa lõunaosas asub suur lainjas platoo — Kesk-massiiv (keskmine kõrgus 700 m, maksimaalne 1886 m). Kesk-massiiv madaldub aeglaselt põhja- ja läänepoolsete madalike suunas, järsult lõunasse ja Rhône'i jõe oru suunas. Keskmassiivil kerkivad kustunud vulkaanide koonused, paiguti ulatuvad maapinnale soojaveeallikad, mille vesi on kuulus oma raviva toimega. Keskmassiivilt algavad Loire'i jõgi koos oma lisajõgedega ja Garonne'i jõe parempoolsed lisajõed. Keskmassiivi idaserva lähedal voolab Rhône'i (l.: roon) jõgi; ta algab Šveitsi Alpidest, läbib Genfi järve ja suubub Vahemerre. Rhône-Saône'i (l.: soon) oru

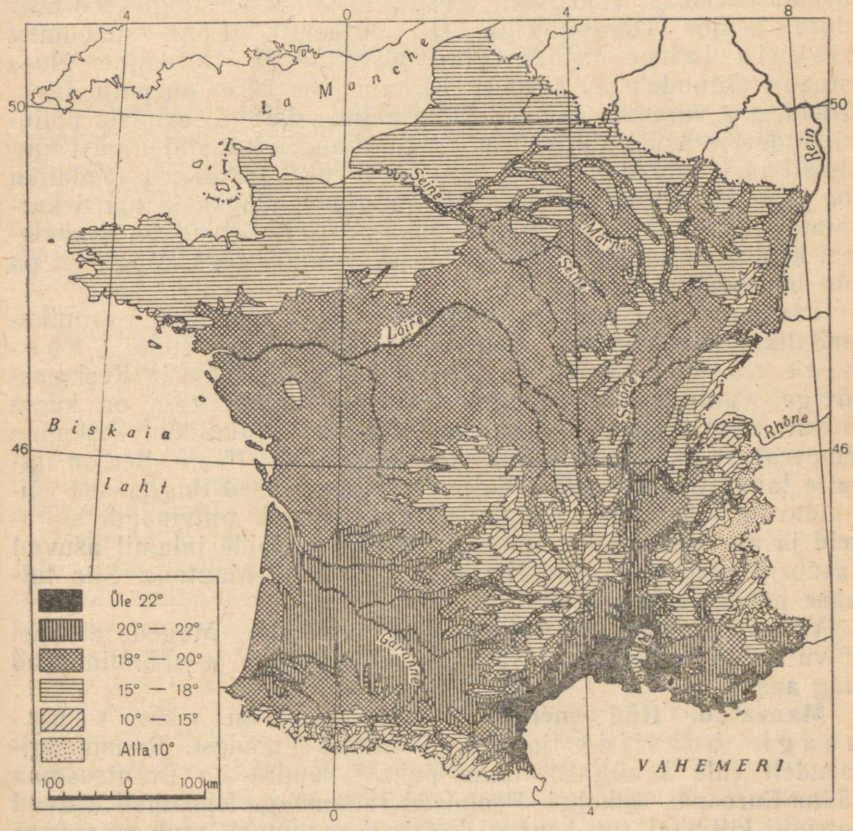

32. Juulikuu keskmised temperatuurid Prantsusmaal.

kaudu kulgeb tähtis liiklustee Vahemere basseinist Põhjamerre ja La Manche'i väina äärde. Keskmassiivil puhuvad talvel külmad tuuled ning sajab lund. Mullad on kivised ja väheviljakad. Suured alad on kaetud põõsastike ja niitudega. Suvel kõrvetab Rhône'i alamjooksu orus päike ja sajab vähe vihma ning aeg-ajalt puhub kuiv põhjatuul, mida tuntakse siin «mistraali» nime all. Niisutatavatel aladel on palju viinamarjaistandusi, kuivad künkad on kaetud aga hallikasroheliste oliivipuudega.

Prantsusmaa kaguosas kerkib Euroopa kõrgeim mäestik — Alpid Mont Blanc'i (l.: momblan) tipuga (4810 m). Alpide madalamaid nõlvu katavad leht- ja okasmetsad, mis kõrgemal asenduvad lopsakate aasadega. Alpiaasad on lammastele ja piimakarjale heaks karjamaaks. Alpide kõrgemad harjad on kaetud igilume ja liustikega. Mägedelt voolavad arvukad jõed, mis on tähtsaks hüdroenergia-allikaks. Prantsuse Alpide kaunis loodus meelitab sinna suurel hulgal turiste ja alpiniste.

Garonne'i madalik ja Püreneed hõlmavad Prantsusmaa edelaosa. Madalikku veestab Garonne'i jõgi koos oma suure lisajõe Dordogne'iga (l.: dordonn). Enne suubumist Biskaia lahte moodustavad Garonne ja Dordogne ühise estuaari Gironde'i (l.: žirond). Biskaia lahe ääres on palju liivaluiteid, mis varemalt liikusid tuule mõjul edasi ja tekitasid põllumajandusele suurt kahju. Umbes viiskümmend aastat tagasi kinnistati need liivad mändide istutamise teel. Garonne'i madaliku *soe* ja *niiske* kliima on sobiv viinamarjade, tubaka ja maisi kasvatamiseks. Püreneede Prantsusmaa-poolsed nõlvad on madalamal kaetud metsaga, kõrgemal lopsaka rohukattega. Mägijõed on siin hüdroenergiarikkad.

Prantsusmaa lõunaosas, Vahemere ääres, asub kitsas rannikumadalik, mida keskosas läbib madal Rhône'i jõe suue. Vahemere rannikul, mis on põhjast kaitstud Alpide ja Keskmassiiviga, valitseb lähistroopiline vahemere-kliima. Siin on kuum ja kuiv suvi ning soe ja sademeterikas talv. Juulikuu keskmine temperatuur on +22°, jaanuarikuu keskmine +7°—9°. See on igihalja taimestiku valdkond. Selle ala klimaatilised tingimused võimaldavad kasvatada viinamarju, mooruspuud, oliivipuud, sidruneid ja apelsine. Otse rannikule ulatuvate Alpide jalamil asuvad Lasuurranniku kuurordid Nizza (l.: nitsa) ja Montone. Siia tullakse puhkama ja ravima.

Vahemeres asuv Korsika saar on mägine. Mägede alumisi nõlvu katab igihaljas põõsastik, ülemisi pöögi- ja männimetsad ning aasad.

Maavarad. Hüdroenergia. Prantsusmaa on rikas rauamaagi, boksiidi ja kaalisoola poolest. Rauamaagivarudelt (üle 3 miljardi tonni puhast rauda) on Prantsusmaa Lääne-Euroopas esikohal. Peamised rauamaagi leiukohad asuvad Lotringi kiltmaal (vt. kaarti). Lotringi rauamaak asub maapinna lähedal ja on seetõttu kergesti kättesaadav; ta sisaldab palju fos-

forit. Terase sulatamisel ühineb fosfor lubjaga ja läheb šlaki hulka, millest hiljem valmistatakse mineraalväetisi. Boksiidi leiukohad asuvad lõunas, Vahemere ranniku lähedal. Kaalisoola leidub Elsassis.

K i v i s ö e v a r u d pole suured (11 miljardit tonni). Tähtsam söebassein asub maa põhjaosas (Belgia piiril). Kivisöe leiukohti on ka maa idaosas Lotringis ja Keskmassiivil. Kivisöelademed asuvad sügaval ja on õhukesed. See teeb kivisöe tootmise kalliks. Alpidest, Püreneedest ja Keskmassiivilt voolavad mägijõed on suureks hüdroenergia-allikaks. Hiljuti avastati Prantsusmaa edelaosas (Bordeaux'st lõunas) suured n a f t a v a r u d (300—500 milj. t). Suureks energia-allikaks on veel Alpide, Püreneede ja Keskmassiivi nõlvadelt alla voolavad mägijõed.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Hinnake Prantsusmaa geograafilist asendit. 2. Võrrelge Prantsusmaa ja Inglismaa looduslikke tingimusi. 3. Märkige tingmärkide abil Prantsusmaa kontuurkaardile tähtsamad rauamaagi, kivisöe, boksiidi, kaalisoola ja nafta leiukohad.

2. Rahvastik. Majandus.

Rahvuslik koosseis. Prantslased on rahvas, kes tekkis siin vanal ajal elanud gallide (keltide) ja idast IV—VI sajandil sissetunginud germaani suguharude (frankide, burgundide) segunemisel. Suurt mõju Prantsusmaa elanikkonna keelele ja kultuurile avaldasid Vana-Rooma (Itaalia) rahvad. Keele järgi kuuluvad prantslased romaani rahvaste hulka. Prantsuse keel sai kuulsaks Voltaire'i, Diderot', Hugo, Balzac'i ja paljude teiste kuulsate prantsuse filosoofide ja kirjanike teoste kaudu.

Peale prantslaste, kes moodustavad elanikkonna põhimassi, elavad Prantsusmaal veel: bretoonid, Bretagne'i poolsaare läänеosas, kes on keelelt lähedased Walesis elavatele keltidele; flaamid, kes elavad Belgia piiri lähedal ja räägivad hollandi keelele lähedast murret; elsaslased, kes elavad Saksamaa piirialadel, Elsassi orus, nende keel kujutab saksa keele elsassi murret; korsiklased (Korsika saarel) kõnelevad itaalia keele murret.

Rahvastiku arv ja paiknemine. 1800. aastal oli Prantsusmaa rahvastiku arvult esimene riik Lääne-Euroopas. Nüüd on Prantsusmaa neljandal kohal (Saksa Föderatiivse Vabariigi, Suurbritannia ja Itaalia järel). See on seletatav pikaajalise nõrga iibega (juurdekasv), osaliselt ka emigratsiooni ning tunduvate kaotustega XIX ja XX sajandi sõdades.

Rahvastiku keskmine tihedus on 77 inimest 1 km^2-l, s. o. liigi kolm korda väiksem kui Suurbritannias. Tihedamini on asustatud Pariisi tööstusrajoon, Reini-äärne Elsassi org ja Rhône-Saône'i org. Võrdlemisi hõre on asustus Keskmassiivil ja veelgi hõredam Alpide ning Püreneede kõrgemates osades.

Erinevalt Inglismaast, kus enamus rahvastikust elab linnades,

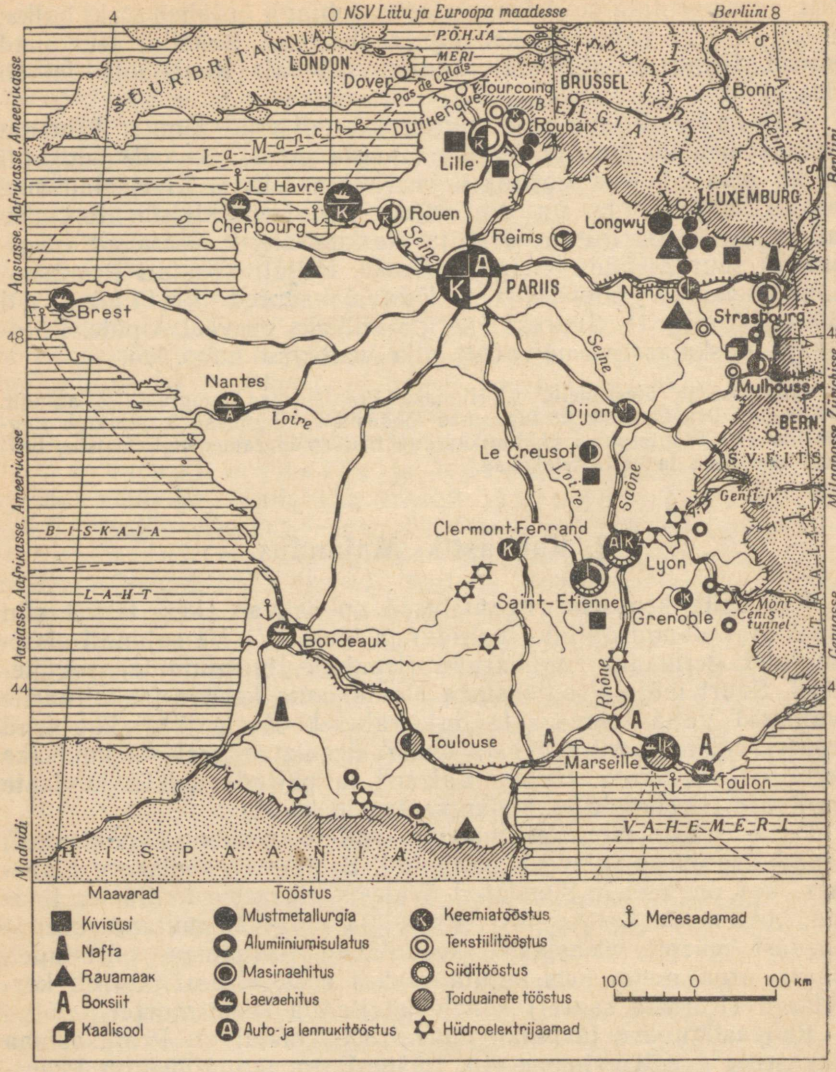

33. Prantsusmaa tööstus.

elab Prantsusmaal 40% elanikkonnast maal. Prantsuse külad on rahvarohked, paljude, enamasti kivikatusega ja kividest ehitatud majadega. Võrreldes Inglismaa ja Saksamaaga on Prantsusmaal vähe suuri linnu. Prantsuse linnadest on ainult Pariisis üle 1 milj. elaniku; Marseille's (l.: marsei) ja Lyonis elab üle 500 000 elaniku.

Majandus. Prantsusmaa on *industriaal-agraarmaa.* Majanduses etendab peamist osa tööstus, kuid suur tähtsus on ka põllu-

majandusel. Erinevalt Inglismaast rahuldab Prantsusmaa põllumajandus täielikult oma elanikkonna vajadusi peamiste põllumajandussaaduste osas ja annab tähelepandaval hulgal toorainet ka kerge- ja toiduainete tööstusele.

Tööstus. Tööstustoodangu mahult jääb Prantsusmaa Lääne-Euroopa kapitalistlike riikide hulgas maha Inglismaast ja Saksa Föderatiivsest Vabariigist. Prantsusmaal on arenenud nii raske- kui ka kergetööstus. *Rasketööstus* hakkas arenema pärast Esimest maailmasõda. Rasketööstus on esindatud järgmiste harudega: *rauamaagi, söe, boksiidi* ja *kaalisoola kaevandamine; metallurgia* ja *masinaehitus* (selle hulgas autotööstus, elektrimasinaehitus, laevaehitus ja lennukitööstus); *keemiatööstus* ning samuti relvade ja sõjavarustuse tootmine. Rasketööstusharudes peremehetsevad suured kapitalistlikud kompaniid. Mõned neist on seotud ameerika monopolidega.

Prantsusmaal toodetakse üle 55 milj. tonni kivi- ja pruunsütt. Osa kivisütt ja koksi veetakse sisse välismaalt. Välismaalt veetakse sisse ka palju naftat (üle 23 milj. t), suurem osa värvilistest metallidest ja $^2/_3$ keemiatööstuse toorainest. Peamine mäetööstuse rajoon asub Lotringi rauamaagi basseinis. Sealsetes metallurgiatehastes toodetakse üle 80% malmist ja $^2/_3$ terasest (kogu maal toodetavast 8—10 milj. tonnist malmist ja 10—12 milj. t terasest). Lotring varustab rauamaagiga mitte ainult Prantsusmaa metallurgiatööstust, vaid suur osa maagist veetakse Belgiasse, Saksamaale ja teistesse maadesse. Metallurgiatööstus on arenenud ka põhjas asuva peamise kivisöebasseini piirkonnas.

Suured masinaehituse keskused on Pariis, Lyon, Marseille ja Lille (l.: lill).

Prantsusmaa idaosas on suure tähtsusega boksiidi kaevandamine ja sellest alumiiniumi tootmine. Boksiidi kaevandamise poolest on Prantsusmaa maailmas esimeste hulgas. Alumiiniumi valmistamiseks kasutatakse Prantsusmaal mägijõgedele rajatud hüdroelektrijaamade odavat energiat. Alpidest ja Keskmassiivilt juhitakse osa elektrienergiat juhtmeid kaudu Pariisi.

Prantsusmaa kergetööstus on juba ammust ajast kuulus riide (eriti siidriide), riietusesemete, mitmesuguste tualett- ja luksusesemete (juveliirtoodete, vaipade, hinnalise mööbli, lõhnaõlide ja puudri) tootmise poolest. Luksusesemete ostjateks on peamiselt rikkad välismaa turistid, keda Prantsusmaa meelitab oma Vahemere kuurortide, ajalooliste mälestusmärkide ja muuseumidega. Prantsusmaa toiduainete tööstus on kuulus veini- ja juustuvalmistamise poolest. Kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid on paljudes linnades. Pariisis toodetakse luksusesemeid, Lille'is (Belgia piiril) — puuvillast ja villast riiet, Lyonis — naturaal- ja kunstsiidi, Bordeaux's — viinamarjaveine.

Põllumajandus. Prantsusmaa külas on arvulises ülekaalus väi-

kesed talumajapidamised, kuid põhilise hulga põllumajandussaaduste toodangust annavad kapitalistlikku tüüpi majandid.

Kapitalistlikke suurmajapidamisi on rohkem Prantsusmaa põhjaosas. Nendes majandites kasutatakse palju palgalist tööjõudu ja põllutöömasinaid.

Tähtsamateks põllukultuurideks on nisu (kogusaak umbes 10 milj. t), suhkrupeet ja viinamari. Viinamarjasaagi ja viinamarjaveinide (šampanja, burgundia veinid) valmistamise

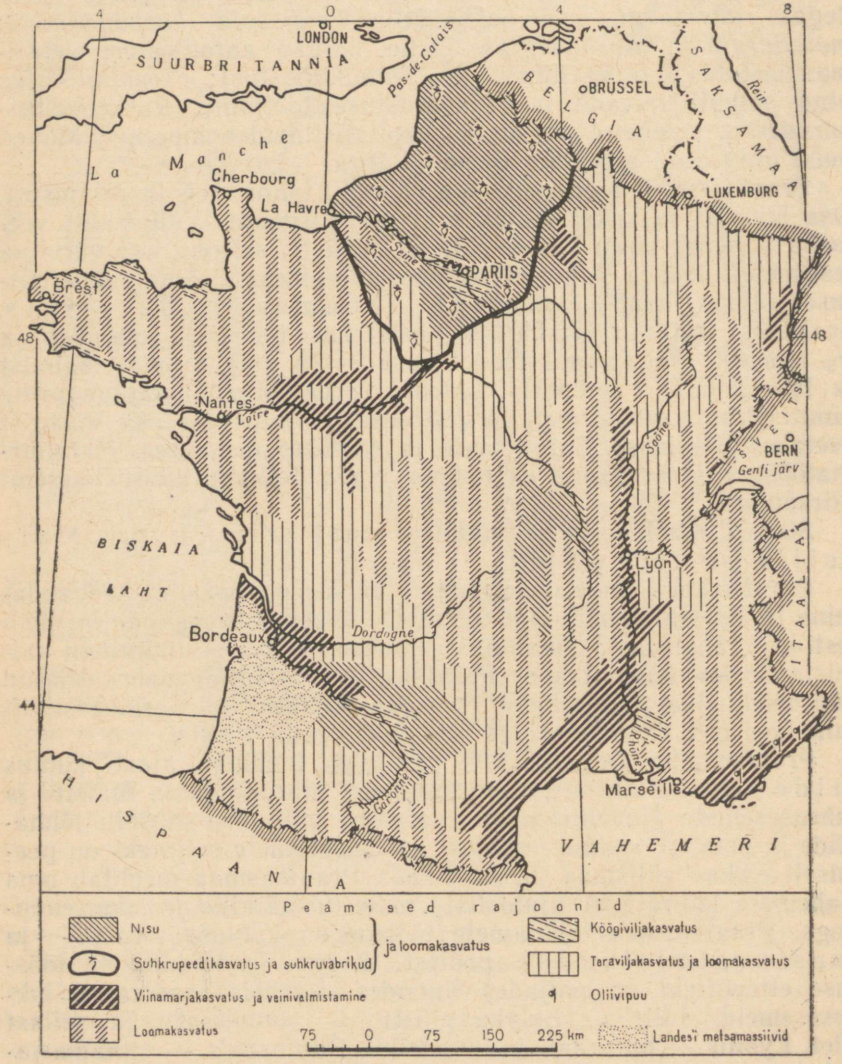

34. Prantsusmaa põllumajandus.

poolest on Prantsusmaa maailmas esikohal. Tähtsaim nisu- ja suhkrupeedikasvatamise rajoon asub Põhja-Prantsuse madalikul. Suhkrupeedikülvide baasil on arenenud suhkrutööstus. Suhkrutööstuse jäätmeid kasutatakse õlikookide näol loomasöödaks. Viinamarjakasvatus ja sellega seotud veinivalmistamine on levinud laialdaselt Vahemere rannikul, Elsassi ja Rhône-Saône'i orus ning Garonne'i jõgikonnas. Üheks viinamarjakasvatuse ja veinivalmistamise rajooniks on Pariisist ida pool asuv Champagne'i (l.: šampann) maakond.

Tähtsamad *loomakasvatuse* rajoonid on Normandia ja Bretagne (l.: brötann) maa põhjaosas ja Alpi mägede ala lõunas. Loomakasvatusega tegelevad ka Keskmassiivi elanikud. Pariisi ümbruses omab suurt tähtsust köögiviljakasvatus. Vahemere kuurortide ümbruses on arenenud lillede kasvatamine tööstuslikuks otstarbeks (lilleekstrakt läheb parfümeeriatööstusse lõhnaõlide ja odekolonni valmistamiseks).

Transport. Suur osa Prantsusmaa sisemistest veostest toimetatakse kohale *raudteid* kaudu. Kõik Prantsusmaa tähtsamad raudteeliinid ristuvad Pariisis. Pariisi läbivad rahvusvahelise tähtsusega õhuliinid. Hästi on arenenud ka autoteede võrk. Prantsusmaa võib ükskõik mis suunas läbi sõita kanalitega ühendatud jõgesid mööda, kuid jõelaevanduse süsteem on väikese läbilaskevõimega. Kaubaveo poolest on jõgede hulgas esikohal Seine. Välisseoseid teenindab kaubalaevastik. Prantsuse merelaevastik etendab tähtsat osa reisijate veos Euroopa, Ameerika ja teiste maailmajagude vahel.

Väliskaubandus. Prantsusmaa *veab välja* rauamaaki, boksiiti, autosid, riiet, keemiatooteid, mitmesuguseid luksusesemeid, nisu ja viinamarjaveine. *Impordis* on ülekaalus toorained ja poolfabrikaadid.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Prantsusmaa tööstust. Miks on tööstus Prantsusmaal enam arenenud põhja- ja idaosas ning vähem lõunas ja läänes? 2. Märkige Prantsusmaa kontuurkaardile tähtsamad tööstus- ja sadamalinnad. 3. Iseloomustage Prantsusmaa põllumajandust. 4. Märkige tingmärkide abil Prantsusmaa kontuurkaardile nisu- ja viinamarjakasvatuse rajoonid.

3. Rajoonilised erinevused ja linnad. Riiklik kord. Koloniaalvaldused.

Põhja-Prantsusmaa on Lõuna-Prantsusmaaga võrreldes majanduslikult enam arenenud. Põhja-Prantsusmaa arengule aitasid kaasa Prantsuse riigi pealinna Pariisi asukoht maa põhjaosas, selle rajooni mereäärne asend, maavarade olemasolu ja tööstuslikult arenenud maade naabrus. Suure osa Põhja-Prantsuse madalikust hõlmab Pariisi bassein — Prantsusmaa peamine tööstus- ja põllumajandusrajoon, mis on majanduslikult

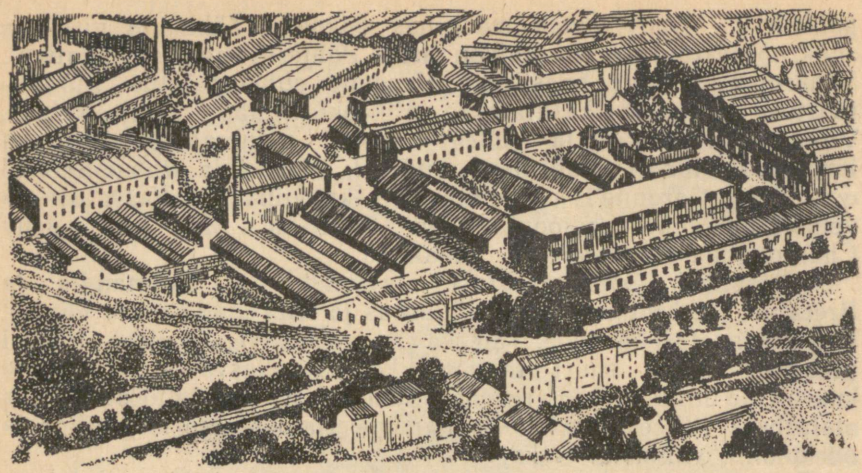

35. Autotehas Pariisis.

tihedasti seotud Põhja-Prantsusmaa kivisöe-, tekstiili- ja metallurgiatööstuse rajoonidega.

Pariisi basseini keskuseks on P a r i i s, mis asub Seine'i mõlemal kaldal Marne'i suubumiskohal Seine'i jõkke. Pariis (eeslinnadega 5 milj. elanikku) jääb Lääne-Euroopa linnade hulgas elanike arvult maha ainult Londonist. Pariis on ülemaailmse tähtsusega suur finants-, tööstus- ja kultuurikeskus. Nagu London, nii on ka Pariis vana linn, mis on eksisteerinud üle 2000 aasta. Pariisi südamikuks on Cité-nimeline saar Seine'i jões. Cité on ajalooliste mälestusmärkide ja suurte muuseumide rajoon. Siin asub suurepärane XII—XIII saj. arhitektuuriline mälestusmärk — Pariisi Jumalaema peakirik. Kiriku fassaad ja külgmised seinad on kaunistatud suure hulga mitmesuguste skulptuuridega. Seine'i paremal kaldal asub Louvre'i muuseum kuulsa maalide ja teiste kunstitööde koguga, vasakul kaldal — Ladina kvartalis — asub Sorbonne'i ülikool, mis on üks vanemaid Euroopas. Pariisi idaosas asuvad enamikus halvasti korrastatud tööliskvartalid. Läänes, külgnedes Boulogne'i metsaga (pargiga), mille juurde viib lai varjurikas Champs-Elysées' (l.: šanzelizee) avenüü, asuvad kvartalid, kus elab peamiselt kodanlus.

Pariisis on säilinud üsna palju väikesi käsitööliste ettevõtteid, kus valmistatakse riietusesemeid, mitmesuguseid kunsti- ja luksusesemeid. Ääre- ja eeslinnades asuvad suured tehased (auto-, lennuki- ja keemiatehased), mis on rajatud XX sajandil.

Pariis on kuulsate revolutsiooniliste traditsioonide linn, mille tänavatel on prantsuse töölised korduvalt võidelnud oma õiguste eest. Pariisi Kommuuni (1871. a.) kangelaste mälestust austavad kogu maailma töötajad.

Pariisist kulgevad raudteeliinid Hispaaniasse, Itaaliasse,

Šveitsi, Saksamaale ja Belgiasse, samuti Cherbourg'i (l.: šerbuur) ja Le Havre'i (l.: lõaavr) — üle Atlandi kulgevate laevaliinide lähtesadamaisse.

Le Havre — Põhja-Prantsusmaa tähtsaim meresadam Seine'i suudmes, laevaehituse keskus. Le Havre'i kaudu veetakse välja Pariisi tööstustoodangut ja sisse välismaalt saadavaid kütte- ja tooraineid: Inglismaalt sütt, NSV Liidust, Rootsist ja Soomest metsamaterjali, Ameerika Ühendriikidest puuvilla, Edela-Aasia maadest ja Venetsueelast naftat ning Brasiiliast kohvi.

Lille — Põhja-Prantsusmaa mäe- ja tekstiilitööstuse rajooni keskus. Selle rajooni kaevandustes toodetakse peamine hulk prantsuse söest. Juurdeveetaval maagil ja vanaraual töötavad siin metallurgiatehased. Siin asuvad ka masinaehitus- ja keemiatehased. Tekstiilivabrikud toodavad suurel hulgal puuvillaseid ja villaseid kangaid.

Nancy — Lotringi tööstusrajooni keskus. Lotringi ja Elsassi linnades on arenenud metallurgia- ja keemiatööstus ning masinaehitus.

Lõuna-Prantsusmaal on ülekaalus põllumajandus, mis on seotud viinamarja- ja teiste soojuslembeste kultuuride kasvatamisega. Tööstuslikult arenenum on Rhône-Saône'i orus asuv Lyoni rajoon. Lyoni hea asend transporditeede suhtes muutis linna algul suureks Lõuna-Prantsusmaa kaubandus-, hiljem ka tööstuskeskuseks. Lyon omab ammust ajast siidilinna kuulsust. Lyoni siiditööstus haarab ka linna ümbruse ja Alpi mägede orud, kus on arenenud siidiussikasvatus ja töötab palju väikesi siidiketrusvabrikuid. Osa toorsiidi veetakse siia sisse Itaaliast. Viimasel ajal hakkab jõudsalt arenema kunstsiidi tootmine. Nõudmine värvide järele, mida on vaja kangaste värvimiseks, põhjustas keemiatööstuse tekkimise. Lyonis on arenenud ka masinaehitus (mehaaniliste kudumistelgede, autode ja teiste masinate valmistamine). Lyon saab elektrienergiat Alpide ja Keskmassiivi jõgedele ehitatud hüdroelektrijaamadest. Lyoni lähedal asuvad Saint-Etienne (l.: säntetjen), mille lähedal toodetakse kivisütt, ja Le Creusot (l.: lõkrözoo) — suur Prantsusmaa sõjatööstuse keskus.

Peale Lyoni rajooni on tööstus arenenud ka Lõuna-Prantsusmaa sadamalinnades — Vahemere rannikul asuvas Marseille's ja Biskaia lahte suubuva Garonne'i jõe ääres asuvas Bordeaux's.

Marseille (660 000 elanikku) on elanike arvult teine linn Prantsusmaal. Marseille on suur sadamalinn, kus asuvad laevaehitus-, naftatöötlemis- ja keemiatehased. Siin on arenenud ka toiduainete tööstus: jahu- ja suhkrutööstus, riisipuhastus ning oliiviõli tootmine (oliivipuu viljadest). Marseille etendab tähtsat osa Prantsusmaa suhtlemisel Põhja-Aafrika kolooniate ja teiste Vahemeremaadega. Marseille lähedal asub Touloni sadam, mis on Prantsusmaa sõjalaevastiku peamine baas Vahemeres.

Bordeaux (l.: bordoo) — sadamalinn, kuhu saavad sisse

sõita suured ookeanilaevad. Bordeaux on Garonne'i jõgikonnas asuva suure veinivalmistamise rajooni keskus.

Riiklik kord. Prantsusmaa on *kodanlik vabariik.* Seadusandlik võim kuulub *parlamendile.*

1958. a. konstitutsioon kärpis tugevasti parlamendi õigusi. Vabariigi *presidenti* ei vali enam parlament, vaid vastav valijameeste kolleegium. Presidendil on suured õigused. Ta määrab Ministrite Nõukogu esimehe, kes moodustab valitsuse — *Ministrite Nõukogu,* kes on täidesaatvaks organiks. President ja valitsus võivad vastu võtta mitmeid otsuseid ilma parlamendi sanktsioonita.

Prantsusmaal on mitu poliitilist parteid, kes kaitsevad kodanluse mitmesuguste kihtide huve. Töölisklassi ja kõigi töötajate huve kaitseb Prantsusmaa Kommunistlik Partei. Kommunistlik partei on Prantsusmaal massiparteiks.

Valdused. Ametlikult nimetatakse Prantsusmaad koos ta valdustega Prantsuse Liiduks, mis oma mõõtmetelt on Briti impeeriumi järel teisel kohal. Suur osa Prantsuse valdustest asub Aafrikas: põhjaosas Alžeeria, läänes Prantsuse Lääne-Aafrika, mis ühendab rea koloniaalmaid (Elevandiluurannik jt.), ja Kamerun; idas Prantsuse Somaalimaa; India ookeanis Madagaskari saar. Aasias kuulus Prantsusmaale suur koloonia — Prantsuse Indohiina. Pärast Teist maailmasõda tekkis seal rida riike: Vietnami Demokraatlik Vabariik, Kambodža ja Laos. Lõuna-Ameerikas kuulub Prantsusmaale osa Guajaanast; mitu väikest saart Lääne-India saarestikus (Martinique jt.); Vaikses ookeanis Uus-Kaledoonia ja teisi väiksemaid saari. Prantsuse kodanlus saab meretagustest kolooniatest mineraalseid ja taimseid tooraineid, turustab seal oma kaupu, asutab istandikke ning teisi suuri kasumeid andvaid tööstusettevõtteid. Kapitalistide poolt ekspluateeritavad Prantsuse kolooniate rahvad peavad oma sõltumatuse eest aktiivset rahvuslikku vabastusvõitlust. Võitluse tagajärjel saavutasid 1956. a. iseseisvuse endised Prantsusmaa kolooniad Põhja-Aafrikas — Maroko ja Tuneesia.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Võrrelge Põhja ja Lõuna-Prantsusmaa majandust, kasutades majanduskaarte. 2. Märkige maailma kontuurkaardil Prantsusmaa koloniaalvalduste piirid. 3. Mida veab Prantsusmaa sisse ja mida välja? 4. Mille poolest erineb Prantsusmaa poliitiline kord Suurbritannia poliitilisest korrast?

BELGIA.

Pindala 30 500 km². 9 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline kuningriik.
Pealinn — Brüssel.

Geograafiline asend. Belgia paikneb Euroopa loodeosas Saksa Föderatiivse Vabariigi ja Prantsusmaa vahel. Põhjas piirneb Belgia Hollandiga. Osaliselt puutub Belgia kokku Põhjamerega. Belgia lõunanaabriks on väike riik Luksemburg. Belgiat läbivad tähtsad raudteed ja maanteed, mis viivad Kesk- ja Ida-Euroopa maadest Prantsusmaale.

Looduslikud tingimused. Pinnaehituselt on Belgia peamiselt madalik. Kagus kerkib madal Ardennide mägimassiiv, mida lõhestavad maalilised kuristikud. Rannik asub merepinnast madalamal ning on lainete eest kaitstud tammidega. Siin on jõgede setete ja inimeste visa töö tulemusel tekkinud viljakad maa-alad — polderid, mis on põllunduses suure tähtsusega.

Kliima on pehme, mereline. Juulikuu keskmine temperatuur on +18°, jaanuarikuu keskmine +3°. Aasta jooksul langeb 70—80 cm sademeid. Suured, talvel mittekülmuvad jõed Schelde ja Maas on laevatatavad. Laia ja sügava Schelde suudme kaudu pääsevad suured merelaevad sisemaale.

Maavarad. Maasi jõgikonnas on suured kivisöevarud (vt. kaarti). Leidub ka fosforiiti ja kaoliini. Rauamaaki veab Belgia sisse Prantsusmaalt ja Luksemburgist, kellega Belgia on tolliliidus (kaupu ei maksustata üle piiri vedamisel tollimaksuga). Värviliste metallide maake veetakse sisse Belgia-Kongost, Kesk-Aafrikas asuvast suurest kolooniast (vt. kaarti).

Rahvastik. *Belglased* jagunevad päritolult ja keelelt kaheks rahvusrühmaks — flaamideks ja valloonideks. Flaamid elavad põhja pool. Nad on germaani hõimude järeltulijad. Nad kõnelevad hollandi keelele lähedast flaami keelt. Valloonid, vanade keltide järeltulijad, elavad lõunaosas ja kõnelevad prantsuse keele eri murret.

Belgia paistab Euroopa maade hulgas silma rahvastiku suure keskmise tiheduse poolest (290 elanikku 1 km²-l). Ülekaalus on linnaelanikkond, kellest enamik töötab tööstuses ja transpordis.

Tööstus. Belgia on kapitalistlik maa arenenud kaasaegse tööstusega, mis on suurte pankade ja monopolistlike ühingute kontrolli all. Majanduse aluse moodustab *kivisöe* kaevandamine, *metallurgia* ja *masinaehitus*. Liége'i, Namuri ja teiste linnade (vt. kaarti) metallurgiatehastes sulatatakse igal aastal keskmiselt 4 milj. tonni malmi ja ligi 5 milj. tonni terast. Suure tähtsusega on ka tsingi, vase ja seatina tootmine. Mustmetalle ja värvilisi metalle kasutatakse suurtes kogustes Antverpeni laevaehitus- ja masinaehitustehastes, Liége'i ning Brüsseli relva- ja masinaehitustehastes. Reas linnades on arenenud keemia-, klaasi- ja tekstiilitööstus.

Põllumajandus paistab silma kõrge tehnilise taseme poolest, kuid etendab Belgia majanduses siiski teisejärgulist osa. Põllumajandusharudest on esikohal *piimakarjandus*. Suur osa ülesharitud maast on võetud söödakultuuride, heinakülvide ja kartuli alla. Rohkesti kasvatatakse lina. Esineb ka nisu- ja suhkrupeedikülve. Oma toiduainetest Belgiale ei jätku.

Põhiliseks **transpordi**liigiks on *raudteetransport*. Raudteevõrgu tiheduselt on Belgia maailmas esikohal. Osa kivisöest, rauamaagist ja ehitusmaterjalidest transporditakse kanaleid kaudu.

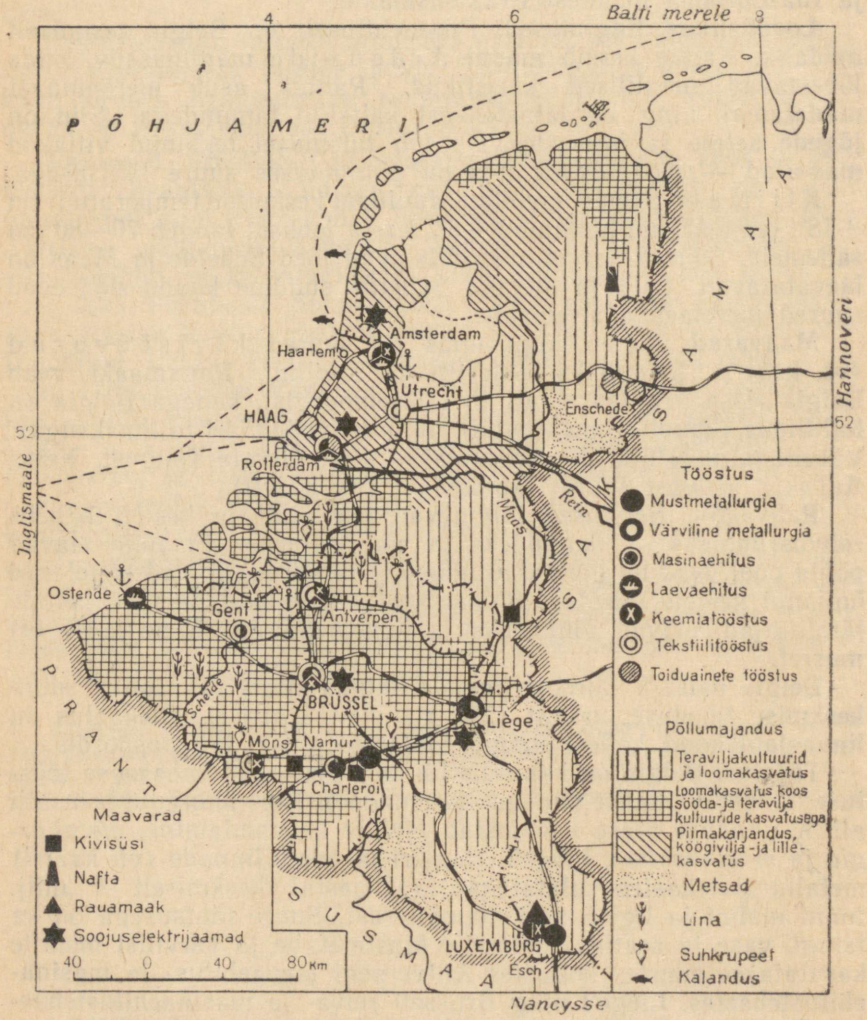

36. Belgia, Hollandi ja Luksemburgi tööstus ja põllumajandus.

Väljaveos domineerivad poolfabrikaadid ja valmistooted — metallid, tekstiilkaubad, masinad, elektrotehnika seadmed ja väetised. *Sisseveos* on ülekaalus toor- ja toiduained — nafta, teravili, maagid, puuvill ja metsamaterjal.

Linnad. Brüssel (umbes 1 milj. elanikku) — Belgia pealinn, suur tööstuskeskus ja transpordisõlm. Brüssel on ühendatud kanalite abil peamise kivisöebasseini ja merega. Linnas asuvad masinaehitus-, auto- ja keemiatehased. Samuti on arenenud ka vanad käsitööharud (pitside heegeldamine, kinnaste ja pronksist esemete valmistamine).

Antverpen — üks Euroopa suuremaid sadamaid, asub Schelde ääres, 90 km kaugusel jõe suubumiskohast Põhjamerre. Peale laevaehitustehaste on Antverpenis puuvilla- ja siidivabrikud, masinaehitustehased ja sõjatööstuse ettevõtted.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Euroopa kontuurkaardile Belgia piirid ja pealinn. 2. Iseloomustage majanduse arengu seisukohalt Belgia geograafilist asendit ja looduslikke tingimusi. 3. Jutustage Belgia rahvastikust ja tööstusest. 4. Märkige värvilise pliiatsiga maailma kontuurkaardile Belgia-Kongo piirid.

LUKSEMBURG.

Pindala 2600 km². 0,3 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline hertsogiriik.
Pealinn — Luxemburg.

Luksemburg on väike kapitalistlik riik, kes omab suuri rauamaagivarusid. Suur osa kaevandatavast rauamaagist veetakse Belgiasse. Luksemburgi metallurgiatööstus töötab oma rauamaagil ja Belgiast sisseveetaval kivisöel. Kõrvuti rasketööstusega on hästi arenenud ka loomakasvatuse suunaga põllumajandus. Pealinn Luxemburg (üle 65 000 elaniku) on tähtis raudteesõlm. Maa peamine tööstuskeskus on Esch.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Euroopa kontuurkaardile Luksemburgi piirid. 2. Andke Luksemburgi üldine iseloomustus.

HOLLAND (MADALMAAD).

Pindala 41 000 km². 11,2 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline kuningriik. Pealinn — Haag.

Geograafiline asend. Holland asub Põhjamere rannikul Reini, Maasi ja Schelde jõe suudmealadel. Hollandil on maismaapiir idas Saksa Föderatiivse Vabariigiga ja lõunas Belgiaga. Meri ja jõed etendavad tähtsat osa Hollandi transpordis ja

läbikäimises ning kaubanduses Euroopa maadega ning teiste maailmajagudega.

Looduslikud tingimused. Holland on reljeefilt madal tasandik. See kajastub ka nimetuses «Nederland» (hollandi k.), mis tõlkes tähendab «madal maa». Rannikuäärsed alad asuvad merepinnast madalamal. Tugevate tormide ajal on hiiglasuured lained korduvalt tunginud Hollandi territooriumile, ujutades üle külasid ja linnu. Üks suuremaid uputusi toimus XIV sajandil, mil meri murdis ootamatult läbi rannikuäärse luiteaheliku ja moodustas suure Zuiderzee lahe. Osa sellest lahest on praegu kuivendatud. Katastroofiliste uputuste vastu on ehitatud piki mererannikut hiiglaslikud tammid. Ühel pool tamme asuvad põllud ja niidud, rahvarohked külad ja linnad, teisel pool aga meri laevadega, mis sõidavad asulatest ja linnadest kõrgemal. Jõgede suudmed suletakse meretõusu ajal lüüsidega.

Madalmaade kliima on mereline, suure hulga pilviste ja vihmaste päevadega (aastas on üle 200 vihmapäeva). Suvi on soe, kuid mitte palav. Juulikuu keskmine temperatuur on +17—19°, jaanuarikuu keskmine +2°. Idast tulevate külmade õhumasside mõjul on talvel vahel ka külmi ilmu, mil kanalid ja järved kattuvad jääga. Sademeid on rohkesti (aasta keskmine sademete hulk on umbes 70 cm) ning seetõttu on jõed (Rein, Maas, Schelde) veerikkad; alamjooksul on jõed üleujutuste eest kaitstud tammidega.

Maa lääne- ja põhjaosas levivad *polderid* (viljakate muldadega maad), mis loodi endiste soode ja järvede kohale viimaste kuivendamise teel rohkete kanalite abil. Vihma ajal põldudele kogunenud vesi eemaldatakse tuulemootorite poolt käivitatavate pumpade abil.

Metsi on säilinud väga vähe; kõikjal kohtame lopsakaid rohelisi niitusid. Kuivendamisega seoses olevad suured kulutused tingivad põllunduses spetsialiseerumise tulutoovatele kultuuridele.

Madalmaade **maavarade** loetelu piirdub söe- ja naftavarudega (vt. kaarti).

Rahvastik. *Hollandlased* kuuluvad germaani rahvaste rühma. Nende keel on lähedane saksa keelele. Rahvastiku tiheduselt on Holland Belgiast veidi taga (270 elanikku 1 km²-l). Hollandi rahva seast pärineb suur maalikunstnik Rembrandt (XVII saj.), kelle tööd on avaldanud Euroopa kunstile hiiglasuurt mõju.

Majandus. Holland on industriaal-agraarmaa. Tal on suur merelaevastik (veeväljasurvega üle 3 milj. tonni); ta peab ulatuslikku merekaubandust nii oma maa kui ka teiste maade kaupadega. Hollandi majanduses etendasid suurt osa tema koloniaalvaldused. Veel hiljuti kuulusid Hollandile rikkad Indoneesia saared. Võitluses hollandi imperialistidega sai Indoneesia iseseisvaks riigiks. Olgugi et hollandlased pole enam Indoneesia peremehed, on hollandi kapitalistide kätte jäänud paljud tööstusettevõtted ja

tee-, kautšuki- ning suhkrurooistandusi. Holland on säilitanud väikesed koloniaalvaldused Lõuna-Ameerikas (osa Guajaanast) ja Lääne-Iriani (Uus-Guinea saarel).

Hollandi tehastes ja vabrikutes töödeldakse mitmesuguseid koloniaalseid tooraineid — naftat, tina, kautšukit, kohvi, kakaod, koprat (kookospalmi vilja pehmet osa). Ligi $^1/_3$ kogu tööstustoodangu väärtusest langeb *toidu-* ja *maitseainete tööstusele* (suhkru, šokolaadi, margariini, kondenseeritud piima ja tubakasaaduste tootmisele). Arenenud on ka *tekstiilitööstus.* Rasketööstusharudest on tähtsaim *laevaehitus;* kaevandatakse veel kivisütt ja naftat.

Põllumajandus annab palju kaubatoodangut. Arenenud on *liha-* ja *piimakarjandus* ning linnukasvatus. Toodetakse palju võid ja juustu. Loomade karjatamiseks kasutatakse niitusid. Külvatakse palju söödajuurvilja (turnip, söödapeet) ja teisi söödakultuure (kaer, oder). Nisu kasvatatakse vähe. Tulutoovamateks aladeks on puuviljaaiandus, köögivilja- ja lillekasvatus (tulbid). Põhjameres püütakse turska ja heeringat.

Väljaveos on ülekaalus loomakasvatussaadused, *sisseveos* nisu, loomasööt, mineraalsed ja taimsed toorained.

Linnad. H a a g (608 000 elanikku) — Hollandi pealinn ja kuninganna residents. Haagis on arenenud toiduainete tööstus.

A m s t e r d a m (873 000 elanikku) — sadamalinn Zuiderzee lahe ääres, suur laevaehitus- ja masinaehitustööstuse keskus. Linn on ühendatud kanali abil merega. Amsterdamis on rohkesti kanaleid ja sildu, mis õigustab linna nimetamist «Põhja Veneetsiaks». Amsterdamis asub parlament.

R o t t e r d a m (umbes 730 000 elanikku) kuulub maailma suuremate sadamate hulka. Ta asub Reini suudmes ning etendab seetõttu tähtsat osa kõigi Reini-äärsete maade kaubanduses. Rotterdam on suur laevaehitus-, masinaehitus- ja toiduainete tööstuse keskus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Missugune tähtsus on Hollandi mereäärsel asendil? 2. Iseloomustage Hollandi majandust. 3. Märkige värvilise pliiatsiga maailma kontuurkaardile Hollandi kolooniate piirid Lõuna-Ameerikas.

ŠVEITS.

Pindala 41 000 km^2. 5,2 milj. elanikku.
V a b a r i i k. Pealinn — B e r n.

Geograafiline asend. Šveits on Kesk-Euroopas, Alpi mägedes vanadel kaubateedel asuv mägine maa. Need üle mäekurude (Sankt Gotthard, Simplon) kulgevad teed, mägedesse raiutud tunnelid ja jõgede orud ühendavad Vahemere basseini maid Reini-äärsete ja põhjapoolsete Euroopa maadega. Põhjas piirneb Šveits Saksa Föderatiivse Vabariigiga, idas Austriaga, lõunas ja

37. Šveitsi tööstus ja põllumajandus.

kagus Itaaliaga ning läänes Prantsusmaaga. Arenenud maade naabrus etendas tähtsat osa Šveitsi majanduslikus arengus.

Looduslikud tingimused. Šveitsi Alpid hõlmavad maa lõuna-, kagu- ja keskosa. Paljud mägimassiivid ulatuvad 4000 m kõrgusele. Kõrgemad tipud on Monte Rosa (4638 m) ja Jungfrau. Šveitsi loodeosas kerkivad madalad (800 m) Juura mägede lubjakivist ahelikud. Alpide ja Juura vahel asub künklik Šveitsi kiltmaa, mis on Šveitsi peamine majandusrajoon.

Šveitsi kliima on pehme ja niiske, kuid muutub kiiresti, vastavalt kõrgusele merepinnast. Seetõttu pole kliima kõikjal ühesugune. Põhjatuulte eest kaitstud Šveitsi kiltmaal langeb talvel temperatuur harva alla 0°; suvi on pikk ja soe (juulikuu keskmine temperatuur +18°), kõikjal valmivad viinamarjad. Aastane sademete hulk on 80—100 cm; enamik sademeid langeb suvel. Alpide lõunanõlvadel saavad madalamal asuvad orud rohkesti päikest ja on klimaatiliste tingimuste poolest lähedased Põhja-Itaaliale. Alpide kõrgmäestiku aladel on kliima karm, jaheda suve ja külma talvega. 2500—3000 meetrist kõrgemal asuvad igilumi ja -jää (Aletschi liustik, mis on kõige suurem, on üle 20 km pikk).

Alpidest voolavad arvukad käredavoolulised jõed (Rein, Rhône, Ticino). Jõgedel on rohkesti jugasid, mis kujutavad endast rikkalikku hüdroenergia-allikat. Šveitsi kiltmaal on rohkesti ilusaid järvi. Suuremad neist on Genfi ja Bodeni järv. Järvede maalilistel kallastel asuvad linnad ja kuurordid. Šveitsis on palju mägikuurorte, mis on kuulsad oma tervisliku kliima poolest. Alpides korraldatakse sageli rahvusvahelisi võistlusi mäesuusatamises ja kiiruisutamises.

Alpide madalamatelt nõlvadelt on metsad maha raiutud. Metsi asendavad pargid, viljapuuaiad, viinamarjaistandused, köögiviljaaiad ja põllud. Mägede põhjapoolsetel nõlvadel (800—1800 m kõrgusel) kasvavad pöök ja tamm, kõrgemal kuusk, lehis,

seedermänd ja mänd. Veelgi kõrgemal vaheldub puittaimestik lopsakate alpiaasadega. Neid kasutatakse loomade suvikarjamaadena.

Mägialade mullad on kivised. Kõige viljakamad on Šveitsi kiltmaa pruunmullad ja jõgede orgude alluviaalmullad.

Maavarade poolest on Šveits vaene. Tööstuse arendamiseks vajalikke mineraalseid tooraineid veetakse sisse välismaalt. Suuri hüdroenergiavarusid (5 milj. kW) kasutavad elektrijaamad, mis varustavad maad odava elektrienergiaga. Osa elektrienergiast läheb juhtmeid kaudu Lääne-Saksamaale ja Itaaliasse.

Rahvastik. Šveitsi rahvastik jaguneb keelelt nelja rühma. Üle 70% elanikkonnast (kesk- ja idarajoonides) kõnelevad saksa keelt. Loode- ja lääneosas kõnelevad elanikud prantsuse keelt, lõunaosas itaalia keelt. Väike arv kagurajooni kõrgmäestiku elanikke kõneleb reeto-romaani keelt, mis on lähedane vanade roomlaste keelele.

Tihedamini on asustatud Šveitsi kiltmaa. Kõrgmäestiku-alad on asustatud hõredalt. Enamik Šveitsi elanikkonnast elab linnades.

Majandus. Tööstuse arengu tasemelt seisab Šveits kõrvuti enamarenenud kapitalistlike maadega. Tööstuses töötab ligi pool kogu maa iseseisvast elanikkonnast. Tööstustoodang ületab põllumajanduse toodangu ja etendab Šveitsi ekspordis peamist osa. Tähtsamad tööstusharud on suurmonopolide kontrolli all.

Suured hüdroenergiavarud, maavarade puudumine ja elanikkonna hulgas juba ammust ajast levinud käsitöö (siidkangaste ja kellade valmistamine) põhjustasid kaasaegses Šveitsis selliste tööstusharude arenemise, mis vajavad odavat elektrienergiat, kvalifitseeritud tööjõudu ja võrdlemisi vähe toorainet. Elektrometallurgiatehastes toodetakse alumiiniumi ja kvaliteetterast, keemiatehastes valmistatakse kunstkiudu ja mitmesuguseid ravimeid. Tööstuse juhtiv haru — *masinaehitus* — toodab tekstiilimasinaid, turbiine, elektrimootoreid, mõõteriistu, kaalusid ja laboratooriumide sisseseadeid. Šveits on maailmakuulus kellade tootja. Kella detaile (üksikosi) valmistavad tavaliselt käsitöölised kodus. Kellade kokkupanek toimub suurtes tehastes. Šveitsi kellade järele on välismaa turgudel suur nõudmine. *Tekstiilitööstus* toodab ekspordiks kõrgekvaliteedilist puuvillast ja siidriiet. Toiduainete tööstus valmistab juustu, šokolaadi, kondenseeritud piima. Suured tehased ja vabrikud on koondunud Šveitsi kiltmaal asuvaisse linnadesse. Kellade tootmine on hajutatud mööda Juura külasid. Või- ja juustutööstuse ettevõtted paiknevad peamiselt alpikarjanduse rajoonides.

Põllumajandus ei suuda täielikult varustada elanikkonda toiduainete ja kergetööstust toorainega. Šveitsi põllumajanduses on ülekaalus *piimakarjandus*. Šveits on kõrge produktiivsusega veisetõugude — simmentali ja švitsi tõugu veiste kodumaaks. Peamised loomakasvatuse rajoonid asuvad Alpides. Šveitsi kiltmaal kasvatatakse nisu, otra, maisi, kartulit ja suhkrupeeti. Siin

on ka palju viljapuu- ja köögiviljaaedu ning viinamarjaistandusi. Viljapuudega on ääristatud ka põllud ja teed.

Kuurordimajandus. Turism. Rahvusvahelised teenused. Ilusad alpimaastikud ja kuurordid meelitavad Šveitsi rohkesti välismaiseid turiste, puhkajaid ja haigeid. Alalise neutraliteedi (sõdadest mitteosavõtmise) säilitamine Šveitsi poolt teeb tema territooriumi rahvusvaheliste pankade ja rahvusvaheliste liitude organite asukohaks. Šveitsis viiakse sageli läbi rahvusvahelisi konverentse ja välisriikide esindajate nõupidamisi. Tulud kuurordimajandusest, turismist ning välismaa kaupade transportimisest läbi Šveitsi territooriumi moodustavad tähelepandava osa riigi tuludest.

Esimese maailmasõja aastail elas Šveitsis V. I. Lenin (emigrandina). Siit saabus ta pärast Veebruarirevolutsiooni Venemaale.

Linnad. Bern (152 000 elanikku) — Šveitsi pealinn. Zürich (üle 400 000 elaniku) ja Basel (190 000 elanikku) on suurimad tööstus-, kaubandus- ja kultuurikeskused. Need linnad on eksisteerinud juba üle 2000 a. Genf ja Lausanne, mis asuvad Genfi järve maalilisel kaldal, on Lääne-Euroopa ühe kaunima kuurordirajooni keskused.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Euroopa kontuurkaardile Šveitsi piirid ja tähtsamad linnad. 2. Andke Šveitsi geograafilise asendi ja looduslike tingimuste majanduslik hinnang. 3. Võrrelge Šveitsi majandust Belgia ja Hollandi majandusega.

AUSTRIA.

Pindala 84 000 km². 7 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Viin.

Geograafiline asend. Nagu naaberriik Šveits, kuulub ka Austria Alpimaade hulka. Osa Austria territooriumist asub Doonau keskjooksu basseinis. Austrial pole vahetut väljapääsu merele. Austria piirneb kuue riigiga: põhjas Tšehhoslovakkiaga ja Saksa Föderatiivse Vabariigiga, idas Ungariga, lõunas Itaalia ja Jugoslaaviaga, läänes Šveitsiga.

Kaasaegne Austria riik tekkis pärast Esimest maailmasõda paljurahvuselise Austria-Ungari monarhia lagunemisel. 1938. aastal okupeeriti Austria fašistliku Saksamaa poolt ja ta kaotas riikliku sõltumatuse. Pärast Teist maailmasõda taastati Austria sõltumatus, mis kinnitati lõplikult 1955. a. Austria, NSV Liidu, Suurbritannia, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide vahel sõlmitud Riikliku Lepinguga. Austria kuulutas välja alalise neutraliteedi.

Looduslikud tingimused. Ida-Alpid, mis hõlmavad 70% Austria pindalast, ulatuvad Šveitsi piirilt kuni Ungari piirini. Mäeahelikud tõusevad kuni 3800 m kõrgusele. Tipud on kaetud

igilume ja liustikega, kust algavad käredavoolulised Doonau parempoolsed lisajõed. Läbi Brenneri mäekuru on Ida-Alpides rajatud tähtis raudtee, mis ühendab Kesk-Euroopa maid Itaaliaga. Austria kirdeosas asub künklik Kesk-Doonau madalik, mida veestab laevatatav Doonau jõgi.

Austria kliima on mõõdukas, lääneosas võrdlemisi niiske, idas kontinentaalsem ja kuivem. Viinis on jaanuarikuu keskmine temperatuur —1°, juulikuu keskmine +19°; aastane sademete hulk on 68 cm. Alpides langeb temperatuur iga 100 m kohta 0,5—0,6° võrra. Mägede lõuna- ja põhjanõlvadel langeb aastas 150—250 cm sademeid. Mägede nõlvadel kasvavad metsad (pöök, nulg, kuusk); alates 2000—2200 m kõrguselt asenduvad metsad subalpi- ja alpiaasadega.

Metsad hõlmavad enam kui ühe kolmandiku Austria territooriumist. Kõige metsarikkamad on Doonau vasakul kaldal asuvad alad. Mägirajoonides esinevad väheviljakad leetmullad. Põlluharimiseks on kohasemad kirdes asuvate tasandike lössilaadsed mullad.

Maavarad. Hüdroenergia. Austria maavarad on mitmekesised, kuid nende varud pole suured. Suuremas koguses leidub rauamaaki, magnesiiti ja naftat (vt. kaarti). Magnesiidivarudelt seisab Austria kapitalistlike maade seas esimeste hulgas. Väheseid söevarusid täiendab hüdroenergia küllus.

Rahvastik. *Austerlased,* kes moodustavad 94% kogu rahvastikust, kuuluvad germaani rahvaste rühma. Nad kõnelevad saksa keelt, kuid on kujunenud juba omaette rahvuseks. Jugoslaavia piiri ääres elab rohkesti sloveene ja horvaate, kes kuuluvad lõunaslaavlaste hulka. Rahvastiku enamik on koondunud maa kirde- ja idaossa. Kõige tihedamini on asustatud Doonau org. Üle 1/4 Austria elanikkonnast elab pealinnas Viinis. Austria rahva hulgast on pärit rida suuri heliloojaid — Mozart, Schubert, Johann Strauss jt.

Majandus. Austria on arenenud kapitalistlik maa. Austria majanduses omavad valitseva seisundi suurmonopolid. Tööstustoodang ületab mahult tunduvalt põllumajanduse toodangu. Peamise energeetilise baasi moodustavad *hüdroenergiavarud.* Tehased, vabrikud ja linnad saavad suurema osa elektrienergiast Doonau lisajõgedele ehitatud hüdroelektrijaamadelt. Soojuselektrijaamad kasutavad kohalikku pruunsütt. Maa idaosas toodetav nafta töödeldakse ümber naftasaadusteks, mis lähevad auto- ja raudteetranspordi varustamiseks. Suur tähtsus on magnesiidi tootmisel, mida kasutatakse magneesiumi ning tulekindlate materjalide valmistamiseks. Viimast läheb tarvis kõrg- ja martäänahjude ehitamisel.

Metallurgiatehased sulatavad kohalikust ja osalt sisseveetavast rauamaagist kõrgekvaliteedilist terast, alumiiniumi ja seatina. Metallide sulatamiseks kasutatakse rohkesti hüdroelektri-

jaamade elektrienergiat. Metallurgia- ja koksitööstuse jäätmeid kasutatakse mineraalväetiste ja hapete valmistamiseks.

Austria, nagu Šveitski, on tuntud energeetiliste seadmete ja täppisaparaatide ning -instrumentide tootmise poolest. Valmistatakse vedureid, vaguneid ja autosid. Maa metsarikkusi kasutab puidu- ning tselluloosi- ja paberitööstus. Austria tekstiilivabrikud töötavad välismaalt sisseveetaval puuvillal ja villal. Riiet valmistatakse ka kunstkiust, mida toodavad kohalikud keemiatehased.

Enamik tehastest ja vabrikutest paikneb Doonau-äärses rajoonis, kus Doonau ja tihe raudteevõrk kindlustavad tooraine sisseveo ja tööstussaaduste väljaveo.

Austria **põllumajandus** on *loomakasvatuse* suunaga. Suur osa produktiivkarjast kuulub mõisnikele ja kulakutele. Nende käes on ka suur osa maast. Mõisnikud ja kulakud kasutavad oma majandites masinaid, väetisi ning ekspluateerivad palgatöölisi (sulaseid). Ligi pool Austria talupoegade majandeist on vähe tulu toovad väikemajapidamised.

Maa peamine viljaait on Doonau-äärne tasandik. Tasandiku viljakatel muldadel kasvatatakse rukist, kaera, nisu, suhkrupeeti ja kartulit. Jõgede orgudes kasvatatakse puuvilja ja viinamarju. Tööstuslinnade elanikkonna nõudmise tõttu liha ja piima järele areneski siin piimakarjandus ja seakasvatus. Söödaks kasutatakse põldheina, kaera ja söödajuurvilja. Mägirajoonides kasuta-

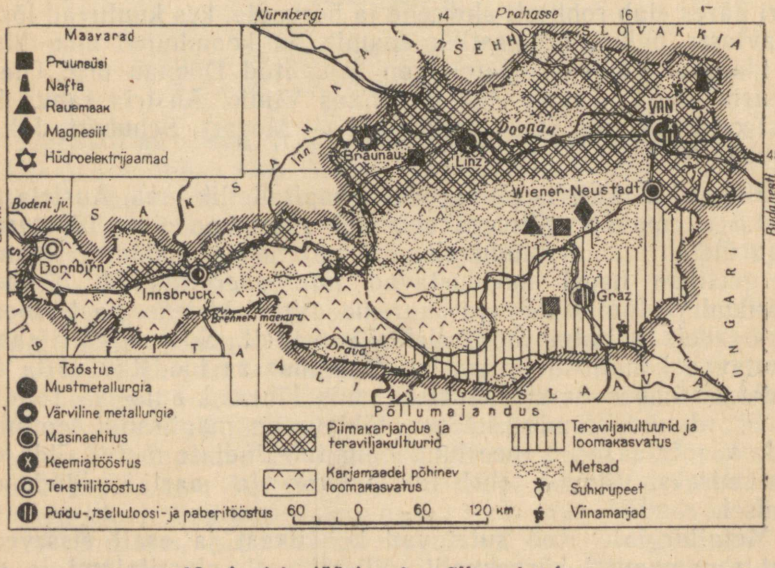

38. Austria tööstus ja põllumajandus.

takse karjamaadena alpiaasu. Omast leivaviljast Austriale ei jätku. Austria veab sisse suurel hulgal teravilja ja jahu.

Linnad. Viin (1,8 milj. elanikku) — Austria pealinn, suurim majanduslik, poliitiline ja kultuurikeskus. Viin on Doonau jõesadam, tähtis raudteesõlm Kesk-Euroopas. Viin paikneb maalilise Viini metsamäestiku, Alpide kirdepoolse eelmäestiku jalamil. Viin on Euroopa vanemaid linnu, kus on säilinud palju keskaegse arhitektuuri mälestusmärke. Viinis on suurepäraseid aedu ja parke. Linna ja selle ümbrusse on koondunud suur osa Austria masinaehitustehastest, elektrotehnika- ja keemiatööstusest, õmblus-, tekstiili- ja naha- ning jalatsivabrikutest.

Linz — metallurgia-, keemia- ja masinaehitustööstuse keskus, asub Doonau ääres.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Mis on ühist Austria ja Šveitsi geograafilises asendis, looduslikes tingimustes ja majanduses? 2. Märkige värvilise pliiatsiga Euroopa kontuurkaardile Austria piirid. Märkige kaardile pealinna nimetus. 3. Kasutades kaarti, iseloomustage Austria transpordisidemeid teiste maadega.

ITAALIA.

Pindala 301 000 km². 50,2 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Rooma.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused. Rahvastik.

Geograafiline asend. Itaalia asub Euroopa lõunaosas Vahemere basseinis. Itaalia hõlmab: Apenniini poolsaare, mida ümbritsevad Aadria, Joonia ja Türreeni meri; Lombardia madaliku, mida piiravad põhjast Alpi mäed; Sitsiilia, Sardiinia ja rea väiksemaid saari.

Nagu teiste Lõuna-Euroopa rahvaste elus, nii etendas Vahemeri ka Apenniini poolsaare rahvaste juures juba vanast ajast tähtsat osa. Keskajal toimus Vahemere kaudu Lääne-Euroopa ja Idamaade vahel elav kaubandus. Kaubanduses etendasid juhtivat osa Itaalia linnad Genua ja Veneetsia. Ameerika ja meretee avastamisega Aasiasse ümber Aafrika lõunatipu vähenes Vahemere tähtsus transporditeena, mis oli ka üheks Itaalia majanduse languse põhjuseks. Pärast Suessi kanali ehitamist 1869. a., mis ühendas Vahemerd Punase merega ning selle kaudu India ookeaniga, osutus Itaalia uuesti tähtsal mereteel asuvaks maaks.

Itaalia maismaapiir kulgeb mööda Alpi mägesid: loodes on ühine piir Prantsusmaaga, põhjas Šveitsi ja Austriaga. Itaalia on ühendatud nende maadega mägedesse raiutud tunnelite kaudu (Sankt Gotthard) ja üle mäekurude (Brenner) kulgevate raudteede ning maanteedega. Teel Prantsusmaale läbib rong Simp-

loni tunneli, mis on pikimaks maailmas (ligi 20 km). Idas piirneb Itaalia Jugoslaaviaga.

Itaalia hoolduse all on Somaalimaa — üks temale enne sõda kuulunud kolooniaist Ida-Aafrikas (vt. kaarti).

Looduslikud tingimused. Looduslike tingimuste poolest jaguneb Itaalia mandriliseks *põhjaosaks* ja poolsaareliseks *lõunaosaks.*

Põhja-Itaalias kerkivad kõrged A l p i m ä e d. Alpide lõunanõlvad on allpool kaetud metsadega (kastan, pöök, mänd ja kuusk), kõrgemal ereroheliste lopsakate aasadega ning veelgi kõrgemal igilume ja -jääga. Siit algavad arvukad mägijõed, mis on Itaalia suureks hüdroenergia-allikaks. Alpiaasu kasutatakse lammaste ja veiste karjamaadena. Alpide eelmägede orud on sobivad sinna teede rajamiseks ning põllundusega tegelemiseks. Siin asuvad Lago Maggiore (l.: madžore), Como ja Garda järv maaliliste, lopsaka taimkattega kallastega. Järvede ümbrust külastavad arvukalt Itaalia ja välismaa turistid.

Alpidest lõunas laiub avar L o m b a r d i a m a d a l i k. Kauges minevikus oli sel kohal Aadria mere laht. Jõed, mis voolavad alla ümbritsevatelt mägedelt, täitsid selle liiva ja viljaka mudaga. Lombardia madalikku veestab Itaalia suurim jõgi P o (652 km pikk). Po algab Alpidest ja voolab läbi kogu Põhja-Itaalia. Paiguti on mägedest toodud liiva ja mudaga täitunud jõe säng ümbritsevast madalikust kõrgemal. Et kaitsta madalikku üleujutuste eest, tuli kaldale ehitada mullast vallid — tammid. Suurvee ajal murrab vesi jõe alamjooksul mõnikord tammidest läbi ja ujutab üle suured alad, tuues elanikkonnale palju kahju. Aadria merre suubumisel moodustab Po laia soostunud delta. Po tähtsus laevanduses on võrdlemisi väike; jõe vett kasutatakse põldude ja aedade kunstlikuks niisutamiseks.

Põhja-Itaalia ei allu Atlandi ookeani mõjule, kuna seda tõkestavad Lääne-Alpid ja Apenniini mäed. Seepärast on Põhja-Itaalia k l i i m a lähedane Kesk-Euroopa kliimale. Lombardia madalikul ja sellest lääne pool asuval künklikul Piemonte'i (eelmäed) tasandikul on võrdlemisi kuum suvi ja jahe talv. Torinos on jaanuarikuu keskmine temperatuur 0°, juulikuu keskmine +23°; aastas on keskmiselt 60—100 cm sademeid, millest pool langeb kevadel ja suvel. Soojema kliima poolest paistab silma Genua lahe rannik (Genuas on jaanuarikuu keskmine temperatuur +7,5°, juulikuu keskmine +24°). Lombardia madaliku viljakad alluviaalmullad ja paras-kontinentaalne kliima võimaldavad kasvatada mitmesuguseid põllumajanduslikke kultuure.

Genuast põhja pool, seal, kus lõpevad Itaalia Alpide edelapoolsed harud, algavad A p e n n i i n i m ä e d. Apenniini mäed läbivad Apenniini poolsaare kogu ulatuses. Apenniinid on Alpidest palju madalamad: ainult üksikud tipud tõusevad 2500—3000 m kõrgusele. Siin pole igilund ega liustikke. Mägimassiivide ja paralleelsete ahelikkude vahel on palju liiklemiseks sobi-

vaid mäekurusid. Aadria mere suunas madalduvad mäed järsult. Apenniinide läänenõlvad on laugemad, minnes paiguti järkjärgult üle künklikeks rannikutasandikeks, millest suuremaid veestavad Arno ja Tiberi jõgi. Poolsaare läänerannikul on rohkesti häid abajaid ja lahtesid. Apenniini poolsaarel ja sellest kitsa Messiina väinaga (3,5 km) eraldatud Sitsiilia saarel on tegevaid vulkaane ning esineb maavärinaid. Suuremad vulkaanid on Vesuuv, Etna Sitsiilia saarel ja Stromboli Lipari saartel.

Lõuna-Itaalia kliima, mida Alpid kaitsevad põhjast tulevate külmade õhumasside eest, on *subtroopiline, vahemereline.* Suvi on pikk, väga palav ja kuiv, talv soe ja sademeterikas. Lund sajab ainult mägede latvadel. Suviste sademete vähesus kutsub põllumajanduses esile kunstliku niisutamise vajaduse. Poolsaare ja saarte rannikul asub lai igihalja taimestikuga vöönd, kus kasvavad mürdid, loorberid ja küpressid. Looduslikku taimkatet on säilinud vähe; ülekaalus on kultuurtaimed: oliivipuud, tsitruselised, viinamarjad ja mandlipuu. Mägede nõlvadel esineb kastanisalusid, palju viljapuuaedu ja viinamarjaistandikke. Mägede latvu katavad põõsastikud ja rohumaad. Meri, igihaljas taimkate ja ere päikesepaiste teevad Apenniini poolsaare maastikupildi väga kauniks.

Maavarad. Hüdroenergia. Itaalia on vaene tähtsate maavarade — söe ja rauamaagi poolest. Kivisöe puudust kompenseerib mägijõgede hüdroenergia. Ligi 68% kõikidest hüdroenergiavarudest asub maa põhjaosas. Itaalia maapõu (vt. kaarti) on rikas väävli (Sitsiilia), elavhõbeda (Apenniini mägede läänenõlvad), boksiidi (Apenniini idanõlvad) ja polümetallide maakide (Sardiinia) poolest. Väikesed rauamaagi leiukohad asuvad Apenniini poolsaare põhjaosas ja Sardiinia ning Elba saarel. Leidub naftat ja looduslikku gaasi. Rohkesti esineb marmorit, mis on väärtuslikuks ehitusmaterjaliks.

Rahvastik. *Itaallased* on vanade roomlaste järeltulijad. Viimase kahe tuhande aasta jooksul on nad osaliselt segunenud põhjas germaani rahvastega ja prantslastega, lõunas kreeklaste ja araablastega. Kogu maailm tunneb selliste suurte itaallaste nimesid, nagu maadeuurija Marco Polo, teadlane Galileo Galilei, luuletaja Dante, kunstnikud Leonardo da Vinci ja Raffael. Itaalia maalikunstis, skulptuuris ja arhitektuuris kajastub maa kaunis loodus ja sündmusterikas ajalugu.

Itaalias on elanikke mõnevõrra vähem kui Inglismaal, kuid rohkem kui Prantsusmaal. Itaalia kuulub Euroopa tihedamini asustatud maade hulka: keskmine rahvastiku tihedus on 160 elanikku 1 km²-l. Suurem osa rahvastikust elab Põhja-Itaalias ja Apenniini poolsaare lääneosas. Ülekaalus on linnarahvastik. Linnades on säilinud palju kitsaid keskaegseid tänavaid ja vanu maju. Itaalia külad on väikesed; Põhja-Itaalias on hajaküla, lõunas sumbküla.

Tööpuudus linnades ja maapuudus külades teeb töötajate elu väga raskeks. Töötajad võitlevad oma olukorra parandamise eest. Paljud itaallased on jätnud maha oma kodumaa ja sõitnud (emigreerunud) Ameerikasse. Väljaspool Itaalia piire elab mitu miljonit itaallast.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Missugune tähtsus on Itaaliale Vahemerel? 2. Näidake kaardil raudteed, mis ühendavad Itaaliat naabermaadega. Missuguseid mäekurusid ja tunneleid need läbivad? 3. Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Itaalia looduslikke tingimusi. 4. Miks etendavad hüdroenergiavarud Itaalia majanduses eriti tähtsat osa?

2. Majandus. Linnad. Riiklik kord.

Tööstus. Itaalia on *industriaal-agraarmaa.* Itaalia tööstuse põhiliseks energeetiliseks baasiks on *hüdroenergia.* Mägijõgedele ehitatud arvukad hüdroelektrijaamad annavad üle 80% kogu maal toodetavast elektrienergiast. Peale selle saab Itaalia juhtmeid kaudu elektrienergiat Šveitsi ja Prantsusmaa hüdroelektrijaamadelt. Suur osa elektrienergiat kulutatakse niinimetatud *energiamahukates tööstusharudes* — kvaliteetterase ja värviliste metallide (alumiiniumi, tsingi, seatina) tootmiseks, millel on kaasaegses masinaehituses suur tähtsus. Elektrienergia leiab laialdast kasutamist ka *keemiatööstuses* (väetiste, hapete, värvide ja kunstkiu tootmine). Osa metallurgia- ja keemiatööstuse toorainetest saadakse Itaalia enda mäetööstuse ettevõtteist (boksiit, polümetallide maagid, väävel), osa veetakse aga sisse välismaalt (rauamaak, nafta, fosforiit).

Itaalia tähtsaim tööstusharu on *masinaehitus.* Masinaehitustehased toodavad autosid, lennukeid, elektrimootoreid ja mootoreid. Masinaehituses on ülekaalus suured ettevõtted, nagu näiteks kapitalistlikule kompaniile «Fiat» kuuluv autotehas T o r i n o s. Arenenud on ka laevaehitus. Suurim laevaehitustehas asub Genuas.

Suurimaks kergetööstusharuks on siin *tekstiilitööstus* (puuvilla-, villa- ja siiditööstus), mis, nagu rasketööstusharudki, on arenenud Põhja-Itaalias (vt. kaarti). Riide tootmise poolest (kunst- ja naturaalsest kiudainest) omab Itaalia Lääne-Euroopa maade hulgas silmapaistva koha. Peamised *toiduainete tööstuse* harud on jahu- ja makaronitööstus (makaronid on itaallaste rahvustoit), veini ja oliiviõli valmistamine.

Põllumajandus. Itaalias kuulub suur osa maast mõisnikele. Talupojad harivad väikesi isiklikke või renditud maalappe. Renditud maa eest annavad nad mõisnikule osa saagist. Paljud külade ja väikeste linnade elanikud töötavad suurtes mõisamajandites sulastena ja päevilistena. Masinaid ja mineraalväetisi kasutatakse rohkem Põhja-Itaalia majandites. Talupojad harivad tavaliselt oma väikesi maalappe käsitsi. Käsitsi haritakse maad ka

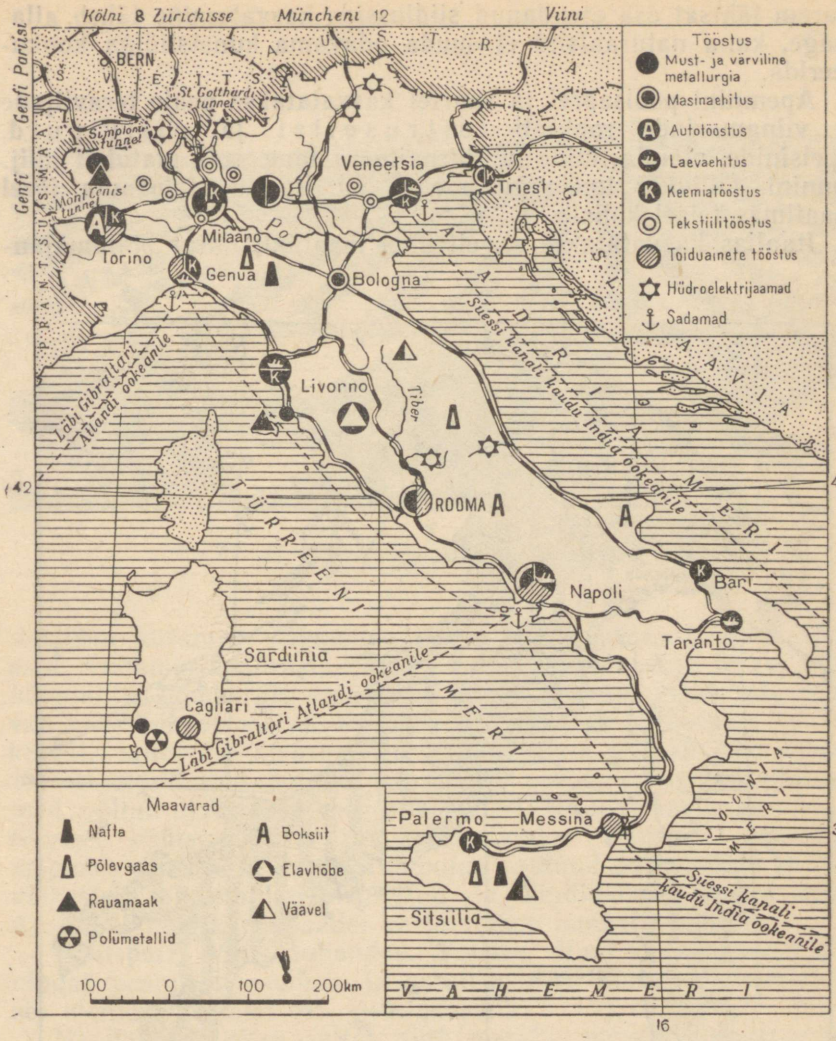

39. Itaalia tööstus.

Lõuna-Itaalia suurtes majandites, kus töötab palju päevilisi, kes saavad väikest palka.

Nii põllumajanduses kui ka tööstuses on juhtival kohal Põhja-Itaalia. Lombardia madaliku viljakatel muldadel kasvatatakse teraviljadest nisu, maisi ja riisi. Kõikjal on arenenud viinamarjakasvatus ja puuviljaaiandus. Viinamarjaveinide valmistamiselt jääb Itaalia maha ainuüksi Prantsusmaast. Alpi mäestiku orgudes ja Lombardia madalikul on arenenud *piimakarjandus* ning sellega seoses juustuvalmistamine.

Varem tähtsat osa etendanud siidiusside kasvatamine läheb allamäge, kuna naturaalsiid ei suuda odavama kunstsiidiga konkureerida.

Apenniini poolsaarel ja saartel kasvatatakse peale teraviljade ja viinamarjade rohkesti tsitruselisi ja oliivipuid. Apelsinide, mandariinide ja sidrunite aastane saak ulatub 1 milj. tonnini. Oliiviõli toodangu poolest on Itaalia Hispaania järel maailmas teisel kohal.

Itaalias kasvatatakse sageli ühel maatükil mitut põllumajan-

40. Itaalia põllumajandus.

41. Oliivipuude istandik Itaalias.

duslikku kultuuri: viljapuude vahele istutatakse viinamarjapõõsaid, viinamarjapõõsaste ridade vahel kasvatatakse teravilja ja köögivilja. Lombardia madalikul esineb selliseid maid, mis annavad kaks lõikust aastas. Nendele maatükkidele külvatakse talveks kiiresti valmivaid nisusorte ja juuli alguses toimub juba lõikus. Uuesti ülesküntud põllule istutatakse lavas kasvatatud riisitaimed, põllud ujutatakse veega üle ning vette lastakse kalamaimud. Sügisel püütakse kala ning koristatakse riisisaak. Apenniini mägedes on töökad itaalia talupojad rajanud palju põlde ja aedu väikestele spetsiaalselt ehitatud ja kindlustatud terrassidele. Apenniini mägikarjamaadel karjatatakse lambaid ja kitsi.

Transport. Väliskaubandus. Turism. Itaalia siseveoseid teenindab peamiselt raudtee- ja autotransport, kuna väliskaubanduses etendab peamist osa merelaevastik.

Itaalia *veab sisse* naftat, sütt, metalle, puuvilla, metsamaterjali ja nisu. Peamised *väljaveoartiklid* on autod, elektrotehnika tooted, riidekangad, puuvili, veinid ja oliiviõli.

Itaalia looduse ilu, vanad arhitektuurilised mälestusmärgid ning rikkalike kogudega kunstimuuseumid meelitavad siia rohkesti turiste paljudest maadest. Nagu naaberriik Šveits, nii saab ka Itaalia välismaa turistidelt suuri sissetulekuid.

Linnad. R o o m a (1,8 milj. elanikku) — Itaalia pealinn, asub Tiberi jõe ääres, 25 km kaugusel rannikust. Rooma on üks maailma vanemaid linnu. Rooma on vanem kui Pariis ja London. Minevikus oli ta suure Rooma impeeriumi keskuseks. Rooma välisilmes näeme ühinevat vana ja uue linna jooni: keskaegsed ja kaas-

aegsed ehitused paiknevad kõrvuti suursuguste antiiksete ehituste varemetega — Colosseumi (tsirkus) ja Panteoniga (kuhu maeti Rooma keisrid). Roomas asub Vatikan (pindala 44 ha), riik, mida valitseb katoliku kiriku pea Rooma paavst. Vatikani muuseum on üks maailma suuremaid kunstiteoste varasalvi. Muuseumi kõrval kõrgub keskaegse arhitektuuri mälestusmärk — hiiglasuur Peetri kirik. Rooma ümbruses on küll vabrikuid ja tehaseid, kuid tööstuse arengult jääb ta siiski maha Põhja-Itaalia linnadest.

Milaano (umbes 1,3 milj. elanikku) on Itaalia suurim tööstuskeskus, tähtis raudteede ja maanteede sõlmpunkt. Läbi Milaano kulgevad raudteeliinid Prantsusmaale, Šveitsi ja Austriasse. Linn on ühendatud kolme laevatatava kanali abil Aadria merega. Milaanos ja tema ümbruses asuvad auto-, lennuki-, elektrotehnika- ja keemiatehased; on arenenud ka tekstiili- ja toiduainete tööstus. Milaanos on suured pangad ja kaubandusfirmad; iga aasta toimub siin suur rahvusvaheline näitus. Milaano on kuulus oma ooperiteatri poolest.

Genua — Itaalia peamine meresadam, tähtis laevaehituse, naftatöötlemise ja toiduainete tööstuse keskus. Genuast läänes, Liguuria mere rannikul, asuvad rohelusse uppuvad Itaalia Riviera kuurordid.

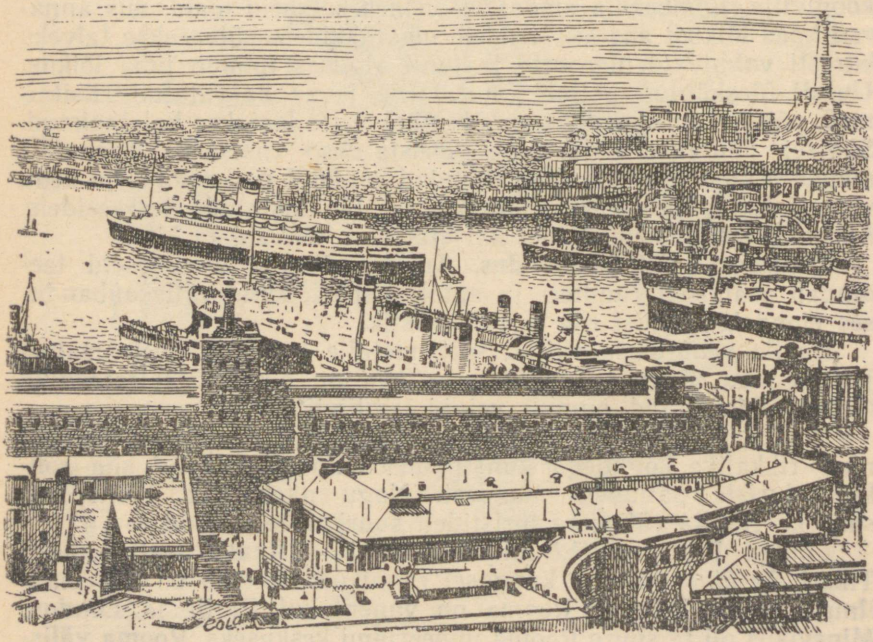

42. Genua sadam.

Veneetsia asub ühes Aadria mere laguunis; ta võtab enda alla üle saja saare. Veneetsias asendavad tänavaid kanalid. Kanaleid kaudu liiguvad edasi-tagasi mootorpaadid ja ühe aeruga juhitavad gondlid. Kanalitest viivad üle sajad ülekäigusillad. Keskaegne Veneetsia meelitab oma uhkete paleede ja muuseumidega arvukaid turiste. Veneetsia tööstusettevõtete hulgas paistavad silma laevaehitustehased, kunstipäraste klaasesemete ja keraamikatööstus.

Napoli paikneb pika ja kitsa amfiteatrina kauni Napoli lahe põhjarannikul. Linnast 12 km ida pool kõrgub Vesuuvi kraater. 79. a. toimunud Vesuuvi purske ajal mattusid laava ja tuha alla Herculaneumi ja Pompeji linn. Neis toimunud kaevamistööd annavad rikkalikku materjali vana-rooma elu-olu tundmaõppimiseks. Napoli on suur Lõuna-Itaalia tööstus- ja kaubanduskeskus. Siin on arenenud laevaehitus-, makaroni- ja puuviljakonservitööstus. Napoli sadam on oma kaubakäibelt Genua järel teisel kohal. Napoli lähedal asuvad maailmakuulsad Itaalia kuurordid Sorrento ja Capri.

Riiklik kord. Itaalia on kodanlik vabariik, mille eesotsas on *president*. Parlament koosneb *Saadikutekojast* ja *Senatist*. Valitsusorganiks on *Ministrite Nõukogu*. Itaalias on terve rida poliitilisi parteisid. Kommunistlik partei, kellel on töötajate hulgas kõige suurem mõjuvõim, võitleb rahu ja demokraatia eest.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Miks on Põhja-Itaalia tööstus ja põllumajandus enam arenenud kui Lõuna-Itaalias? 2. Märkige Itaalia kontuurkaardile suuremad tööstus- ja sadamalinnad. Näidake tingmärkide abil peamiste põllumajanduslike kultuuride levikut. 3. Mida veab Itaalia sisse ja mida välja?

HISPAANIA.

Pindala 503 000 km². 29,7 milj. elanikku.
Kuningriik.[1] Pealinn — Madrid.

Geograafiline asend. Hispaania asub Pürenee poolsaarel, mis moodustab Euroopa äärmise edelasopi. Kirdes eraldavad teda Prantsusmaast Pürenee mäed, läänes piirneb Hispaania Portugaliga. Hispaania põhja- ja edelarannikut uhuvad Atlandi ookeani veed, lõuna- ja kagurannikut Vahemeri. Kitsas Gibraltari väin (kitsamas kohas 14 km lai) eraldab His-

[1] Vastavalt kuningatrooni pärimise seadusele, mis võeti vastu 1947. a., peab kuningas valitama pärast Hispaania praeguse valitseja kindral Franco surma.

paaniat Aafrikast. Läbi Gibraltari väina kulgeb tähtis meretee Atlandi ookeanist Vahemerre. Väina kontrollib Inglise mereväekindlus Gibraltar.

Tänu oma mereäärsele asendile etendas Hispaania, nagu naaberriik Portugalgi, tähtsat osa suurtes geograafilistes avastustes (XV—XVI saj.). Hispaaniast alustas oma reisi Ameerika avastaja Cristoph Kolumbus. Siit lähtus ka Magalhãesi laevastik, kes teostas esimese ümbermaailmareisi.

Territooriumi suuruselt on Hispaania Lääne-Euroopa maade hulgas Prantsusmaa järel teisel kohal. Hispaaniale kuuluvad veel Baleaari saared Vahemeres ja Kanaari saared Atlandi ookeanis. Kunagi kuulusid Hispaaniale suured kolooniad Ameerikas ja Aasias. Nüüd on Hispaaniale jäänud ainult väikesed koloniaalvaldused Aafrikas (vt. kaarti).

Looduslikud tingimused. Suurema osa Hispaaniast hõlmab laudjas Meseeta kiltmaa, mida ääristavad mäed: põhjas Püreneed ja Kantaabria mäed, lõunas Andaluusia mäed. Andaluusia mäestiku kõrgeimat osa nimetatakse Sierra Nevadaks.

Meseeta kliima on *kontinentaalne*; Madridis on jaanuarikuu keskmine temperatuur +4°,8, juulikuu keskmine +24—25°. Sademeid (30—55 cm) langeb peamiselt talvel, sageli lühiajaliste tugevate paduvihmadena. Vahel esinevad lumetormid. Taimkate on üsna kidur; suurem osa Meseetast on kuiv stepp hõredalt kasvavate karedate rohupuhmaste ja madalate põõsastikega. Enamikus Meseeta rajoonides on põllundusega tegelemiseks vaja tingimata kasutada kunstlikku niisutamist.

Meseetat ümbritsevatest mäestikest algavad poolsaare suurimad jõed — Duero, Tajo (l.: tahho), Guadiana, Guadalquivir (suubuvad Atlandi ookeani) ja Ebro (suubub Vahemerre). Laevasõiduks on kõlblik ainult Guadalquiviri alamjooks. Jõgede vett kasutatakse põldude ja aedade niisutamiseks.

Püreneed tõusevad 3404 m kõrgusele merepinnast, nad on vähe liigestatud ja raskesti läbitavad. Püreneede Hispaania-poolsed nõlvad on kuivad ja kaetud kidura taimkattega. Kantaabria mägedes on aga pehme ja niiske kliima. Kantaabria mägede nõlvad, mis on pööratud Biskaia lahe ja Atlandi ookeani poole, on kaetud suurepäraste metsadega (kastanid, tammed ja pöögid) ja lopsakate aasadega.

Pürenee poolsaare lõunaosas asuvat Andaluusia madalikku veestab Guadalquiviri alamjooks. Hispaania Vahemere rannik on palavaima kliimaga ala Euroopas (Malagas on juulikuu keskmine temperatuur +27°, jaanuarikuu keskmine +10°). Viljakad mullad (kohati punamullad), pikk ja palav suvi ning soe ja sademeterikas talv võimaldavad mitmesuguste subtroopiliste kultuuride kasvatamist.

Maavarad. Hüdroenergia. Hispaania on rikas raua-, vase-

ja polümetallide (hõbe, seatina ning tsink) maakide, elavhõbeda ja kaalisoola poolest. Tähtsamad söe ja rauamaagi leiukohad asuvad Kantaabria mägedes, värviliste metallide leiukohad Meseeta lõuna- ja kaguosas (vt. kaarti). Silmapaistvad hüdroenergiavarud on koondunud mäestikujõgede ülemjooksudele.

Rahvastik. Elanikkonna enamiku moodustavad *hispaanlased*. Kirdes, Vahemere ääres asuvas Kataloonia provintsis (keskus Barcelona), elavad *kataloonlased*. Pürenee poolsaare vanimaiks elanikeks on *baskid*. Baskide maa asub Kataloonia mäestiku idaosas. Hispaania keel on üks romaani keeltest. Peale Hispaania on hispaania keel laialt levinud Lõuna- ja Kesk-Ameerika maades — kunagistes Hispaania kolooniates. Hispaania rahvaste kultuurile ja olustikule avaldasid suurt mõju araablased (maurid), kes tungisid VIII sajandil Põhja-Aafrikast Pürenee poolsaarele ja valitsesid pikka aega Hispaania lõunaosas.

Võrreldes paljude Lääne-Euroopa maadega on Hispaanias rahvastiku tihedus väike — keskmiselt 57 elanikku 1 km² kohta. Tihedamini on asustatud mereäärsed rajoonid. Meseeta ja mäestikud on hõredasti asustatud. Enamik Hispaania rahvastikust elab maal ja tegeleb põllumajandusega. Reas Hispaania rajoonides on säilinud talupoegade kohustused mõisnike-feodaalide vastu, kes koos kapitalistidega moodustavad valitseva klassi. Hispaania töötavad massid võitlevad neid ekspluateerivate ja rõhuvate mõisnike ning kapitalistide vastu. Majandusliku ja sotsiaalse rõhumise tõttu on paljud talupojad sunnitud emigreeruma (kõige sagedamini Lõuna-Ameerikasse).

Põllumajandus. Hispaania majanduses etendab peaosa põllumajandus. Suur osa maast kuulub suurmõisnikele. Talupoegadele kuulub $^1/_3$ ülesharitud maast. Pool põllumajandusega tegelevast rahvastikust ei oma üldse maad ning on väga raskes olukorras. Need on sulased, kes töötavad mõisnike majapidamistes. Vähese maaga kehviktalupojad rendivad mõisnikelt väikesi maatükke, makstes nende eest kõrget renti või andes ära osa saagist.

Peamisi teraviljakultuure — nisu ja otra — kasvatatakse Meseetal. Kuivuse all kannatav Meseeta on ka peamine *lambakasvatuse* rajoon. Biskaia lahe rannikul ja maa loodeosas kasvatatakse maisi ja suhkrupeeti. Siin kasvatatakse ka veiseid ning tegeldakse puuviljaaiandusega (õunad, pirnid).

Hispaania põllumajanduses on tähtsal kohal viinamarjakasvatus ja subtroopiliste puuviljade kasvatamine, mis on koondunud peamiselt Vahemere rannikule ja Andaluusia madalikule. Siin kasvatatakse viinamarju, tsitruseliisi ja mandlit. Oliiviõli tootmise poolest on Hispaania maailmas esikohal. Apelsine ja sidruneid veetakse suurel hulgal välismaale. Laialdase kuulsuse on omandanud mõned hispaania veinisordid (malaga, heres).

43. Hispaania ja Portugali põllumajandus ja tööstus.

Tööstus. Hispaania tööstuse arengut pidurdavad suure osa alalises puuduses elava elanikkonna madal ostujõud ning samuti välismaised kapitalistid, kes etendavad maa majanduselus tähtsat osa, kuid pole huvitatud töötleva tööstuse arenemisest Hispaanias.

Juhtivad tööstusharud on *mäetööstus* ja *tekstiilitööstus*. Masinate ja metallesemete tootmine on vähe arenenud. Enamik masinaid veetakse Hispaaniasse sisse välismaalt. Põhja-Hispaanias asuvais Kantaabria mägedes kaevandatakse kivisütt ja rauamaaki. Selle baasil töötavad mustmetallurgiatehased (Bilbao, Oviedo). Värviliste metallide maakide kaevandamine ja värviline

metallurgia on arenenud maa lõunaosas. Tekstiilitööstus on eriti arenenud Kataloonia linnades.

Transport. Hispaania väliskaubandus kasutab *mereteid*, sisekaubandus — *raudteid*. Vedudeks külavaheteedel ja ratsaliikluseks kasutatakse rohkesti muulasid (hobueesel).

Linnad. Madrid (1,8 milj. elanikku) — Hispaania pealinn, asub maa keskosas ning on tähtis raudteesõlm. Madridis on arenenud mitmekesine tööstus — masinaehitus, keemia-, tekstiili-, sõja- ja toiduainete tööstus.

Barcelona (1,4 milj. elanikku) — suur sadamalinn ja tööstuskeskus Vahemere rannikul. Tööstusettevõtete hulgas paistavad silma tekstiilivabrikud ja laevaehitustehas.

Bilbao — «Baskide maa» linn, sadam Biskaia lahe ääres. Bilbao on suurim rauamaagi tootmise ja mustmetallurgia rajooni keskus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Mis on Hispaania nõrga tööstusliku arengu põhjuseks? 2. Märkige tingmärkide abil kontuurkaardile Hispaania tähtsamad maavarade leiukohad. Märkige kaardile tähtsamate tööstus- ja sadamalinnade nimed. 3. Iseloomustage Hispaania põllumajandust. 4. Märkige tingmärkide abil Hispaania kontuurkaardile ekspordis tähtsat kohta omavate põllumajanduslike kultuuride kasvatamise rajoon. Miks on nende kultuuride kasvatamine koondunud sellesse rajooni?

PORTUGAL.

Pindala 92 000 km². 9,1 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Lissabon.

Portugal asub Pürenee poolsaare lääneranniku l. Läänes uhub Portugali randu Atlandi ookean, idas ja põhjas piirneb Portugal Hispaaniaga. Portugal asub tähtsate Euroopast Aasiasse ja Aafrikasse viivate mereteede ääres. Portugalile kuuluvad Atlandi ookeanis asuvad Assoori saared ja Madeira saar.

Portugali rannikualal levivad künklikud tasandikud. Hispaania piiril asuvad madalad mäestikud, mida lõhestavad Duero, Tajo ja Guadiana jõe alamjooksuorud. Portugali kliima on vahemereline. Puittaimedest omab suuremat majanduslikku tähtsust korgitamm. Maavaradest leidub rohkem volframit ja uraanimaaki (vt. kaarti). Rannikumeri on kalarikas (tuunikala, sardiinid).

Portugallased kuuluvad nagu hispaanlasedki Euroopa rahvaste romaani keelerühma. Portugali meresõitjad etendasid geograafilistes avastustes ja koloniaalvallutustes tähtsat osa.

Portugal on agraarmaa, mille põllumajanduses on levinud feodaalsed igandid. Üle poole maaelanikkonnast ei oma maad ja töötab sulastena suurtes mõisamajandites või harib renditud maatükke. Peamised toiduteraviljad on nisu ja mais. Tähtsal kohal

on majanduses eksportharud: viinamarjakasvatus ja veinivalmistamine, õlikultuuride kasvatamine ja oliiviõli valmistamine, kalapüük ja kalakonservitööstus ning korkide tootmine. Mäetööstus ning töötlev vabrikutööstus on nõrgalt arenenud. Olemasolevad vabrikud ja tehased on koondunud peamiselt pealinna Lissaboni (umbes 800 000 elanikku) ja Oportosse.

Portugali valduses on Aafrikas asuvad kolooniad Mosambik ja Angoola (vt. kaarti).

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Andke Portugali üldine iseloomustus. 2. Märkige värvilise pliiatsiga maailma kontuurkaardil Portugali kolooniad.

KREEKA.

Pindala 133 000 km². 8,2 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline kuningriik. Pealinn — Ateena.

Geograafiline asend. Kreekale kuulub paljudest lahtedest ja abajatest liigestatud Balkani poolsaare lõunaosa. Kreekat ümbritsevad kolmest küljest mered; idast Egeuse meri, läänest Joonia meri ja lõunast Vahemeri. Kreeka lõunaosa, Peloponnesose poolsaar, mida maa põhiosaga ühendab kanalist läbitud Korintose maakitsus, ulatub kaugele Vahemerre. Kreekale kuulub palju saari, milledest suuremad on Kreeta, Euboa, Lesbos ja Rhodos. Maismaapiire on Kreekal Albaania, Jugoslaavia, Bulgaaria ja Türgiga. Kreeka asub tähtsatel mereteedel, mis viivad Vahemerest läbi Dardanellide ja Bosporuse Musta merre ning läbi Suessi kanali ja Punase mere India ookeani. Mereäärne asend, ranniku liigestatus ja saarte rohkus soodustasid siin juba varematel aegadel meresõidu ja merekaubanduse arenemist. Kreeka geograafilise asendi eeliseid on välisriigid püüdnud korduvalt kasutada oma agressiivseteks eesmärkideks.

Looduslikud tingimused. Pinnaehituselt on Kreeka mägine maa. Pindose mäestik koos oma harudega hõlmab kogu Kreeka lääneosa. Maa põhjaosas kõrgub Olümpose mäe tipp (2917 m). Mägede nõlvad on kivised, kaetud paiguti põõsastikuga, harvade puudega ning viletsa rohuga, mis suvise kuumuse käes kõrbeb. Soodsamad tingimused elamiseks ja majanduslikuks tegevuseks on mägedevahelistes nõgudes ja idaranniku orgudes.

Kreeka kliima on vahemereline. Suvel tõusevad temperatuurid sageli 35—40°-ni ja ei lange kunagi alla +20°. Talv on pehme, lund sajab ainult mägedes. Ateenas on jaanuarikuu keskmine temperatuur +8°,2, juulikuu keskmine +27°. Suvi on kuiv. 50 cm-lisest aastasest sademete hulgast langeb 80% talvel. Sademeterikkaimaks kohaks on Joonia mere rannik: Korfu saarel tuleb üle 150 cm sademeid.

Jõed on enamikus mägijõed, mis pole laevatatavad, ning nende vett kasutatakse ainult põldude ja aedade niisutamiseks. Kreekas on ülekaalus kivised mullad. Viljakamad on põhjapoolsete rannikumadalike huumusrikkad mullad ning Peloponnesose poolsaarel ja saartel esinevad kollamullad. Metsad hõlmavad vähem kui 10% kogu Kreeka pindalast. Eelmägedes on levinud igihaljad kõvalehised põõsastikud. Kõrgemal kasvavad igihaljad tammed ja hobukastanid. Okaspuudest torkab silma piinia. Esineb ka jugapuid ja küpresse.

Maavarad. Kreeka on energeetiliste ressursside poolest vaene — leidub pruunsütt, ent puuduvad kivisüsi ja nafta. Metallimaakidest on rohkem niklimaaki, boksiiti ja kromiiti. Leidub polümetallide (tsink, seatina) maake ja rauamaaki (vt. kaarti).

Rahvastik. Suurema osa rahvastikust (umb. 90%) moodustavad *kreeklased*. Piiriäärsetes rajoonides elab makedoonlasi, bulgaarlasi, albaanlasi ja türklasi. Vanad kreeklased andsid suure panuse teaduse, kunsti ja kirjanduse arengusse. Laialt

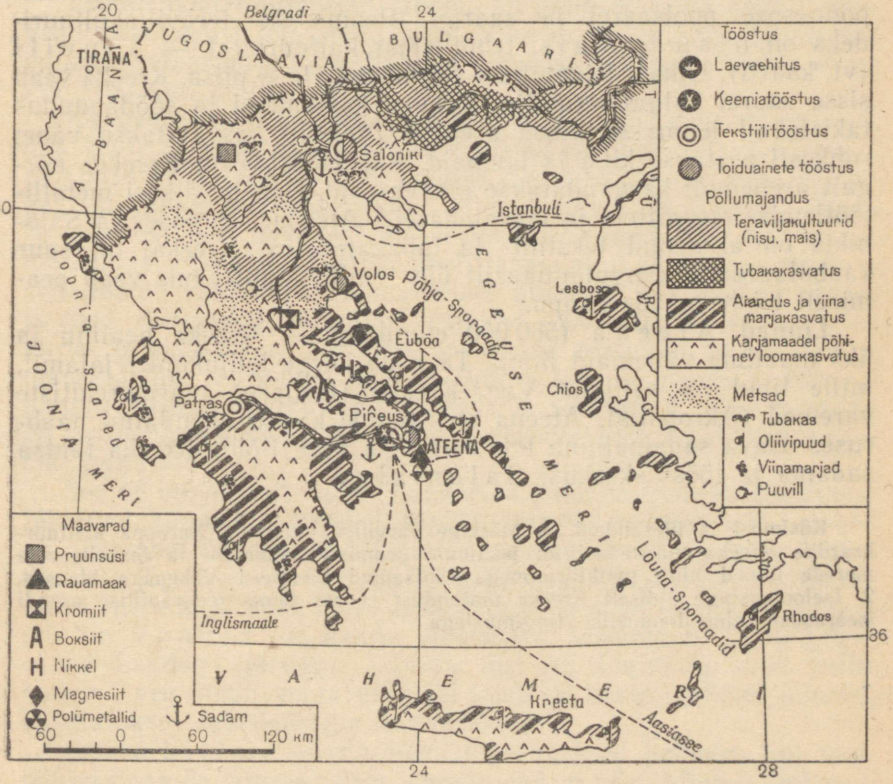

44. Kreeka põllumajandus ja tööstus.

tuntakse vana-kreeka filosoofe Demokritost, Sokratest, Platonit ja Aristotelest, skulptor Feidiast, kirjanikke Homerost ja Aischülost. Tihedamini on asustatud mereäärsed orud; mäestikes on asustus hõre. Rahvastiku enamik elab maal ja tegeleb põllumajandusega. Nii linna- kui ka maaelanike hulgas on palju kirjaoskamatuid.

Majandus. Kreeka majanduse aluseks on põllundusest, põllumajandussaaduste töötlemisest, merelaevandusest ja merekaubandusest saadavad tulud. Reas rahvamajandusharudes etendab tähtsat osa väliskapital. Ligi pool paarematest ülesharitud maadest kuulub mõisnikele. Talupoegadele kuuluvad väikesed maalapid. Paljud talupojad lähevad sulasteks või madrusteks, tegelevad kõrvalteenistusega — kalapüügi ja merikäsnade püügiga. Põllundus spetsialiseerub töömahukatele kultuuridele: tubakas, oliivid, viinamarjad. Tubakas ja tubakasaadused, kuivatatud viinamarjad (rosinad) ja oliiviõli on peamised eksportartiklid. Välismaal on suur nõudmine kreeka rosinate (korintide) järele, mida valmistatakse erilistest väikestest viinamarjadest (ilma seemneteta). Korinte kasvatatakse peamiselt Kreekas. See sort on levinud Peloponnesose poolsaarel ja saartel. Peamisteks teraviljakultuurideks on nisu ja mais, tehnilistest kultuuridest — puuvill (vt. kaarti). Omast leivaviljast elanikkonnale ei piisa. Kreeka veab sisse suurel hulgal teravilja. Kehvad karjamaad ja söödapuudus takistavad loomakasvatuse arengut. Veiseid kasvatatakse vähe; rohkesti peetakse kitsi ja lambaid. Rasketööstus on Kreekas nõrgalt arenenud: kaevandatakse maavarasid, esineb väikesi metallitöötlemise ettevõtteid ja laevatehaseid. Ateenas, Pireuses ja Salonikis on arenenud tekstiili- ja tubakatööstus. Kreekal on suur kaubalaevastik (kogutonnaažilt üle 1 milj. tonni), mis veab peamiselt teiste maade kaupu.

Linnad. Ateena (560 000 elanikku) — Kreeka pealinn ja üks maailma vanemaid linnu. Ta asub kõrge kaljukünka jalamil, mille tipul on säilinud Vana-Kreeka (Hellase) marmorehitiste varemed (Akropolis). Ateena on raudtee kaudu ühendatud naabruses asuva sadamalinna Pireusega ning Põhja-Kreeka tähtsa sadama ja tööstuskeskuse Salonikiga.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Euroopa kontuurkaardile Kreeka maismaapiirid, pealinna, peamiste sadamate ja ümbritsevate merede nimed ning punktiirjoonega tähtsamad mereteed Vahemere idaosas. 2. Iseloomustage üldiselt Kreeka majandust seoses tema geograafilise asendi iseärasuste ning looduslike tingimustega.

SOOME.

Pindala 337 000 km². 4,4 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Helsingi.

Geograafiline asend. Soome asub Euroopa põhjaosas. Läänes piirneb Soome Norra ja Rootsiga, idas NSV Liiduga. Läänest ja lõunast uhuvad teda Balti mere lahed — Botnia ja Soome laht. Balti meres kuuluvad Soomele Ahvenamaa saared.

Enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni kuulus Soome Venemaa koosseisu. Pärast Oktoobrirevolutsiooni eraldus Soome iseseisvaks riigiks.

Reaktsiooniliste ringkondade poolt aetava poliitika tagajärjel astus Soome kahel korral (1939.—1940. a. ja 1941.—1944. a.) sõtta Nõukogude Liidu vastu.

1948. aastal sõlmiti NSV Liidu ja Soome vahel sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise leping. See leping on aluseks NSV Liidu ja Soome vahel loodud heanaaberlikele suhetele.

Looduslikud tingimused. Soome on põhjamaa. Ta asub Leningradi paralleelist (60°) põhja pool. Suur osa Soome territooriumist paikneb polaarjoone taga. Põhjast lõunasse on Soome ulatus enam kui 1100 km.

Kauges minevikus kattis Soome territooriumi paks mannerjää, mis lõuna ja kagu poole liikudes viis kaasa kõik kobedad setted, paljastas kristalsed kivimid, kulutas nad siledaks, uuristas süvendeid ja kuhjas moreenseljakuid. Soome reljeef on künklik, olgugi et suurema osa territooriumi kõrgus on vähem kui 200 m üle merepinna. Madalad, liustiku poolt tasandatud künkad ja moreenseljandikud vahelduvad madalamate aladega, kus asuvad järved ja sood. Kõrgemad, künklikud seljakud (300—400 m) asuvad maa kirde- ja põhjaosas; äärmisse loodeossa ulatuvad Skandinaavia mäestiku harud. Soome lahe ja Botnia lahe lõunaosa rannik on paiguti kaljune, paiguti aga tugevasti soostunud. Piki rannikut on palju väikesi saari, veest välja ulatuvaid ja veealuseid kaljusid (skääre).

Soome on *järvede maa.* Mannerjää poolt uuristatud süvendeid täidavad kümned tuhanded sopilise randjoonega järved. Järved on omavahel ühendatud lühikeste, ent kiirevooluliste ning kärestikuliste jõgedega. Eriti palju järvi on maa lõunaosas — niinimetatud *Järvede platool.* Siin asub Soome suurim järv — Saima, mis on Vuoksa jõe kaudu ühenduses Nõukogude Liidu piires asuva Laadoga järvega. Vuoksa jõel on Imatra kosk, mille langeva vee jõudu, nagu paljudel teistelgi kärestikulistel jõgedel, kasutatakse elektrienergia saamiseks.

Soome kliima on võrdlemisi *karm*, kuid pehmem kui meie põhjarajoonide kliima. Siin annab end tunda Atlandi ookeani, Balti ja Barentsi mere mõju. Veebruarikuu keskmine temperatuur

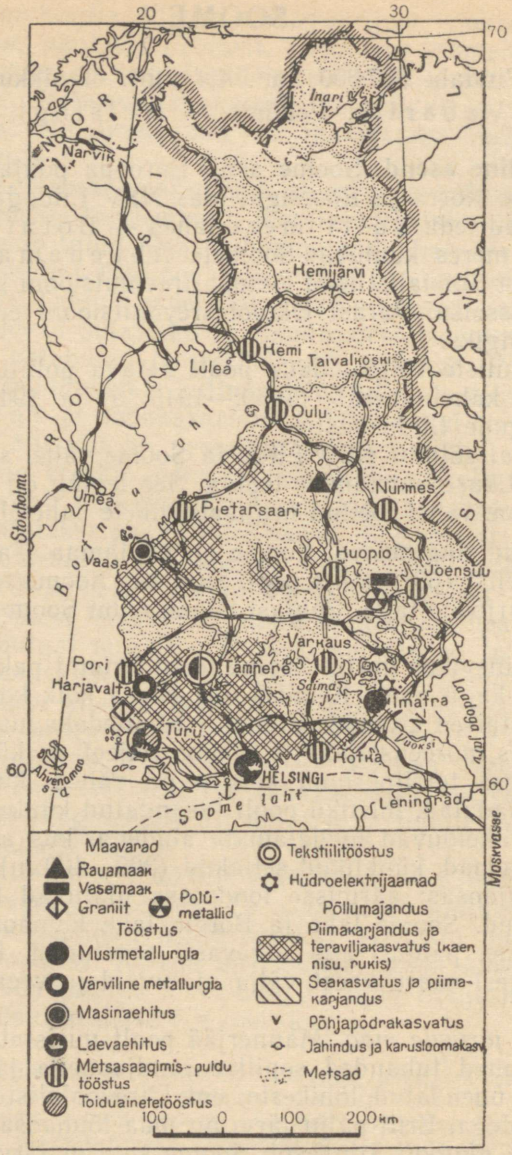

45. Soome tööstus ja põllumajandus.

on põhjas —11 kuni —14°, lõunas —4 kuni —8°. Juulikuu keskmine temperatuur on põhjas +14°, lõunas +16°. Talv on Soomes pikk ja lumerohke, kuid tugevaid pakaseid esineb harva. Kevad on jää aeglase sulamise tõttu Botnia ja Soome lahes pikk, sageli esineb öökülmi. Suve lõpp ja sügis on vihmased, mis pidurdab põlluma-

janduslike kultuuride valmimist ja koristustöid. Klimaatilised tingimused ning õhuke ja väheviljakas mullakiht teevad põllunduse arenemise raskeks. Suured lopsakad niidud soodustavad piimakarja kasvatamist.

Mets. Hüdroenergia. Maavarad. Mets, mis katab 70% maa pindalast, on Soome peamiseks rikkuseks. Metsades on ülekaalus okaspuud; suurema majandusliku tähtsusega on mänd. Veerikkad kärestikulised jõed on võimsaks *elektrienergia*-allikaks. Maavaradest leidub Soomes raua-, vase- ja tsingimaaki. Palju on turvast ja ehituskive — graniiti ning marmorit.

Rahvastik. Soome elanikkonna enamuse moodustavad *soomlased.* Umbes 9% rahvastikust moodustavad *rootslased.* Põhjapoolsetes tundrates elavad saamid (laplased). Peaaegu kogu rahvastik on koondunud maa lõuna- ja edelaossa. Kõige tihedamini on asustatud rannikualad. Järvede platoo on asustatud hõredalt, veelgi hõredamini on asustatud Soome põhjaosa.

Tööstus on tihedasti seotud metsarikkuste töötlemisega. *Metsasaagimis-* ja *puidutöötlemistehased* annavad üle ühe kolmandiku kogu maa tööstustoodangust. Kasutades metsamaterjali ja odavat vee-energiat, toodab Soome saematerjali, vineeri, tselluloosi, paberit ja mööblit. Peamised Soome saagimis-, puidu- ja paberitööstuse keskused asuvad Järvede platool ning lõuna- ja edelarannikul.

Sõjajärgsetel aastatel hakkas arenema *masinaehitus,* eriti laevaehitus (Helsingi, Turu), mida soodustavad Nõukogude Liidu tellimused laevadele ja laevamootoreile. Teistest tööstusharudest on arenenud *tekstiilitööstus*, mis töötleb sisseveetavat toorainet, samuti ka *toiduainete tööstus* (piima- ja lihatööstus).

Põllumajanduses etendavad peaosa kulakute ja mõisnike majandid; need annavad põhilise hulga põllumajanduslikust turutoodangust. Enamik talupoegi on väikemaaomanikud, väikerentnikud (torparid), sulased ja päevatöölised.

Põllumajanduse juhtivaks haruks on *piimakarjandus.* Soome tõugu lehmad paistavad silma kõrge piimatoodangu poolest. Piim töödeldakse ümber võiks ja juustuks. *Põllundus* on teisejärgulise tähtsusega; umbes $^3/_4$ ülesharitud pinnasest on võetud söödakultuuride alla. Maa lõuna- ja edelaosas kasvatatakse rukist, otra, kartulit ning köögivilja.Omast leivaviljast Soomele ei jätku. Balti mere vetes püütakse kalu. Põhja-Soome elanikud (saamid) tegelevad põhjapõdrakasvatuse ja jahindusega. Levinud on karusloomakasvatus. Karusloomakasvatuse majandeis kasvatatakse naaritsaid, hõbe- ja sinirebaseid.

Transport. Väliskaubandus. Sisemisi vedusid teenindab *raudteetransport.* Enamik raudteid asub lõunas. *Jõgedel* ja *järvedel* parvetatakse metsamaterjali. Välisseostes etendab tähtsat osa meri.

Soome *ekspordib* metsa- ja puidutööstuse tooteid (metsamaterjali, tselluloosi, paberit); nimetatud tooted moodustavad

peamise osa ekspordist. Lisaks sellele veetakse välja loomakasvatussaadusi — võid ja juustu. Soome *impordib* kivisütt, naftat, puuvilla, nisu ja tööstustooteid.

Linnad. Helsingi (437 000 elanikku) — Soome pealinn, suur sadam Soome lahe rannikul, masinaehituse ja laevaehituse keskus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Soome majandust seoses looduslike tingimuste ja loodusrikkuste iseärasustega. 2. Märkige Soome kontuurkaardile tähtsamad tööstuslinnad.

ROOTSI.

Pindala 450 000 km². 7,4 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline kuningriik.
Pealinn — Stokholm.

Geograafiline asend. Rootsi hõlmab Skandinaavia poolsaare idaosa. Läänes on Rootsi piirinaabriks Norra, kusjuures piir kulgeb mööda Skandinaavia mägesid; kirdes piirneb Rootsi Soomega. Balti meri, mis külgneb Skandinaavia poolsaarega idas ja lõunas, eraldab Rootsit Soomest (Botnia laht), NSV Liidust, Poolast ja Saksamaast. Taanist on Rootsi eraldatud kitsa Öresundi väinaga ja Kattegatiga. Öresundi ja Kattegatti läbib tähtis Balti merest Põhjamerre ja Atlandi ookeani viiv meretee. Balti meres kuuluvad Rootsile suur Gotlandi ja Ölandi saar.

Pindalalt on Rootsi Lääne-Euroopa riikide hulgas Prantsusmaa ja Hispaania järel kolmandal kohal. Rootsi territoorium ulatub põhjast lõunasse enam kui 1500 km pikkuselt ning seetõttu on maa põhja- ja lõunaosa looduslike tingimuste vahel suured erinevused.

Looduslikud tingimused. Suure osa Rootsist hõlmavad Skandinaavia mäestik ja Norrlandi kiltmaa (platoo), mis madalduvad laiade astangutena Botnia lahe suunas. Skandinaavia mägedelt voolab palju kärestikulisi jõgesid, mida kasutatakse hüdroelektrienergia tootmiseks ja palgiparvetamiseks. Mäed hoiavad kinni Atlandi ookeanilt tulevad soojad läänetuuled, kuid külmad kirdetuuled pääsevad seevastu takistamatult Norrlandi kiltmaale. Jahutavat mõju avaldab ka Botnia laht, mis püsib jäävangistuses alates novembrist kuni mai lõpuni. Seepärast on Põhja-Rootsi kliima karm, pika külma talve (jaanuarikuu keskmine temperatuur —10—14°) ning jaheda suvega. Norrlandi kiltmaal kasvavad okasmetsad, millel on suur rahvamajanduslik tähtsus. Kiltmaa läheb lõuna pool üle kergelt künklikuks Kesk-Rootsi tasandikuks, mis järk-järgult madaldub ranniku suunas.

Rootsi territooriumil, eriti Kesk-Rootsis, on näha mannerjää tegevuse jälgi — moreenkuhjatisi, mägede ja küngaste kulutatud tippe ning lohke, kus asuvad järved. Eriti palju järvi on Kesk- ja Lõuna-Rootsis; neist suuremad, Väner, Vätter ja Mälar,

on ühendatud omavahel kanalite abil. Kesk- ja Lõuna-Rootsis, mis on avatud Atlandi ookeanilt puhuvatele tuultele, on kliima märgatavalt soojem ja pehmem kui põhjas. Stokholmis on jaanuarikuu keskmine temperatuur —2°,5, juulikuu keskmine +17°. Metsataimestikku esindavad tamme- ja pöögisalud. Palju on niitusid. Uhketes parkides kohtame vanu losse.

Mets. Maavarad. Hüdroenergia. Mets, rauamaak ja hüdroenergiavarud on Rootsi peamiseks rikkuseks. Metsad hõlmavad üle poole Rootsi pindalast. Siin on ülekaalus okaspuud — mänd ja kuusk. Suured metsamassiivid asuvad Põhja-Rootsis. Rootsi rauamaak on paremaid maailmas, see sisaldab 63% puhast metalli. Suuremad rauamaagi leiukohad paiknevad maa põhjaosas, Kiruna ja Gällivare rajoonis (vt. kaarti). Rauamaaki leidub ka Kesk-Rootsis. Hüdroenergia asendab suurel määral kivisütt.

Rahvastik. Rahvuslikult koosseisult on Rootsi ühtlane — maad asustavad *rootslased*. Ainult äärmises põhjaosas elab vähesel arvul saame. Enamik rahvastikust on koondunud järvede ümbrusse ja Balti mere rannikule. Skandinaavia mäestik ja Norrlandi kiltmaa on hõredasti asustatud. Suur osa rahvastikust tegeleb tööstuse ja metsamajandusega.

Tööstus. Rootsi on *industriaalmaa*: maa aastase tööstustoodangu väärtus ületab mitmekordselt põllumajanduse toodangu väärtuse. Rootsi tööstuses etendavad peaosa kapitalistlikud kompaniid. Neile kuuluvad tehased ja vabrikud, nad valitsevad laevanduses ja kaubanduses.

Tähtsamad tööstusharud on seotud *kõrgekvaliteedilise rauamaagi tootmisega* ja *metsarikkuste töötlemisega*. Rauamaagi toodangult on Rootsi kapitalistlike maade hulgas Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa järel kolmandal, rauamaagi väljaveolt aga esimesel kohal. Suurem osa rauamaagist kaevandatakse Põhja-Rootsis. Siit veetakse peaaegu kogu rauamaak ilma ümber töötamata välismaale — Inglismaale, Saksamaale, Poolasse ja teistesse maadesse. Rauamaagi väljavedamiseks on ehitatud elektriraudtee Botnia lahe ääres asuvasse Luleå (l.: luleo) sadamasse ja Norra sadamalinna Narvikisse. Kesk-Rootsis kaevandatud rauamaagi baasil töötavad väikesed metallurgiatehased. Suur osa kvaliteetmetallist sulatatakse elektriahjudes ja puusõel. Kõrgekvaliteedilisi malmi- ja terasesorte kasutavad Stokholmi ja Göteborgi (l.: jöteborg) *masinaehitustehased*. Kasutades kvaliteetmetalli, spetsialiseerub Rootsi masinaehitus elektrimootorite, telegraafi- ja telefoniseadmete, raadioaparatuuri, kuullaagrite ja koorelahutajate tootmisele. Arenenud on laevaehitus. Metsavarude baasil töötavad rohkearvulised *puidutöötlemistehased*, ettevõtted, mis paiknevad Botnia lahe rannikul ja järvede ümbruses. Rootsi toodab suurel hulgal saematerjali, tselluloosi, paberit, mööblit ja tuletikke. Metsamaterjali ja puidutööstuse toodangu väljaveolt on Rootsi esimeste hulgas maailmas.

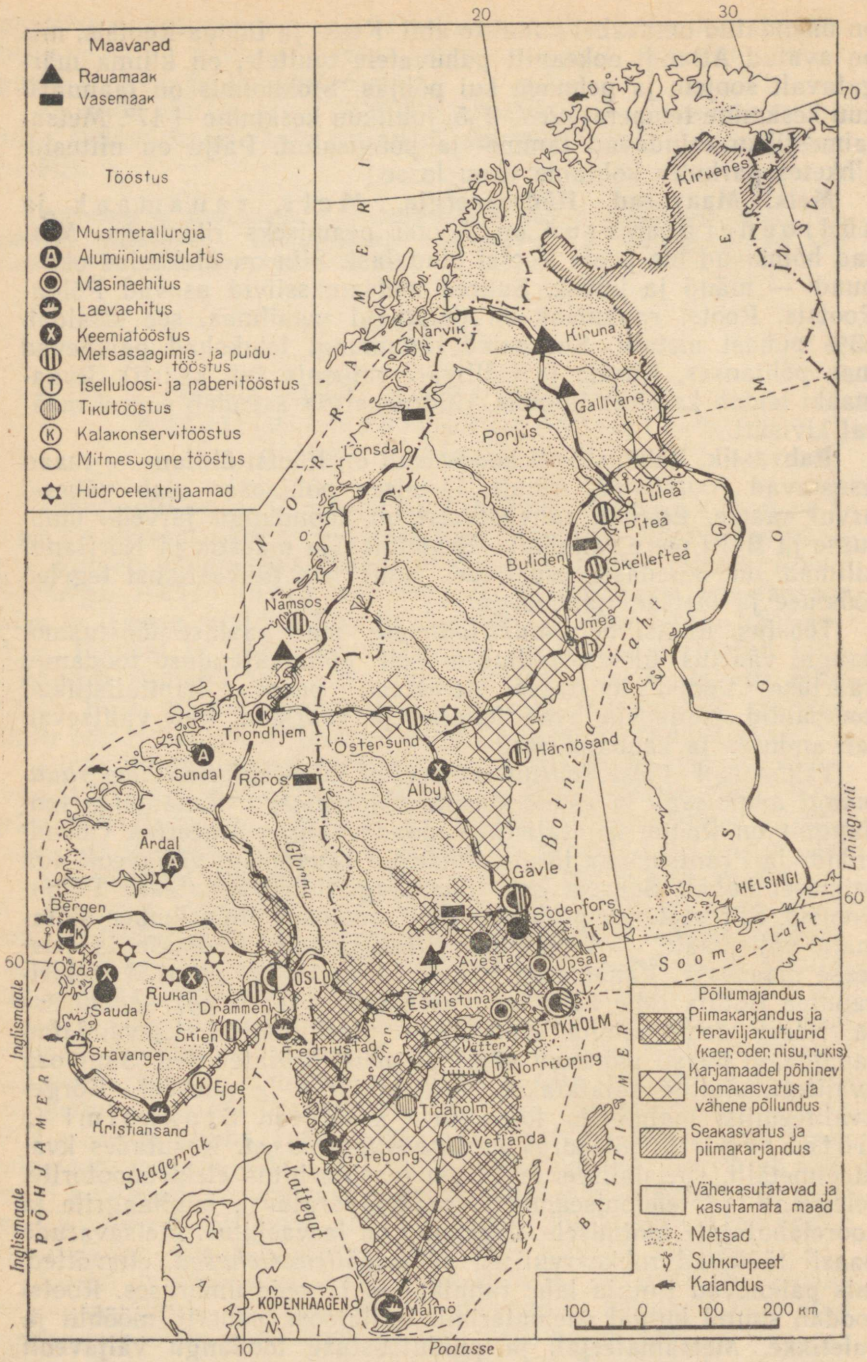

46. Rootsi ja Norra tööstus ning põllumajandus.

Põllumajandus. Külvipind hõlmab Rootsis vähem kui $^1/_{10}$ kogu territooriumist. Paremad maad kuuluvad mõisnikele ja kulakuile, kes kasutavad palgatööjõudu. Põllumajandus on *loomakasvatuse* kallakuga. Arenenud on piimakarjandus ja seakasvatus. Põllundus on arenenud maa lõunaosas; ülekaalus on söödajuurviljade (kartul) ja teraviljade (kaer, oder) külvid. Leivaviljadest kasvatatakse nisu ja tehnilistest kultuuridest suhkrupeeti.

Transport ja väliskaubandus. Siseliiklust teenindavad *raudteed* ja *kanalid*, mis ühendavad Kesk-Rootsi järvi Balti merega ja Kattegatiga. Lõuna-Rootsi peab ühendust Taaniga raudteeparvlaeva abil. Ligi pooled kõikidest raudteedest on elektrifitseeritud. Rootsil on *mereühenduse* pidamiseks teiste maadega võrdlemisi suur kaubalaevastik; osa laevastikust teenindab teiste maade kaubavedusid.

Rootsi *veab välja* rauamaaki, metsa, metalli- ja puidutööstuse tooteid, kuna *sisse veab* kivisütt, koksi, naftat ning värvilisi metalle.

Linnad. Stokholm (ligi 800 000 elanikku) — Rootsi pealinn, suur sadam ja tööstuskeskus, asub Balti mere rannikul. Stokholmis on palju kanaleid ja sildu, seepärast nimetatakse linna «Põhjamaade Veneetsiaks».

Göteborg — tähtis tööstus- ja kaubanduskeskus, asub Kesk-Rootsit Balti merest kuni Kattegatini läbiva Göta kanali suubumise kohal Kattegatti.

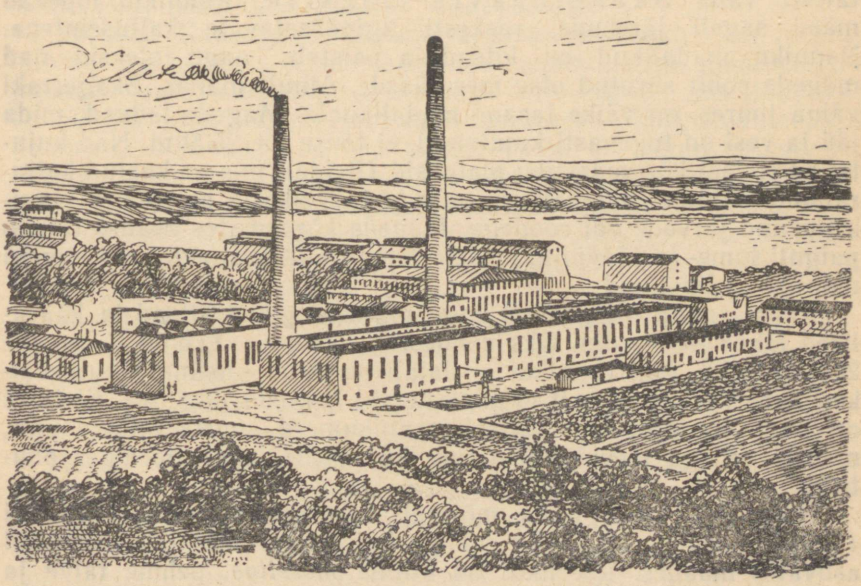

47. Tselluloosikombinaat Rootsis.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige tingmärkide abil Rootsi kontuurkaardile rauamaagi leiukohad. 2. Miks spetsialiseerub Rootsi masinaehitustööstus eriti hinnaliste masinate ja aparaatide tootmisele? 3. Millised tööstusharud arenevad Rootsis metsavarude baasil ja kus need tööstusharud paiknevad? 4. Kasutades kaarte, selgitage, miks on põllumajandus arenenud Rootsi lõunaosas.

NORRA.

Pindala 324 000 km². 3,5 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline kuningriik. Pealinn — Oslo.

Geograafiline asend. Norra (õieti Norge, tõlkes «põhja teel») hõlmab Skandinaavia poolsaare lääneosa. Ta piirneb äärmises kirdeosas Nõukogude Liidu ja Soomega, idas Rootsiga. Põhjas külgneb Norra Arktilise ookeani Barentsi merega. Siin kuulub Norrale arktiline saarestik Teravmäed (Svalbard). Läänest ja lõunast uhuvad Norra randu Atlandi ookeani mered — Norra meri ja Põhjameri. Lõunas asub Skagerraki väin, mis lahutab Norrat Taanist ja ühendab Põhjamerd Kattegati väinaga, mille kaudu pääseb edasi Balti merre. Norrat ääristavad mered on kalarikkad.

Teise maailmasõja aastail okupeeriti Norra fašistliku Saksamaa poolt. Norra põhjaosa vabastas fašistidest Nõukogude armee.

Looduslikud tingimused. Norra territooriumi hõlmab peaaegu täiesti vana Skandinaavia mäestik. Rannikul lõpevad mäed sageli järskude, raskesti ligipääsetavate kaljuseintena. Ranniku madalikud on kitsad ja paistab, nagu oleksid nad mägede poolt surutud otse mere äärde. Ainult lõunas, Skagerraki väina juures, on väike tasane madalikuala. Mägede ladvad, mida jää ja vesi on tugevasti kulutanud, ei tõuse üle 2500 m. Nad kujutavad endast kõrgmäestiku platoosid (fjelde), mis on kaetud kaljurahnude, kidura taimkattega aasade ja väikeste samblaga kinnikasvanud järvede või soodega. Mägede kõrgemates osades esineb paiguti lume- ja jäävälju, kust laskuvad alla peaaegu kuni mereni maalilised liustikud.

Norra randa liigestavad kogu ulatuses pikad kitsad ja käärulised lahed — fjordid. Üks nendest — Sogne-fjord — on üle 200 km pikk. Piki rannikut on laiali paisatud lugematu hulk väikesi saarekesi ja vee alt väljaulatuvaid kaljusid (skääre). Skäärid on nagu barjäär, mis kaitseb rannikumerd suurte lainete eest, muutes sellega laevaliikluse ranniku lähedal ning fjordides ohutuks.

Norra kliima, mida mõjutab tugevasti soe Põhja-Atlandi (Golfi) hoovus, on palju soojem kui teistes samal laiuskraadil asuvates maades. Rannikul on kliima *mereline*, pehme talve ja niiske ning jaheda suvega. Bergenis on jaanuarikuu keskmine

temperatuur +1°, juulikuu keskmine +15°. Norra rannikul meri kinni ei külmu. Mägedes on kliima karm. Suvi on lühike ja jahe, talv pikk, külm (jaanuarikuu keskmine temperatuur on —10—15°) ning lumerohke. Lumikate püsib 7—10 kuud, mäe tippudel aga aasta läbi. Arvukad mägedest voolavad kärestikulised jõed on veerohked, kuna Norras tuleb aasta läbi palju sademeid (80—300 cm). Mägede nõlvad on läänetuulte eest kaitstud, madalamad platood on kaetud okasmetsaga (mänd, kuusk). Lõunas asenduvad okasmetsad segametsadega, kus kasvavad peale kuuse ja männi veel tamm, pöök ja pärn.

Hüdroenergia. Mets. Maavarad. Norra peamised loodusrikkused on hüdroenergia ja mets. Hüdroenergiavarudelt (üle 9 milj. kW) on Norra esimesel kohal Lääne-Euroopas. Maavarade (rauamaagi ja värviliste metallide maakide) leiukohti esineb paljudes kohtades, kuid olemasolevad varud pole kuigi suured (vt. kaarti).

Rahvastik. *Norralased* on päritolult ja keelelt sugulased rootslaste ja taanlastega. Äärmises põhjaosas elavad saamid.

Peaaegu kogu Norra rahvastik on koondunud rannikuribale, eriti lõunasse — Oslo rajooni. Kõik suured linnad asuvad rannikul. Maa-asulastikus on ülekaalus üksiktalud (gordid). See on seotud põllumajanduse kapitalistliku iseloomu, mägise reljeefi ja harimiseks kõlblike väikeste maalappide laialipillatusega. Suur osa elanikkonnast tegeleb tööstuse, laevanduse ja meretööndusega (kala- ja vaalapüügiga). Kuulsad norra maadeuurijad-meresõitjad Nansen ja Amundsen sooritasid mitmeid uurimisreise Arktikasse; Amundsen avastas lõunapooluse.

Tööstus. Kaasaegse tööstuse arenemine Norras on seotud hüdroenergia, metsa ja meresaaduste kasutamisega. Hüdroelektrijaamade elektrienergiat kasutatakse ettevõtteis, mis toodavad kohalikust või sisseveetavast toorainest kõrgekvaliteedilist terast, alumiiniumi, tsinki, vaske ja lämmastikväetisi. Paistab silma *puidutööstus*, eriti paberi, tselluloosi ja paberimassi tootmine. Suur osa nende tööstusharude toodangust läheb, nagu metallurgiatööstuse ja keemiatööstuse toodangki, ekspordiks. Rannikul asub rohkesti kala ja vaalarasva töötlevaid ettevõtteid. *Masinaehituse* harudest on arenenud laevaehitus (kauba- ja kalalaevad ning vaalapüügilaevad). Tööstus on koondunud peamiselt maa lõunaossa, rannikulinnadesse Oslosse ja Bergenisse.

Põllumajandus. Norra loodus on põllumajanduseks vähesobiv: $^3/_4$ territooriumist katavad viljatud kaljud ja mägitundra, umbes $^1/_4$ metsad. Harimiseks kõlblikku maad on alla 4% kogu maa pindalast; see paikneb peamiselt maa lõuna- ja edelarannikul. Suurem osa talupoegadest tegeleb põlluharimise kõrval mitmesuguste tööndusharudega (kalapüügiga, metsaraiumisega). Peamine põllumajandusharu on *loomakasvatus*. Kasvatatakse piima-karja, lambaid ja sigu. Põllukultuuridest kasvatatakse enamasti

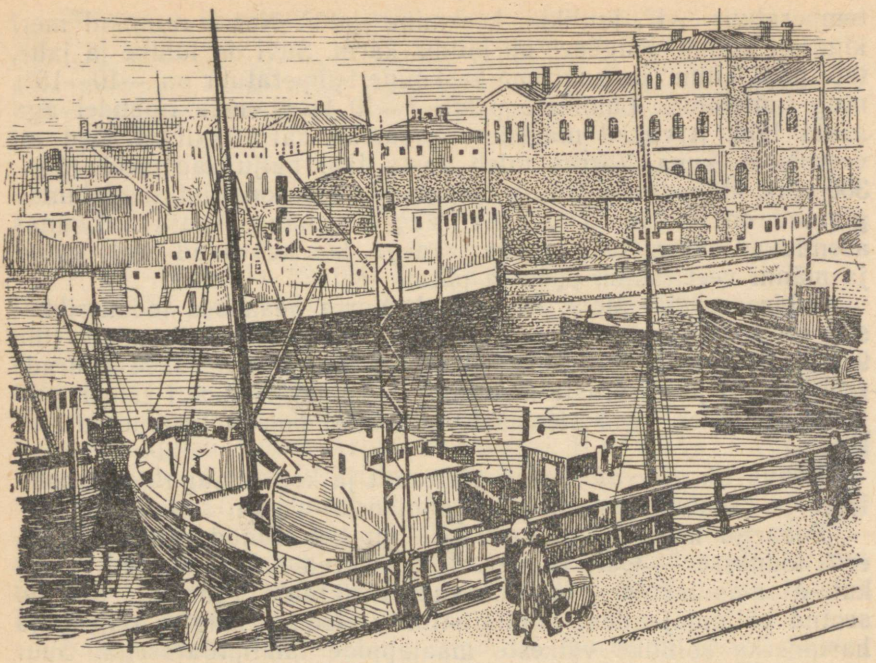

48. Kalasadam Norra läänerannikul.

söödakultuure: ristikheina, söödapeeti, kaera ja otra. Külvatakse ka nisu ja rukist. Ent suurema hulga leivavilja veab Norra sisse välismaalt.

Laevandus ja meretööndus. Karm loodus sundis norralasi juba ammu otsima elatusallikat meretööndusest ja laevandusest, mis ka praegu etendavad maa majanduses tähtsat osa. Kalapüügilt on Norra maailmas üks esimesi maid; igal aastal püütakse üle 1,5 milj. tonni kala (heeringas, tursk). Norra arvele kuulub $^1/_3$ maailma vaalapüügist ja traani- (vaalarasva) toodangust. Kala püütakse nii rannikuvetes kui ka Islandi saare lähedal ning Barentsi meres. Vaalapüük toimub lõunapoolkeral Antarktika vetes ja Gröönimaa ranniku lähedal.

Norra *merekaubalaevastik* jääb tonnaažilt (7 milj. t) maha ainult vähestest maadest. Norra laevad ei teeninda üksnes oma maa sise- ja välisseoseid, vaid saavad suuri sissetulekuid ka teiste maade kaupade ja reisijate vedudest.

Väliskaubandus. Norra *veab välja* paberimassi, tselluloosi, paberit, värvilisi metalle (alumiiniumi, niklit), kala ja kalakonserve, vaala- ja kalarasva; *sisse veab* kivisütt, naftasaadusi, tööstustooraineid, vilja ja loomasööta.

Linnad. Oslo (454 000 elanikku) — Norra pealinn, tööstuskeskus ja suur sadamalinn, paikneb maa lõunaosas sügavale

mandrisse tungiva fjordi ääres, mis on avatud Skagerrakki läbiva tähtsa meretee suunas.

Bergen — sadamalinn Põhjamere ääres Norra edelaosas, suur kalapüügi ja kalakaubanduse keskus. Bergenis on laevaehitustehased.

Narvik — sadamalinn Norra põhjaosas; tema kaudu toimub Rootsi rauamaagi väljavedu.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Millist osa etendab meri Norra rahvastiku elus ja maa majanduses? 2. Jutustage Norra tööstusest. Mis on Norra tööstuse energeetiliseks baasiks? 3. Märkige Norra kontuurkaardile tähtsamad sadamalinnad.

TAANI.

Pindala 43 000 km². 4,5 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline kuningriik.
Pealinn — Kopenhaagen.

Geograafiline asend. Taani asub Balti ja Põhjamere vahel. Ta hõlmab peaaegu kogu Jüüti (Jyllandi) poolsaare ja rühma lähemaid saari, milledest tähtsamad on Själland ja Fyn. Taanil on maismaapiir ainult lõunas Saksa Föderatiivse Vabariigiga; põhjas on Taanile lähemateks naabriteks Skandinaavia poolsaare maad — Rootsi ja Norra, millest ta on eraldatud kitsaste väinadega (vt. kaarti), mida läbib tähtis meretee Balti merest Põhjamerre.

Balti meres kuulub Taanile Bornholmi saar, Atlandi ookeanis Fär-saared. Taani kolooniaks on maailma suurim saar — Gröönimaa (vt. kaarti).

Looduslikud tingimused. Taani on mereriik. Meri avaldab Taani loodusele ja majandusele suurt mõju. Jyllandi idarannik ja saared on tugevasti liigestatud, seetõttu on siin palju looduslikke sadamaid ja lahtesid, mis soodustasid meresõidu ja kalanduse varast arengut. Pinnaehituselt kujutab Taani endast, erinevalt teistest Euroopa maadest, tervikuna kergelt künklikku madalikku, mis on tekkinud viimasel jääajal kuhjatud setetest (10 000—12 000 aastat tagasi).

Kliima, mis kujuneb soojade läänetuulte mõjul, on mereline ja niiske. Juulikuu keskmine temperatuur on +16°, jaanuarikuu keskmine 0° ümber. Sademeid tuleb võrdlemisi ühtlaselt aasta läbi. Taani mullad (idas saviliiv-, läänes liiv- ja soomullad) nõuavad väetamist ja hoolsat harimist. ³/₄ kogu maa pindalast kasutatakse põllumajandusliku maana, ülejäänud osa on väikeste metsade, nõmmede, liivaluidete ja soode all. Taani kliima ja mullastik on kohasemad põldheina ja söödakultuuride kasvatamiseks, mis moodustavad loomakasvatuse söödabaasi.

Maavarad. Taanis puuduvad kõik tähtsamad maavarad — kivi-

süsi, rauamaak ja värviliste metallide maagid. Kõik see tuleb sisse vedada välismaalt. Taani mineraalsete varude nimistu piirdub kaoliiniladamete, väikeste pruunsöe ja turba leiukohtadega. Hiljuti avastati suured soolaladamed.

Rahvastik. *Taanlased* on keelelt ja kultuurilt lähedased Skandinaavia rahvastele — rootslastele ja norralastele. Suur osa rahvastikust elab saartel (keskmine tihedus Själlandi saarel on 240 elanikku 1 km²-l). Jüüti poolsaar on asustatud palju hõredamalt. Taanis on ülekaalus linnarahvastik. Taani on andnud palju meresõitjaid, kes jõudsid Ameerika rannikule ammu enne Kolumbust. Taani rahva poeg on ka kuulus muinasjuttude autor Andersen.

Põllumajandus. Taani põllumajanduse aluseks on kõrge produktiivsusega liha-piimakarjandus ja kodulinnukasvatus. Loomakasvatussaadusi — võid, peekonit, mune, kodulinde ja juustu — veetakse välja Inglismaale, Lääne-Saksamaale ja teistesse Euroopa maadesse. Põllundus teenindab peamiselt loomakasvatust. Külvatakse põldheina, söödapeeti, turnipit, kaera ja otra. Osa söötasid veetakse sisse välismaalt. Nagu loomakasvatuses, nii ka põllunduses on juhtival kohal kapitalistlikku tüüpi majandid, kus kasutatakse masinaid, mineraalväetisi ja laialdaselt palgalist tööjõudu. Suurt tähtsust omavad pankade poolt finantseeritavad ja kontrollitavad põllumajanduslikud kooperatiivid. Kooperatiivid organiseerivad loomakasvatuse ja taimekasvatuse farmide varustamist söötade, väetiste ja masinatega. Kooperatiivide kaudu toimub põllumajandussaaduste hulgimüük nii sise- kui ka välisturul.

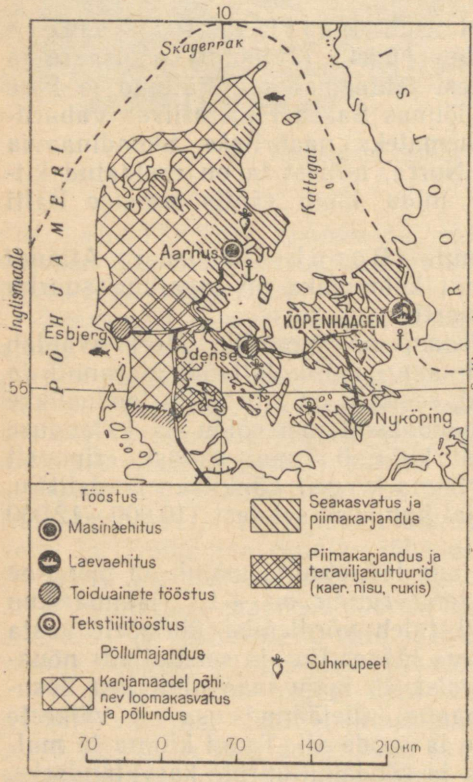

49. Taani põllumajandus ja tööstus.

Tööstus annab üle 1/3 rahvuslikust tulust. Raske-tööstusharud (metallitööstus, laevaehitus, põllumajandusmasinate ehitus) ja tekstiilitööstus töötlevad sisseveetavat toorainet. Need tööstusharud on arenenud **sadamalinnades.**

Toiduainete tööstuse harud (piima- ja võitööstus, liha- ja konservitööstus), mis töötavad kohalikul põllumajanduslikul tooraainel, on levinud üle kogu maa.

Tähtis koht Taani majanduses kuulub merelaevandusele ja kalandusele.

Linnad. Kopenhaagen (1,2 milj. elanikku) — Taani pealinn, suur tööstuskeskus ja sadam, üks Euroopa vanemaid linnu. Kopenhaagenis on suured laevaehitus- ja masinaehitustehased ning arenenud toiduainete tööstus. Siin toodetakse mitmesuguseid tekstiilkaupu, jalatseid, juveliir- ja portselanesemeid. Taani portselan on saanud välismaal kõrge tunnustuse.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Hinnake Taani geograafilist asendit ja looduslikke tingimusi. 2. Jutustage Taani rahvastikust ja põllumajandusest. 3. Märkige tingmärkide abil kontuurkaardile Kopenhaageni tähtsamad tööstusharud.

ISLAND.

Pindala 103 000 km². 156 000 elanikku.
Vabariik. Pealinn — Reykjavik.

Island on väike kapitalistlik maa. Islandi vabariik asub Atlandi ookeani põhjaosas, 63°,5 p.-l. ja põhja-polaarjoone vahel asuval Islandi saarel. Islandi rajoonis ristuvad tähtsad Põhja-Ameerika ja Euroopa vahel kulgevad mereteed ja õhuliinid. Islandi lähemateks naabriteks Euroopas on Norra ja Suurbritannia.

Enne Teist maailmasõda loeti Islandit Taaniga unioonis olevaks kuningriigiks (Taani kuningas oli samaaegselt ka Islandi kuningas). 1944. aastal teatas Island oma täielikust lahkulöömisest Taanist ja muutus iseseisvaks vabariigiks.

Islandi reljeef on mägine. Osa territooriumist on kaetud igijääga. Siin on palju tegevaid vulkaane (Hekla) ja geisreid. Saarel on subpolaarne kliima (üleminekukliima okeaaniliselt kliimalt polaarsele kliimale). Talv on pehme, suvi jahe ja pilvine. Jaanuarikuu keskmine temperatuur on —3° kuni +2°, juulikuu keskmine +7° kuni +12°. Sademeid on vähe. Sageli esineb udusid. Taimkate on kehv: ülekaalus on kääbuskased, pajud, pihlakad ja kadakapõõsad. Majanduslik tähtsus on niitudel. Mägijõed kärestike ja jugadega on hüdroenergia-allikaks, kuid neid kasutatakse vähe.

Islandlased on norralaste ja taanlaste järeltulijad, kes asusid Islandi saarele IX—XI saj. Islandi keel on lähedane norra ja taani keelele. Rahvastiku enamik on koondunud lääne- ja edelarannikule.

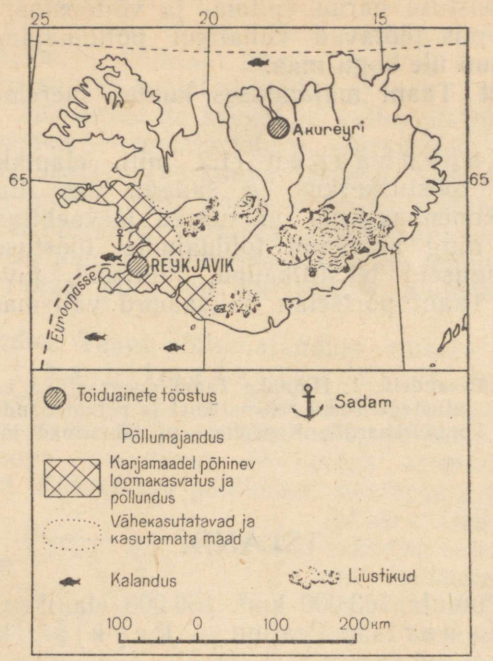

50. Islandi põllumajandus ja tööstus.

Islandi majanduses etendavad peaosa *kalandus* ja lambakasvatus. Arvukates kalatehastes valmistatakse kalakonserve (tursk, heeringas), kalarasva ja kalajahu (väetiseks). Põllundus on vähe arenenud. Kasvatatakse kartulit, naereid, põldheina. Kasvuhoonetes, mida soojendatakse maa-aluste allikate kuuma veega, kasvatatakse puu- ja köögivilja.

Island ekspordib peamiselt kala ja kalasaadusi, impordib nisu ja tööstustooteid. Väliskaubandus toimub Reykjaviki sadama kaudu.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Andke Islandi üldine iseloomustus. Märkige kontuurkaardile Islandi pealinn. 2. Määrake kaardi abil kindlaks vahemaa Skandinaavia poolsaare läänеranniku ja Islandi vahel.

HIINA RAHVAVABARIIK.

Pindala 9,6 milj. km². 650 milj. elanikku.
Rahvavabariik. Pealinn — Peking.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. Hiina Rahvavabariik hõlmab ulatuslikud alad Ida- ja Kesk-Aasias. Pindalalt on ta peaaegu võrdne Euroopaga. Põhjas ja loodes piirneb Hiina Nõukogude Liidu ning Mongoolia Rahvavabariigiga, kirdes Korea Rahvademokraatliku Vabariigiga. Suur osa Hiina piirist NSV Liidu, Mongoolia Rahvavabariigi ja Korea Rahvademokraatliku Vabariigiga kulgeb mööda mägesid ja kõrbelisi kiltmaid. Kirdes ja loodes leidub liiklemiseks soodsaid läbipääsuteid, mille kaudu toimub suhtlemine nimetatud sõbralike maadega. Kõrged Pamiiri, Himaalaja ja Karakorumi mäestikud eraldavad Hiinat Afganistanist, Indiast ja Nepalist; veidi madalamad on mäed Birma, Laose ja Vietnami piiril. Hiina—Vietnami piiril on jõgede orgudes rida häid läbipääsuteid.

Idast külgneb Hiina Vaikse ookeani meredega: Kollase, Ida-Hiina ja Lõuna-Hiina merega. Kollasesse merre ulatuvad kaks suurt poolsaart — Liaotung ja Šantung. Kagus asub Hiina lahutamatu osa — suur Taivani saar, lõunas Hainani saar.

Hiinaga külgnevad mered kinni ei külmu, välja arvatud üksikud Kollase mere osad. Mered etendavad Hiina majanduses tähtsat osa. Rannikul asuvad suured sadamad, mille kaudu toimub suhtlemine teiste maadega. Merede kalarikkused on tulukaks tööndusalaks Suur tähtsus on ka soola tootmisel mereveest.

Looduslikud tingimused. Kuna Hiina hõlmab tohutu suure territooriumi, mille ulatus põhjast lõunasse on peaaegu 4000 km, läänest itta aga enam kui 4500 km, on tema looduslikud tingimused õige mitmekesised.

Idas, kus voolavad suured jõed Huanghe, Jangtse ja Sikiang, asuvad viljakad tihedasti asustatud *madalikud, madalad mäed* ja *platood*. Siin, nagu peaaegu kogu Ida- ja Lõuna-Aasias, on *mussoonkliima*. Suvi on palav ja sademeterikas, talv

kuiv ja tunduvalt külmem kui samadel laiustel Euroopas ja Aafrikas. Suvel, kui tugevasti soojenenud Aasia mandri kohal tekib madalrõhkkond, puhuvad tuuled Vaikselt ookeanilt mandrile. Tuuled toovad kaasa tugevate hoovihmadena langevaid sademeid, mis põhjustavad jõgedes uputusi.

Ent talvel, kui jahtunud mandri kohal tekib kõrgrõhkkond, tungib kuiv külm õhk Vaikse ookeani suunas ja toob kaasa järsu temperatuuri languse. Eriti tugev on talvemussooni mõju tuultele avatud Mandžuurias ja Suurel Hiina madalikul (Pekingis on jaanuarikuu keskmine temperatuur —4°,3, aga samal laiusel Lõuna-Itaalias +12°). Kauges minevikus olid Hiina idarajoonid kaetud metsaga. Sajandite jooksul on metsad maha raiutud, neid on asendanud ülesharitud põllud. Metsi esineb veel vaid mägedes. Metsatutes rajoonides viiakse läbi metsaistutustöid.

Hiina lääneosas levivad ulatuslikud *kõrbelise* ja *poolkõrbelise* taimestikuga kaetud *kiltmaad*, mida eraldavad üksteisest mäeahelikud. Merest mäeahelikuga eraldatud ja kaugel asuvate kiltmaade kliima on *teravalt kontinentaalne* (kuiv, põuane).

Hiina looduslike tingimuste tundmaõppimisel on suuri teeneid silmapaistvatel vene geograafidel ja maadeuurijatel — N. Prževalskil, P. Kropotkinil, G. Potaninil, N. Kozlovil ja V. Obrutševil.

Põhja-Hiinat veestab Huanghe jõgi. Jõgi läbib oma keskjooksul suure Lössiplatoo ning alamjooksul Suure Hiina madaliku.

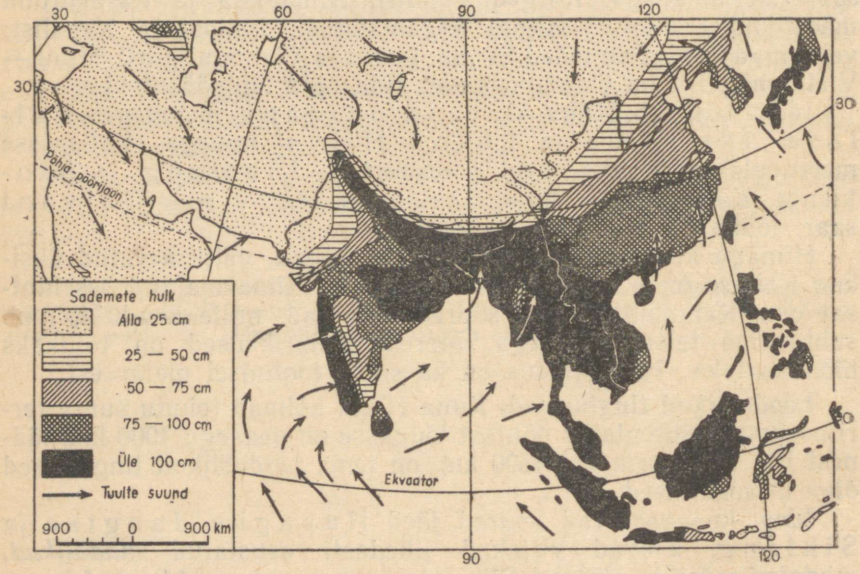

51. Lõuna- ja Kagu-Aasia mussoonkliima (tuulte suund ja sademete jaotus suvel).

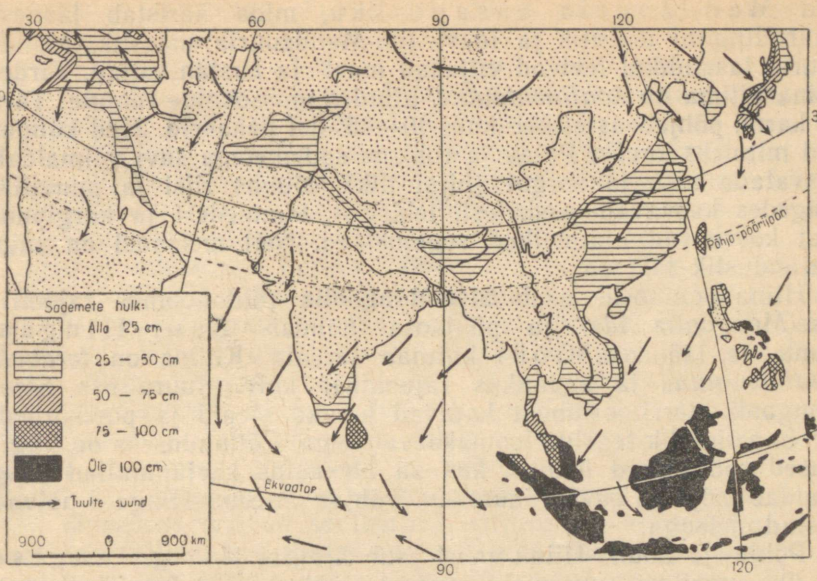

52. Lõuna- ja Kagu-Aasia mussoonkliima (tuulte suund ja sademete jaotus talvel).

Lössiplatoo koosneb pruunikaskollase kobeda ja urbse lössi kihtidest (100—400 m). Löss on tekkinud Sise-Aasiast puhuvate tuulte poolt kantud väikestest tolmukübemetest. Lössil kujunenud mullad on viljakad, kuid Lössiplatoo on lõunast ja idast äärestatud mägedega ning saab seetõttu vähe sademeid. Põlluharimisel tuleb kasutada kunstlikku niisutust.

Löss on vee poolt kergesti uhutav. Löss setib Huanghe jões ja moodustab rohkesti leetseljakuid. Mõnes kohas on jõe põhi ümbritsevast alast kõrgemal. Uputuste ärahoidmiseks on rajatud jõe kaldale sadade kilomeetrite pikkused muldvallid. Suurte veetõusude ajal on jõgi kaldavallide vahelt sageli läbi murdnud ja lähedased külad ning linnad üle ujutanud.

Hiina rahvavalitsus on töötanud välja Huanghe alistamise plaani ja asunud juba selle teostamisele. Rahutu jõe kaldad kindlustatakse betoontammidega. Jõgi puhastatakse põhjamudast ja ta muutub laevatatavaks. Hüdroelektrijaamad hakkavad andma linnadele ja küladele odavat elektrienergiat ning veehoidlad ja äravoolukanalid võimaldavad niisutada suuri põua all kannatavaid maa-alasid.

Suur Hiina madalik on tekkinud endise merelahe asemele sinna kantud jõgede setteist. Tüse viljakas lössimuld ja kuum ning sademeterikas suvi sobivad põlluharimiseks.

Kirde-Hiinas voolab NSV Liidu piiril Amuuri jõgi. Amuuri parempoolne lisajõgi Sungari ja Liaohe jõgi veesta-

vad Mandžuuria tasandikku, mida ääristab läänest Suur-Hingani mäestik ja idast Ida-Mandžuuria mäestik. Mandžuuria tasandikul levivad viljakad must- ja kastanmullad. Kirde-Hiina kliima on *kontinentaalne*, alludes mussoonide mõjule. Talv on karm, põhjaosas esineb kuni 40—45°-lisi pakaseid. Jõed külmuvad mitmeks kuuks. Palav ja rohkete sademetega suvi võimaldab kasvatada nisu ja sorgot (hirsi liik), lõunas riisi ja puuvilla. Mägedes kasvavad seedritest, lehistest, tammedest ja korgipuudest koosnevad ulatuslikud segametsad. Neil metsadel on suur majanduslik tähtsus.

Hiina põhjaosas asub **Sise-Mongoolia** (autonoomne rajoon). Sise-Mongoolia ida- ja põhjaosa hõlmab Suur-Hingan, lõuna- ja lääneosa Gobi kiltmaa ääreala. Kliima on *teravalt kontinentaalne* ja enamikus rajoonides kuiv. Suure osa Sise-Mongoolia territooriumist katavad kuivad stepid ja poolkõrbed, kus on võimalik tegelda loomakasvatusega. Põllunduseks on tingimused soodsamad lõunas, kus on ülekaalus kastanmullad ning avaldab mõju ka suvine mussoon. Põhjas on Suur-Hingani nõlvad kaetud metsaga.

Põhja- ja Lõuna-Hiina vahel asub **Jangtse jõe org.** Jangtse on üks maailma suuremaid jõgesid (pikkus 5530 km, jõgikonna pindala 1 800 000 km^2). Suvel tõuseb Jangtse jões veetase tunduvalt, mida põhjustab lume sulamine jõe lähtealadel ja mussoonide poolt toodavad rohked sademed. Ootamatute uputuste ärahoidmiseks on Jangtse nagu Huanghegi kaitstud rohkearvuliste tammidega. Merelaevad võivad sõita jõge mööda üles kuni Hankou linnani (umbes 1000 km ookeanist).

Subtroopiline mussoonkliima ja viljakad mullad (idas alluviaalmullad, läänes Sõtšuani nõos punamullad) loovad Jangtse orus head tingimused põllunduseks. Sõtšuani nõgu («Punane Bassein») on kaitstud külmade põhjatuulte eest Tsinlingi mäeahelikuga.

Lõuna-Hiina territooriumi hõlmavad Nanlingi mäestik (Lõuna-Hiina mäestik) ja Jünnan-Guitšou kiltmaa.

Lõuna-Hiina suurim jõgi on Sikiang. Pikkuselt jääb ta tunduvalt maha Jangtsest ja Huanghest. Lõuna-Hiina kliima on subtroopiline, olles Lõuna-Hiina mere rannikul lähedane juba troopilisele. Kantonis on juulikuu keskmine temperatuur +28°, jaanuarikuu keskmine +12°. Lõunas on sademeid rohkem kui põhjas (kuni 200 cm aastas). Laiades mägedevahelistes orgudes ja platoodel levivad viljakad punamullad. Orgudes kasvavad palmid, kampripuu, bambus; küngastel ja mägedel hiina mänd. Eriti kohased on Lõuna-Hiina looduslikud tingimused riisi, tee, suhkruroo, mooruspuu ja tsitruseliste kasvatamiseks.

Hiina loodeosa hõlmab **Sinkiang** (Sinkiang-Uiguuri autonoomne piirkond). Pinnaehituselt kujutab Sinkiang endast kahte suurt nõgu, mida eraldab teineteisest Tjan-Šani mäestik. Viimase tipud tõusevad 7000 m üle merepinna, nad on kaetud

igilume ja liustikega. Tjan-Šanist põhja pool asub Džungaaria nõgu ja lõuna pool Kašgaaria nõgu, mida veestab Tarimi jõgi. Tarimi jõgi kaob Lobnori järv-soo lähedal kõrbeliiva. Tjan-Šani ja Altai mäestiku vahelt kulgeb tee Kasahstani. Sinkiang asub merest 2000 km kaugusel. Kliima on siin teravalt kontinentaalne ja kuiv. Suurema osa Sinkiangi territooriumist võtavad enda alla kuivad stepid ja kõrbed. Kašgaaria keskosas asub hiiglasuur Taklamakani liivakõrb. Põlluharimine on kõrbes võimalik ainult kunstliku niisutuse abil: kus on vett, seal on ka elu.

Hiina edelaosas kerkib **Tiibet** — Aasia kõrgeim kiltmaa (3000—5000 m üle merepinna). Suurema osa sellest kiltmaast hõlmab Hiina autonoomne rajoon — Tiibet. Põhjast ääristab Tiibeti kiltmaad Kuenluni ja lõunast Himaalaja mäeahelik. Suur kõrgus, kaugus ookeanidest ja ümbritsevad mäeahelikud muudavad kiltmaa kliima kuivaks ja karmiks. Talvel esineb tugevaid pakaseid. Suvi on palav. Öiste ja päevaste temperatuuride vahed on suured. Sademeid on vähe, need langevad kiltmaad ääristavate mägede nõlvadel, ulatumata kiltmaa siseosadeni. Tiibeti lääneosas levivad savikõrbed paljude soolajärvedega. Paremad looduslikud tingimused on idas, eriti kiltmaa kaguosas, kuhu ulatub suurte jõgede orgusid kaudu suvine mussoon. Siin on jõgede orud ja mägede nõlvad kaetud niitude ja põõsastikega. Põlluharimiseks on kõige sobivam viljakas Brahmaputra jõe org.

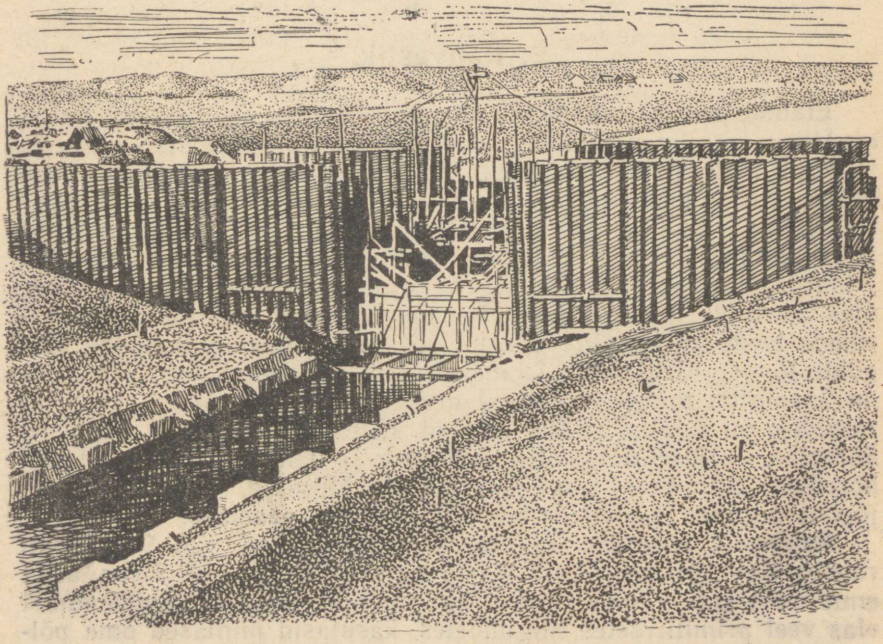

53. Lüüs ja niisutuskanal.

Maavarad ja hüdroenergia. Hiina maapõu pole veel piisavalt läbi uuritud. Ulatuslikud geoloogilised uurimistööd algasid alles rahvavõimu kehtestamisega Hiinas, mis seadis esmajärguliseks ülesandeks maa sotsialistliku industrialiseerimise.

Hiina maapõues leidub kõige mitmesugusemaid maavarasid, mida on vaja tööstuse arendamiseks. Kivisöevarudelt kuulub Hiinale maailmas üks esikohtadest (umbes 1000 miljardit tonni). Suuremad kivisöebasseinid asuvad maa ida- ja kirdeosas (vt. kaarti). Hiina põhja- ja keskosas, samuti Sinkiangis, leidub naftat. Kõrvuti söe ja naftaga on energiaallikaks ka jõed; nende energiat hinnatakse umb. 300—500 milj. kW-ni. Hiinas on suured rauamaagilademed (üle 10 miljardi tonni). Sageli paiknevad rauamaagi leiukohad kivisöe leiukohtade läheduses, nagu näiteks Kirde-Hiinas, Sise-Mongoolias ja Jangtse keskjooksul. Hiina on rikas mangaani, kulla ja värviliste metallide (tina, seatina ja tsingi) poolest. Haruldaste metallide (volframi ja antimoni) varudelt on Hiina välisriikide seas esikohal. Kulda leidub Kirde-Hiinas ja Sinkiangis. Värviliste ja haruldaste metallide leiukohad asuvad peamiselt lõunas.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Aasia kontuurkaardile Hiina piirid ja iseloomustage neid. 2. Kasutades füüsilist kaarti, iseloomustage Ida- ja Lääne-Hiina looduslikke tingimusi põllumajanduse arendamise seisukohalt. 3. Märkige tingmärkide abil Hiina kontuurkaardile tähtsamate maavarade leiukohad ja hinnake neid tööstuse seisukohalt.

2. Rahvastik.

Elanike arv ja rahvastiku tihedus. Elanike arvult (632 milj.) on Hiina maailmas esikohal. Hiina rahvastik moodustab peaaegu $^1/_4$ kogu maailma rahvastikust. Hiinlaste põhimass elab maa ida-osas, peamiselt tasandikel, jõgede orgudes ja mere rannikul. Suurel Hiina madalikul on keskmine rahvastiku tihedus ligi 300 elanikku 1 km^2-l, Jangtse suudmes aga ligi 1000 elanikku 1 km^2-l. Rannikul ja suurte jõgede orgudes on töökas hiina rahvas üles harinud iga maalapikese, on ehitanud sajandite jooksul tiheda teede ja kanalite võrgu, kaitsnud võimsate tammide abil põlde jõgede üleujutuste ja merelainete sissetungi eest. Tihedasti on asustatud mägedevahelised orud ja mägede nõlvad, kus terrassidele on rajatud põllud ja aiad. Hiina põhja- ja läänepoolsed äärealad — Sise-Mongoolia, Sinkiang ja Tiibet — on asustatud hõredasti. Siin, keset suuri poolkõrbelisi kiltmaid, kohtame asulaid jõgede orgudes ja mägede jalameil asuvates oaasides.

Rahvuslik koosseis. *Hiinlased* moodustavad ligi 94% kogu rahvastikust. Hiinlased on Aasia vanemaid rahvaid. Kaua aega enne meie ajaarvamise algust, kui enamik Euroopa elanikkonnast elas veel primitiivsetes tingimustes, kasutasid hiinlased oma põldudel juba kunstlikku niisutust, kasvatasid riisi, siidiusse, tööt-

lesid metalle, valmistasid siidriiet, portselannõusid, tundsid ja kasutasid kompassi.

Hiina teadlased ja kirjanikud on andnud suure panuse maailma teaduse ja kirjanduse varasalve. Hiina rahva poeg oli suur revolutsionäär-demokraat Sung Jat-seng. Hiina rahva hulgast pärinevad Süan Tsang — maadeuurija ja geograaf, Lu Sin — Hiina kaasaegse realistliku kirjanduse rajaja.

Peale hiinlaste elab Hiinas veel hulgaliselt teisi rahvaid. Nende üldarvu hinnatakse 35—40 miljonile. Mittehiina rahvused ja rahvad asustavad peamiselt maa äärealasid. Sise-Mongooliias elavad *mongolid*; Sinkiangis *uiguurid*, kasahhid, kirgiisid ja dungaanid; Tiibetis *tiibetlased*; Korea piiril korealased. Lõunas elavad džuaanid, edelas mjaod ja teised rahvad. Enne rahvarevolutsiooni võitu olid kõik vähemusrahvused rõhutud seisundis. Need rajoonid, kus elasid mittehiina rahvad, olid nii majanduslikult kui ka kultuuriliselt kõige mahajäänumad. Rahvademokraatlik revolutsioon kaotas jäädavalt rahvusliku rõhumise ja Hiina väikerahvaste õigusetu seisundi. Nüüd on kõik rahvused üheõiguslikud. Omades kohalikku autonoomiat (omavalitsus), moodustavad kõik rahvused ühtse sõbraliku Hiina Rahvavabariigi rahvaste pere, kes võitleb sotsialismi aluste ülesehitamise eest.

Linna- ja maarahvastik. Valdav osa Hiina rahvastikust elab maal ning tegeleb põllumajandusega. Linnaelanikud moodustavad umbes 14% kogu Hiina rahvastikust. Suured linnad on koondunud peamiselt itta suurte jõgede orgudesse ja mere rannikule. Väiksemaid linnu esineb üle kogu maa; sagedamini asuvad nad vanade teede ristumiskohtadel, jõgede ja kanalite kallastel. Paljud linnad, endised käsitöö ja põllumajandusliku tooraine töötlemise keskused, on nüüd muutumas tähtsateks sotsialistliku vabrikutööstuse keskusteks. Hiinas on vanad linnad ümbritsetud telliskivist või savist müüridega. Tänavad on neis linnades kitsad, majad on väikesed ja ehitatud savist või tellistest ning kivikatustega. Suurtes linnades on euroopalikke mitmekorruselisi maju. Rahvuslikus stiilis ehitatud majade arhitektuuris on iseloomulikud ülespoole pööratud nurkadega ja kõrgete, draakonikujutistega kaunistatud harjadega katused. Hiina külad on enamikus väikesed, kuid on ka suuri külasid. Hiina põhjaosas ehitatakse külades maju savist ja puust, lõunaosas bambusest. Sise-Mongoolia ja Sinkiangi poolkõrbetes ning osaliselt ka Tiibetis elavad karjakasvatajad-nomaadid jurtades. Käesoleval ajal ehitatakse linnades ja külades palju uusi ühiskondlikke hooneid ja elumaju.

Vanas Hiinas oli töötajate elu raske. Neid ekspluateerisid halastamatult mõisnikud, kapitalistid ja kaua aega Hiinas võimutsenud inglise, ameerika, prantsuse ja jaapani imperialistid. Kogu oma eluaja töötas hiina talupoeg selga sirgeks ajamata väikesel, sageli mõisnikult renditud maalapil. Ja peaaegu kõik, mida ta sellise vaevaga tootis, sattus mõisniku, kulaku, liigkasuvõtja ja maksukoguja kätte. Igal aastal jätsid tuhanded talupojad

oma külad maha ja siirdusid linnadesse tööd otsima. Kuid paremas olukorras polnud ka linnatöölised: nad pidid töötama 12—14 tundi päevas, aga palgast jätkus vaevalt poolnäljas äraelamiseks. Eriti raskes olukorras olid mustatöölised — kulid. Inimtöötõud oli Hiinas nii odav, et kaupade ja reisijate veoks kasutati rikšasid (rikša — kaariku ette rakendatud inimene). Revolutsioonieelne Hiina oli alaliste väljarändamiste maa. Paljud hiinlased jätsid puudusest aetuna maha oma kodumaa ja siirdusid töö otsinguil välismaale. Nad asusid tööle Malaias, Indoneesias ja Filipiinidel euroopa ja ameerika kolonisaatoritele kuuluvais istandikes ja kaevandustes. Väljaspool Hiina piiri elab üle 11 miljoni hiinlase.

Hiina töötajad tõusid korduvalt üles mõisnike, kapitalistide ja võõramaiste rõhujate vastu. Selle võitluse käigule avaldas otsustavat mõju Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Kommunistliku partei juhtimisel kihutas hiina rahvas imperialistid oma maalt välja, likvideeris feodaalide-mõisnike ja kapitalistide rõhumise ning kehtestas rahvademokraatliku korra. Hiina rahva ajalooline võit välismaiste imperialistlike jõudude üle oli pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni suurimaks rahvusvaheliseks sündmuseks. Hiina rahva poolt saavutatud võit sisendas veelgi suuremat enesekindlust kõigi koloniaal- ja sõltuvate maade rahvastesse, kes võitlevad imperialismi-ikkest vabanemise eest.

Rahva-Hiina elus toimusid põhilised muutused. Mõisnikelt konfiskeeritud maa on antud maata ja vähese maaga talupoegadele. Välismaistele ja hiina kapitalistidele kuuluvad suurtööstused ja pangad natsionaliseeriti. Tööpäev lühendati vabrikutes ja tehastes kuni kaheksa tunnini. Varemalt oli valdav enamus linna- ja maarahvastikust kirjaoskamatu. Nüüd toimub kogu maal kirjaoskamatuse likvideerimine, seatakse sisse üldine koolikohustus, tõuseb kesk- ja kõrgema haridusega inimeste arv. Kirjaoskuse omandamisel oli suureks raskuseks hiina hieroglüüfkiri, mis põhineb mitte häälikutel, vaid hieroglüüfidel, s. o. märkidel, mis tähistavad terveid sõnu ja mõisteid. Praegu valmistatakse ette kirjaviisi lihtsustamist.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Miks on Hiina rahvastiku põhimass koondunud suurte jõgede piirkonda? 2. Missugused mittehiina rahvused elavad Hiinas ja kus? 3. Jutustage muutustest, mis toimusid Hiina rahvastiku elus pärast rahvarevolutsiooni võitu.

3. Majanduse üldine iseloomustus. Tööstus.

Majanduse üldine iseloomustus. Enne rahvarevolutsiooni võitu oli Hiina mahajäänud põllumajanduslik maa. Välismaised kapitalistid, kelle valduses olid hiina pangad ja väliskaubandus, suured tööstusettevõtted ning raudtee, pidurdasid igati Hiina majandus-

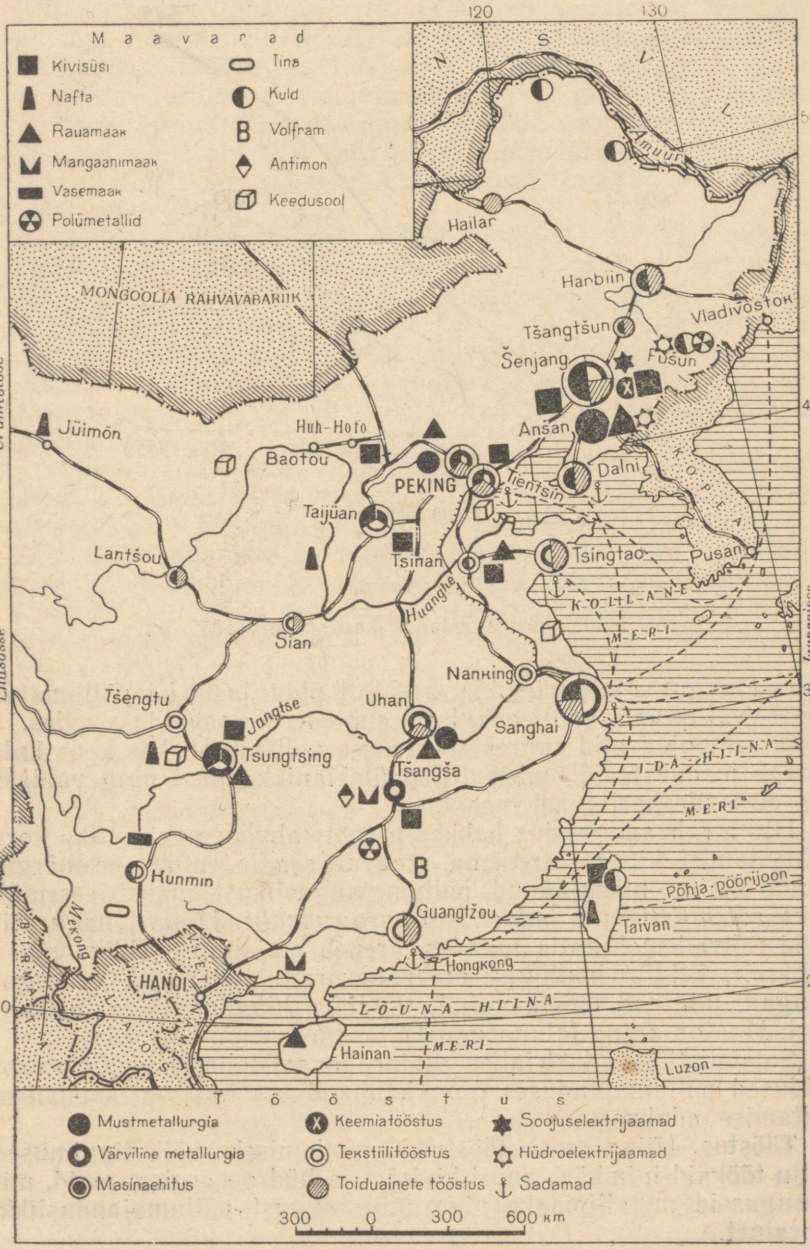

54. Ida-Hiina tööstus.

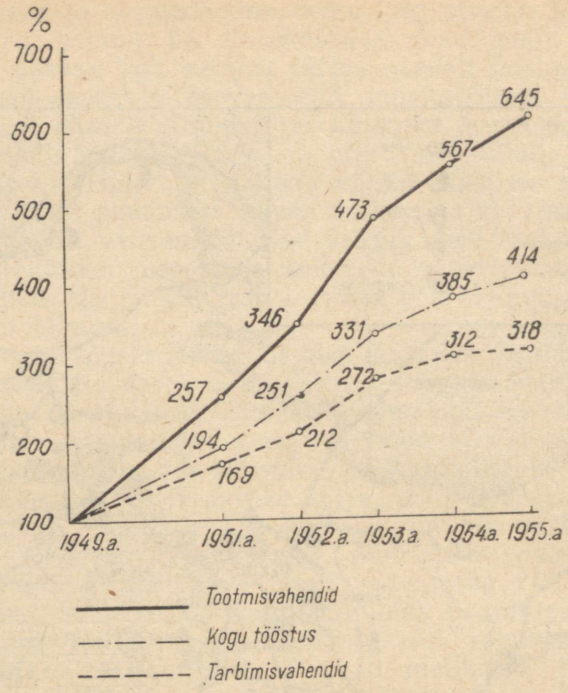

55. Hiina tööstustoodangu kasv (1949.—1955. a.).

likku arengut. Majanduslikku arengut pidurdasid ka põllumajanduses valitsevad poolfeodaalsed suhted; see avaldus selles, et hiina talupojad olid suures sõltuvuses mõisnikest, kes koos kulakutega moodustasid umbes 10% külaelanikkonnast ning valdasid 70—80% ülesharitavast maast.

Hiina rahvamajandus hakkas pärast rahvademokraatliku korra kehtestamist kiiresti arenema. Rahvas seadis endale eesmärgiks muuta Hiina mahajäänud põllumajanduslikust maast eesrindlikuks *sotsialistlikuks industriaal-agraarmaaks*. Hiinas, nagu teisteski rahvademokraatia maades, areneb majandus riikliku plaani kohaselt. Riigile kuuluvad maapõuevarad, metsad ja veekogud, pangad, juhtivad tööstusharud, raudteed ning mere- ja jõetransport. Maa on antud talupoegadele. Osa maast on riigi käes.

Sotsialistlik industrialiseerimine ja sotsialistlikud ümberkorraldused põllumajanduses ning kaubanduses tagavad sotsialismiehitamise edukuse.

Tööstus. Hiina omab tööstuse arendamiseks kõik tingimused: palju töökaid inimkäsi, suuri kivisöe- ja hüdroenergiavarusid, mitmesuguseid metallimaake ning mitmesugust põllumajanduslikku toorainet.

Hiina rahvavalitsus pöörab erilist tähelepanu *rasketööstuse*

arendamisele, mis on maa sotsialistliku industrialiseerimise põhibaasiks. Vanas Hiinas oli rasketööstus väga vähe arenenud; paljud rasketööstusharud puudusid hoopis. Nüüd valmistatakse Hiina tehastes juba vedureid ja kudumismasinaid, traktoreid ja autosid, hüdrotehniliste ehituste ja mäetööstuse sisseseadeid, keemiasaadusi. Kerge- ja toiduainete tööstuse areng on suunatud töötajate tarbimise rahuldamisele (vt. graafikut tootmis- ja tarbimisvahendite kasvu kohta). Hiinale osutavad tööstuse arendamisel suurt abi NSV Liit ja rahvademokraatia maad. Hiina ja NSV Liidu vahel on sõlmitud sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise leping.

Esimese viisaastakuplaani (1953—1957) täitmise tulemusena ehitati palju suuri tööstusettevõtteid — kivisöe- ja maagikaevandusi, vabrikuid ja tehaseid. Tööstustoodang kasvas mitu korda.

Varemalt paiknes peaaegu kogu Hiina vabrikutööstus idas, suurtes mereäärsetes linnades, mis olid väliskapitali tugipunktiks. Käesoleval ajal ehitatakse vabrikud ja tehased ka maa sise- ja läänerajoonidesse — lähemale tooraineile ja tööstussaaduste tarbijaile.

Hiina peamised rasketööstuse harud — *kivisöetööstus*, *metallurgiatööstus* ja *masinaehitus* — on arenenud hästi Kirde-Hiinas. Siin Fušungi ja Fusingi kaevandustes toodetakse palju sütt. Kaevandamine on mehhaniseeritud: töötavad soonimismasinad ja söekombainid, lahtistes karjäärides aga võimsad ekskavaatorid. Naftat toodetakse peamiselt põhja- ja looderajoonides, samuti ka Sõtšuanis. Hiina lõunaosas on suure tähtsusega tina, volframi ja antimoni kaevandamine.

Hiina peamine metallurgiatööstuse baas asub Kirde-Hiina lõunaosas, kus maa suurimas, tehnika viimase sõna järgi sisustatud Anšani metallurgiakombinaadis toodetakse kohalikust rauamaagist malmi ja terast. Anšani metallurgiakombinaat varustab metalliga Hiina suurima masinaehituskeskuse — Senjangi masinaehitustehaseid ja maa teisi tööstuskeskusi. Kivisöe-, metallurgia- ja masinaehitustööstuse ettevõtteid on ka maa idarajoonides. Paralleelselt Anšani metallurgiakombinaadi laiendamisega alustati kahe suure metallurgiakombinaadi ehitamist — Uhanis (Jangtse jõe ääres) ja Baotous (Sise-Mongoolias). Uhani metallurgiakombinaat kujuneb Hiina teiseks metallurgiabaasiks. Taijüan (tekstiili- ja raskemasinaehitus), Peking (põllutöömasinate ehitus), Tšangtsun (autotööstus) ja Šanghai (laevaehitus) on kujunemas masinaehituse suurteks keskusteks.

Tähtsamad kergetööstuse harud on *puuvilla-* ja *siiditööstus*. Suur osa puuvilla- ja siiditööstusest on koondunud Šanghaisse ja selle ümbrusse. Peale Šanghai on tekstiilitööstus arenenud veel Tientsinis, Uhanis, Guangtžous ja Nangkingis.

Hiina *toidu-* ja *maitseainete tööstus* on esindatud jahu- ja õlitööstusega (sojaõli), tubaka- ja teevabrikutega ning riisipuhas-

tusettevõtetega. Esineb suhkruvabrikuid, mis lõunarajoonides töötavad suhkruroo, põhjarajoonides suhkrupeedi baasil.

Hiina käsitööndus, mis juba kauges minevikus saavutas suure täiuslikkuse, on säilitanud tänapäevani maa majanduses suure tähtsuse. Käsitöö etendab tähtsat osa maaelanikkonna varustamisel riietusesemete, jalanõude ja põllumajandusliku väikeinventariga. Käsitööga tegeleb ligi 25 miljonit inimest. Enamik neist on koondunud tootmiskooperatiividesse. Hiina käsitöölised on kuulsad portselannõude, siidriide, vaipade, niinmattide, lehvikute ja sirmide valmistamise poolest. Eriti hinnatakse välismaal elevandiluust ja lakipuust väljatöötatud kunstipäraseid esemeid.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage üldiselt Hiina majandust. 2. Koostage diagramm, mis kajastab põhiliste tööstustoodangu liikide tootmise suurendamist Hiinas esimese viisaastaku jooksul (vt. tabelit lisas). 3. Iseloomustage peamiste tööstusharude paiknevust. Märkige nad tingmärkide abil kontuurkaardile.

4. Põllumajandus. Transport. Väliskaubandus.

Hiina **põllumajandus** varustab elanikkonda toiduainetega ja tööstust (tekstiili- ja toiduainete tööstust) toorainega ning omab silmapaistva koha ka ekspordis.

Hiina looduslikud tingimused on sobivad kõige mitmekesisemate parasvööndi, subtroopilise ja osaliselt troopilise vööndi kultuuride kasvatamiseks. Laialdased maa-alad läänes võimaldavad loomakasvatuse arendamist. Hiina võib kaasaegset agrotehnikat rakendades toita suure osa maailma rahvastikust. Sellele vaatamata ei suutnud Hiina põllumajandus, mis paistis silma äärmise tehnilise mahajäämuse poolest, isegi lähemas minevikus veel katta oma maa vajadusi. Umbes $^2/_3$ hiina talupoegadest olid rentnikud ja ainult $^1/_3$ maaomanikud. Mõisnikult renditud maa eest pidid talupojad andma 50—70% saagist. Oma väikesi maalappe harisid hiina talupojad käsitsi — labida ja kõplaga; tööloomi oli vähe ja paljudel puudusid need hoopis.

Maapuudus ja primitiivsed põllutööriistad põhjustasid Hiinas «peenarpõllunduse»-süsteemi levikut. Hiina talupoeg haris mitme sajandi jooksul oma väikest põllulappi kui peenramaad, kui köögiviljaaeda, hoolitsedes iga üksiku taime eest. Mõisnike-feodaalide maavalduste likvideerimine ja maa üleandmine töötavate talupoegade kätte lõi tingimused kaasaegsete põllutöömasinate ja mineraalväetiste juurutamiseks põllumajanduses.

Maareform äratas hiina talurahva loomingulised jõud ja nihutas esile uued põllumajandusliku töö vormid. Peaaegu kõik talupojad ühinesid tootmiskooperatiividesse, kuna nad veendusid kollektiivse põllumajanduse eelistes üksikmajapidamise ees. On rajatud riiklikke mustermajandeid. Rahvavalitsus osutab tootmiskooperatiividele suurt abi krediitide, seemnete, tööloomade ja inventari näol. Luuakse masina-traktorijaamu. Põldudel kasutatakse

laialdaselt raudatra, seal töötavad traktorid ja kombainid. On alustatud (NSV Liidu eeskujul) uudismaade ülesharimisega. Suured uudismaade massiivid asuvad maa põhja- ja lääneosas. Põllumajanduslikud teadusliku uurimise asutused tegelevad uute maaharimismeetodite uurimise, uute taimeliikide aretamise ning teraviljakultuuride saagikuse tõstmise küsimustega.

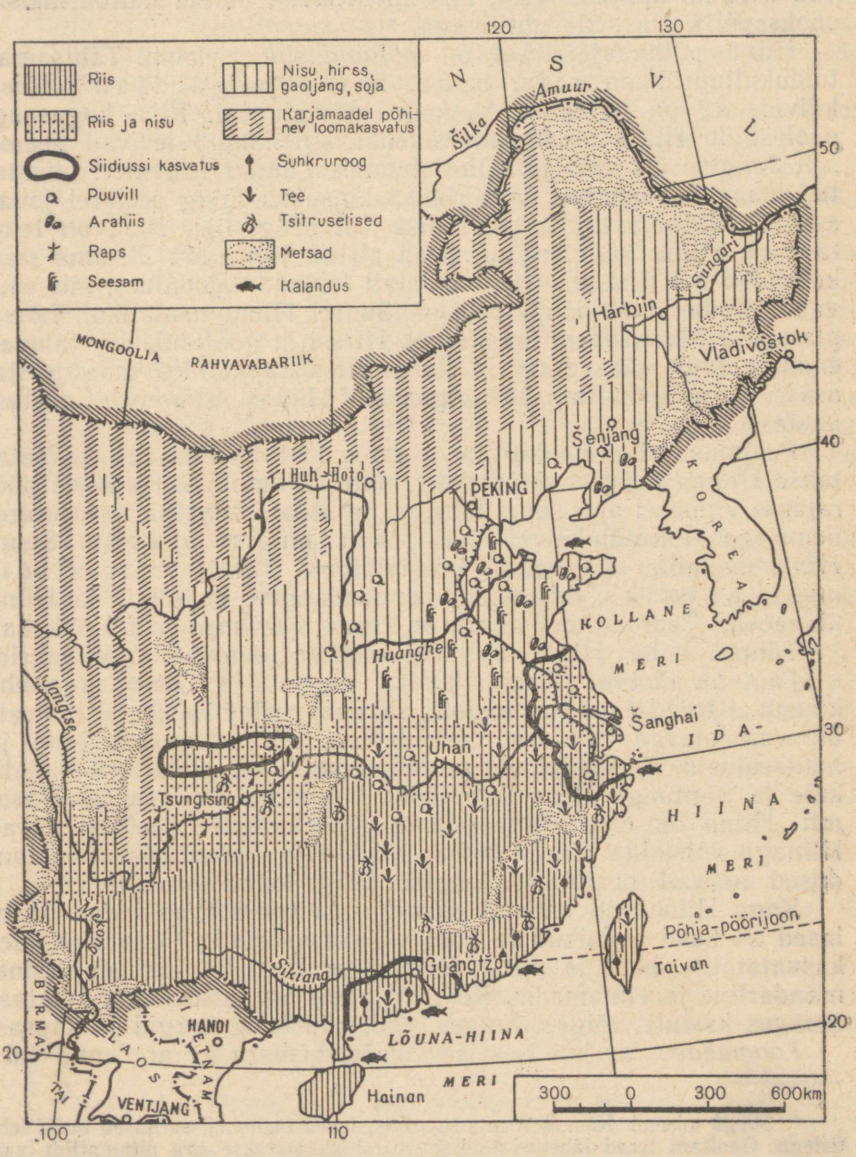

56. Ida-Hiina põllumajandus.

Hiina põllumajanduse taseme tõstmiseks teostatakse mitmesuguseid hüdrotehnilisi ehitustöid. Kunstlik niisutus on enamikule põllundusrajoonidele suure tähtsusega. Hiinas laialt levinud riisikasvatamine nõuab palju niiskust. Kunstliku niisutuse abil kaetakse mussoonvihmade puudujääki ja ebaregulaarsust. Hüdrotehnilised ehitused ei kindlusta põlde ainult veega, vaid kaitsevad neid ka uputuste eest, mis ähvardavad muuta kultuurmaistu sooks või katta selle uhtliivaga.

Hiina põllumajandusel on *põllunduslik* iseloom. Tähtsamad toidukultuurid on riis, nisu, hirss ja gaoljan[1]. Riisikülvide all on ligikaudu 1/4 kogu külvipinnast. Riisi kogusaagi poolest on Hiina maailmas esikohal. Riisikülvid levivad peamiselt Jangtse jõe orus ja sellest lõunas. Lõunas asuvatelt niisutatud maadelt saadakse kaks riisisaaki aastas ning seejärel jõuab samal põllul kasvatada veel nisu või köögivilja. Nisu on teine tähtsam Hiina toidukultuur. Nisu all on ligikaudu niisama suur külvipind kui riisi all. Nisu on laialt levinud rajoonides, mis asuvad Jangtse jõest põhja pool — Suurel Hiina madalikul, Lössiplatool ja Mandžuuria tasandikul. Hirssi ja gaoljani, mis taluvad enam kuivust, kasvatatakse kuivemates rajoonides maa põhjaosas. Teraviljakultuuride kogusaak Hiinas suureneb aastast aastasse.

Peamine tehniline kultuur on puuvill. Puuvilla kasvatatakse Hiinas kaugest minevikust alates. Puuvillakasvatusele pööratakse viimasel ajal suurt tähelepanu seoses tekstiilitööstuse arenemisega. Puuvillakülvid koonduvad Jangtse basseini, Suure Hiina madaliku idaossa ja Lössiplatoole. Tähtis on ka siidiussikasvatus, mis on arenenud Jangtse basseinis ja Hiina lõunaosas. Toorsiiditoodangult on Hiina maailmas esimesel kohal.

Tähtsa koha Hiina põllumajanduses omavad õlikultuurid: soja, arahiis (maapähkel), raps ja seesam ehk kunžut. Kirde-Hiina on kuulus soja kasvatamise poolest. Peale õli valmistavad hiinlased sojaubadest mitmesuguseid toite ja maitseaineid. Arahiisikülvid on koondunud Suurele Hiina madalikule ja Šantungi. Reas rajoonides kasvatatakse rapsi ja seesamit. Hiina on teepõõsa kodumaa. Tee tootmise poolest võivad Hiinaga võistelda ainult India, Tseilon ja Indoneesia. Teeistandused asuvad peamiselt Jangtse jõest lõuna pool.

Kogu Hiinas on levinud *puuvilja-* ja *köögiviljaaiandus*. Hiinlased on head aednikud ja köögiviljakasvatajad. Põhjarajoonides kasvatatakse õunu ja pirne, lõunarajoonides sidruneid, apelsine, mandariine ja viinamarju. Köögiviljadest on enam levinud bataat (magus kartul), rõigas, hernes, oad, küüslauk, kurgid ja kapsas.

Loomakasvatus kui iseseisev majandusharu on arenenud vaid

---

[1] Sorgo teisend. Kasvab 4 m kõrguseks; lehed on laiad, sarnased maisi lehtedega. Gaoljani terad lähevad toiduks, varsi kasutatakse aga niinmattide valmistamiseks, tarade ehitamiseks ja kütteks.

Sise-Mongoolias, Sinkiangis ja Tiibetis. Kasvatatakse lambaid, kitsi, hobuseid, kaameleid ja pika karvaga härgi — jakke (Tiibetis). Nii karjakasvatajale mongolile Sise-Mongoolias kui ka kirgiisile Sinkiangis on kari põhilise tähtsusega, etendades siin võrratult suuremat osa kui teistes Hiina rajoonides. Kariloomad annavad toitu (piim, liha), riiet (vill), elamu (jurta), kütust (sõnnik) ja on peamiseks müügiobjektiks. Hiina ida- ja kirdeosas, kus loomakasvatus on põllumajanduses kõrvalharuks, on suur tähtsus seakasvatusel. Suure tähtsusega on ka kodulinnukasvatus (haned, pardid, kanad).

Rannikul on arenenud *kalandus* ja vetikate kogumine (merikapsas). Kalandus omab suurt tähtsust ka arvukatel tiikidel.

Transport. Hiinas on esindatud kõik kaasaegse transpordi liigid, kuid nad pole veel küllaldaselt arenenud. *Raudteevõrgu* kogupikkus on üle 30 000 km; seda on liiga vähe suure maa ja arvuka elanikkonna kohta. Suurem osa raudteedest asub maa idaosas. Käesoleval ajal toimub nii idas kui ka läänes uute raudteede ja maanteede ehitamine. Tähtsaim raudteeliin ühendab Pekingi Uhani ja Guangtžouga. Raudteeliin Peking—Šenjang—Harbiin ühendab Hiinat NSV Liiduga. On ehitatud raudtee, mis seob Hiina idaosa Mongoolia Rahvavabariigiga; seda raudteed kaudu on Moskval otseühendus Hiina pealinna Pekingiga. Hiina on raudteede abil ühendatud Korea ja Vietnamiga. Praegu ehitatakse raudteed, mis ühendab idarajoonid Lantšou ja Urumtši kaudu Nõukogude Liiduga.

Hiina idaosas on suur tähtsus *rannasõidulaevandusel* (väikekabotaaž), samuti laevaliiklusel *jõgedel* ja *kanalitel*; suureulatuslik jõelaevandus toimub Jangtse jõel. Üksikute rajoonide vahel areneb lennuühendus.

Sise-Mongoolias, Sinkiangis ja Tiibetis on säilinud vanad karavaniteed. Liiklemine nendel teedel toimub kaamelitel ja hobustel. Hiljuti ühendati Tiibet kahe autotee abil maa idarajoonidega.

Hiina välisseoseid mere kaudu teenindab merelaevastik, mille ehitamisele pööratakse praegu suurt tähelepanu. Tähtsamad meresadamad on Šanghai, Guangtžou ja Dalni.

Väliskaubandus. Hiina väliskaubanduses on esikohal NSV Liit ja rahvademokraatia maad. Edukalt areneb kaubandus Hiina ja Lõuna- ning Kagu-Aasia maade (India, Birma ja Indoneesia) vahel.

Peamised *väljaveoartiklid* on: värvilised metallid, siid, tee, sojaoad, arahiis, vill, nahad ja hiina käsitöö kunstipärased tooted. Peamised *sisseveoartiklid* on: tööstussisseseaded, põllutöömasinad, autod ja keemiakaubad.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Hiina peamiste põllumajanduslike kultuuride levikut; märkige nende levikualad tingmärkide abil kontuurkaardile. 2. Millistes Hiina rajoonides etendab loomakasvatus peaosa? Mispärast? 3. Jutustage Hiina transpordist ja väliskaubandusest.

5. Rajoonilised erinevused ja linnad. Suurte jõgede rajoonid. Kirde-Hiina.

Suurte jõgede rajoonid — Põhja-Hiina, Jangtse jõe org ja Lõuna-Hiina — hõlmavad ligi poole kogu maa pindalast. Nendes rajoonides elab ligi $^9/_{10}$ Hiina rahvastikust. Siin tekkis Hiina riik ja sai alguse hiina rahva aastatuhandete-pikkune ajalugu. Suurte jõgede rajoonid annavad peamise osa põllumajandussaaduste toodangust (riis, tee, nisu, puuvill, siid). Määratu suurte energeetiliste ja toorainevarude baasil arendatakse siin raske-, kerge- ja toiduainete tööstuse harusid.

Põhja- ja Lõuna-Hiina territooriumil ning Jangtse orus asuvad linnad on tähtsateks tööstus- ja kaubanduskeskusteks. Nad varustavad Hiina elanikkonda mitmesuguste tööstuskaupadega ja etendavad juhtivat osa riigi poliitilises ja kultuurilises elus.

Peking (4,1 milj. elanikku) — Hiina Rahvavabariigi pealinn, on ühtlasi Põhja-Hiina suurimaks linnaks. Peking on üks maailma vanemaid linnu (asutatud üle 3000 aasta tagasi). Pekingi arhitektuuris kajastuvad hiina rahva paljude põlvede andekus, meisterlikkus ja hiiglaslik töö. Endised keisrilossid ja vanad templid (pagoodid) veidrate sidrunikollaste kivikatustega ning ilusad aiad ja pargid igivanade puudega annavad linnale erakordselt maalilise ilme. Linna keskel asub Tjananmõni väljak, kus revolutsioonipühadel toimuvad sõjaväeparaadid ja töötajate demonstratsioonid. Pekingis on arenenud mitmesugused tööstusharud: masinaehitus, tekstiili- ja toiduainete tööstus. Linna lähedal asub mustmetallurgiatehas. Peking on tähtis Hiina kultuurikeskus: siin asub teaduste akadeemia, suurim raamatukogu, ülikool, lossmuuseum ja paljud teised teaduse- ja kunstiasutused. Mitte kaugel Pekingist kulgeb Suur Hiina müür, mis ulatub Liaotungi lahest 2400 km pikkuselt lääne suunas. Suur Hiina müür ehitati paljude sajandite eest kaitseks põhjast tulevate rändrahvaste vastu. Müür on lääneosas mitmes kohas purustatud. Pekingi lähedal asub Tientsin (2,7 milj. elanikku), kus on palju suuri tekstiilivabrikuid ning areneb ka masinaehitus. Selles rajoonis omab suurt tähtsust kivisõe ja soola kaevandamine.

Šanghai (7,1 milj. elanikku) — Hiina suurim linn ja tähtsaim sadam, asub Jangtse deltas Huangpu jõe ääres, 70 km kaugusel merest. Šanghaist läänes asub üks Hiina rikkamaid rajoone — Jangtse org. Tuulte eest hästi kaitstud Šanghai sadam on sõlmpunktiks, kus ühtivad Euroopast ja Aasiast tulevad kaubateed. Šanghai on suurim töötleva tööstuse keskus. Puuvillatööstuse poolest on Šanghai esimesel kohal Hiinas ja ühel esimestest kohtadest maailmas. Suur tähtsus on areneval raskетööstusel. Šanghais asub Hiina suurim laevaehitustehas.

Minevikus oli Šanghai välismaise imperialismi tugipunktiks Hiinas. Huangpu kalda ääres kõrguvad endiste välismaiste pan-

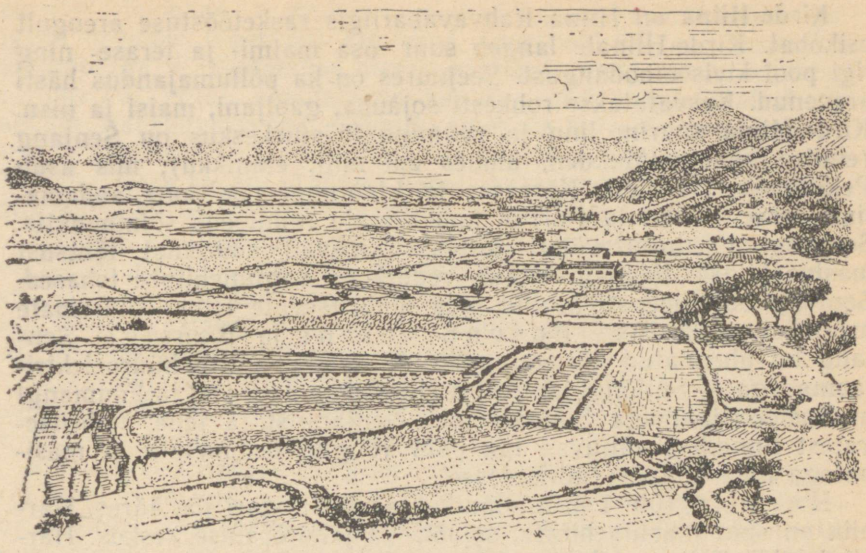

57. Riisipõllud Lõuna-Hiinas.

kade, mitmesuguste kontorite ja äride mitmekorruselised hooned. Siin on palju luksuslikke eramaju ja hotelle, kus välismaalased elasid Huangpu jõel alaliselt «korda pidavate» sõjalaevade kaitse all. Hiinlasest tööline võis ilmuda Šanghai eurooplaste kvartalisse vaid teenrina või rikast välismaalast vedava rikšana. Nüüd elavad neis varemalt välismaalastele ja hiina kapitalistidele kuulunud majades töölised ja teenistujad.

Jangtse keskjooksul asuvad jõe kaldal tihedasti üksteise kõrval kolm linna — Hankou, Utšang ja Hanjang. Nende ühine nimetus on U h a n. Uhan on Šanghai järel suurim transpordisõlm, kaubandus- ja tööstuskeskus Jangtse orus. Uhanis on peale puuvilla- ja siidivabrikute veel palju toiduainete esialgse töötlemise ettevõtteid. Jangtse keskjooksul asuvate kivisöe ja rauamaagi leiukohtade baasil hakkab töötama Uhani lähedal ehitatav metallurgiakombinaat.

T š u n g t s i n g (1,8 milj. elanikku) — tööstuslikult arenenud Sõtšuani nõo keskus (söe ja nafta tootmine, tekstiili- ja suhkruvabrikud, väiksemad metallurgia- ja metallitöötlemise ettevõtted).

G u a n g t ž o u (K a n t o n) (1,6 milj. elanikku) — suur tööstuskeskus, sadam ja raudteesõlm Lõuna-Hiinas Sikiangi jõe deltas. Suurematekš ettevõteteks on siin siidikerimise vabrikud ja tsementitehased. Guangtžou lähedal Siangangi (Hongkongi) saarel asub Inglise mereväebaas. Inglise imperialistid haarasid Hiinalt Siangangi territooriumi XIX sajandil.

Kirde-Hiina on Hiina Rahvavabariigis rasketööstuse arengult esikohal. Kirde-Hiinale langeb suur osa malmi- ja terase- ning ligi pool kivisöetoodangust. Seejuures on ka põllumajandus hästi arenenud. Kasvatatakse rohkesti sojauba, gaoljani, maisi ja nisu. Kirde-Hiina suurim linn ja peamine tööstuskeskus on Šenjang (endise nimega Mukden, umbes 2,5 milj. elanikku), mis asub Pekingisse, Harbiini, Koreasse ja Liaotungi poolsaare sadamalinnadesse (Dalni ja Port Artur) viivate raudteede sõlmpunktis. Šenjangi tööstusettevõtete hulgast omavad suuremat tähtsust masinaehituse, tööpingiehituse, veduri- ja vaguniehituse tehased. Šenjang on tihedasti seotud teda ümbritsevate Hiina suuremate mäetööstuse keskuste Fušuni, Anšani ja Bensiga. Šenjang on ühendatud kõrgepingeliinide kaudu suurte hüdroelektrijaamadega — Suifõngi hüdroelektrijaamaga Jalu jõel ja Fõnmangi hüdroelektrijaamaga Sungari jõel. Šenjangist ja teda ümbritsevatest linnadest väljuvad iga päev rongid söe, metalli ja masinatega maa kõigisse nurkadesse.

Harbiin (üle 1 milj. elaniku) asub Sungari jõe ääres. Harbiin on suur masinaehituse, sojaõli- ja jahutööstuse keskus. Harbiini läbib Tšitaa—Vladivostoki raudtee.

Dalni — Liaotungi poolsaarel asuv esmaklassiline kaubasadam, jääb laevade läbikäigult maha ainult Šanghaist.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage lühidalt suurte jõgede rajoonis asuvaid linnu. 2. Iseloomustage Kirde-Hiina tööstust.

6. Sise-Mongoolia. Sinkiang. Tiibet. Riiklik kord.

Sise-Mongoolia, Sinkiang ja Tiibet hõlmavad hiiglasuure ala (ligi 4 milj. km^2), mis võrdub enamiku Lääne-Euroopa maade pindalaga (vt. kaarti). Nende rajoonide majanduses etendab tähtsat osa rändkarjandus. Oaasipõllundus saab areneda vaid kunstliku niisutuse abil, sest kliima on erakordselt kuiv. Külades ning siinsetes vähestes linnades on ammust ajast arenenud kodukäsitöö. Valmistatakse villast riiet, vaipu ja teisi majatarbeid.

Hiina rahvavalitsus, teostades sotsialistlikku industrialiseerimist, pöörab Sise-Mongoolia, Sinkiangi ja Tiibeti majanduse ning kultuuri arendamisele suurt tähelepanu. Otsitakse ja uuritakse maavarade leiukohti, rajatakse söe- ja maagikaevandusi, tehaseid ja vabrikuid, avatakse haiglaid ja koole.

Sise-Mongoolias hõlmavad karjandusrajoonid suurema osa maa pindalast. Nad paiknevad peamiselt lääne- ja edelaosas, kus on häid karjamaid. Kõige rohkem kasvatatakse lambaid ja kitsi; peetakse ka palju veiseid ja hobuseid. Loomakasvatusega tegelevad peamiselt mongolid. Hiina valitsus osutab loomakasvatusmajanditele tõhusat abi. Parandatakse karjamaid ning ehitatakse

kaevusid loomade jootmiseks. Suur-Hingani eelmäestikes ja jõgede orgudes tegelevad hiinlased ning osaliselt ka mongolid põllundusega. Kasvatatakse hirssi, gaoljani, nisu, samuti sojauba ja puuvilla. Põlde niisutatakse kanalite abil mägiallikatest ja kaevudest saadava veega. Paiguti esineb ka kuivpõllundus (niisutamata maadel). Viimasel juhul kasvatatakse põldudel vilja iga ühe-kahe aasta tagant. Tähtsal kohal maarahvastiku elus on metsatööndus, karusloomade küttimine ja ravimtaimede korjamine.

Areneva käsitööonduse kõrval rajatakse Sise-Mongoolia linnades vabrikutööstust. Suureks tööstuskeskuseks on muutunud Hailar, kuhu on ehitatud lihakombinaat, vildivabrik ja nahavabrik. Lõunaosas avastatud rauamaagi leiukohtade baasil luuakse Baotou rajoonis mustmetallurgiatööstust.

Sise-Mongoolia administratiivne keskus Huh-Hoto on raudteede abil ühendatud Pekingiga, Baotouga ja Mongoolia Rahvavabariigi pealinna Ulan-Batoriga.

Sinkiangis (Sinkiang-Uiguuri autonoomne rajoon) on karjandus hästi arenenud põhjaosas. Siin Džungaaria mägi- ja stepikarjamaadel kasvatatakse miljoneid lambaid, veiseid, hobuseid ja kaameleid. Osa loomakasvatussaadusi (lamba- ja kaamelivill, nahad, jõhv) veetakse Nõukogude Liitu. Põllundusega tegeldakse Sinkiangis seal, kus on vett — Tjan-Šani eelmägedes, Ili, Tarimi ja teiste jõgede basseinides. Üle poole ülesharitud maast on nisu- ja riisikülvide all. Laialt on levinud maisi-, odra- ja gaoljanikülvid. Tarimi nõos kasvatatakse pikakiulist puuvilla, arenenud on ka siidiussikasvatus. Lõuna-Sinkiangi oaasides on silmapaistval kohal viinamarjakasvatus, puuviljaaiandus ja arbuusi-melonikasvatus.

Rahvavõimu aastatel on Sinkiangi mäetööstus ja töötlev tööstus teinud suuri edusamme. NSV Liidu abiga toimub nafta leiukohtade uurimine ja nafta tootmine, söe, rauamaagi, kulla ja värviliste metallide kaevandamine. Sinkiangis on loodud naftatöötlemise ettevõtteid. Suuremates linnades — Urumtšis ja Kuldžas — on ehitatud elektrijaamad, jahu- ja konservivabrikud. Areneb tekstiilitööstus. Urumtši (umbes 100 000 elanikku) on Sinkiang-Uiguuri autonoomse rajooni administratiivne keskus. Urumtši on NSV Liidu ja Hiina läänerajoonide vahel toimuva kaubanduse suur keskus. Urumtši lähedale on ehitatud väike metallurgiatehas.

Tiibetis on peamiseks loomakasvatuse rajooniks Tiibeti kiltmaa lõunapoolsed orud ja Jangtse ning Huanghe ülemjooksu orud. Suvel karjatatakse loomi kõrgmäestiku rajoonides, talvel mäestike jalamil. Kasvatatakse peamiselt jakke. Need loomad on hästi kohandunud kohaliku looduse karmidele tingimustele: neil on palju jõudu ja vastupidavust, nad ronivad kergesti mäkke ja ületavad jõgesid. Teistest koduloomadest kasvatatakse mägilambaid, kaameleid ja hobuseid.

Põllundus on arenenud rohkem Brahmaputra orus. Tähtsamad

põllukultuurid on oder, tatar, rukis ja hernes. Tiibeti kaguosas kasvatatakse riisi ja nisu.

Tiibet on tööstuslikult üks Hiina vähemarenenud rajoone. Maapõuevarasid pole peaaegu üldse uuritud. Viimasel ajal on hakatud uurima soojuselektrijaama ja põllutööriistade tehase ehitamise võimalust Lhasasse. L h a s a on Tiibeti autonoomse rajooni administratiivne keskus. Linn asub 3650 m kõrgusel ning on ümbritsetud aedadest ja saludest; poolkõrbelise Tiibeti kiltmaa taustal näib linn väga kaunina. Linna keskel, kõrgel kaljul, kerkib vanaaegne Potala loss, mis on dalai-laama — Tiibeti ülemvalitseja ja budha usu pea — residentsiks.

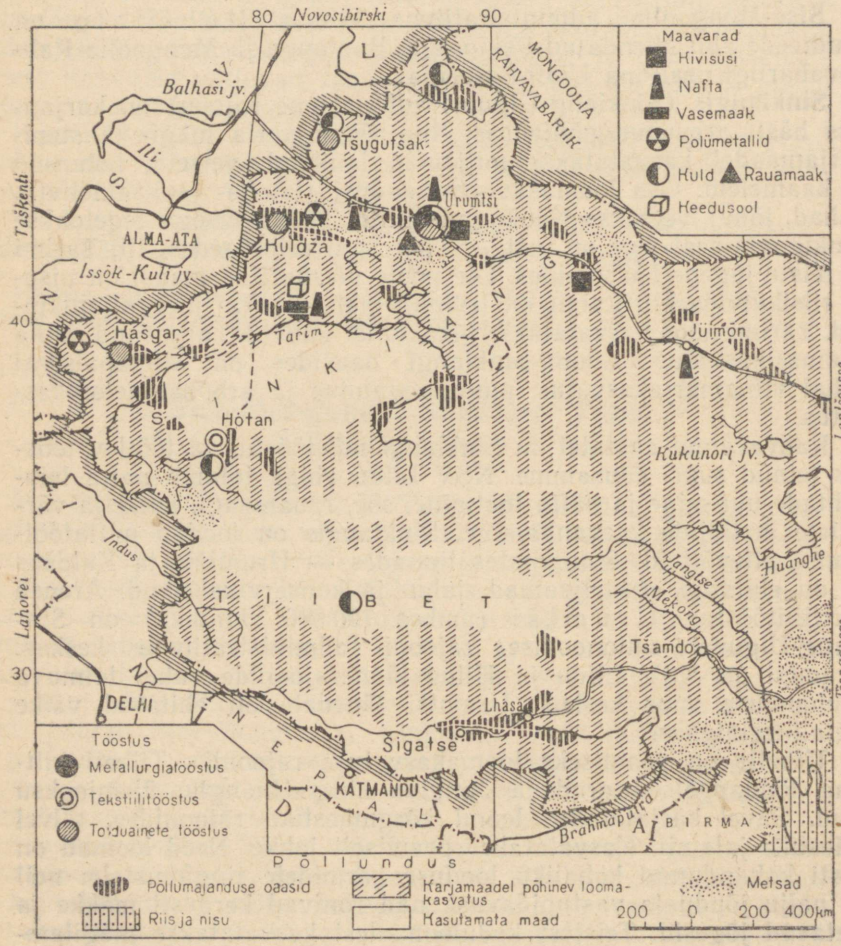

58. Hiina läänerajoonide põllumajandus ning tööstus.

Riiklik kord. Hiina on rahvavabariik. Rahva võim kehtestati 1949. a. pärast Hiina vabastamist rahvavabastusarmee poolt mõisnike, reaktsioonilise kodanluse ja välismaiste kapitalistide võimu alt.

Hiina Rahvavabariik on rahvademokraatlik riik, mille eesotsas seisab töölisklass ning mis põhineb töölisklassi ja talurahva liidul. Juhtiv osa riigi poliitilises elus kuulub Hiina Kommunistlikule Parteile, kes tugineb laiadele rahvamassidele. Hiina Rahvavabariigi konstitutsioon näeb ette sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise Hiinas.

Hiina Rahvavabariigi kõrgeimaks seadusandlikuks organiks on *Ülehiinaline Rahvaesindajate Kogu*, mis valitakse üldiste valimiste teel. Viimane valib omakorda Hiina Rahvavabariigi *esimehe*. Kõrgeim täidesaatva võimu organ on *Riiginõukogu* (Keskrahvavalitsus).

Hiina Rahvavabariik jaguneb administratiivselt provintsideks ja autonoomseteks piirkondadeks.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage ning võrrelge Sise-Mongoolia, Sinkiangi ja Tiibeti majandust. Märkige Hiina kontuurkaardile nende rajoonide tähtsamad linnad. 2. Jutustage Hiina riiklikust korrast.

MONGOOLIA RAHVAVABARIIK (MRV).

Pindala 1,5 milj. km^2. Umbes 1 milj. elanikku.
Rahvavabariik. Pealinn — Ulan-Bator.

Geograafiline asend. Mongoolia Rahvavabariik (MRV) hõlmab mägedest ümbritsetud Kesk-Aasia kiltmaa põhjaosa. Suur kaugus meredest tingib kliima terava kontinentaalsuse ja kuivuse, steppide ja poolkõrbete taimestiku ülekaaluka esinemise.

Mongoolia piirneb põhjas NSV Liiduga, lõunas Hiinaga. Pindala poolest on ta Hiinast ligikaudu kuus korda väiksem, kuid tunduvalt suurem ükskõik millisest Lääne-Euroopa maast.

Looduslikud tingimused. Mongoolia lääne- ja põhjaosas kerkivad lamedate nõlvadega ja laiade orgudega mäestikud. Üksikud Mongoolia Altai ja Hangai tipud tõusevad igilume piirini ning on kaetud liustikega. Sademeid tuleb mäestikus rohkem kui stepirajoonides (30—35 cm aastas). Mägede nõlvadel on häid karjamaid ning lehisest, seedermännist, kuusest ja männist koosnevaid metsi. Hangai mägedest algab Mongoolia suurim jõgi Selenga, mis suubub Baikali järve. Selenga jõe kaudu toimub laevaliiklus Mongoolia ja NSV Liidu vahel.

Künkliku Mongoolia kiltmaa idaosas levivad kuivad stepid. Siin, nagu teisteski Mongoolia rajoonides, on suvi palav ning talv külm ja lumevaene. Suvel tõuseb temperatuur Ulan-Batoris vilus +38°-ni, talvel aga esinevad 40-kraadised pakased. Õhukese lumi-

katte tõttu külmub maapind sügavalt; Mongoolia põhjaosas esineb igikeltsa, mis kusagil maailmas ei ulatu nii kaugele lõunasse. Vegetatsiooniperiood on lühike: öökülmad kestavad kuni juuni alguseni ja algavad uuesti augusti teisel poolel. Sademeid (20—30 cm) esineb peamiselt suvel. Põlluharimiseks on vajalik kunstlik niisutus.

Mongoolia lõuna- ja kaguosa kujutab endast kareda kuiva rohttaimestikuga poolkõrbet, mis kohati läheb üle Gobi kivi- ja liivakõrbeks. Sademeid on Gobis äärmiselt vähe (alla 10 cm aastas). Täiesti viljatuid alasid Gobis peaaegu pole; peamiseks puuduseks on joogivee nappus.

Maavarad. Mongoolia maapõues on palju kivisütt, leidub ka naftat, kulda ja vääriskive; rohkesti on soola poolest rikkaid järvi.

Rahvastik. *Mongolid* on üks Aasia vanemaid rahvaid. Rahvastiku põhimass elab maa põhja- ja loodeosas. Lõunarajoonid on asustatud hõredalt. Rahvastiku enamuse moodustavad talupojad (araadid), kes tegelevad rändkarjandusega.

Mongoolia oli minevikus mahajäänud maa. Kohalikud feodaalvürstid koos siia tunginud imperialistidega rõhusid rahvast, hoidsid teda harimatuses ja vaesuses. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjul tekkis Mongoolias rahvavabastusliikumine, mis lõppes rahvavabariigi moodustamisega (1924. a.). Arenedes sellest ajast mittekapitalistlikul teel, on Mongoolia Rahvavabariik asunud juba sotsialismi aluste ehitamisele. Mongoolias kasvab riigile kuuluv vabrikutööstus. Arenevad tööndus- ja põllumajanduslikud kooperatsioonid.

Mongoolia Rahvavabariigi elanikkonna elu ja tavad on suuresti seotud rändkarjandusega. Suurem osa mongoleid elab kergetes ümmargustes vildist jurtades. Jurta keskele asetatakse nüüd lahtise kolde asemele raudahi, mida varemalt võis näha ainult vürstidel ja laamadel (vaimulikud). Rändamisele asudes võetakse jurta koost lahti ja veetakse kaamelite või hobuste seljas ühest kohast teise. Linnades ja asulates ehitatakse maju, kus elavad töölised ja teenistujad, paiknevad koolid, klubid ja teised ühiskondlikud asutused. Mongolite toidus on talvel ülekaalus liha; suvel süüakse enam piimasaadusi — hapendatud piima, juustu, kohupiima. Lemmikjoogiks on tee, mida keedetakse katlas, kuhu lisatakse värsket piima, soola, samuti lambarasva või võid.

Mongoolia rahvas on teinud tänu Nõukogude Liidu omakasupüüdmatule abile suuri edusamme rahvusliku kultuuri arendamisel: maal on asutatud koole ja tehnikume ning ülikool; on ette valmistatud kvalifitseeritud spetsialiste — pedagooge, arste, zootehnikuid.

Majandus. Mongoolia Rahvavabariigi majanduse aluseks on *loomakasvatus*; kasvatatakse lambaid, kitsi, veiseid,

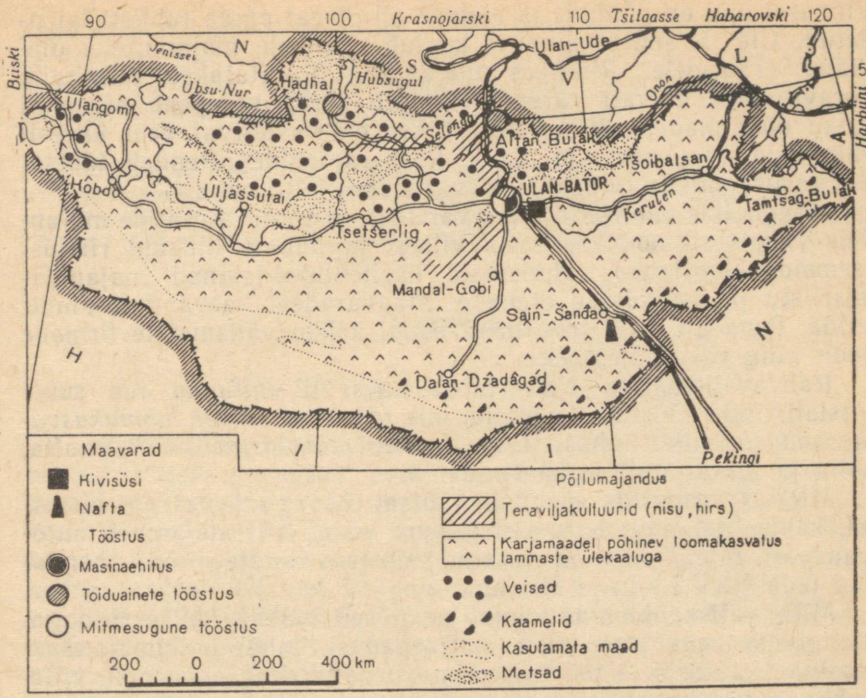

59. Mongoolia Rahvavabariigi põllumajandus ja tööstus.

hobuseid ja kaameleid. Ühe elaniku kohta tuleva kariloomade arvu poolest on Mongoolia maailmas esimeste hulgas. Kariloomad on talupoegade isiklikuks omandiks; osa kariloomi kuulub riiklikele ja kooperatiivmajanditele. Karjakasvatuse riiklik ja kooperatiivne sektor kasvab iga aastaga; see on vabariigi sotsialistliku põllumajanduse algtuumikuks. Varemalt hukkus Mongoolias palju kariloomi: suvel põudade ja suhhoveide tõttu, mis mõjuvad hävitavalt rohu kasvule, talvel aga paksu lume ja kiilasjää tõttu, mis takistab loomadel toidu kättesaamist. Suurt kahju tekitasid loomataudid [1], kuna veterinaarabi peaaegu täiesti puudus.

Rahvavalitsus aitab igati kaasa loomakasvatuse arenemisele: assigneerib suuri summasid masina-heinaniidujaamade ehitamiseks, mis varuvad talveks heina, varjualuste ehitamiseks karjade jaoks, kaevude kaevamiseks loomade jootmiseks ja veterinaarpunktide organiseerimiseks ning ülalpidamiseks.

Põllundusel on Mongoolias kõrvalharu iseloom; ta ei suuda kaugeltki katta maa tarvidusi leivavilja osas. Teravilja ja köögivilja kasvatamine nõuab peaaegu kõikjal kunstlikku niisutamist.

[1] Loomade massiline haigestumine nakkushaigustesse.

Viimasel ajal on põldude ja aedade all olevat pinda tublisti laiendatud. Üle $^1/_3$ sellest pinnast kuulub riiklikele majanditele, ülejäänu araatidele. Riiklikes majandites kasutatakse masinaid. Teraviljadest külvati varem peamiselt otra, mis peab paremini vastu öökülmadele. Nüüd külvatakse o d r a kõrval veel kiiresti valmivaid n i s u sorte ja maisi. Reas rajoonides etendab tähtsat osa karusloomade (ümiseja, orav, rebane) küttimine.

Mongoolias *vabrikutööstust* varemalt ei olnud. Araatide majandeis valmistati kodukäsitööna villast ja nahast lihtsaid riietuseesemeid; kloostrites valmistasid käsitöölised-laamad majapidamisriistu ja usukultuse esemeid. Maavaradest kaevandati ainult kulda. Peaaegu kõiki tooraineid osteti kokku välismaiste firmade poolt ning veeti välismaale.

Rahvavalitsus on NSV Liidu kaasabil ehitanud rea suuri sotsialistlikke tööstusettevõtteid, mis *töötavad ümber loomakasvatussaadusi* (villa, nahka, lina). Areneb *mäetööstus* — söe, nafta, kulla ja mäekristallide kaevandamine.

MRV **transpordis** etendab tähtsat osa vankritel ja hobustel, kaamelitel ning härgadel toimuv vedu. Kiiresti areneb autotransport. Mongoolias on ehitatud esimesed raudteed, mis ühendavad teda NSV Liidu ja Hiinaga.

MRV **väliskaubandus** toimub peamiselt NSV Liidu ja Hiinaga. Mongoolia *veab sisse* riiet, naftasaadusi, jahu, põllumajandusmasinaid, autosid ja tööstusseadmeid; *välja veab* elusloomi, villa, nahka ja karusnahku.

Linnu on Mongoolias vähe. Suurim linn on U l a n - B a t o r (üle 100 000 elaniku) — Mongoolia Rahvavabariigi pealinn, mis

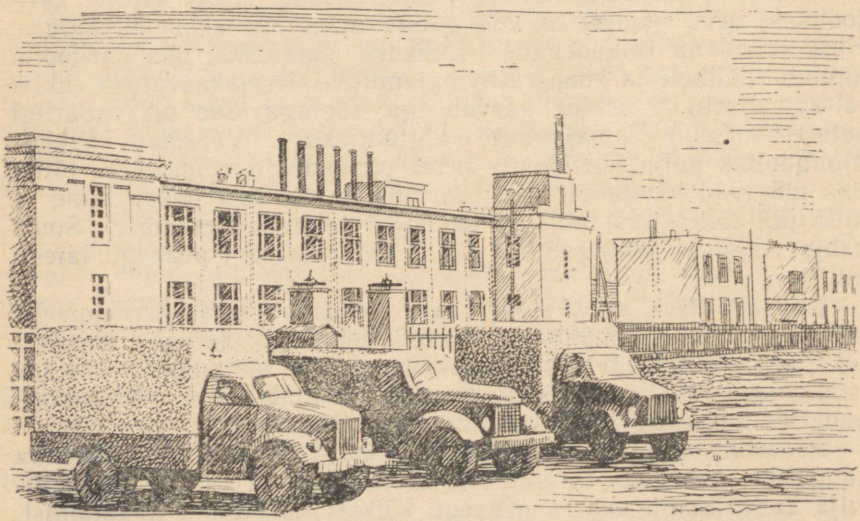

60. Lihakombinaat Ulan-Batoris.

asub maa põhjaosas Tola jõe (Selenga jõgikond) kaldal. Põhjast ja lõunast on linn kaitstud madalate mägedega. Ulan-Batoris asuvad auto- ja raudteeremonditöökojad, suur lihakombinaat ja rida käsitööndusskooperatsioonide ettevõtteid.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Missuguses MRV osas on looduslikud tingimused asustamiseks ja majanduslikuks tegevuseks kõige soodsamad? Mispärast? 2. Jutustage Mongoolia loomakasvatusest. 3. Märkige Aasia kontuurkaardile raudteed, mis ühendavad Mongooliat NSV Liidu ja Hiinaga.

KOREA.

Pindala 221 000 km². 31,8 milj. elanikku.

Geograafiline asend. Korea (korea keeles Tšiosen — «hommikuse värskuse maa») asub Ida-Aasias. Ta hõlmab Korea poolsaare, sellega külgneva mandriosa ja suure hulga väikesi rannikulähedasi saari. Koreal on maismaapiir Hiina ja NSV Liiduga. Idas asub Jaapani meri, läänes Kollane meri, kagus eraldab Koread Jaapanist Korea väin (222 km lai).

1910.—1945. aastani oli Korea Jaapani koloonia. Jaapani imperialistide rõhumise alt vabanes Korea Jaapani lüüasaamise tulemusena Teises maailmasõjas. Jaapani sõjavägede ja politsei desarmeerimiseks okupeeriti 1945. a. ajutiselt Korea põhjaosa kuni 38-nda paralleelini Nõukogude armee ja lõunaosa Ameerika vägede poolt. 1948. a. viidi Nõukogude armee väeosad Koreast välja.

Vabastatud Koreas puhkenud rahvaliikumine viis Korea Rahvademokraatliku Vabariigi moodustamiseni (1948. a.). Samal ajal kui Põhja-Koreas teostati demokraatlikke ümberkorraldusi, kehtestati Lõuna-Koreas okupatsioonirežiim ja kodanluse ning mõisnike valitsus. Vastupidiselt rahva tahtele sundisid imperialistid korea rahvale kaela rahvusliku lõhestatuse. Korea rahva rahuliku töö katkestas peagi Lõuna-Korea kodanluse ning mõisnike valitsuse poolt 1950. a. algatatud sõda, mida toetasid välismaised imperialistid. Korea rahvas võitles kangelaslikult välismaise relvastatud interventsiooni vastu. 1953. a. suvel kirjutati sõdivate poolte poolt alla vaherahule. Korea rahvas püüab oma maad ühendada ühtseks sõltumatuks demokraatlikuks riigiks.

Looduslikud tingimused. Põhja-Korea on hõivatud Põhja-Korea mäestikust. Kõige kõrgemad mäed asuvad Hiina piiril, kus kerkib kustunud Baitoušani vulkaani tipp (2744 m). Poolsaarel kulgevad põhjast lõunasse madalamad Ida-Korea mäed. Korea mäed on raskesti läbitavad, mägede harjad on teravatipulised; arvukad jõed voolavad sügavates järsunõlvalistes orgudes. Idas lähenevad mäed nõrgalt liigestatud Jaapani mere rannikule, Kollase mere suunas madalduvad aga järk-järgult,

minnes üle künklikeks kõrgustikeks ja madalikeks. Madal rannik on madalaveelistest lahtedest ja abajatest tugevasti liigestatud.

Korea kliima on üleminekukliima *soojalt mereliselt* kliimalt lõunas *kontinentaalsele* kliimale põhjas. Suvi on kaunis palav, kuid talvel toovad Aasia mandrilt puhuvad külmad tuuled selliseid pakaseid, et põhjaosas langeb temperatuur —30—40°. Suviste temperatuuride erinevus maa põhja- ja lõunaosa vahel on tähtsusetu. Aastane sademete hulk kõigub alates 70 cm-st põhjas kuni 150 cm-ni lõunas. Suurem osa sademeist tuleb suvel, kui puhub niiske Vaikse ookeani mussoon. Vihma sajab vahel tugevate valingutena, mis kestavad kaks-kolm päeva. Talvel sajab põhja pool ja mägedes palju lund; lõunas igal aastal lund ei sajagi ja ta ei püsi ka kaua. Sügiseti esineb Lõuna-Korea rannikul purustava jõuga taifuune.

Ligi $^3/_4$ territooriumist on kaetud metsade ja põõsastega. Põhja-Korea mägedes kasvavates metsades on ülekaalus okaspuud, mille hulgas on suurema majandusliku tähtsusega siberi kuusk, nulg, dauuria lehis ja korea seedermänd.

Ida-Korea mägedes kasvavad segametsad. Peale okaspuude on siin rohkesti lehtpuid (tamm, vaher, saar). Lõunarannikul asub kitsas igihalja subtroopilise taimestiku riba (lõuna tamm, jaapani kameelia, must mänd ja bambus).

Korea looduslikud tingimused võimaldavad kasvatada riisi, sojauba, lõunas ka puuvilla ja teisi soojuslembeseid kultuure.

Maavarad. Hüdroenergia. Koreas leidub mitmesuguseid maavarasid — kivisütt, raua- ja vasemaaki, kulda, värvilisi ning haruldasi metalle. Magnesiidi- ja grafiidivarudelt on Korea üks esimesi riike maailmas. Peamised maavarade leiukohad asuvad poolsaare põhjaosas (vt. kaarti).

Korea jõed on enamikus mägijõgede tüüpi, lühikesed ja laevasõiduks vähesobivad. Jõed on tähtsaks hüdroenergia-allikaks. Tasandikel kasutatakse jõgede vett niisutamiseks.

Rahvastik. *Korealased* on vana kultuurrahvas. Rahvastiku põhimass elab Korea poolsaare lääne- ja lõunaosas. Mere rannikul tõuseb asustuse tihedus 200—250 elanikuni 1 km^2-l. Mägirajoonid on asustatud hõredalt, olles paiguti hoopis asustamata. Ülekaalus on maarahvastik. Linnu esineb rohkem maa põhjaosas, kus on palju tehaseid ja vabrikuid. Korea linnades võib suuri maju näha vaid peatänavate ääres. Äärelinnades kohtame väikesi savimaju, mis asuvad tihedasti üksteise lähedale surutult. Pärast sõda taastatavates Korea Rahvademokraatliku Vabariigi linnades ehitatakse moodsaid euroopalikke maju. Enamik talupoegi elab suurtes külades. Talupoja varbadest ehitatud ning saviga vooderdatud elu- ja majapidamishooned asuvad ühe katuse all, mis on kaetud kas õlgede või katusekividega. Põhja-Korea külades võib juba näha ka uusi puumaju.

Põhja-Koreas pole enam mõisnikke ega suurkapitaliste, siin

kuulub kõik rahvale: maapõuevarad, metsad ja veed, maa, tehased ja vabrikud.

Kui Koreas võimutsesid jaapanlased, olid korea talupojad peaaegu kõik kirjaoskamatud. Jaapani imperialistid keelasid koolides õpetamise korea keeles. Rahvavõimu ajal on kehtestatud üldine kohustuslik haridus emakeeles.

Lõuna-Koreas võimutsevad endiselt mõisnikud ja kapitalistid.

Majandus. Põhja- ja Lõuna-Korea majanduslik areng läheb erinevaid teid mööda. Korea Rahvademokraatliku Vabariigi valitsus maa põhjaosas, juhindudes sotsialistlikust plaanimajandusest, pühendab tööstuse, eriti *rasketööstuse* kui kogu maa majanduse aluse arendamisele suurt tähelepanu. Riigi poolt loodud masinalaenutus- ja hobulaenutuspunktid aitavad talupoegadel paremini harida maad, juurutada põllumajanduslikku tootmisse uusi agrotehnilisi võtteid, ehitada veehoidlaid ja niisutuskanaleid, üles harida uusi maid.

Vaatamata sõja ajal tekitatud suurtele purustustele suurendavad Põhja-Korea tehased ja vabrikud aasta-aastalt tööstustoodete väljalaset, ning korea talupojad, kelledest paljud on liitunud põllumajanduslikesse kooperatiividesse, toodavad suurel hulgal toiduaineid. Nõukogude Liit eraldas vennaliku abistamise korras Korea rahvavalitsusele 1 miljard rubla linnade ja tähtsamate tööstusettevõtete kiiremaks taastamiseks ja ülesehitamiseks. Ka Hiina osutab korea rahvale igakülgset abi.

Lõuna-Korea tööstus on ameerika suurte kapitalistlike monopolide kontrolli all, kes pole siin tööstuse arendamisest huvitatud — neil on kasulikum kaubelda Koreas Ameerika Ühendriikidest sisseveetud kaupadega. Põllumajanduse arengut takistab asjaolu, et talupoegadel, kes on koormatud kõrgete maksudega, ei jätku raha põllumajandusmasinate ja mineraalväetiste ostmiseks.

Korea peamised **tööstusharud** on *mäe-*, *metallurgia-*, *masinaehitus-* ja *keemiatööstus*, mis on koondunud enamikus maa põhjaossa, kus asuvad põhilised hüdroenergiavarud, mineraalsed ressursid ja metsavarud. Rida suuri metallurgia- ja keemiatehaseid ehitati juba jaapani imperialistide poolt eesmärgiga kasutada nende tehaste toodangut sõjas Hiina ja Nõukogude Liidu vastu. Masinaehitus on loodud rahvavalitsuse võimu ajal.

Lõuna-Koreas omavad suuremat tähtsust *tekstiili-* ja *toiduainete tööstus.*

Juba vanast ajast arenevad Koreas mitmesugused *käsitööharud,* mille hulgast paistab eriti silma pottsepatöö, kus oskused pärandatakse edasi põlvest põlve. Korea käsitöölised on tuntud kunstipäraste esemete ja puulõigete valmistamise poolest.

Korea **põllumajanduses** etendab peamist osa *põllundus*, kuna loomakasvatus on arenenud nõrgalt. Peamised põllukultuurid on riis, oder, soja ja tšumiis (hirss). Riisikülvid hõlmavad üle 1/4 haritavast pinnast ja annavad ligi 60% kogu põllunduslikust toodangust. Riis on tähtsaim toidukultuur. Riisi kasvata-

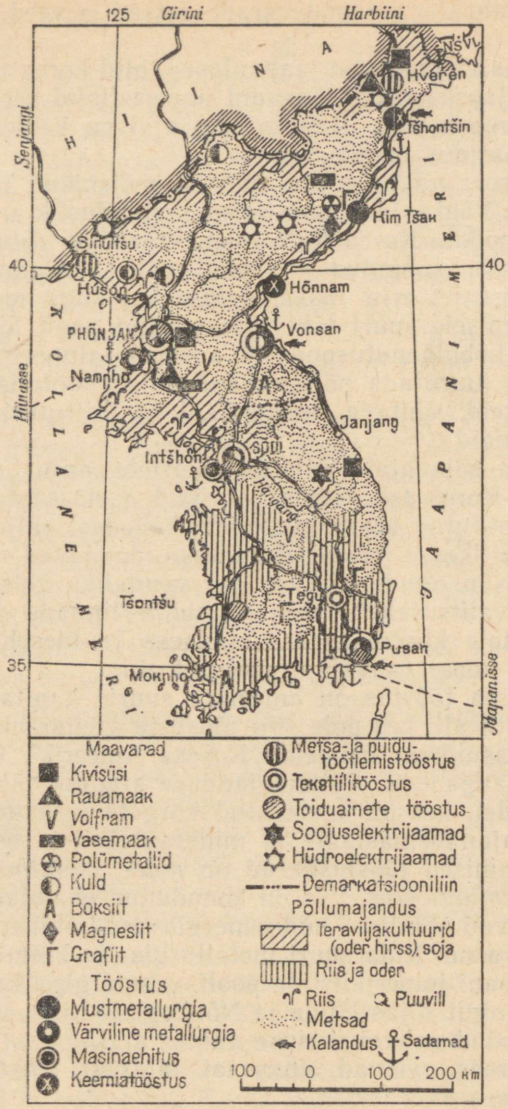

61. Korea tööstus ja põllumajandus.

takse kõikjal peale mägirajoonide. Kõige rohkem kasvatatakse riisi Lõuna-Korea niisutatavatel maadel. Riisiga esineb külvikorras enamasti oder. Hirss on levinud peamiselt maa põhjaosas. Tehnilistest kultuuridest on edelas tähtsal kohal p u u v i l l, põhjas s o j a u b a. Kõikjal kultiveeritakse ravimtaime ž e n - š e n, mis on ka üheks ekspordiartikliks. Seal, kus kasvab mooruspuu,

kasvatatakse siidiusse. Rannavetes püütakse kalu, krabisid ning kogutakse merikapsast.

Linnad. Phönjan (üle 500 000 elaniku) — Korea Rahvademokraatliku Vabariigi pealinn. Phönjan on üks vanemaid Korea linnu. Linna lähedal asuvad kivisöe ja rauamaagi leiukohad. Koos sadamalinna Namphoga ning ümberkaudsete linnadega moodustab Phönjan suurima must- ja värvilise metallurgia rajooni. Siin areneb masinaehitus. Pärast Korea vabastamist jaapani imperialistide ikke alt on Phönjanis asutatud riiklik ülikool ja rida teisi kõrgemaid õppeasutusi.

Söul (üle 1 milj. elaniku) — Korea suurim linn, vana pealinn. Söul on tekstiili- ja metallitöötlemise ning toiduainete tööstuse keskus, suur raudteede ja maanteede sõlm. Söul asub Lõuna-Korea territooriumil 40 km kaugusel Kollasest merest. Söuli sadamaks on Intšhon (Tšemulpo).

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Korea geograafilist asendit ja hinnake ta looduslikke tingimusi tööstuse ja põllumajanduse arendamise seisukohalt. 2. Mille poolest erineb Põhja-Korea majanduslik areng Lõuna-Korea majanduslikust arengust? 3. Märkige tingmärkide abil Korea kontuurkaardile tähtsamate maavarade peamised leiukohad. Kirjutage kaardile tähtsamate linnade nimed.

VIETNAM.

Pindala 330 000 km^2. 27,3 milj. elanikku.

Geograafiline asend. Vietnam (tõlkes «lõunamaa») asub Indo-Hiina poolsaarel. Vietnam piirneb põhjas Hiinaga, läänes Laose ja Kambodžaga, idas ja lõunas külgneb aga Lõuna-Hiina merega, mis põhjaosas moodustab avara Tonkingi lahe. Merel on Vietnami välisseostes suur tähtsus.

Enne Teise maailmasõja lõppu kuulus Vietnami territoorium koos Laose ja Kambodžaga Prantsusmaa kolooniana Prantsuse Indo-Hiina koosseisu. Vietnami rahvas pidas kestvat võitlust rahvusliku sõltumatuse eest. Rahvademokraatliku revolutsiooni võidu tulemusel kukutas vietnami rahvas 1945. a. imperialistide võimu ning kuulutas välja sõltumatu Vietnami Demokraatliku Vabariigi. Imperialistide katsed taastada koloniaalrežiim sõjalise jõu abil ei andnud tulemusi. Vietnami rahva ennastsalgav võitlus oma kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest lõppes võidukalt. 1954. a. sõlmiti leping sõjategevuse lõpetamise kohta. Leping sõjategevuse lõpetamise kohta näeb ette kuni poliitiliste küsimuste reguleerimiseni ajutise demarkatsiooniliini kindlaksmääramise, mis kulgeb veidi lõuna pool 17° põhjalaiuse paralleeli. Sellest paralleelist põhja pool kuulub võim demokraatlikule valitsusele, lõuna pool mõisnikele ja kapitalistidele, keda toetavad välismaised imperialistid. Demarkatsiooniliin pole poliitiliseks piiriks ja ta likvideeri-

takse pärast üldiste valimiste läbiviimist Vietnamis, mille alusel peab teostatama maa rahvuslik ühendamine. Vietnami rahvas võitleb maa ühendamise eest ühtseks, rahuarmastavaks demokraatlikuks riigiks.

Looduslikud tingimused. Vietnami territoorium ulatub põhja-pöörijoonest 1600 km võrra lõuna poole. Suure osa maast katavad mäed, millega külgnevad väikesed, kuid majanduslikult tähtsad rannikutasandikud ja alluviaalsed jõeorud. Vietnami kliima ja taimkatte määrab tema asend troopiliste mussoontuulte vööndis, mis suveperioodil puhuvad India ookeanilt ja Lõuna-Hiina merelt, talvel aga loodest.

Põhjas asub mägedest ja küngastest ümbritsetud viljakas madalik. Madalikku veestab veerohke Punane jõgi (Songkoi), mille kaudu saavad suured laevad sõita kuni Vietnami pealinna Hanoini. Viljakad alluviaalmullad koos *sooja* ja *niiske* kliimaga loovad põllunduseks soodsad tingimused. Mägedes leidub maavarade — kivisöe ja värviliste metallide — leiukohti (vt. kaarti). Maavarade kaevandamine Põhja-Vietnamis etendab tähtsat osa maa majanduses.

Vietnami kitsa keskosa moodustab Annami mäeahelik, mis kulgeb piki Lõuna-Hiina mere rannikut. Üksikud tipud tõusevad siin üle 3000 m. Idanõlvad laskuvad järsult rannikule, läänenõlvad aga laugelt Mekongi jõe oru suunas. Mägede nõlvadel, mis saavad rikkalikult sademeid, kasvavad igihaljad troopilised metsad. Metsad katavad üle $^1/_3$ Vietnami territooriumist; neis on palju väärtuslikke puuliike — tiikpuu, raudpuu, roosipuu, punane puu ja kampripuu. Soised madalikud on kaetud bambusevõsaga. Metsades elutsevad tiigrid, pantrid ja ninasarvikud. Palju on ahve ja papagoisid. Mägedes elab metsikuid pühvleid. Mägijõed on hüdroenergiarikkad, kuid neid kasutatakse veel vähe.

Lõuna-Vietnam kujutab endast madalikku, mida veestab Indo-Hiina suurima jõe — Mekongi (pikkus 4500 km) alamjooks. Siin on aasta ringi palavad ilmad; Saigonis on aasta keskmine temperatuur +27°. Suvel on sagedased tugevad mussoonvihmad. Vahel saadavad mussoone purustava jõuga orkaanid (taifuunid). Mereäärsed soostunud alad on lõunas kaetud bambusetihnikutega. Bambust kasutatakse laialt maa majanduses: see läheb elamute ehitamiseks, veevärgitorude ja mööbli valmistamiseks. Lõuna-Vietnami mullastik ja kliima on soodsad riisi ja kautšuki kasvatamiseks. Lõunas saadakse kaks ja isegi kolm saaki aastas. Vees peegelduv «põldude rohelus; sinine taevas, ääretud mereavarused; kõrged mäed, laiad jõed ning päikese all valmiv riis . . .» — nii ülistab üks Vietnami poeet oma maa loodust.

Rahvastik. Vietnami rahvastiku enamuse moodustavad *vietnamlased* — maa põlisrahvas. Nad asustavad peamiselt Põhja- ja Lõuna-Vietnami madalike alasid. Mägedes elavad taid, moid ja teised rahvad. Tihedasti on asustatud Mekongi delta, kus 1 km² kohta tuleb üle 500 elaniku. Mägirajoonid on asustatud hõredalt.

Vietnami rahvas lõi juba palju sajandeid tagasi kõrge kultuuri. Tema andekusest ja töökusest kõnelevad meie päevini säilinud arhitektuurilised mälestusmärgid ja hüdrotehnilised ehitused. Umbes 85% rahvastikust elab maal ja tegeleb põllumajandusega. Vietnami Demokraatliku Vabariigi valitsus astub samme rahvusliku majanduse, töötajate materiaalse heaolu ja kultuuritaseme tõstmiseks.

Põllumajandus. Vietnam on *põllundusmaa.* Enne demokraatliku korra kehtestamist kuulus suur osa haritavast maast kohalikele mõisnikele ja prantsuse kolonisaatoritele, samal ajal kui üle poole talupojaperekondadest ei omanud üldse maad või omasid seda väga vähe (alla $^1/_2$ ha). Väikestelt maalappidelt kogutud saagist ei piisanud isegi poolnäljas äraelamiseks. Oma tillukesi põlde haris vietnami talupoeg primitiivsel viisil. Kui talupojal oli pühvel, siis kündis ta maa sahaga üles, sagedamini tehti seda aga kõpla abil.

Vietnami Demokraatliku Vabariigi valitsus viib vabastatud territooriumil läbi agraarreformi: mõisnikelt võetud maa antakse talupoegade omandiks.

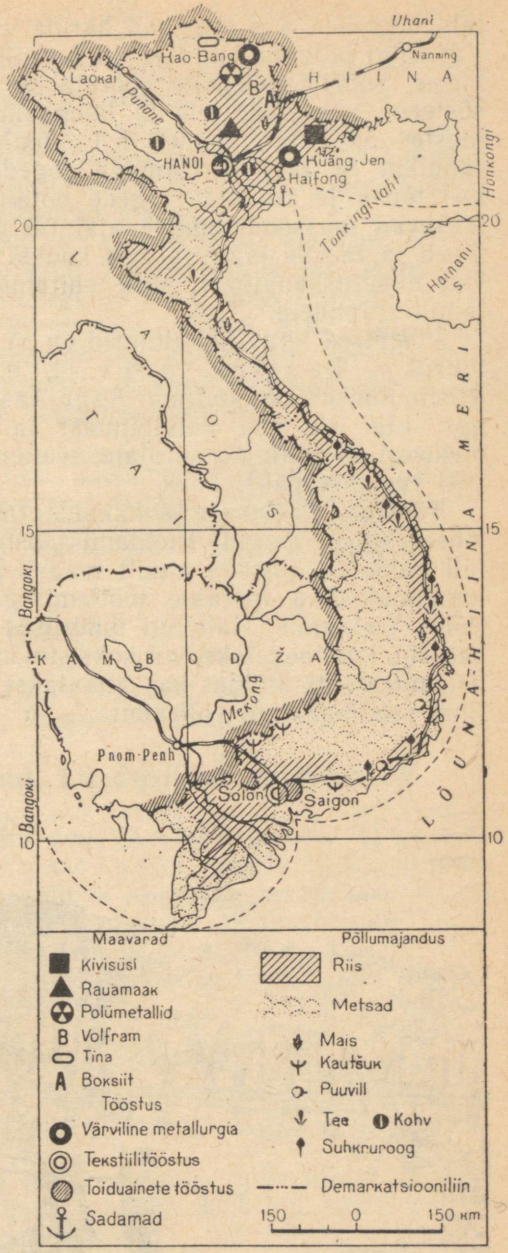

62. Vietnami põllumajandus ja tööstus.

Põllumajandusliku inventari ja mineraalväetiste ostmiseks antakse talupoegadele rahalist laenu. Suurt abi antakse neile

talupoegadele, kes soovivad harida maad kooperatiivsetel alustel. Vabariigi põllumajanduses on eeskujulikke riiklikke majandeid ja farme. Suurt tähelepanu pööratakse riigile kuuluva irrigatsioonisüsteemi parandamisele ja laiendamisele, millel Vietnami tingimustes on suur tähtsus. Pikk muldtammide ahelik piki mere rannikut ja arvukad tammid jõgede kallastel kaitsevad põlde meretõusu ja tujukate jõgede ootamatute üleujutuste eest, mis tõusevad mussoonvihmade ajal üle kallaste. Aga kui vihmaaeg lõpeb ja taevas jääb paariks kuuks pilvituks, lastakse põldudele vett niisutuskanalitest, mille ehitamisel vietnami rahvas on töötanud sajandeid.

Peamised teraviljakultuurid on r i i s ja m a i s; tehnilised kultuurid — k a u t š u k, p u u v i l l, s u h k r u r o o g, tee ja kohv. Riisitootmiselt on Vietnam Kagu-Aasia maade seas esimeste hulgas. Ligi $^3/_4$ riisi külvipinnast ja saagist langeb Punase ja Mekongi jõe alamjooksu alale; see on maa peamine viljaait. Palju riisi veetakse välismaale.

Tööstus. Prantsuse kolonisaatorid takistasid igati Vietnami tööstuslikku arengut. Vietnami tööstus, mis oli välismaise kapitali valduses, piirdus ainult maavarade kaevandamisega ja põllumajandusliku tooraine töötlemisega. *Mäetööstus* on arenenud Põhja-Vietnamis. Haifongi ümbruses asub maa peamine kivisöebassein, kus toodetakse nii koksistuvat sütt kui ka kõrgekvaliteedilist antratsiiti. Põhjas kaevandatakse ka teisi maavarasid: tsinki, tina, rauamaaki ja volframit.

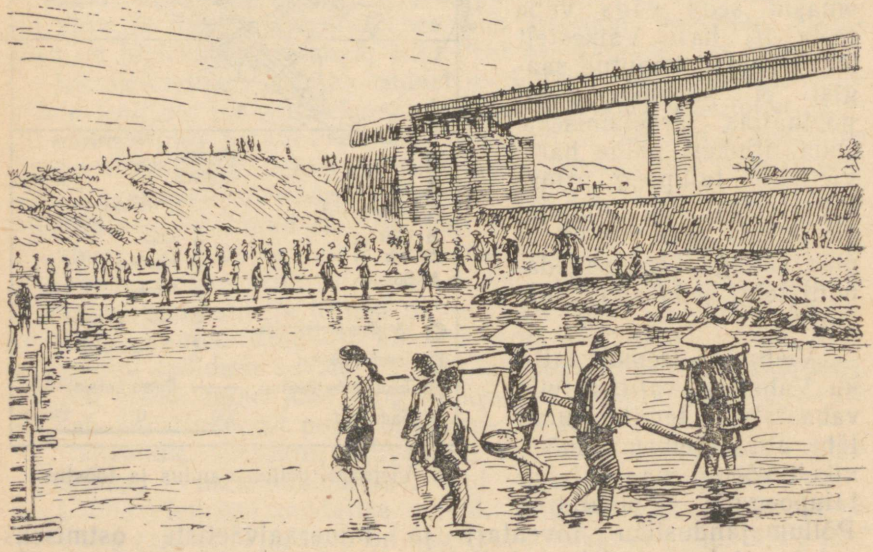

63. Niisutuskanali rajamine Vietnamis.

Töötleva tööstuse harudest on tähtsamad *tekstiili-* ja *toiduainete tööstus* (riisipuhastus- ja suhkrutööstus). Vabastatud territooriumil on suured ettevõtted riigi käes. Käesoleval ajal pühendab Vietnami Demokraatliku Vabariigi valitsus suurt tähelepanu sõjas purustatud maa majanduse plaanikindlale taastamisele. Vietnami Demokraatliku Vabariigi majanduse taastamisel ja arendamisel osutavad vennalikku abi NSV Liit, Hiina Rahvavabariik ja teised rahvademokraatia maad.

Linnad. H a n o i (umb. 300 000 elanikku) — Vietnami Demokraatliku Vabariigi pealinn, asub Punase jõe ääres. Hanoi on raudteede abil ühendatud Hiinaga ja maa kahe suurema sadamaga — Haifongiga (Tonkingi lahe ääres) ning Saigoniga (lõunaosas). Hanois on puuvillatööstus, siiditööstus, mööblivabrikud, tsemenditehased ja laevaehitustehased. Hanoi on üks vanematest Indo-Hiina poolsaare kultuurikeskustest.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Vietnami looduslikke tingimusi põllumajanduse ja tööstuse arendamise seisukohalt. 2. Mispärast on niisutusseadeldised Vietnamis suure tähtsusega? 3. Märkige tingmärkide abil kontuurkaardile kivisõe ja teiste maavarade peamised leiukohad. 4. Jutustage Vietnami põllumajandusest. Märkige kontuurkaardile riisikasvatuse piirkonnad.

INDIA.

Pindala 3,3 milj. km². 398 milj. elanikku.
V a b a r i i k. Pealinn — D e l h i.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. India asub Aasia lõunaosas H i m a a l a j a mäeaheliku ja I n d i a ookeani vahel. India hõlmab H i n d u s t a n i poolsaare ja sellega külgneva mandriosa. Kolmnurka meenutavat Hindustani poolsaart uhub lõunas India ookean, läänes A r a a b i a meri ja idas B e n g a a l i laht. India ookean ja ta mered etendavad India välisseostes tähtsat osa.

India naabriteks põhjas on Hiina ja Nepal, loodes Pakistan, kirdes Pakistan ja Birma. Hindustani poolsaare lõunatipu lähedal asub Briti dominioon Tseilon. Äärmises põhjaosas eraldab Indiat Nõukogude Liidust kitsas kõrgete mägedega Afganistani territooriumi osa.

India on suur riik. Tema territooriumile, mille ulatus põhjast lõunasse on 3200 km ja idast läände ligi 3000 km, saaks paigutada enamiku Lääne-Euroopa riikidest.

India oli kaua aega Inglismaa kolooniaks; tema rahvad võitlesid juba ammu oma maa vabaduse ja sõltumatuse eest. 1947. a. jagati India territoorium kaheks dominiooniks — India ja Pakistan. India koosseisu läksid need rajoonid, kus valitsevaks usun-

diks oli hinduism, Pakistani koosseisu aga rajoonid, kus elanikkonna enamus oli muhamedi usku (islam). 1950. a. kuulutas India end vabariigiks ja asus iseseisva arengu teele. India astus sõbralikesse suhetesse NSV Liidu, Hiina ja teiste riikidega. India ja Venemaa vahel tekkisid sõbralikud sidemed juba ammu. Ligi viis sajandit tagasi, veel enne esimeste Euroopa laevade jõudmist Hindustani poolsaare rannikule, külastas vene reisija Afanassi Nikitin Indiat, kus ta elas mitu aastat, tutvudes suure india rahva elu ja olustikuga.

Looduslikud tingimused. India asub *troopilise* ja *subtroopilise mussoonkliima* vööndis. Indias pole kusagil talve, välja arvatud kõrgmägede alad. Indias on talveperioodil sama soe kui meil suvel. Suvekuude keskmine temperatuur on +26—32°, talvekuudel +16—25°. India ookeani pinnalt toimub intensiivne auramine. Veeaur tuuakse atmosfääriliste sademetena edelast kirdesse puhuva suvise mussooni poolt India territooriumile. India tohutu suurel territooriumil eristatakse kolme põhilist füüsilis-geograafilist rajooni: põhjamäestike (Himaalaja) vöönd, Induse-Gangese madalik ja Hindustani poolsaar.

H i m a a l a j a võimsad mäeahelikud eraldavad Indiat Sise-Aasiast; nad külgnevad loodest kagusse piki India piiri Hiina ja Nepaliga. Need on noored alpitüüpi kurdmäed. 7000—8000 m kõrgused mäeharjad on kaetud lume ja liustikega. Hiiglasuur Himaalaja barjäär kaitseb Indiat külmade põhjatuulte eest, lõunanõlvad aga peavad kinni suvise mussooni poolt India ookeanilt toodud sademed. Himaalaja idaosa lõunanõlvad on üheks maailma sademeterikkamaks alaks. Siin on kohti, kus aasta jooksul tuleb 10—12 m sademeid, s. o. niisama palju, kui sajab NSV Liidu Euroopa-osa keskrajoonides 20—25 aasta jooksul.

Himaalaja jalamil kasvavad raskesti läbitavad igihaljad soostunud metsad — *džunglid,* kus elutsevad elevandid, ninasarvikud, tiigrid ja ahvid, samuti mitmesugused mürgised maod. Mägede nõlvadel kasvavad kuni 2000 m kõrguseni palmidest, puutaolistest sõnajalgadest ja paljudest teistest liaanidega põimitud troopilistest puudest koosnevad metsad; nendele järgnevad igihaljad tamme- ja magnooliametsad, veelgi kõrgemal — pika ja peenikese bambuse tihnikud. 3000—4000 m kõrgusel ilmuvad okaspuumetsad, mis koosnevad peamiselt nulust. Neile järgnevad mägiaasad ja edasi igilume vöönd.

Himaalaja eelmäed paistavad silma sademeterohkuse ja viljakate punamuldade poolest. Siin on head tingimused teepõõsa ja teiste hinnaliste subtroopiliste ning troopiliste kultuuride kasvatamiseks.

I n d u s e - G a n g e s e . m a d a l i k asub Himaalajast lõunas. Ta tekkis kunagise väina asemele, mis ühendas Bengaali lahte Araabia merega. Madalikku veestavad suured jõed I n d u s (3180 km), G a n g e s (2700 km) ja B r a h m a p u t r a (2960 km). Ganges ja Brahmaputra algavad Himaalajast ja suubuvad Ben-

gaali lahte, moodustades ühise delta. Gangesest ja tema lisajõgedest algavad niisutuskanalid. Mõned neist on ehitatud juba kauges minevikus. Ganges ja tema suured lisajõed on laevatatavad.

Induse-Gangese madalikku katavad viljakad alluviaalmullad. Gangese ja Brahmaputra jõgikond saab palju sademeid, mida toob suvine mussoon, kuid nagu enamikus India rajoonides, on ka siin vajalik põldude ja aedade kunstlik niisutamine. Sageli mussoonvihmad kas hilinevad või lõpevad varem, kui seda on vaja kasvavate kultuuride jaoks, ja külvid kannatavad siis tugevasti põua all. Selleks, et saada kaks saaki aastas, tuleb ka kuival talveperioodil läbi viia kunstlik niisutamine. Gangese ja Brahmaputra orgude mullastikulis-klimaatilised tingimused on eriti sobivad riisi ja suhkruroo kasvatamiseks. Induse-Gangese madaliku kuivemas loodeosas on looduslikud tingimused sobivad nisu ning idas, Gangese deltas, džuudi kasvatamiseks.

Maa äärmises lääneosas, Pakistani piiril, asub T a r r i k õ r b. Selles kõrbes on kohti, kus mitme aasta jooksul ei tule tilkagi vihma.

H i n d u s t a n i p o o l s a a r e võtab enda alla vana D e k k a n i k i l t m a a, mis koosneb peamiselt kristalsetest kivimitest. Dekkani kiltmaa keskmine kõrgus on 600—800 m. Kiltmaa servadel kerkivad mäed: läänes Lääne-Gatid ja idas Ida-Gatid. Mäed peavad kinni osa sademeid, mida toob suvine mussoon India ookeanilt, ja seetõttu on Dekkani kiltmaa kliima märgatavalt kuivem. Mullastikus on ülekaalus p u n a m u l l a d; läänes esineb mustmullalaadseid muldi, mis on tekkinud kunagi maapõuest lõhede kaudu välja voolanud basaltidele. Neilt muldadelt saadakse suuri puuvillasaake. Vastandina mägedest ümbritsetud kuivale Dekkani kiltmaale saab Hindustani poolsaare rannik rohkesti sademeid. Siin on sobivad looduslikud tingimused kautšuki, riisi, tee ja tubaka kasvatamiseks.

Maavarad. Hüdroenergia. Metsad. Indias leidub suurtes kogustes mitmesuguseid maavarasid. S õ e v a r u d ulatuvad 65 miljardi tonnini. Leidub naftat. R a u a m a a g i v a r u s i d hinnatakse 25 miljardi tonnini. M a n g a a n i v a r u d e l t on India NSV Liidu järel maailmas teisel kohal. Enamik maapõuevarade leiukohti asub Hindustani poolsaarel (vt. kaarti): kirdes ja kagus leidub sütt, raua- ja mangaanimaaki ning kromiiti; keskosas asuvad ülemaailmse tähtsusega mangaanivarud, leidub veel boksiiti ja sütt; edelas leidub rauamaaki, kromiiti, kulda ja grafiiti. Suurte kivisöevarude (sealhulgas koksistuva), kvaliteetse rauamaagi ja mangaanimaagi olemasolu soodustab igati metallurgiatööstuse arengut.

Himaalaja mägedest voolavad j õ e d ning samuti Dekkani jõed on hüdroenergiarikkad. India hüdroenergiavarusid hinnatakse ligikaudu 40 milj. kW-ni.

M e t s a d hõlmavad üle 15% India pindalast. Paljude väärtuslikku puitu andvate puuliikide kõrval kasvab India metsades

veel sandlipuu, mille puit on kergesti töödeldav ja hästi lõhnav. Sandlipuust valmistatud mööbel levitab toas peent, meeldivat lõhna.

Maavarad, hüdroenergia-allikad ja metsarikkused olid kaua aega välismaiste kapitalistide rikastumise allikaks. Alles nüüd on hakatud neid kasutama India enese huvides.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Kirjutage India kontuurkaardile teda ümbritsevate merede ja naabermaade nimed. 2. Andke India kliima üldine iseloomustus. Tähistage kontuurkaardil suviste mussoonide suund noolekestega. 3. Võrrelge Induse-Gangese madaliku, Himaalaja mägiala ja Dekkani poolsaare looduslikke tingimusi ning hinnake neid põllumajanduse arendamise seisukohalt. 4. Märkige tingmärkide abil India kontuurkaardile tähtsamate maavarade peamised leiukohad.

2. Rahvastik. Põllumajandus.

Rahvastik. Rahvastiku arvult on India Hiina järel maailmas teisel kohal. India rahvastik koosneb paljudest eri keelt kõnelevaist rahvastest. Levinenumateks keelteks on hindi ja bengaali keeled. Hindustani poolsaare lõunaosas elavad rahvad on tumedama nahavärvusega ja kõnelevad draviidi keeli. India riigikeeleks on hindi keel. Ajutiselt kehtib riigikeelena veel ka inglise keel.

Keskmine rahvastiku tihedus Indias on 120 elanikku 1 km^2-l. Kõige tihedamalt on asustatud Gangese org ja Hindustani poolsaare rannikualad. Gangese orus tuleb 1 km^2 kohta 200 elanikku, oru kaguosas (Bengaalias) aga isegi üle 300 elaniku. Dekkani kiltmaa siseosad on asustatud hõredamalt, peaaegu asustamata on Tarri kõrb ja Himaalaja kõrgemad alad (vt. kaarti).

Kultuurilised ja olustikulised iseärasused. Üle 80% India rahvastikust elab maal ja tegeleb põllumajandusega. Linnarahvastiku hulgas on rohkesti käsitöölisi. Seoses tööstuse arenemisega kasvab vabrikutööliste arv. India külad on rahvarikkad. Külamajad on sademeterikkamais rajoonides ehitatud bambusest ja pilliroost, kuivemates savist ja õlgedest.

India on vana kultuurimaa. India rahvastik tegeles juba ammu enne meie ajaarvamise algust põllunduse ja mitmesuguse käsitööga. Paljusid India käsitöö tooteid (riidekangaid, relvi, ehteasju) ja põllundussaadusi (vürtse) veeti välismaale. Vanadel hindudel oli oma kiri. India rahva hulgast pärineb suur kirjanik ja luuletaja Rabindranath Tagore. Juba mitu sajandit tagasi ehitati suurepäraseid losse ja templeid. Tadž-Mahali hauatempel Agra linnas on maailmakuulus kui «India pärl». Mausoleum on ehitatud valgest marmorist ning kaunistatud jaspise, agaadi, karneoli ja teistest hinnalistest mineraalidest peenes lõiketehnikas valmistatud inkrustatsioonidega.

Inglise kolonisaatorite võimutsemine Indias pidurdas maa majanduse ja kultuuri arengut ning viis elanikkonna vaesumiseni. Koloniaalse India töötavad massid nälgisid pidevalt. Palju indialasi suri epideemiasse ja nälga, mis järgnes põua-aastatel esine-

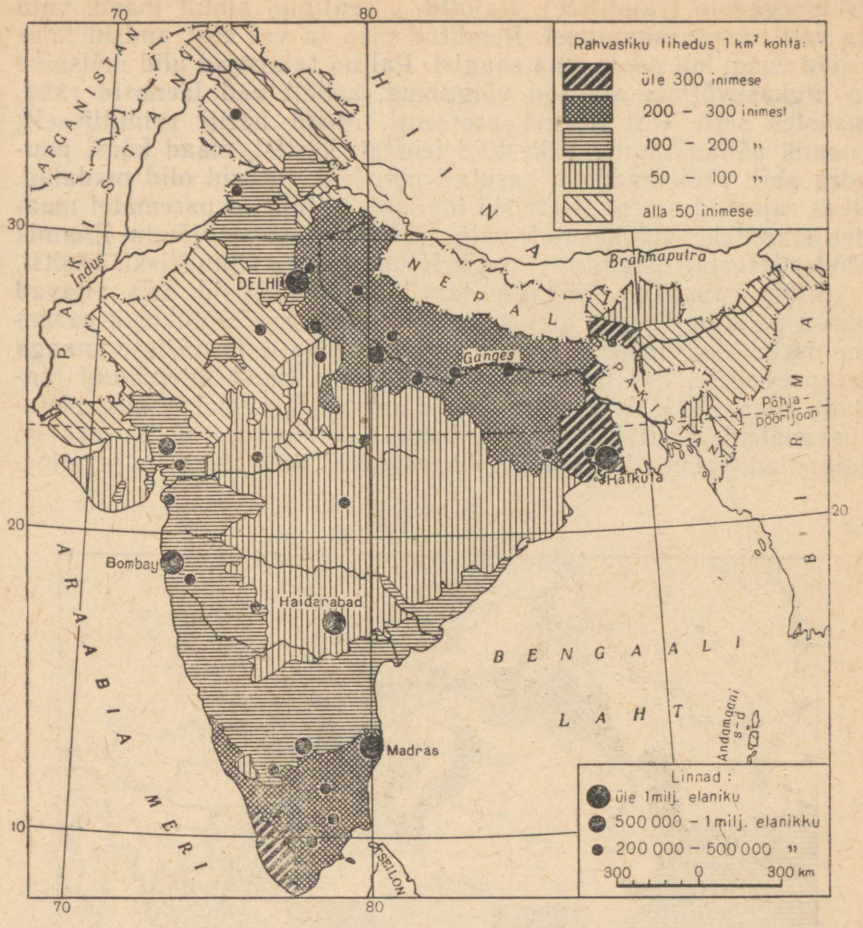

64. India rahvastiku tihedus.

vatele ikaldustele. Rahvastik jagunes kõrgematesse ja madalamatesse kastidesse. «Paariad», kes moodustasid kõige madalama kasti, töötasid mustematel töödel. India vabariigi valitsuse seadusega on kastisüsteem kaotatud.

Koloniaalne rõhumine takistas kirjaoskuse levimist; tähelepandav osa linna- ja enamik maaelanikkonnast olid kirjaoskamatud. Nüüd avatakse uusi koole, ehitatakse haiglaid ning võetakse tarvitusele abinõusid, mis parandavad elamistingimusi ja tõstavad rahva kultuuritaset.

Põllundus. India on vana põllundusmaa. Pärast India anastamist Inglismaa poolt toetasid inglise kolonisaatorid kohalikke mõisnikke-feodaale, kelle kätte jäi suur osa maast, olgugi et seda loeti riigile kuuluvaks. India mõisnikud (semindarid) rentisid maa

talupoegadele (rajotitele). Rajotid ei rentinud ainult maad, vaid ka vett niisutuskanalitest. Renditud maa ja vee eest andsid talupojad enam kui poole oma saagist. Paljud talupojad olid mõisnike ja liigkasuvõtjate alalised võlgnikud, kellelt nad laenasid raha, makstes selle eest kõrget protsenti. Maad hariti primitiivselt; enamik põllumajanduslikke töid teostati käsitsi, maad künti puuadra abil; veoloomadena kasutati pühvleid. Saagid olid madalad. Reas rajoonides organiseerisid inglise kapitalistid parematel maadel istandikke, kus kasutati palgatööliste odavat tööjõudu. Enamik töödest teostati istandikes, nagu talupoegade majandeiski, käsitsi.

India vabariigis võetakse tarvitusele abinõusid, mis aitavad kaasa põllumajanduse arenemisele ja talupoegade olukorra parandamisele. Osa mõisnike maid antakse maata ja vähese maaga talupoegadele, kes tasuvad selle eest riigi poolt ettenähtud hindade kohaselt. Külvipindade laiendamiseks kaevatakse uusi niisutuskanaleid, haritakse üles uudismaid. Saagikuse tõstmiseks on talupojad hakanud kasutama kaasaegseid põllutööriistu ja mine-

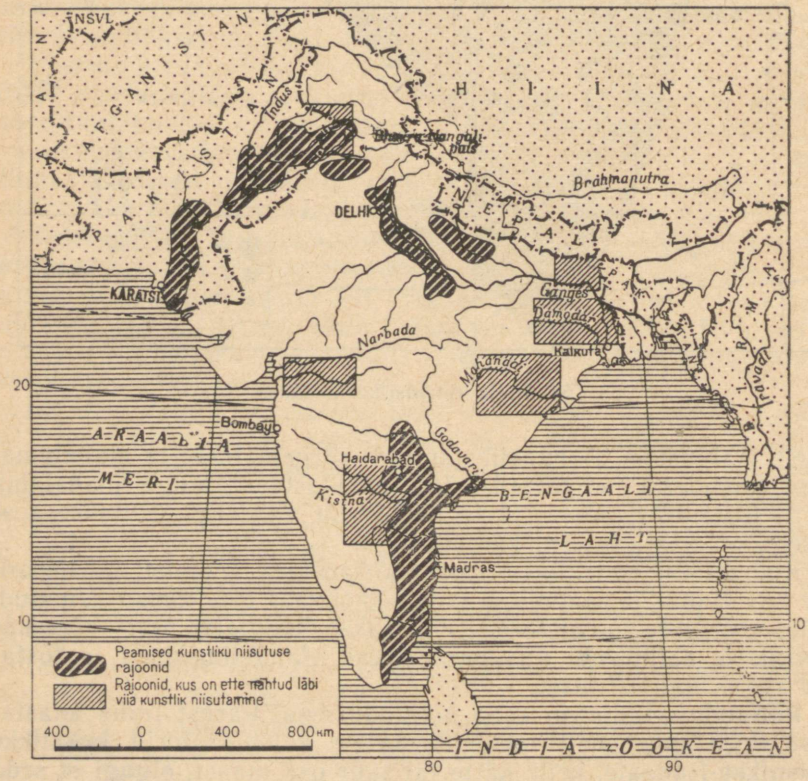

65. Niisutatavad maad Indias ja Pakistanis.

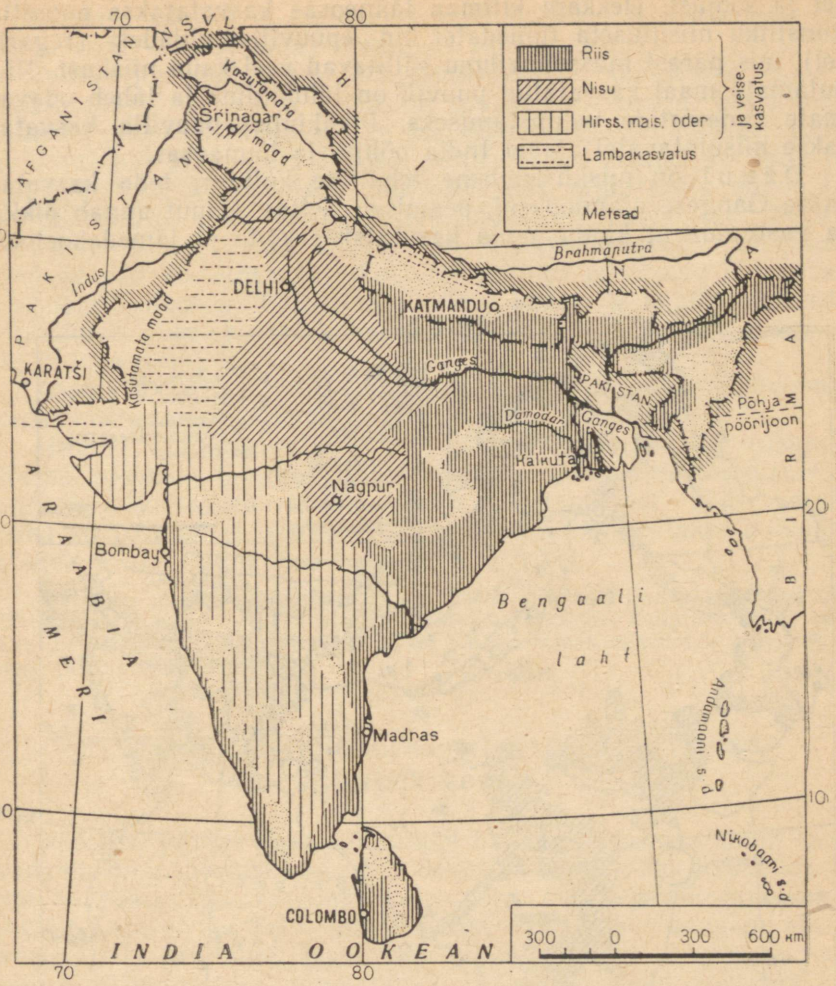

66. Teraviljakülvid ja loomakasvatus Indias, Nepalis ja Tseilonil.

raalväetisi. Kõik see aitab kaasa toiduainete ja tööstustooraine hulga suurenemisele.

Riis on India kõige levinum põllukultuur. Riisipõldude all on üle 1/4 külvipinnast. Peamised riisikasvatuse rajoonid asuvad Gangese orus ja Hindustani poolsaare rannikul. Nisu kasvatatakse peamiselt põhjas. Dekkani siserajoonides on ülekaalus india hirsi sordid (džovar, badžra), mais ja oder; külvatakse ka nisu. Hirss on neis rajoonides elanikkonna peamiseks toidukultuuriks.

Tähtsaim tehniline kultuur on puuvill. Puuvillasaagilt on India maailmas esimeste hulgas. Puuvill nõuab palju päikesepais-

tet ja soojust. Dekkani kiltmaa lääneosas kasvatatakse puuvilla kunstliku niisutuseta tumedatel, nn. «puuvillamuldadel» (regaritel), mis pärast mussoonvihmu säilitavad veel kaua niiskust. Niisutamata maal kasvatatud puuvill on lühikiuline ja läheb odavamate riidesortide valmistamiseks. Pikakiulist puuvilla kasvatatakse niisutatavatel aladel India põhja- ja lõunaosas.

Džuut on niiskuslembene tehniline kultuur; teda kasvatatakse Gangese alamjooksul, peamiselt deltas. Džuut annab pikka ja vastupidavat kiudu, mida kasutatakse köite ja jämedakoeliste

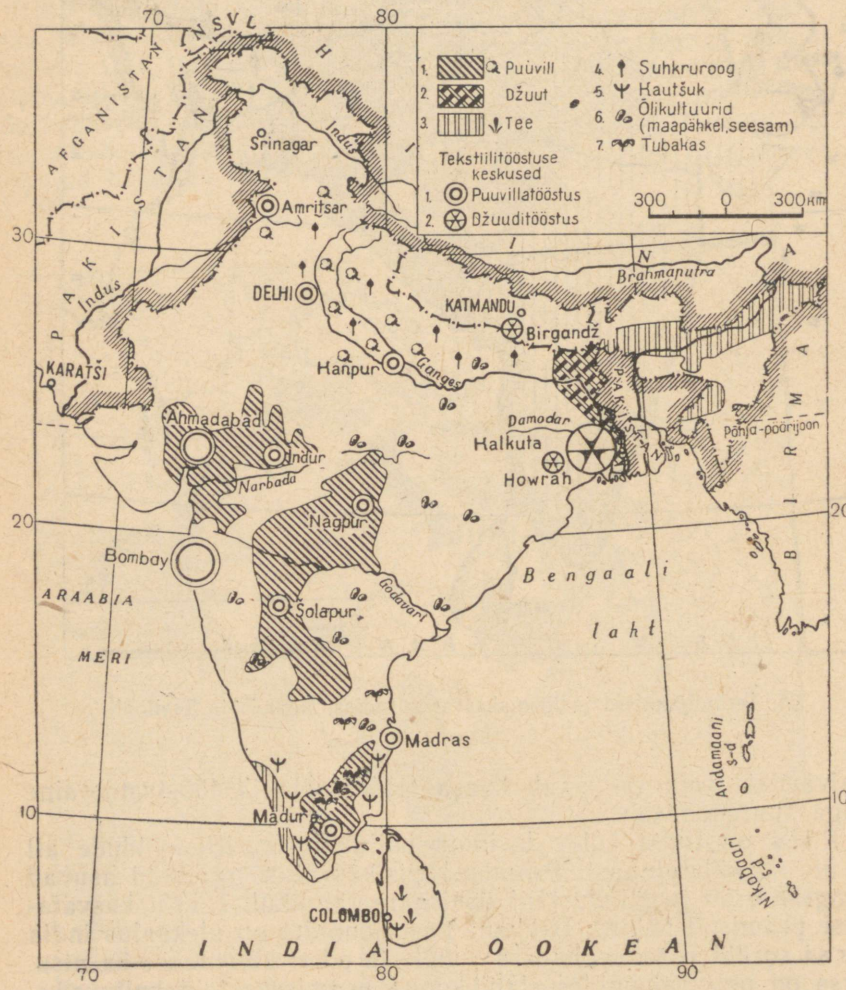

67. Tehniliste kultuuride ja kergetööstusharude paiknemine Indias, Nepalis ja Tseilonil.

riidesortide (purje- ja kotiriie) valmistamiseks. Džuudisaagilt on India (koos Pakistaniga) maailmas esimesel kohal.

Indias kasvatatavatest õlikultuuridest on tähtsamad maapähkel ja seesam. India on suurim tee tootja. India teed juuakse paljudes maades. Tee on niiskuslembene kultuur. Teda kasvatatakse Himaalaja idaosa eelmäestikes, samuti ka Ida- ja Lääne-Gattide merepoolsetel nõlvadel, kus sajab palju vihma ja temperatuurid pole eriti kõrged. Suhkrut toodetakse Indias suhkruroost, mida külvatakse Induse-Gangese madalikul. Siin asuvad ka suhkruvabrikud. Hindustani poolsaare lõunaosas on suure tähtsusega tubaka-, kohvi-, kakao- ja kautšukitaimede istandused ning ekspordiks minevate vürtside — kaneeli, nelgi ja pipra kasvatamine.

Loomakasvatus. Indias on palju veiseid (peamiselt pühvleid), keda kasutatakse põllumajanduses veoloomadena.

Hindud on taimetoitlased, nad ei söö liha. Hinduism (usund) keelab loomade tapmise. Indias parandatakse veisetõugusid ja organiseeritakse musterpiimafarme. Metsatöödel võib sageli näha kodustatud elevante. Villa saamiseks kasvatatakse kuivadel aladel ja mägirajoonides lambaid ning kitsi.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige tingmärkide abil India kontuurkaardile tähtsamate teravilja- ja tehniliste kultuuride kasvatusalad. Selgitage nende levikut. 2. Iseloomustage abinõusid, mis on võetud Indias tarvitusele põllumajanduse taseme tõstmiseks.

3. Tööstus. Rajoonilised erinevused ja linnad. Riiklik kord.

Tööstus. Pärast India allutamist hakkas Inglismaa sinna sisse vedama oma tööstuskaupu. See õõnestas India vanu käsitööharusid ja peatas pikaks ajaks rahvusliku suurtööstuse arenemise. Ainult Esimese ja Teise maailmasõja aastail, kui kaupade sissevedu oli raskendatud, tegi India silmapaistvaid edusamme peamiselt kergetööstuse arendamisel. Indias on palju vabrikuid ja tehaseid, kus töödeldakse puuvilla, džuuti, suhkruroogu ja mitmesuguseid teisi põllumajandussaadusi. Peamised rasketööstusharud — metallurgia, masinaehitus ja keemiatööstus — on nõrgalt arenenud. Nii inglise kui ka kohalikud kapitalistid pidasid kasulikuks mahutada kapitali kergetööstusse. Sealt, kasutades kohalikku toorainet ja tööliste odavat tööjõudu, saadi lühikese ajaga suuri kasumeid. Hästiarenenud rasketööstus muudab maa teistest maadest majanduslikult vähem sõltuvaks. Seepärast inglise kapitalistid ei tahtnudki, et Indias ehitataks metallurgia- ja masinaehitustehaseid. Osa vabrikuid ja tehaseid kuulub India riigile, osa — kohalikele ja välismaa kapitalistidele.

Käesoleval ajal pööratakse Indias suurt tähelepanu *rasketööstuse* arendamisele. Ehitatakse *metallurgia-, masinaehitus-* ja

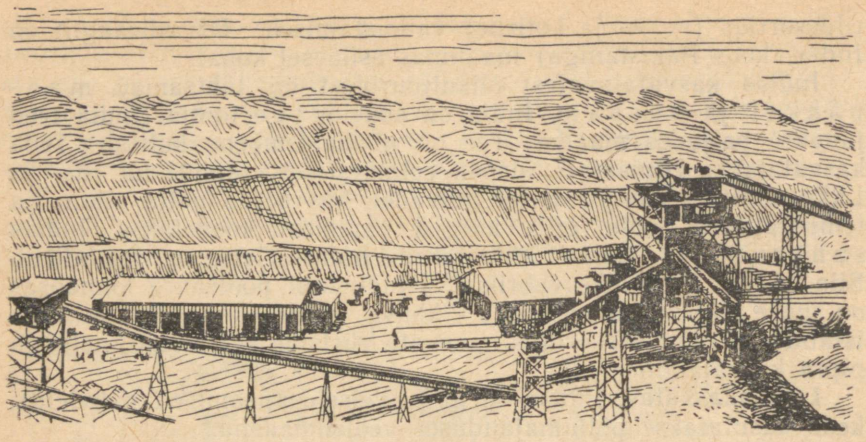

68. Bhakra-Nangali paisu ehitamine.

keemiatehaseid. India ja Nõukogude Liidu vahel on sõlmitud leping, mille kohaselt Nõukogude Liit ehitab Dekkani idaosas (Bhilais) suure metallurgiatehase. Indias käib suur *hüdrotehniline* ehitustöö. Ehitatakse suuri tamme, mis hakkavad reguleerima jõgede äravoolu; kanalite kaudu juhitakse vesi põldudele külvide niisutamiseks. Hüdroelektrijaamad hakkavad varustama uusi vabrikuid ja tehaseid odava elektrienergiaga. Rida hüdrotehnilisi ehitusi on juba antud ekspluatatsiooni. Kõige suurem paisutamm ja hüdroelektrijaam (Bhakra-Nangal) ehitatakse Induse lisajõele Satledžile.

Mäetööstuses on silmapaistval kohal kivisöe kaevandamine. Kaevandatakse rauа- ja mangaanimaaki, naftat, kulda, soola ja vilku. Mangaanimaagi tootmise poolest on India välisriikide seas esikohal. Mangaani veetakse välja Ameerika Ühendriikidesse ja Inglismaale. Peamine mäetööstuse rajoon asub Dekkani kirdeosas. Siin asub ka India suurim metallurgiatööstuse keskus Džamšedpur. Kalkutas, Bombays (l.: bombei), Bangalore'is (l.: bangalur), Madrases ja reas teistes linnades asuvad metallitöötlemise ja masinaehitustööstuse ettevõtted, kuid nende toodang ei kata maa vajadusi.

Peamised India kergetööstusharud on *puuvilla-* ja *džuuditööstus.* Puuvillavabrikud toodavad enamasti odavat riiet, mis läheb siseturule. Džuudivabrikud töötavad peamiselt ekspordiks. Tähtsamad puuvillatööstuse keskused Bombay ja Ahmadabad on tihedasti seotud peamise puuvillarajooniga. Džuuditööstus on koondunud Kalkuta ümbrusse, kus asuvad suured džuudi-istandikud. Indias on arenenud ka *toidu-* ja *maitseainete* tööstuse harud — riisipuhastus-, suhkru-, taimeõli-, tee- ja tubakatööstus.

Elanikkonna varustamisel savinõude, niinmattide ja jalatsitega ning naiste ehetega (sõrmused, käevõrud) etendavad tähtsat

osa India *käsitööharud*. Erilise au sees on käsitööliste hulgas elevandiluu nikerdajad, kes valmistavad suure kunstiväärtusega esemeid.

Transport ja väliskaubandus. Siseveostes kuulub esikoht *raudteetranspordile*. Välisseoseid teenindab peaaegu eranditult *meretransport*. India suuremad sadamad on Kalkuta, Bombay ja Madras. India *veab välja* džuuditooteid, puuvillast riiet, teed, mangaani, vürtse (pipart jt.). *Sisseveos* on ülekaalus töös-tussisseseaded, keemiakaubad ja naftasaadused.

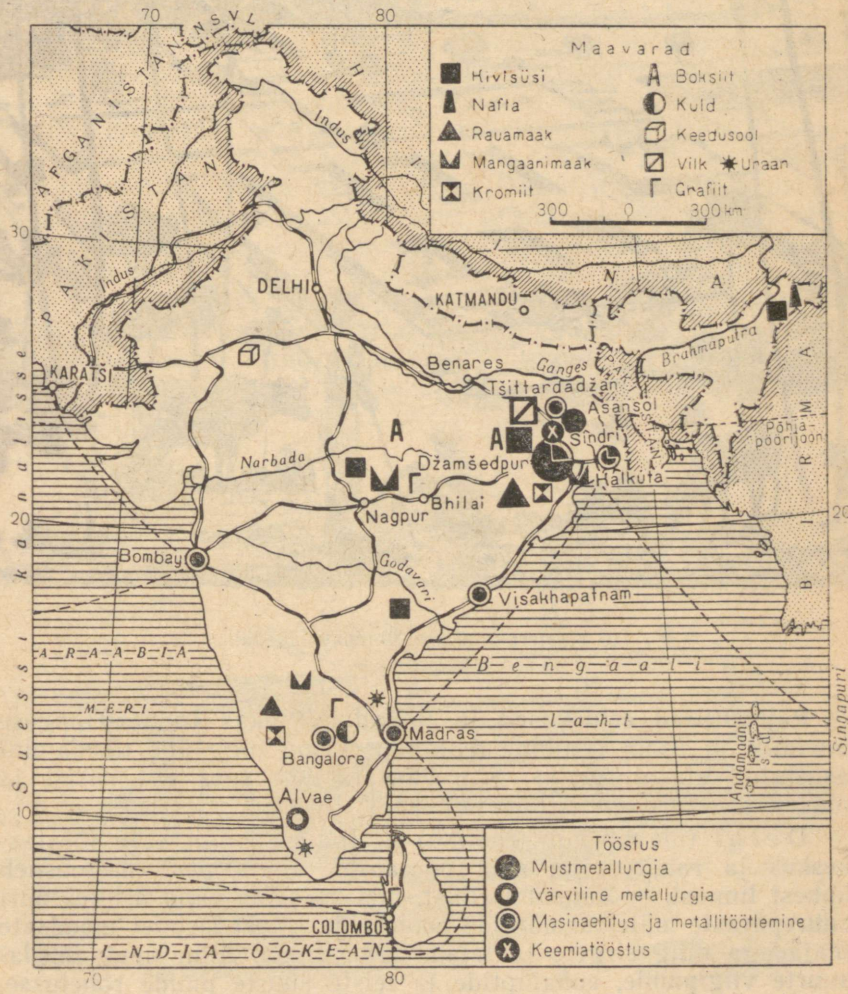

69. India rasketööstus.

70. Musterpiimafarm Bombay lähedal.

Rajoonilised erinevused ja linnad. Viljakas Induse-Gangese madalik on India peamine majandusrajoon ning üks tihedamini asustatud alasid Aasias. Siin kasvatatakse suur osa riisist ja nisust, suhkruroogu, džuuti ja teed.

D e l h i (üle 1,5 milj. elaniku) — India pealinn, suur tööstuskeskus ja raudteesõlm maa põhjaosas. India pealinn koosneb kahest linnast — Vanast Delhist, mis on rikas vana arhitektuuri suurepäraste mälestusmärkide poolest, ja Uuest Delhist moodsate majadega ning sirgete ja laiade tänavatega. Linn upub hiiglasuurte viigipuude, eukalüptide ja teiste suurte puude rohelusse, millede kroonid tänavate ja teeristide kohal sageli põimuvad.

Lopsaka taimkatte hulgas esineb nii laiade ja pikkade lehtedega banaane, et ühe lehe taha võib varju minna kaks inimest.

Gangese deltas, ühe ta harujõe (Hooghly) kaldal, asub Kalkuta — India suurim linn, kus koos eeslinnadega on üle 5 miljoni elaniku. Kalkutasse on koondunud peaaegu kogu India džuuditööstus. Peale selle on seal veel teisi tööstusettevõtteid. Kalkuta on India tähtsaim sadam, mille kaudu veetakse välja džuuditooteid, teed ja puuvillast riiet. Kuulus on Kalkuta botaanikaaed. Gangese madaliku keskosas asub India «püha linn» Benares, kus on ligi poolteist tuhat templit. Paljud neist annavad tunnistust India arhitektide suurest meisterlikkusest.

Hindustani poolsaarel kaevandatakse suurem osa India kivisöest, rauamaagist, mangaanist ja teistest maavaradest. Poolsaare kirdeosas areneb Chota Nagpuri kiltmaa maavarade baasil metallurgiatööstus, masinaehitus ja keemiatööstus. Tšittarandžanis Damodari jõgikonnas on ehitatud suur veduritehas ning Sindris piiritaguse Aasia suurim mineraalväetiste tehas. Damodari jõele ja ta lisajõgedele ehitatavad tammid annavad võimaluse niisutatavat pinda laiendada, hüdroelektrijaamad aga hakkavad elektrienergiaga varustama uue tööstusrajooni linnu ja ettevõtteid. India lõunaosas areneb värviline metallurgia ja masinaehitus. Hindustani poolsaare lääneosa on peamine puuvillakasvatuse ja selle baasil töötava tekstiilitööstuse rajoon. Hindustani poolsaare lääneranniku lähedal asuval väikesel saarel paikneb Bombay (umb. 3 milj. elanikku) — elanike arvult teine linn Indias. Bombay on suurim puuvillatööstuse keskus ja India täht-

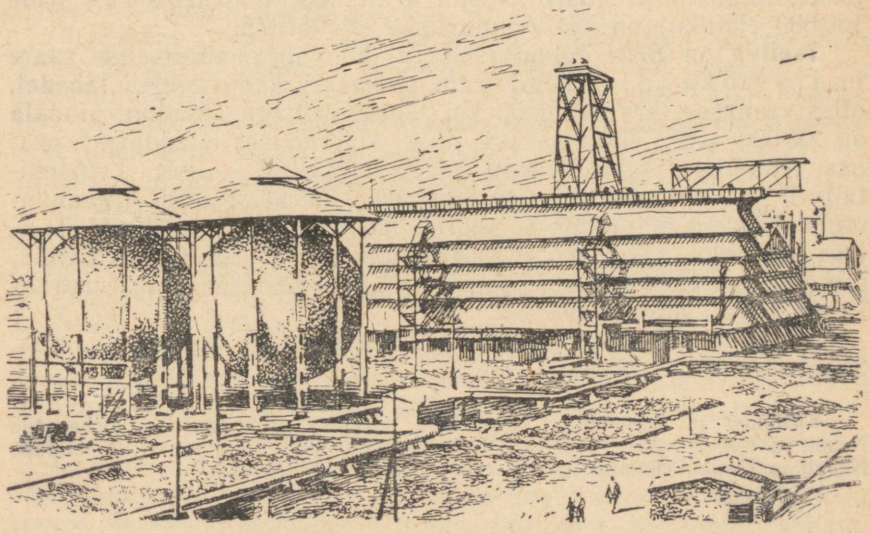

71. Mineraalväetiste tehas Sindris.

saim sadam. Kagurannikul asub tähtsuselt kolmas India tööstuskeskus ja sadam — Madras (1,4 milj. elanikku).

Riiklik kord. Seadusandlik võim India Vabariigis kuulub *parlamendile* ja *presidendile*. Parlament koosneb *Rahvakojast* ja *Osariikide Nõukogust*. Presidendil on laialdased volitused: ta kinnitab parlamendi poolt vastuvõetud seaduseelnõud, määrab ministrid ja ülemkohtu. Täidesaatev võim on valitsuse — *Ministrite Nõukogu* käes, kelle eesotsas seisab peaminister. Administratiivselt jaguneb vabariigi territoorium osariikideks. Suurimaks poliitiliseks parteiks on India Rahvuslik Kongress. Indias on suur mõju India Kommunistlikul Parteil.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Kirjutage India kontuurkaardile tähtsamate tööstuskeskuste ja sadamalinnade nimed. Märkige tingmärkide abil nende juhtivad tööstusharud. 2. Võrrelge Bombayd ja Kalkutat. 3. Selgitage, miks paikneb rasketööstus Hindustani poolsaare kirdeosas.

NEPAL. TSEILON.

Nepal on *konstitutsiooniline kuningriik*, mis paikneb India ja Hiina vahel (vt. kaarti). Nepali pindala on 140 000 km², elanikke 8,7 milj.

Nepal asub Himaalaja keskmise, kõige kõrgema osa, kus asub ka Tšomolungma mäetipp — 8848 m, lõunanõlvul. Poole Nepali territooriumist hõlmavad metsad ja karjamaad. Rahvastiku peamiseks tegevusalaks on põllundus (kasvatatakse rukist, nisu, riisi, maisi ning sinepit õli saamiseks) ja loomakasvatus (peetakse jakke, lambaid ja kitsi). Nepali pealinnas Katmandus (üle 100 000 elaniku) on käsitööndusliikke ettevõtteid.

Tseilon on *Briti dominioon*. Ta hõlmab samanimelise saare India ookeanis, Hindustani poolsaare kaguranniku lähedal, olles viimasest eraldatud 55 km laiuse väinaga. Tseiloni pindala on 66 000 km²; elanikke 9,4 milj. Majanduses etendavad peaosa istandikes kasvatatavad eksportkultuurid — tee, kautšukitaimed ja kookospalm. Suure tähtsusega on ka grafiidi kaevandamine. Tseiloni majandus on inglise monopolide kontrolli all. Tseiloni pealinn Colombo (425 000 elanikku) on suur sadamalinn, mis paikneb Euroopast ja Aafrikast Kagu-Aasiasse ning Austraaliasse viivail mereteedel.

Nepal ja Tseilon peavad väliskaubandust peamiselt India, Suurbritannia ja Hiinaga.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga kontuurkaardile Nepali ja Tseiloni piirid. Kirjutage kaardile nende pealinnade nimed. 2. Näidake Nepali ja Tseiloni põllumajandusharude põhilised erinevused.

PAKISTAN.

Pindala 944 000 km². 86,2 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Karatši.

Geograafiline asend. Pakistan, mis moodustus pärast Teist maailmasõda endise Inglise koloonia India territooriumil, koosneb kahest osast: Induse jõgikonnas asuvast Lääne-Pakistanist ning Gangese ja Brahmaputra alamjooksu ala hõlmavast Ida-Pakistanist. Ida- ja lääneosa asuvad teineteisest 1500 km kaugusel; neid eraldab India Vabariigi territoorium.

Põhjas ja loodes piirneb Lääne-Pakistan Afganistaniga, läänes Iraaniga, idas Indiaga; lõunas uhub teda Araabia meri. Kitsas Afganistani territooriumi riba (mõne kilomeetri laiune) eraldab Lääne-Pakistani Nõukogude Liidust.

Ida-Pakistan piirneb India ja Birmaga, kuna lõunast uhub teda Bengaali laht.

Pindalalt on Pakistan Indiast üle kolme korra väiksem, kuid ületab tunduvalt ükskõik millise Lääne-Euroopa riigi. Lääne-Pakistani pindala on Pakistani idaosast mitu korda suurem. Looduslikelt tingimustelt erinevad mõlemad osad teineteisest üsna tunduvalt.

Lääne-Pakistan. Põhjas kerkivad kõrged Hindukuši mäed (kõrgus üle 7000 m). Üle Khaiberi kuru kulgeb tähtis tee, mis ühendab Pakistani Afganistaniga. Iidsetest aegadest on seda teed kasutanud kaubakaravanid ja Indiasse sissetungijate jõugud. Läänes jääb Pakistani piiridesse ahelikest ümbritsetud Iraani mägismaa serv. Ligi poole territooriumist hõlmab Induse ja tema lisajõgede madalik.

Suuremas osas Lääne-Pakistanis on kuiv *subtroopiline* kliima. Metsi peaaegu ei olegi. Ülekaalus on poolkõrbe- ja kõrbetaimestik. Ainuke suur jõgi on Indus, mis algab Himaalaja põhjanõlvalt ja suubub Araabia merre. Keskjooksul moodustab Indus koos oma nelja lisajõega «viie jõe maa» Panžabi. Indust ja tema lisajõgesid kasutatakse peamiselt niisutamiseks, osalt ka laevasõiduks. Panžab, mis paistab silma palava kliima (keskmine juulikuu temperatuur +35°) ja viljakate muldade poolest, on peamiseks Lääne-Pakistani põllundusrajooniks. Mägedes ja poolkõrbetes on looduslikud tingimused sobivad karjanduseks looduslikel karjamaadel.

Ida-Pakistan hõlmab Induse-Gangese madaliku äärealad ja suure osa Gangese ning Brahmaputra deltast. Ida-Pakistani kliima, mis sarnaneb naabruses asuva India territooriumi kliimaga, on *niiske* ja *troopiline* (200—400 cm sademeid aastas), alludes mussoontuulte mõjule. Jõgede delta on tugevasti soostunud; seal on igihaljaid metsi ja mangroovitihnikuid. Asulate juures kasvavad palmisalud, india viigipuud, banaanid ja bambusetihnikud. Mullad on viljakad — alluviaal- ja punamullad.

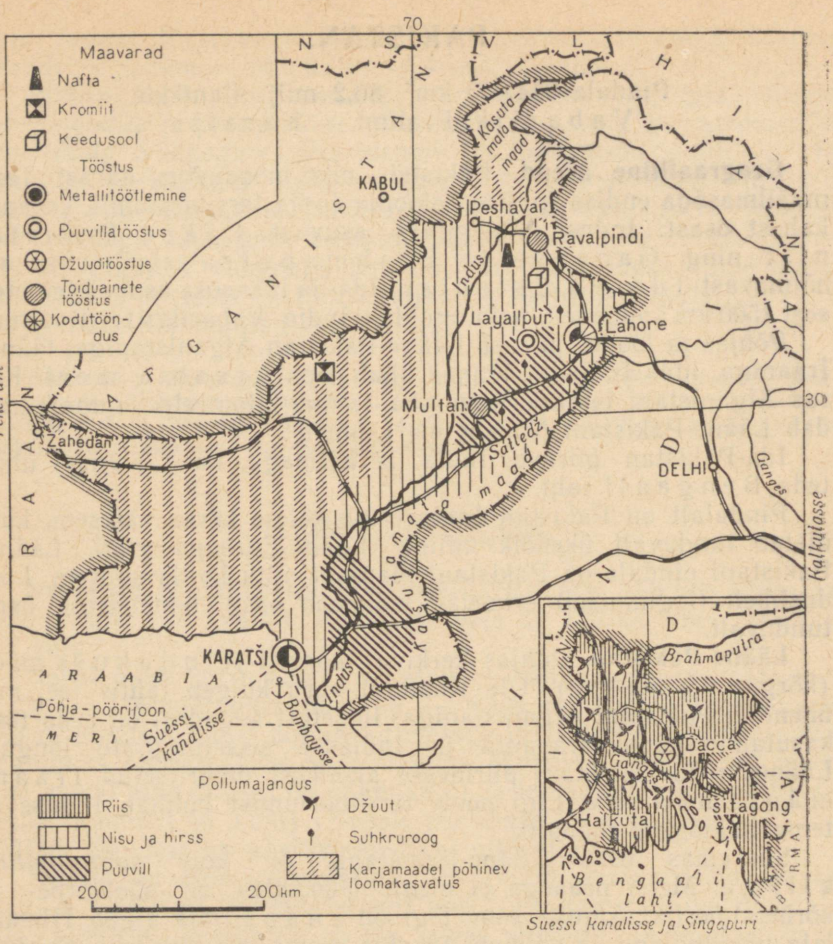

72. Pakistani põllumajandus ja tööstus.

Maavarad Pakistani maapõue on vähe uuritud. Lääne-Pakistanis on kromiidi, nafta ja soola leiukohti (vt. kaarti).

Rahvastik. Pakistan on paljurahvuseline riik. Oma kõrgema kultuuritasemega paistavad Lääne-Pakistani rahvaste hulgas silma *pandžablased* ja *sindhid*. Läänes asuvad *puštuunid* (afgaanid). Ida-Pakistani rahvastik on rahvuslikult koosseisult ühtlasem. Siin on ülekaalus *bengaallased*. Pakistani ametlikuks keeleks on urdu ja inglise keel. Viimast valdab väike osa rahvastikust.

Ida-Pakistanis on elanikke rohkem kui Lääne-Pakistanis. Bengaali lahe ääres asuvail aladel on keskmine asustuse tihedus 300 elanikku 1 km²-l. Lääne-Pakistanis on suhteliselt tihedalt asustatud osaks Pandžab. Enamik läänerajoone on asustatud äärmiselt hõredalt. Mägedes ja poolkõrbetes kohtame rändsuguharusid.

Linnad ja asulad on koondunud enamasti viljakatesse orgudesse. Vanade teede ristumiskohtadel asuvad linnad on kaubanduse ja käsitööonduse keskusteks. Umbes $^{9}/_{10}$ kogu Pakistani rahvastikust elab maal ja tegeleb põllunduse ja loomakasvatusega. Külaelanike hulgas on palju kirjaoskamatuid. Pakistanis on levinud muhamedi usk (islam), mis kajastub ka riigi ametlikus nimetuses — Islami Vabariik Pakistan.

Majandus. Pakistan, nagu ta naaber Indiagi, on vana põllundusmaa. Juba kauges minevikus oli praeguse Lääne-Pakistani territoorium rikkalikuks viljaaidaks, kust veeti teistesse maadesse palju nisu. Inglise kolonisaatorite kestev võimutsemine pidurdas maa majanduslikku arengut. Tööstus ei arenenud ja põllumajandus läks languse teed.

Pakistani majanduses etendab tänapäeval endiselt tähtsat osa inglise kapital. Pärast Teist maailmasõda on tugevnenud ameerika kapitali osatähtsus.

Põllumajandus. Suur osa harimiskõlblikust maast jääb Pakistanis kasutamata. Ulatuslikud maa-alad kuuluvad suurte istandike näol mõisnikele ja kapitalistidele. Paljud talupojad kas rendivad mõisnikelt maad või töötavad nende juures sulastena. Kaasaegseid põllutöömasinaid kohtame Pakistani põldudel harva. Talupojad kasutavad enamasti puuatra. Lääne-Pakistani põlluma-

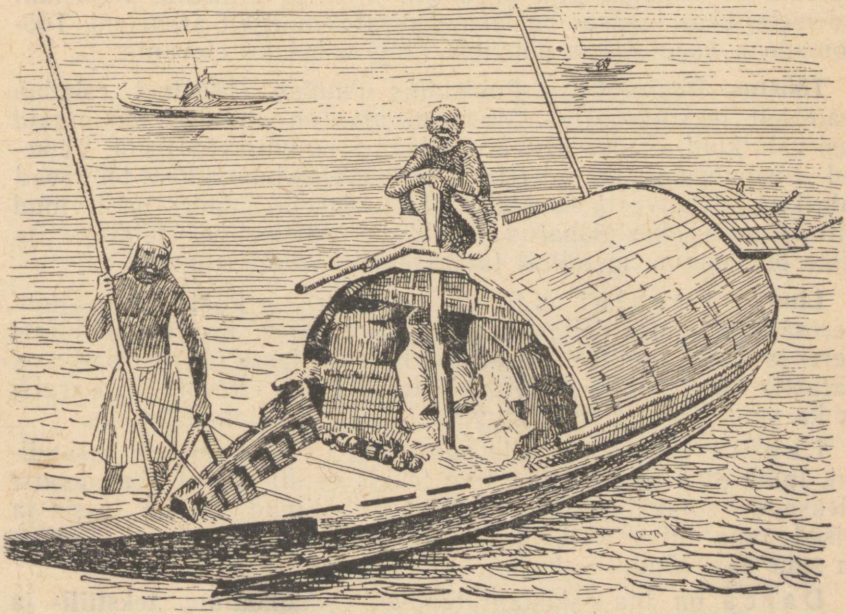

73. Gangese jõel Ida-Pakistanis.

janduses etendab tähtsat osa kunstlik niisutus. Siin võib sageli kuulda kõnekäändu: «Päike on lõikuse isa, vesi aga ema.» Kui läänes kulub palju tööd niisutuskanalite ehitamiseks, siis idas tuleb ehitada tamme ja paise, et mussoonvihmade ajal tõusvat suurvett ära juhtida, kuna jõed ähvardavad kerkida üle kallaste ning uputada külve ja külasid. Niisutusseadeldiste vähesuse tõttu jääb tunduv osa harimiskõlblikust maast kasutamata.

Pakistani peamine toidukultuur on r i i s, teisel kohal on n i s u. Riisi kasvatatakse rohkem idas, nisu läänes, Pandžabis. Peale nisu kasvatatakse Pandžabis veel s u h k r u r o o g u ja peenekiulist p u u v i l l a. Niisutamata põldudel kasvatavad talupojad hirssi ja liblikõielisi. Pakistani tähtsaimat tehnilist kultuuri — d ž u u t i — kasvatatakse Gangese ja Brahmaputra deltas. Džuut kasvab viljakatel, mudastel, vee poolt üleujutatavatel muldadel ning nõuab püsivaid kõrgeid temperatuure. Džuudi leotamiseks on vaja puhast vett. Gangese vesi on tugevasti reostunud ega sobi džuudi leotamiseks; selleks otstarbeks kasutatakse aeglase vooluga väikeste jõgede vett, mida Ida-Pakistanis leidub palju. Pakistan on suur džuudikasvataja, suur osa džuudist veetakse aga välismaale (Indiasse, Suurbritanniasse) toorainena, töötlemata kujul, sest Pakistanis on vähe džuudivabrikuid. Nagu džuut, nii läheb ka puuvill suurelt osalt ekspordiks.

Liha-piimakarjandus etendab Pakistanis suuremat osa kui Indias. Pandžabis kasvatatakse rohkesti veiseid, kuivades läänerajoonides — kaameleid, hobuseid, kitsi ja lambaid. Pakistani sademeterikkas idaosas on loomakasvatus nõrgalt arenenud. Tööloomadena kasutatakse pühvleid ning vahel ka elevante.

Tööstus. Rasketööstus Pakistanis puudub. Tööstust esindab peamiselt tekstiilitööstus. Viimasel ajal on ehitatud mõningaid uusi vabrikuid — idas džuudi- ja läänes puuvillavabrikuid. Väikesed riisipuhastamise ja teised põllumajandussaadusi töötlevad vabrikud on halvasti sisustatud. Linnades ja külades on levinud mitmesugused käsitööharud (nahkade töötlemine, jalatsite ja riiete õmblemine, metallist tarbeesemete valmistamine).

Linnad. K a r a t š i (1,5 milj. elanikku) — Pakistani pealinn, meresadam Induse deltas Araabia mere ääres. Karatši on tähtis mere- ja lennujaam teel Euroopast Indoneesiasse ja Austraaliasse. Karatšis on tekstiili- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid. Karatši on ka suur eksporditava puuvilla ja nisu kaubanduskeskus.

L a h o r e võtab enda alla suure ala Lääne-Pandžabi tasandikul, India piiri lähedal. See linn tekkis varsti pärast Makedoonia Aleksandri sõjakäike Indiasse. Siin on säilinud mošeed, lossid ja teised vana- ning keskaja arhitektuuri mälestusmärgid. Lahore on suur käsitöönduskeskus.

D a c c a on Ida-Pakistani tähtsam sadamalinn; tekstiili- ja toiduainete tööstuse keskus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Aasia kontuurkaardile Pakistani piirid, kirjutage suuremate jõgede ja linnade nimed. 2. Võrrelge Lääne- ja Ida-Pakistani looduslikke tingimusi, rahvastikku ja majandust. 3. Millega seletada tööstuse nõrka arengut Pakistanis?

KAGU-AASIA MAAD.

Kagu-Aasia maad, mis eraldavad Vaikset ookeani India ookeanist, hõlmavad Indo-Hiina poolsaare, Malai arhipelaagi (Indoneesia) arvukad saared ja Filipiini saarestiku. Ookeane ühendavate väinade kaudu kulgevad tähtsad mereteed. Tähtsaim meretee läbib Malaka poolsaare (Indo-Hiina lõunapoolne osa) ja Sumatra saare vahel asuva Malaka väina.

Alles hiljuti olid kõik Kagu-Aasia maad (välja arvatud Tai) koloniad. Indoneesia oli Hollandi koloonia; Indo-Hiina idaosas asusid Prantsusmaa valdused (Prantsuse Indo-Hiina), läneosas Inglismaa valdused (Birma, Malaia). Filipiinid kuulusid Ameerika Ühendriikidele.

Kagu-Aasia rahvaste imperialismivastase vabastusvõitluse tulemusena tekkisid pärast Teist maailmasõda iseseisvad riigid — Vietnami Demokraatlik Vabariik, Laos ja Kambodža, Birma Liit, Indoneesia, Filipiinid, Malai Föderatsioon (vt. kaarti).

BIRMA.

Pindala 678 000 km². 20 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Ranguun.

Geograafiline asend. Birma (Birma Liit) asub Indo-Hiina poolsaare loodeosas. Läänes piirneb Birma India ja Pakistaniga, põhjas ja kirdes Hiinaga, idas Laosega, kagus Taiga. Edelast ja lõunast uhuvad Birmat Bengaali laht ja Andamaani meri.

Looduslikud tingimused. Suure osa Birmast, nagu kogu Indo-Hiina poolsaarestki, võtavad enda alla mäeahelikud ja kiltmaad. Mäeahelikud kulgevad põhjast lõunasse; nende vahel voolavad sügavates orgudes suured jõed — Iravadi ja Saluen. Ahelikud madalduvad lõuna suunas, jõgede orud laienevad ning moodustavad uhtsetetest koosnevaid viljakaid madalikke. Jõed on tähtsaks hüdroenergia-allikaks, nad on laevatatavad ning nende vett kasutatakse riisipõldude niisutamiseks. Jõgede deltad on tihedasti asustatud.

Birmas on *troopiline mussoonkliima.* Kogu aasta püsivad kõrged temperatuurid: Ranguunis on jaanuarikuu keskmine temperatuur +25° ja aprillikuu (kõige soojem kuu) keskmine +29°.

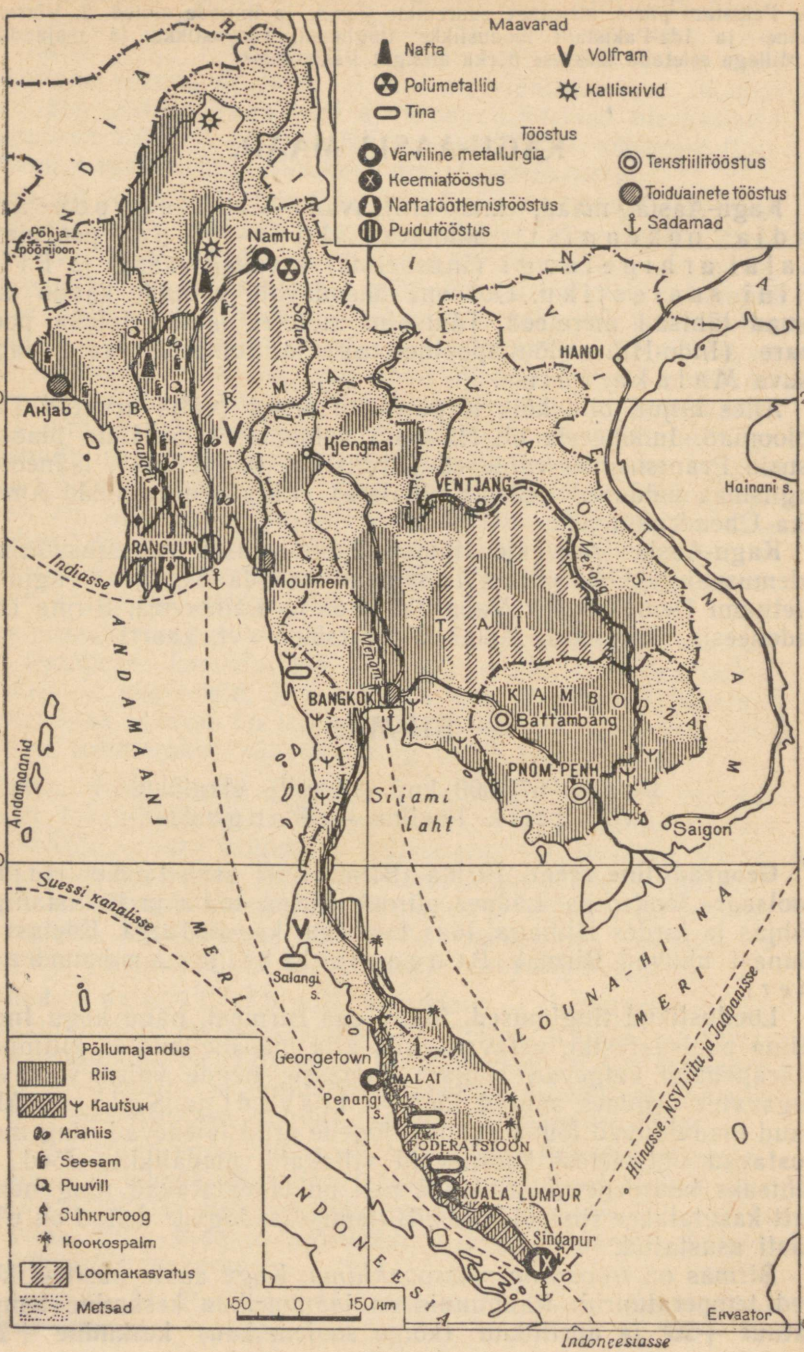

74. Indo-Hiina maade põllumajandus ja tööstus.

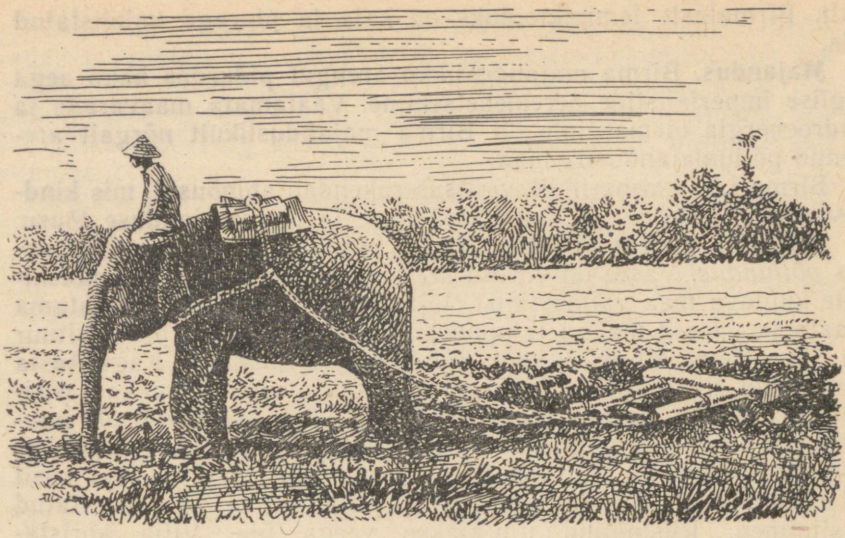

75. Elevandi kasutamine maaharimistöödel Birmas.

Birma on üks Kagu-Aasia sademeterikkamaid rajoone. Aastane sademete hulk on 200—600 cm; neid toovad suvised edelamussoonid. Talv on Birmas kuiv. Mägede nõlvu katavad liigirikkad troopilised ja subtroopilised metsad. Niisketel ja soostunud aladel kasvavad bambusetihnikud. Bambusel on siin suur majanduslik tähtsus. Üks majanduslikult tähtsamaid puuliike on tiikpuu (dekapuu); tema vastupidavat puitu kasutatakse laevaehituses. Loomastik on liigirikas ja mitmekesine. Metsades elutsevad ninasarvikud, elevandid ja ahvid (gibbonid, makaagid). Inimestele teevad palju kahju maod, malaariasääsed ja moskiitod.

Birma maapõues lasuvad mitmekesised maavarad — n a f t a, v o l f r a m, t i n a, p o l ü m e t a l l i d, vääriskivid (rubiinid).

Rahvastik. Birma on paljurahvuseline riik. Rahvastiku enamuse moodustavad *birmalased*, kes on üks Aasia vanemaid rahvaid. Birma kirdeosas asub šanide maa — autonoomne riik, mis kuulub Birma Liidu koosseisu. Juba minevikus omas birma rahvas kõrget kultuuri. On säilinud suursugused, sadu aastaid tagasi loodud arhitektuuri mälestusmärgid. Keskmine rahvastiku tihedus on umb. 30 elanikku 1 km^2-l. Tihedamini on asustatud viljakas Iravadi org ja mereäärsed alad. Valdav osa rahvastikust tegeleb põllumajanduse, metsatööonduse ja kalandusega.

Birmalased ehitavad oma elamud enamasti puidust. Reas rajoonides esineb ka vaiadele ehitatud kergete bambusseinte ja palmilehtedest katustega elamuid. Nii meeste kui ka naiste rahvusrõivad koosnevad pikast ümber puusade mähitavast riidetükist ja lühikesest valgest jakist. Linnades riietuvad paljud euroopali-

kult. Birmalaste lemmiktoiduks on kala ja pipraga valmistatud riis.

Majandus. Birma majanduslikku arengut pidurdas kaua aega inglise imperialistide peremehetsemine. Vaatamata maavarade ja hüdroenergia olemasolule oli Birma majanduslikult nõrgalt arenenud põllumajanduslik maa.

Birma Liidu vabariiklik valitsus rakendab abinõusid, mis kindlustavad rahvusliku tööstuse arenemise ja põllumajanduse tõusu.

Põllu- ja metsamajandus. Birma põllumajanduses on ülekaalus *põllundus*. Vastu on võetud seadus, mis näeb ette osa mõisnikele kuuluva maa väljaostmist. Väljaostetud maa peab jaotatama maata ja vähese maaga talupoegade vahel. Peamine põllukultuur on r i i s. Tema all on $^2/_3$ kogu külvipinnast. Birma on Kagu-Aasia suuremaid riisitootjaid. Palju riisi veetakse välja. Arvukad riisipõllud laiuvad Iravadi orus. Riisipõlde küntakse tavaliselt puuadra ette rakendatud härgade või pühvlitega. Küntud maa rullitakse hoolega spetsiaalse rulli või lihtsa ümmarguse palgiga. Sel viisil ettevalmistatud põllule istutatakse juba varem üleskasvatatud riisitaimed. Riisipõllud ujutatakse veega üle. Vilja koristatakse sirbiga. Pärast peksmist puhastatakse ja poleeritakse riisiteri väikestes riisipuhastustehastes. Peale riisi kasvatatakse teraviljadest veel h i r s s i ja m a i s i. Neid kui vähem niiskusnõudlikke kultuure kasvatatakse niisutamata aladel. Tehnilistest kultuuridest on tähtsamad õlikultuurid (s e e s a m, a r a h i i s), p u u v i l l ja k a u t š u k.

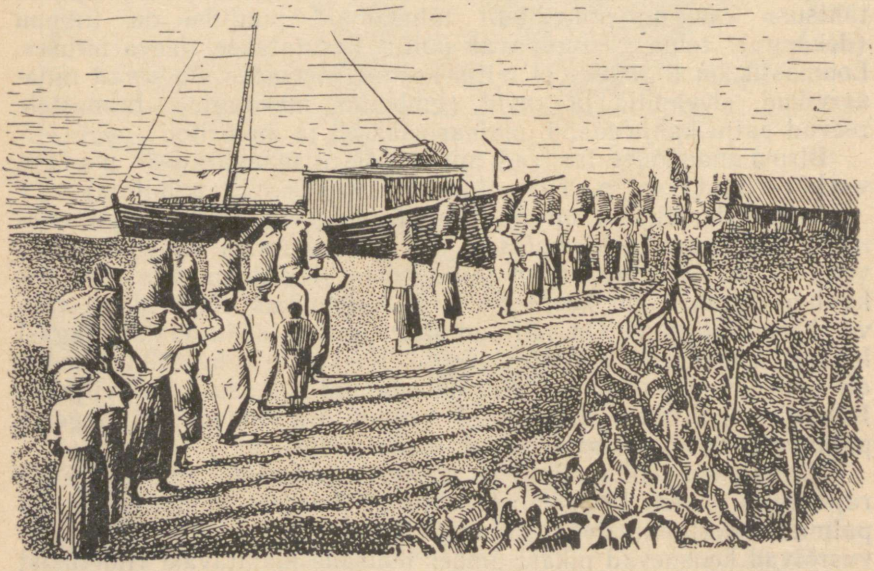

76. Riisi laadimine laevale.

Birma majanduses on tähtsal kohal *metsamajandus*. Birma saadab maailmaturule tiikpuud. Metsamaterjali ladudes, kus toimub tiikpuu ettevalmistamine väljaveoks, võib sageli näha elevante, kes abistavad inimesi, kandes oma pikkade lontidega raskeid palke. Elevante kasutatakse ka metsa-alade ülesharimisel põllumaaks.

Tööstus. Birmas kaevandatakse maavarasid. Mõningaid neist, näiteks *volframit,* veetakse välja. Areneb *naftatööstus* (Iravadi keskjooksul). Nafta ja naftasaadused juhitakse naftajuhtmeid kaudu sadamalinnadesse. Birma on ammust ajast kuulus rubiinide tootjana. Töötleva tööstuse harudest etendab peaosa *riisipuhastamine* ja õli tootmine maapähklist ja seesamist. Esineb veel jahuvabrikuid ja puuvillapuhastustehaseid. Kaevandused, naftatööstus, enamik metsasaagimis- ja riisipuhastustehaseid olid varem välismaiste kompaniide käes. Osa tööstusettevõtteid kuulub praegu riigile. Ka pangad ja raudteed kuuluvad Birmas riigile; riigi kontrolli all on samuti väliskaubandus. Birma ja Nõukogude Liidu vahel sõlmitud sõbralikud suhted soodustavad Birma Liidu majanduslikku arengut.

Ranguun (üle 700 000 elaniku) — Birma pealinn ja peamine tööstuskeskus, paikneb Iravadi deltas merest 34 km kaugusel. Siin on naftatöötlemis- ja farmatseutiline tehas. Ranguuni sadama kaudu veetakse välja riisi, tiikpuud, puuvilla ja mäetööstuse toodangut.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Andke majanduslik hinnang Birma geograafilise asendi ja looduslike tingimuste kohta. 2. Jutustage Birma rahvastikust ja majandusest.

TAI. LAOS. KAMBODŽA. MALAIA.

Indo-Hiina poolsaarel, Vietnami Demokraatliku Vabariigi ja Birma vahel, asuvad Tai, Laos ja Kambodža ning Malaka poolsaarel Malaia (Malai Föderatsioon).

Tai (konstitutsiooniline kuningriik) hõlmab Indo-Hiina poolsaare keskosa ja Malaka poolsaare põhjaosa. Kuum kliima, rikkalikud sademed ja jõgede orgude viljakad mullad lubavad kasvatada Tais troopilisi ja subtroopilisi kultuure. Umbes 90% haritavast pinnast on riisi all. Kasvatatakse kautšukit, mille toodangult Tai on maailmas kolmandal kohal (Indoneesia ja Malaia järel).

Riis ja kautšuk on peamised eksportartiklid. Tähtsal kohal on ekspordis ka metsamaterjal (tiikpuu). Peale riisi, mis on peamiseks toidukultuuriks, kasvatatakse veel sojauba, maapähklit ja suhkruroogu. Elanikkonna toidus on olulise tähtsusega loomakasvatussaadused ja kala.

Tööstus on nõrgalt arenenud. Kaevandatakse tina ja volframit,

mida veetakse välja. Esineb väikesi põllumajanduslikku toorainet töötlevaid ettevõtteid (riisipuhastus-, või- ja saagimistehased).

Pealinn Bangkok (ligi 700 000 elanikku) on Tai ainuke suurem linn ja sadam, mille kaudu toimub peaaegu kogu väliskaubandus.

Laos (konstitutsiooniline kuningriik) on mägine maa. Majanduses etendab tähtsat osa metsatöötlemine ja riisi kasvatamine Mekongi jõe orus. Pealinn — Ventjang.

Kambodža (konstitutsiooniline kuningriik) on madal maa Mekongi alamjooksul; suur riisitootja maailmaturu jaoks. Pealinn — Pnom-Penh.

Malaia (Malaka poolsaarel) on üks Inglismaa endisi koloniaid. Visa võitluse tulemusena saavutasid Malaia rahvad rahvusliku sõltumatuse. Malaia on maailmas esikohal tina ja teisel kohal loodusliku kautšuki toodangu poolest.

Malaka poolsaare lõunatipu lähedale rajasid inglased mereja lennuväebaasi — Singapuri. Toetudes viimasele, kontrollivad Briti laevastiku sõjalaevad ja õhujõud läbipääsu Vaiksest ookeanist India ookeani. Singapur on Kagu-Aasia suurim kaubandus- ja tööstuskeskus. Siit saadetakse Ameerika Ühendriikidesse ja Inglismaale kautšukit, tina, koprat ja tiikpuud. Singapuri dokkides remonditakse laevu.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Aasia kontuurkaardile Indo-Hiina poolsaarel asuvate riikide piirid. 2. Missugused põllumajanduslikud kultuurid etendavad Tai, Laose, Kambodža ja Malaia majanduses kõige tähtsamat osa? 4. Kirjutage kontuurkaardile nende riikide pealinnade nimed.

INDONEESIA.

Pindala 1,5 milj. km². 86,9 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Džakarta.

Geograafiline asend. Indoneesia asub Aasia ja Austraalia vahelistel Malai arhipelaagi saartel (neid on ligi 3000), mis asuvad teel Vaiksest ookeanist India ookeani. Indoneesia Vabariigi koosseisu kuuluvad Suured Sunda saared (Jaava, Sumatra, suur osa Borneost ehk Kalimantanist, Celebes ehk Sulavesi), Väikesed Sunda saared (välja arvatud osa Timori saarest) ja Molukid. Indoneesia ulatus läänest itta on 3500 km, põhjast lõunasse 1500 km. Ekvaator läbib Indoneesia territooriumi peaaegu keskelt.

Enne Teist maailmasõda olid kõik Malai arhipelaagi saared, välja arvatud Borneo põhjaosa, mis kuulub Inglismaale, ja Timori saare idaosa, mis kuulub Portugalile, Hollandi kolooniaiks. Tõusnud võitlusse imperialistide vastu, saavutasid Indoneesia nagu teistegi Aasia koloniaalmaade rahvad sõltumatuse.

Looduslikud tingimused. Üle poole Indoneesia saarte territooriumist võtavad enda alla mägised või künklikud alad. Mäeahelikel ja -massiividel kerkivad tegevate ja kustunud vulkaanide koonused. Põllunduseks on sobivamad mägede alumised nõlvad ja mäeahelike jalameil paiknevad tasandikud. Rannikumadalikud on sageli soostunud ja vajavad eelnevat kuivendamist.

Ekvatoriaalses vööndis asuva Indoneesia kliima paistab silma aasta läbi püsivate kõrgete temperatuuride (24—27°) ja suure sademete hulga (200—400 cm ja enam) poolest. Sademed langevad enamasti tugevate, äikesega kaasnevate hoovihmadena. Väikeste, kuid arvukate jõgede vett kasutatakse niisutamiseks. Igihaljastes troopilistes metsades kasvavad hinnalised puuliigid: must puu, kampripuu ja kookospalm. Juba ammust ajast on Malai saarestiku saared tuntud taimede poolest, millelt saadakse vürtse — vanilliini, nelki, pipart ja kaneeli. Liigirikas ja mitmekesine on ka loomariik. Sumatral ja Borneol esineb elevante, ninasarvikuid, tiigreid, suuri inimahve — orangutange. Vulkaanilistel kivimitel tekkinud punamullad ja *palav* ning *niiske kliima* sobivad riisi, kautšuki, tee ja suhkruroo kasvatamiseks.

Maavaradest on ülemaailmse tähtsusega tina leiukohad Banka ja Billitoni saarel; Sumatral ja Borneol leidub naftat ning kivisütt, Jaaval on mangaanimaagi leiukohti.

Rahvastik. *Indoneeslased* kuuluvad malai rahvaste rühma. Kauges minevikus lõid malai rahvad kõrge kultuuri. Juba enne eurooplaste tulekut Malai saartele (XVI—XVII saj.) oskasid malailased ehitada vastupidavaid ja kiireid laevu. Indoneesia ehitusmeistrid on püstitanud rea suursuguseid hooneid, nagu näiteks Boro-Buduri tempel Jaava saarel. Indoneesia käsitöölised on kuulsad kunstipäraste esemete valmistajatena. Kunstiarmastus avaldub laialt levinud rahvalauludes ja -tantsudes.

Indoneesia saared on asustatud äärmiselt ebaühtlaselt. Kõige tihedamini on asustatud Jaava saar (umbes 350 elanikku 1 km^2-l). Jaava on rahvastiku tiheduselt maailmas esimeste hulgas. Rahvastiku enamus elab külades. Indoneesia külad on haruldaselt maalilised, uppudes kookospalmide ja aedade rohelusse. Väikesed puust ja bambusest ehitatud majakesed asuvad sageli kõrgetel vaiadel (kaitseks kiskjate loomade eest).

Põllumajandus. Indoneesia on *agraarmaa*. Rahvastiku peamiseks tegevusalaks on põllundus. Paremad maad on kohalike mõisnike ja välismaiste kapitalistide kompaniide käes. Talupoegadele kuuluvad kuni 1 ha suurused maatükid. Nad peavad rentima maad mõisnikelt või töötama välismaa kapitalistidele kuuluvais istandikes. Need istandikud on suured kapitalistlikud majandid, mis spetsialiseeruvad ühe põllumajandusliku kultuuri kasvatamisele. Indoneesia Vabariigi valitsus rakendab rea abinõusid talupoegade olukorra parandamiseks: annab rahalisi laene põllumajandusliku inventari ja mineraalväetiste ostmiseks; kinnistab talupoegadele harimiskõlblikke, kuid seni veel kasutamata maid;

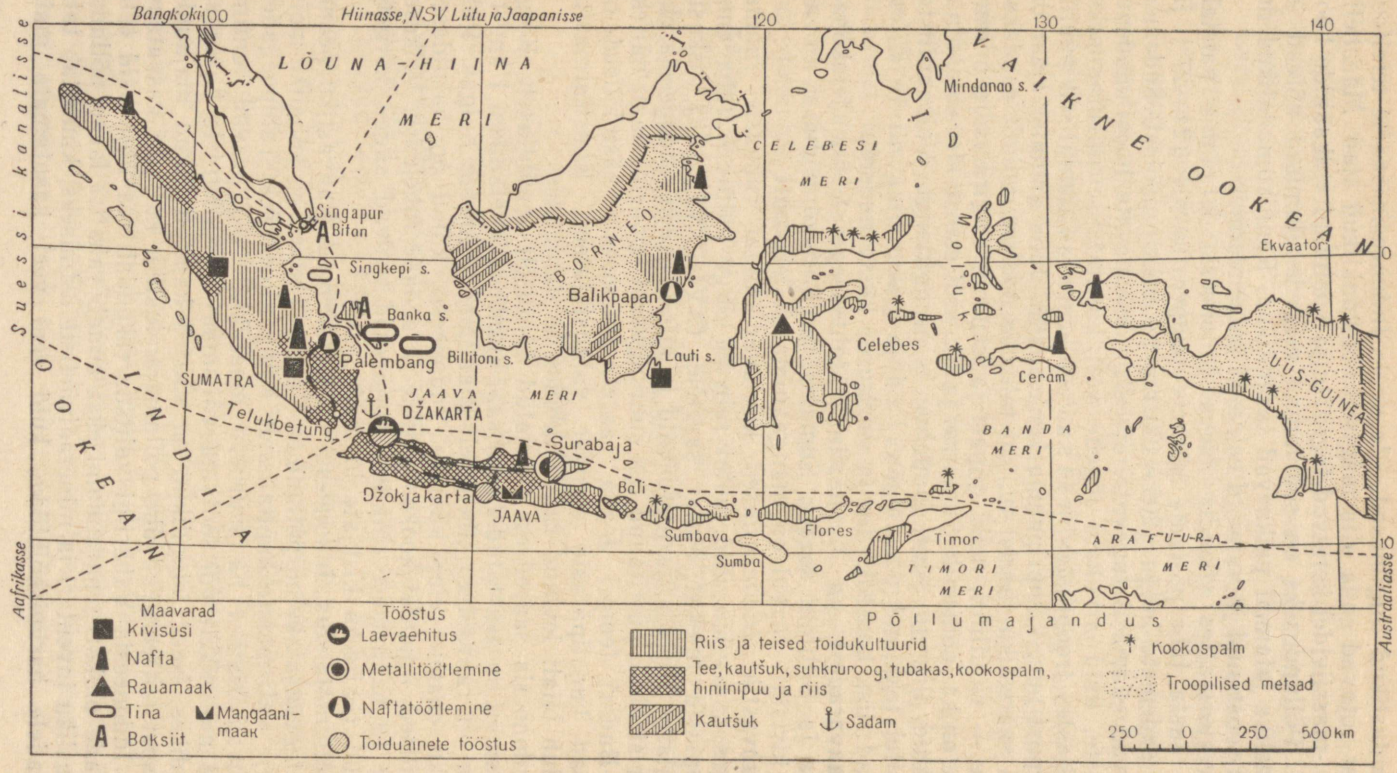

77. Indoneesia põllumajandus ja tööstus.

soodustab talupoegade ümberasumist tihedasti asustatud Jaava rajoonidest teistele saartele, kus on veel palju kasutamata maad.

Indoneesia peamine toidukultuur on r i i s. Suurem osa riisipõlde asub Jaaval. Niisutatavatelt maadelt saadakse kaks saaki aastas. Toidukultuuridest kasvatatakse peale riisi veel m a i s i, b a t a a t i, m a a p ä h k l i t ning s o j a u b a. Omast leivaviljast elanikkonnale ei piisa, sest suur osa haritavast pinnast on eksportkultuuride — s u h k r u r o o, t e e, t u b a k a, samuti k a u t š u k i-, k o o k o s p a l m i- ja h i n i i n i p u u-istandike all. Viimastel aastatel on toidukultuuride külvipinda suurendatud uute maade ülesharimise teel, mis võimaldas vähendada nende toiduainete sissevedu välismaalt.

Eksportkultuure kasvatatakse nii suurtes kapitalistlikes istandikes kui ka talupoegade majandeis. Suured istandikud kuuluvad välismaistele (hollandi, inglise ja ameerika) kapitalistidele. Ekspluateerides kohalikku elanikkonda, saavad välismaised istandike omanikud eksportkultuuride müügist välismaale suuri kasumeid. Kautšukitoodangult on Indoneesia maailmas esikohal (40% maailmatoodangust); kopra- (kuivatatud kookospähkli tuum) toodangult jääb Indoneesia maha ainult Filipiinidest; teesaagilt on Indoneesia kapitalistlike maade hulgas India, Tseiloni ja Jaapani järel neljandal kohal maailmas. Indoneesia etendab tähtsat osa veel hiniini ja musta pipra tootmises.

Tööstus. Indoneesia rahvas töötas kolm ja pool sajandit välismaistele kolonisaatoritele, kes vedasid välja mitmesuguseid mineraalseid ja taimseid tooraineid. Koloniaalses Indoneesias arenesid ainult mäetööstus ja need tööstusharud, mis olid seotud põllumajandusliku tooraine töötlemisega. Peaaegu kogu tööstus oli välismaiste kapitalistide käes. Nüüd viiakse Indoneesias ellu rida abinõusid, mis on suunatud tema majandusliku sõltuvuse vähendamisele väliskapitalist: rida ettevõtteid natsionaliseeritakse, rahvuslikku kodanlust ergutatakse ehitama vabrikuid ja tehaseid, rajatakse riiklikke ettevõtteid.

Indoneesia *mäetööstuses* on tähtsal kohal nafta tootmine (üle 10 milj. tonni) Sumatral, Borneol ja Jaaval. Osa naftat töödeldakse kohalikes tehastes. *Tinatoodangult* on Indoneesia Malaia järel teisel kohal maailmas. Peamise osa toodetavast tinast annavad Banka ja Billitoni saared. Enamik suhkru-, tubaka-, tee- ja tekstiilivabrikuid, kautšuki ning hiniinipuu koore töötlemise tehaseid ning teisi kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid on koondunud peamiselt Jaavale.

Elanikkonna tarbeks toodavad palju kaupu indoneesia käsitöölised, kes töötavad kodus või väikestes töökodades. Käsitsi kunstipäraselt kaunistatud kangad, matid, nõud ja päevavarjud lähevad kõikidele Malai saarestiku saartele.

Indoneesia poliitiline ja majanduslik tuum on J a a v a s a a r. Pindalalt pole Jaava suur (126 000 km^2), ent siin elab 60% kogu Indoneesia elanikkonnast (47,5 milj. elanikku). Jaava on esikohal

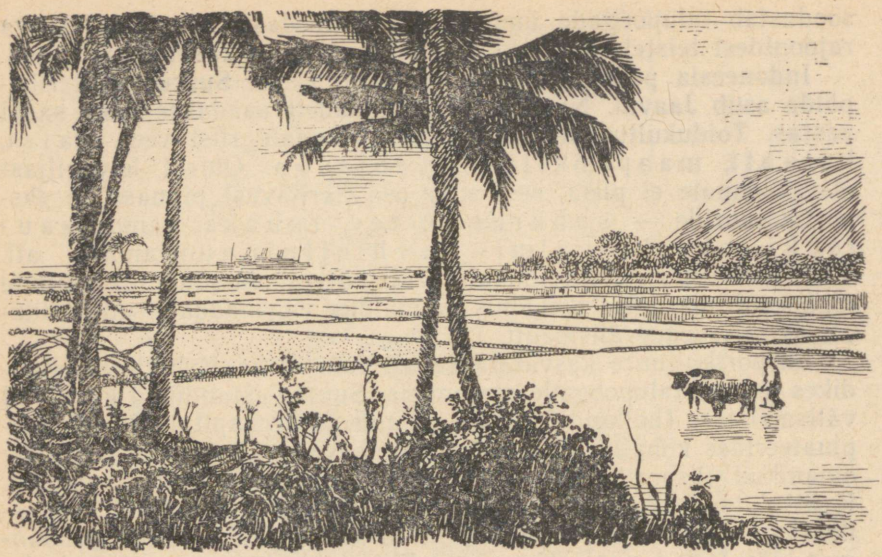

78. Niisutatavad põllud Indoneesias.

ka tööstus- ja põllumajandusliku toodangu poolest. 1945. a. algas Jaaval rahvuslik revolutsioon, mis avas Indoneesia rahvale tee vabadusele, sõltumatusele ja rahulikule koostööle teiste maade rahvastega. Jaava loodeosas asub Indoneesia Vabariigi pealinn D ž a k a r t a (2,8 milj. elanikku), mis on maa kaubanduslikuks ja tööstuslikuks keskuseks. Džakarta tööstusharudest on tähtsamad laevaehitus ja toiduainete tööstus. Džakarta lähedal asub üks Jaava ilusamaid kuurordilinnu — B a n d u n g. Selles linnas toimus 1955. a. Aasia ja Aafrika maade konverents, mille eesmärgiks oli rahvaste ühendamine võitluseks koloniaalse rõhumise vastu kõigi maade vaba ja sõltumatu arengu eest.

Väliskaubandus etendab maa majanduses tähtsat osa seepärast, et Indoneesia toodab mitmesuguseid *eksportsaadusi:* kautšukit, naftat ja naftasaadusi, tina, koprat ja teed. Indoneesia *veab sisse* riiet, riisi, masinaid ja keemiakaupu.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Indoneesia looduslikke tingimusi ja loodusrikkusi maa põllumajanduse ja tööstuse arengu seisukohalt. 2. Kirjutage kontuurkaardile tähtsamate Indoneesia saarte nimed. Märkige tingmärkide abil tähtsamad maavarade leiukohad. 3. Missuguseid põllumajandus- ja mäetööstuse saadusi veab Indoneesia välja?

FILIPIINID.

Pindala 299 000 km². 22,7 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Manila[1].

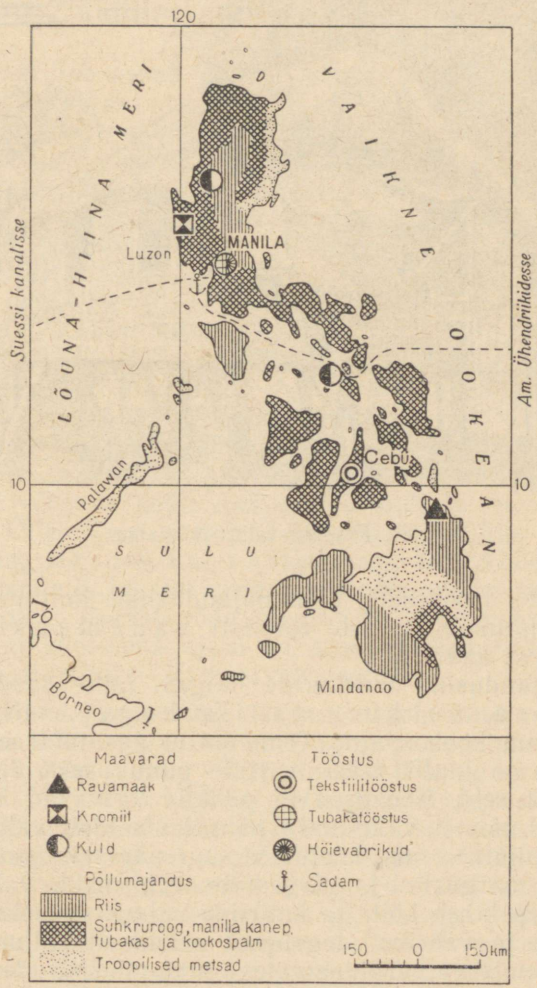

79. Filipiinide põllumajandus- ja tööstus.

Filipiinide saarestikku kuulub üle 7000 saare. Filipiinidel levivad igihaljad metsad; tema looduslikud tingimused on sobivad

[1] Ametlikuks pealinnaks, kus asub valitsus, on Quezon City (l.: keizn siti). Viimane asub Manila vahetus läheduses. Toim.

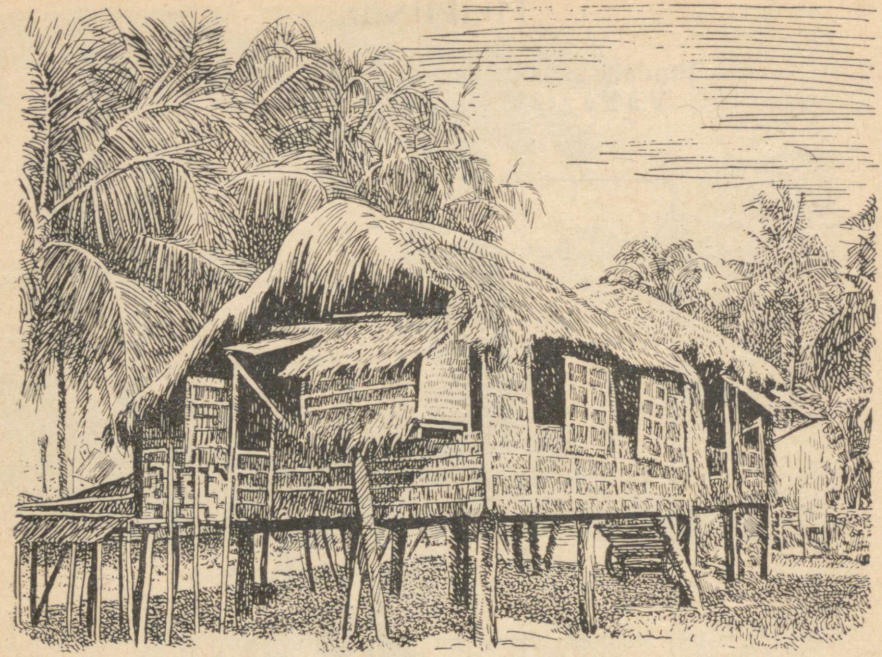

80. Filipiini talupoja elamu.

mitmesuguste troopiliste põllumajanduslike kultuuride kasvatamiseks. Filipiinidel leidub rohkesti r a u a m a a k i, k r o m i i t i ja k u l d a (vt. kaarti).

Põllumajanduslike kultuuride hulgas, mille saadusi veetakse välja (k o p r a, s u h k u r, m a n i l a k a n e p, t u b a k a s), on kõige tähtsam kookospalm. Tema puitu kasutatakse mööbli valmistamiseks ja kiulist säsi mattide punumiseks, lehtedega aga kaetakse katuseid. Kookospalmi pähklid kasvavad lapsepea suuruseks. Veel täiesti valmimata pähkel sisaldab valget vedelikku — «kookospiima», mis kustutab suurepäraselt janu. Kookosõli kasutatakse margariini ja kõrgemate seebisortide valmistamiseks. Manila kanep läheb köite ja kotiriide valmistamiseks. Olemasolevad tehased ja vabrikud tegelevad peamiselt põllumajandussaaduste töötlemisega. Tähtsamates majandusharudes võimutseb ameerika kapital. Filipiinide suurimas linnas M a n i l a s (1,2 milj. el.) on palju tubaka- ja kõievabrikuid. Manila laht on suurepärane looduslik sadam, mille lähedal asub Ameerika sõjaväebaas.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Kasutades füüsilist ja majanduskaarti, iseloomustage lühidalt Filipiinide majandust.

JAAPAN.

Pindala 371 000 km². 91,7 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline monarhia. Pealinn — Tokio.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. Jaapan asub Jaapani saartel, mis paiknevad pika kaarena Aasia idaranniku lähedal. Jaapani saarte hulka kuuluvad neli suuremat saart — Hokaido, Honšiu (ehk Hondo), Šikoku, Kiušiu — ja hulk väiksemaid saari. Idas külgneb Jaapani saartega Vaikne ookean, läänes Jaapani ja Ida-Hiina meri. Jaapani lähemad naabrid on Nõukogude Liit, Korea ja Hiina. Hokaido saart eraldavad Nõukogude Liidule kuuluvast Sahalini saarest La Pérouse'i väin (43 km) ja Ohhoota meri. Korea väin eraldab Jaapani lõunaosa Koreast. Lühim tee Jaapanist Hiinasse viib üle Ida-Hiina ja Kollase mere. Jaapani pindala pole suur — kõik saared mahuksid meie Kaspia mere pinnale.

XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul haaras Jaapan Aasias suured maa-alad (Taivani saare, Korea, Lõuna-Sahalini) ja muutis need oma kolooniateks. Jaapani imperialistid tahtsid allutada oma võimule kogu Aasia. Nad sõdisid rea aastate jooksul Hiinaga. Olles Teise maailmasõja ajal fašistliku Saksamaa liitlaseks, tungisid nad Kagu-Aasia maadesse. Nüüd pole Jaapanil enam kolooniaid, ta pidi need loovutama seoses kaotusega Teises maailmasõjas. Pärast sõda okupeeriti Jaapan Ameerika vägede poolt. Kuni käesoleva ajani on ameeriklased säilitanud Jaapani saartel rajatud sõja- ja mereväebaasid.

Looduslikud tingimused. Jaapani saarte randjoon on tugevasti liigestatud. Eriti palju lahtesid ja poolsaari on Honšiu lõunarannikul ja Kiušiu ning Šikoku saarel. Nende saarte vahel asub Jaapani Sisemeri, mis on kaitstud tugevate tormide eest ning seetõttu laevasõiduks eriti soodus. Saarelise asendi tõttu on meredel Jaapani suhtes erakordselt suur tähtsus: ühendusepidamist maa üksikute rajoonide vahel teostatakse peamiselt merd kaudu, sest suur osa laevastikust ja peaaegu kõik suuremad linnad asuvad mere ääres. Jaapan on mereteid kaudu ühendatud välismaaga. Mered on väga kalarikkad, mis on põhjustanud kalanduse laialdase arengu.

Pinnaehituselt on Jaapan mägine. Tasandikud ja madalikud ei hõlma üle $^1/_3$ saarte kogupindalast. Jaapani saartel esinevad võrdlemisi noored mäestikud on erosiooni (jõgede uhtuva tegevuse) tagajärjel tugevasti kulunud. Ümardunud tipud ja lamedad nõlvad on kaetud metsade ja põõsastikega. Kõrgemateks mäetippudeks on kustunud ja tegevate vulkaanide koonused. Honšiu keskosas kerkib kustunud vulkaan Fudžijama (3776 m)

— Jaapani kõrgeim tipp. Kiušiu põhjaosas kerkib tegeva vulkaani Aso võimas koonus. Hõredasti asustatud mägirajoonides asuvate vulkaanide pursked pole eriti ohtlikud. Palju suuremat kahju tekitavad sagedased *maavärinad*. Maavärina ajal esinevad tõuked ja merepõhja nihkumisel tekivad hiiglasuured lained, mis paiskuvad tohutu jõuga tihedasti asustatud rannikualadele, tekitades kolossaalseid purustusi. 1923. a. maavärina ajal hävis Jokohama linn. Tokios ja selle ümbruskonnas hävis pool miljonit maja ja hukkus üle 150 000 inimese.

Saarte rannikul piki jõgede orgusid levivad väikesed viljakad

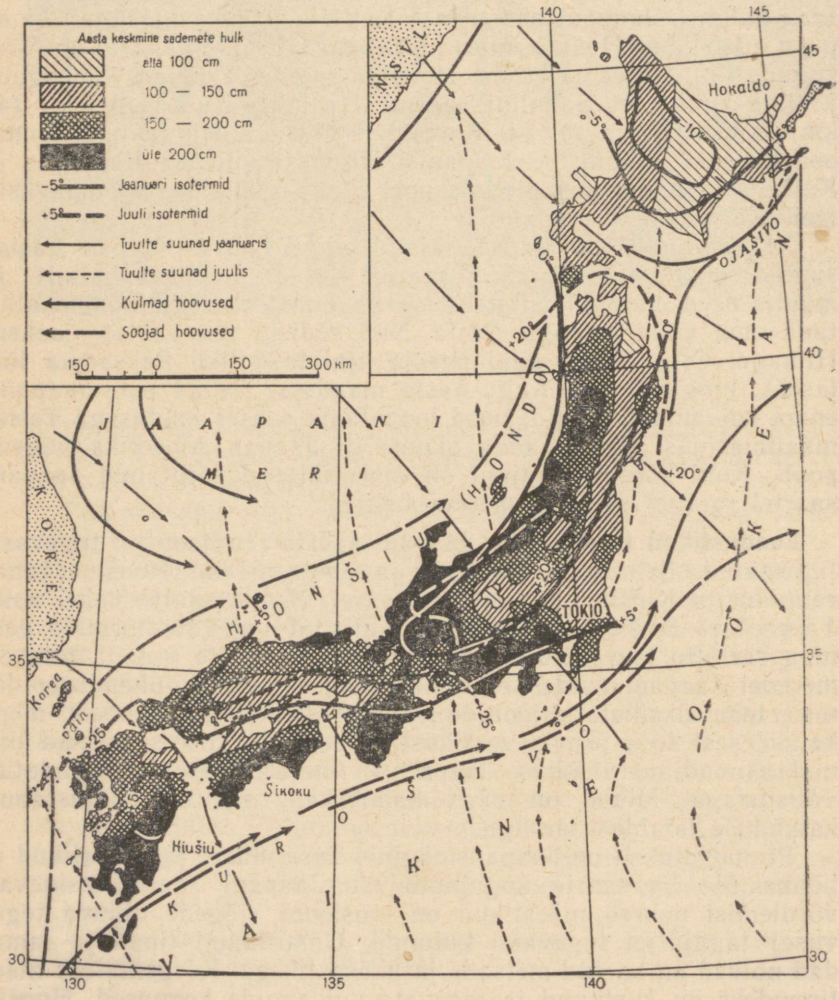

81. Jaapani saarte kliima.

madalikud, mis tekkisid lahtede täitumisel jõgede setetega. Madalikel paiknevad peamised põllumajandus- ja tööstusrajoonid.

Jaapani saared, mille ulatus põhjast lõunasse on enam kui 1500 km, asuvad *parasvööndi* ja *subtroopilise mussoonkliima* laiustel (31—45° p.-l.). Suur ulatus, mussoontuuled ja merehoovused ning reljeefi iseloom põhjustavad maa üksikute osade vahel klimaatilisi erinevusi. Hokaidol ja Honšiu põhjaosas on paraskliima, lõuna pool läheb ta üle subtroopiliseks ning Kiušiu lõunaosas troopiliseks. Suvel asub Jaapan Vaikselt ookeanilt puhuva mussooni mõju all. Maa lõuna- ja kaguosas, kus rannikust möödub soe Kurošivo hoovus, on suvi palav ja sademeterikas (kõige soojema kuu keskmine temperatuur on Tokios +25°). Põhjas on suvi vihmane ja jahe, sest rannikust möödub külm Kuriili (Ojašivo) hoovus. Juulikuu keskmine temperatuur on Hokaidol +16—20°. Talv on Jaapanis, mida ümbritsevad jäävabad mered, soojem kui samadel laiustel Ida-Hiinas, aga märgatavalt külmem kui Vahemeremaades. Seda põhjustab Aasia mandrilt tulev külm talvine mussoon. Hokaidol on jaanuarikuu keskmine temperatuur —6—10°, samal laiusel Lõuna-Itaalias aga +7—8°. Jaapani saarte lõunaosas, kust möödub soe Kurošivo hoovus, on talv soojem (jaanuarikuu keskmine temperatuur on Tokios +3°), kuid ka siin esineb vahel pakaseid. Talvine mussoon, tulles üle Jaapani mere, küllastub niiskusest, mis Hokaido ja Honšiu põhjaosas sajab lumena, lõuna pool aga vihmana.

Jaapanis tuleb palju sademeid (100—300 cm aastas). Suvel langeb sademeid rohkem idas, talvel läänes. Suviste mussoonide vahetumisel talvistega (suve lõpul ja sügise algul) möllavad Jaapani rannikul tugevad tormid — taifuunid, mis tekitavad majandusele sageli mitte väiksemaid kahjusid kui maavärinad. Taifuunidega kaasnevad suured sajud, mille tagajärjel jõed tõusevad üle kallaste ja uputavad üle põllud ning külad.

Üle poole Jaapani saarte pindalast katab metsa. Hokaidol on ülekaalus okasmetsad (nulg, kuusk), Honšiul segametsad (krüptomeeria, nulg, pöök, jaapani kirsipuu), mis lõunas lähevad üle subtroopilisteks igihaljasteks metsadeks (tamm, loorber, kampripuu, magnoolia). Laialt on levinud bambus, eriti subtroopilistes metsades. Metsad omavad suurt majanduslikku tähtsust, sealt saab toorainet puidu- ja paberitööstusele. Peale selle kaitsevad metsad mägede nõlvadel mullakihti uhtumise eest.

Madalike viljakad mullad, sademeterikkus ning kõrged suvised temperatuurid võimaldavad enamikus Jaapani rajoonides kasvatada riisi, bataati, teepõõsast ja tsitruselisi.

Maavarad. Hüdroenergia. Jaapani maavarad on mitmekesised, kuid nende varud, peale väävli, pole kuigi suured. Kiušiu põhjaosas ja Hokaidol (vt. kaarti) on kivisöe (madala kvaliteediga) leiukohti; Honšiu loodeosas on väikesi nafta leiukohti; rauamaaki leidub Honšiu põhjaosas ja Hokaidol. Reas rajoonides esineb vase, kulla, tsingi ja hõbeda leiukohti (vt. kaarti).

Arvukad lühikesed, ent veerohked ja kiirevoolulised jõed on suureks hüdroenergia-allikaks. Kompenseerides kivisöe ja nafta puudujääke, moodustavad nad tähtsa energeetilise baasi. Mägedes kasutatakse jõgesid metsamaterjalide parvetamiseks, tasandikel riisipõldude kunstlikuks niisutamiseks.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Võrrelge kaardi järgi Jaapani ja Suurbritannia geograafilist asendit. 2. Kirjutage kontuurkaardile Jaapani nelja tähtsama saare nimed ja neid ümbritsevad mered. 3. Iseloomustage Jaapani looduslikke tingimusi ja loodusrikkusi põllumajanduse ja tööstuse arengu seisukohalt.

2. Rahvastik. Tööstus.

Rahvastik. Elanike arvult on Jaapan maailmas viiendal kohal Hiina, India, NSV Liidu ja Ameerika Ühendriikide järel. Jaapan on üks tihedamini asustatud maid maailmas (umbes 240 elanikku 1 km^2-l). Rahvastiku peamine mass on koondunud rannikumadalikele ja jõgede orgudesse. Mägirajoonid on asustatud hõredalt või on hoopis asustamata. Inimelamuid kohtab harva kõrgemal kui 500—700 m üle merepinna. Talupoegadel, kes moodustavad suure osa elanikkonnast, puuduvad vahendid maa ülesharimiseks mägedes. Jaapanis on mitmesuguseid külade tüüpe, kuid kõige enam esineb tänavkülasid, mis koosnevad kahest piki teed paiknevast majadereast. Peaaegu iga külamaja juures on väike õu, kus kuivatatakse vilja ning tehakse igasuguseid töid — punutakse korve, keritakse siidi ning rullitakse teelehti. Enamik Jaapani talupoegi kannatab alatise puuduse all. Jõudmata osta tööstuskaupu, valmistavad nad majatarbeid kodus.

Suure osa Jaapani linnade elanikkonnast moodustavad vabrikutöölised, käsitöölised, väikeametnikud ja -kaupmehed. Tööliste ja teenistujate hulgas on töötuid, kelle elu on eriti raske. Jaapanis on suuri linnu kaasaegsete mitmekorruseliste raudbetoonist majadega. Vanades linnades on ülekaalus kitsad tänavad tihedasti üksteise lähedale ehitatud väikeste majadega. Need majad on ehitatud nagu küladeski — põhjarajoonides puidust, lõunas bambusest ja paberist, pilliroo- või õlg- (harvem kivist) katusega. Kerged ehitused on maavärinate ajal vähem hädaohtlikud; nende majade seinad koosnevad kõrvalelükatavaist raamidest, mis liiguvad ülemisi ja alumisi sooni pidi. Päeval võib need õhutamiseks kõrvale lükata.

Tööstus. Jaapan on *industriaal-agraarmaa.* Tööstusliku arengu tasemelt on ta ees paljudest Aasia maadest. Tähtsat osa etendab ka põllumajandus.

Jaapanis on hästisisustatud suuri tehaseid ja vabrikuid. Need kuuluvad kapitalistidele. Pärast sõda sattus osa tööstusest ameerika monopolide kontrolli alla. Suurtööstus hakkas Jaapanis arenema XIX saj. lõpul. Algul ehitati *puuvillavabrikuid,* kuhu tulid tööle puuvilla ja siidi töötlevate laostunud käsitöökodade töölised.

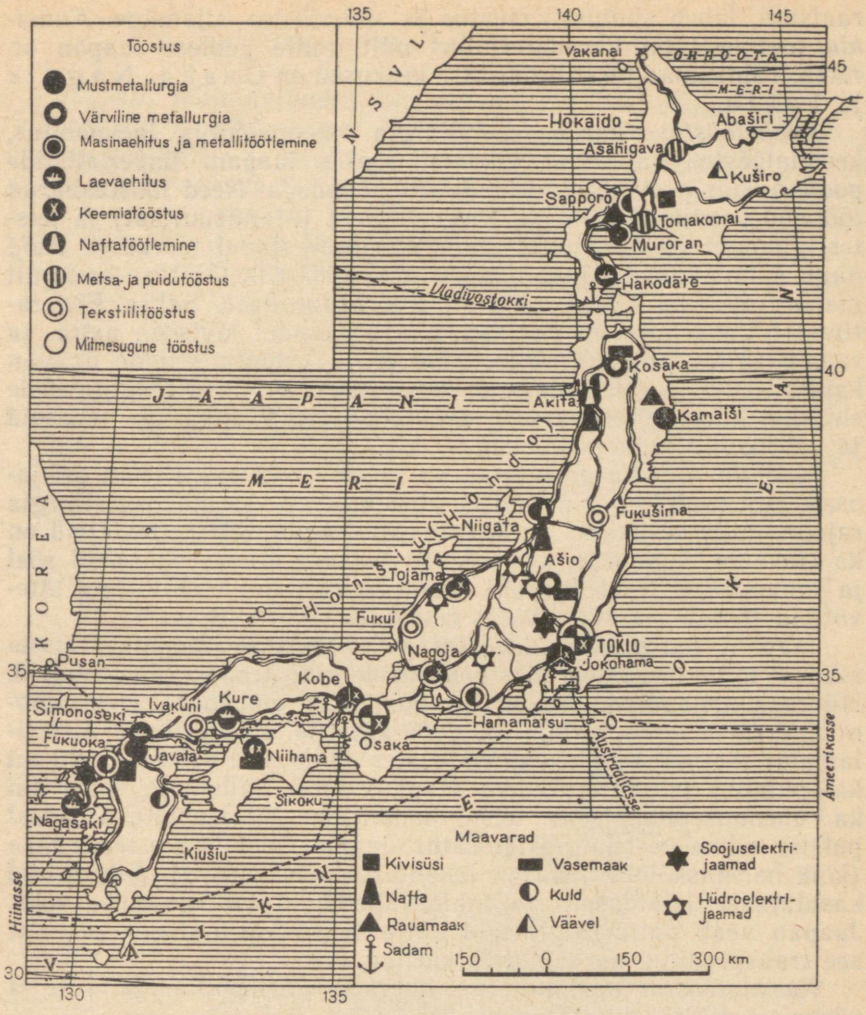

82. Jaapani tööstus.

Oma puuvilla Jaapanil pole, seda veetakse sisse Ameerika Ühendriikidest ja Indiast. Puuvillase riide tootmise poolest on Jaapan kapitalistlike maade hulgas kolmandal kohal (Ameerika Ühendriikide ja India järel). Puuvillast riiet veetakse suures koguses välja, peamiselt Kagu- ja Lõuna-Aasia maadesse. Jaapani riide järele on siin palju suurem nõudmine kui kalli, olgugi hoopis kvaliteetsema inglise riide järele.

Enne Teist maailmasõda tootsid väikesed ettevõtted palju siidlõnga ja *siidriiet*. Nüüd, mil odavam kunstkiud tõrjub välja natu-

raalsiidi, läheb siidiussikasvatus ja siiditööstus allamäge. *Kunstkiu* tootmisel on toormaterjaliks puit, mille poolest Jaapan on rikas. Tähtsamad tekstiilitööstuse keskused on Osaka, Nagoja ja Tokio.

Rasketööstuse harud (metallurgia, masinaehitus, laevaehitus, keemiatööstus) arenesid jõudsalt seoses jaapani imperialistide poolt Aasias peetavate agressiivsete sõdadega. Need tööstusharud töötasid peamiselt Koreast, Kirde-Hiinast (Mandžuuriast) ja teistest Jaapani võimualustest maadest sisseveetaval toorainel. Kuid nagu enne sõda, nii jääb Jaapan ka nüüd rasketööstuse arengult maha Ameerika Ühendriikidest, Suurbritanniast, Saksa Föderatiivsest Vabariigist ja Prantsusmaast. Jaapani kivisöe-, nafta- ja rauamaagitoodang on väike. *Hüdroenergia* tootmiselt on Jaapan kapitalistlike maade hulgas esimeste seas. Arvukad mägijõgedele ehitatud hüdroelektrijaamad varustavad elektrienergiaga tehaseid ja vabrikuid, linnu ja külasid.

Mäe- ja *metallurgiatööstus* on enam arenenud Kiušiu põhjaosas. Siin asub tähtsaim kivisöe kaevandamise ja mustmetallurgia rajoon, mille keskuseks on Javata. Mustmetallurgia ettevõtteid on ka Hokaido lõunaosas, kus see tööstusharu arenes kohalikul söel ja rauamaagil. Rida Jaapani must- ja värvilise metallurgia ettevõtteid töötab sisseveetavatel maakidel.

Jaapani *masinaehitustehastes* valmistatakse tööpinke, sisseseadeid mitmesugustele tööstusharudele ning transpordivahendeid. Hüdroelektrijaamade ehitamine põhjustas omakorda elektrotehnika arenemise — turbiinide, generaatorite, mootorite ja elektrilampide tootmise. Laevaehitustehastes ehitatakse väikesi laevu nii kalapüügiks ja rannasõiduks Jaapani enese sadamate vahel kui ka ühendusepidamiseks teiste maadega. Masinaehitusharudest paistab silma veel jalgrattatööstus. Jaapan on kitsaste teede maa (kõik harimiskõlblik maa on tasandikel üles küntud). Jalgrattaid kasutatakse laialdaselt nii liiklusvahendina kui ka kaubaveoks. Jaapan veab palju jalgrattaid välja Kagu-Aasia maadesse, kus see transpordiliik on samuti arenenud.

Keemiatööstus toodab suurel hulgal väetisi põllumajanduse ja värve tekstiilitööstuse tarvis.

Masinaehitus- ja keemiatööstus koonduvad Honšiu kagu- ja lõunaosa suurtesse linnadesse (Osaka, Kobe, Tokio, Jokohama, Nagoja), mis saavad tooraineid välisriikidest või Jaapani teistest rajoonidest.

Jaapani metsavarusid kasutatakse mööbli, maja detailide, paberi ja kunstkiu valmistamiseks.

Peale vabrikutööstuse on Jaapanis, nagu teisteski Aasia maades, hästi arenenud veel *käsitöö* ja *väikekäsitööndus*. Valmistatakse matte, sirme, getasid (puukingi), portselannõusid, päevavarje ning lehvikuid.

3. Põllumajandus. Linnad. Riiklik kord.

Jaapani **põllumajandus** on *põllunduse* orientatsiooniga. Loomakasvatusel on kõrvaline osa. Harimiseks sobivamad on kitsastel rannikumadalikel ja mägede nõlvadel väikestel terrassidel asuvad maad. Osa haritavast maast kuulub mõisnikele. Jaapani talupojal pole tavaliselt rohkem maad kui 1 ha. Seejuures jaguneb see maa mitmeks (6—10 ja enamaks) väikeseks lapiks, mis asuvad üksteisest eemal. Talupojad kulutavad tööle mínekuks ja töölt

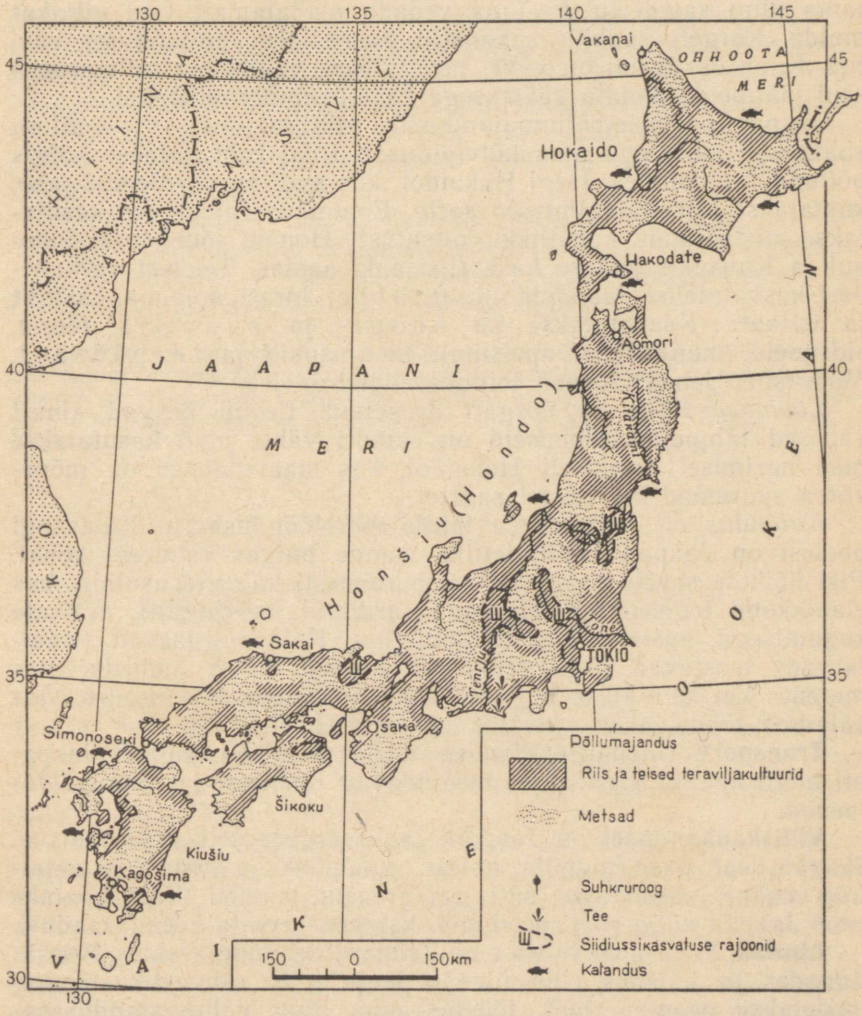

83. Jaapani põllumajandus.

tulekuks palju aega. Kääbuslikud maalapid ja vaesus ei võimalda talupoegadel kasutada inimese tööd kergendavaid põllutöömasinaid. Jaapanis on levinud peenarpõllunduse süsteem. Maad haritakse kõige primitiivsemate riistadega — labida ja kõplaga. Riisi peenardele ei külvata, vaid istutatakse. Seejuures hoolitsetakse iga üksiku taime eest. Peenarpõllunduse süsteemi iseloomulikuks jooneks on kõrge saagikus, ent see nõuab tohutult inimtööjõudu. Eriti palju jõukulu nõudvateks töödeks on pisikeste maalapikeste rajamine ja harimine, mis asetsevad mägede nõlvadel trepiastmetena. Ei piisa üksnes vajaliku lamedama koha valikust mäenõlval, vaid seda peab piki astangut valliga kindlustama ning sageli tuleb sinna vedada madalamalt veel viljakat mulda. Kõrgete saakide saamiseks kasutatakse põllunduses väetisi. Kuna kariloomi on vähe, tarvitatakse väetistena mitmesuguseid jäätmeid, madala väärtusega kala ja mineraalväetisi.

Jaapani peamise põllumajandusliku kultuuri — r i i s i — all on enam kui pool kogu maa külvipinnast. Riisi kasvatatakse kõigis põllundusrajoonides. Isegi Hokaidol, kus suvi on võrdlemisi jahe, külvatakse kiiresti valmivaid sorte. Enamikus rajoonides kasutatakse riisipõldude kunstlikku niisutust. Honšiu lõunaosas, Šikokul ja Kiušiul saadakse kaks riisisaaki aastas. Teistest kultuuridest kasvatatakse Jaapanis n i s u, o t r a, hirssi, sojauba, kartulit ja bataati. Kasvatatakse ka k ö ö g i- ja p u u v i l j a (õunu, sidruneid, mandariine, apelsine), mooruspuid ja t e e p õ õ s a s t. Mooruspuu lehed lähevad toiduks siidiussidele.

Loomakasvatus on nõrgalt arenenud. Lehmi peavad ainult vähesed talupojad. Hobuseid on samuti vähe; neid kasutatakse maa harimisel peamiselt Hokaidol, kus maavaldused on mõnevõrra suuremad kui teistel saartel.

Kalandus on jaapanlaste tähtis meretööndusharu. Kalasaagi poolest on Jaapan kapitalistlike maade hulgas esimesel kohal. Piki kõikide saarte rannikuid asub rohkesti kalurite asulaid, kus elanikkond tegeleb kalapüügiga (sardiinid, heeringad), vetikate kogumisega, austri- ning krabipüügiga. Kalapüügilaevad (traallaevad) teostavad sügavpüüki nii Jaapani saari ümbritsevates meredes kui ka Vaikse ja India ookeani kaugemates osades. Osa kaladest töödeldakse ujuvates konservitehastes.

Transport. Ühendusepidamine teiste maadega toimub Jaapanil merd kaudu. Siseliiklust teenindavad *raudteed* ja *rannasõidulaevad.*

Väliskaubandusel on Jaapani jaoks erakordselt suur tähtsus. Jaapan *veab sisse* puuvilla, naftat, rauamaaki ja värviliste metallide maake, koksistuvat sütt, soola, nisu ja riisi. Vastukaaluks *veab* Jaapan *välja* riiet, masinaid, kalakonserve ja keemiasaadusi.

Linnad. H o n š i u s a a r on Jaapani peamine keskus. Honšiu linnades ja külades elab üle $^3/_4$ kogu maa rahvastikust ning toodetakse peamine hulk tööstuskaupu ning põllumajandussaadusi. Honšiu saare kaguosas, Tokio lahe ääres, asub T o k i o

(8,2 milj. elanikku) — Jaapani pealinn ja ühtlasi maa suurim linn, ning üks tähtsamaid Jaapani sadamaid — Jokohama. Need kaks linna koos moodustavad Jaapani suurima tööstus- ja kaubandusrajooni. Tokios on arenenud masinaehitus-, elektrotehnika-, keemia-, tekstiili- ja toiduainete tööstus. Tokio tööstus- ja kaubanduskvartalid asuvad lahe ääres ja sinna suubuvate arvukate jõgede ning kanalite kaldail. See võimaldab toimetada tooraineid tehastesse ja vabrikutesse veeteed kaudu. Jokohamas etendavad tähtsat osa laevaehitus, keemia- ja metallurgiatööstus.

Osaka ja Kobe on suurimad tööstuslinnad Honšiu lõunaosas. Osakat läbib jõgede ja kanalite võrk, millele on ehitatud üle tuhande silla. See on «Jaapani Veneetsia», mis on mähitud vabrikukorstnate suitsu. Osakas on palju masinaehitus- ja keemiatehaseid ning tekstiilivabrikuid. Osaka on tihedasti seotud Kobega — suure sadamalinna ja mitmekülgselt arenenud raketööstuse keskusega. Osaka ja Kobe vahel kulgevad piki rannikut pideva vöödina tööstusettevõtted. Kobe laevaehitustehased on suurimad kogu Jaapanis.

Nagasaki — Kiušiu peamine sadam. Sõja ajal sai linn Ameerika Ühendriikide aatomipommi plahvatuse tõttu kannatada.

Hakodate — üks suuremaid Jaapani kalasadamaid ja kalakonservitööstuse keskusi Hokaido saarel.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Jaapani tööstust. 2. Kirjutage kontuurkaardile Jaapani suuremate linnade ja sadamate nimed. 3. Iseloomustage Jaapani põllumajandust. 4. Missugune tähtsus on Jaapani majanduses kalandusel? 5. Missugust tähtsust omab väliskaubandus? Mida veab Jaapan sisse ja mida välja?

AFGANISTAN.

Pindala 655 000 km². 13 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline kuningriik.
Pealinn — Kabul.

Geograafiline asend. Afganistan on meie naabriks Edela-Aasias. NSV Liidu ja Afganistani piir kulgeb suurelt osalt piki Amu-Darja jõge. Kirdes piirneb Afganistan Hiinaga, idas ja lõunas Pakistaniga, läänes Iraaniga. Afganistanil puudub vahetu väljapääs merele.

Looduslikud tingimused. Afganistan on mägine maa teravalt kontinentaalse kuiva kliimaga, kus on ülekaalus kõrbe- ja poolkõrbe-taimestik. Läbi kogu Afganistani, alates Pamiiri lõunajalamilt kuni Iraani piirini, ulatuvad kõrged ja raskesti ületatavad Hindukuši ahelikud. Mäekurud asuvad ligi 5000 m kõrgusel. Kõrgmägede rajoonides on pikk ja karm talv ning soe, kuid lühike suvi. Lumi püsib mägedes seitse-kaheksa kuud, kuiva kliima tõttu asub lumepiir aga väga kõrgel, võimsad liustikud puuduvad. Ena-

mikus rajoonides on mäed metsatud; metsi esineb vaid kirdeosas. Harimiseks kõlblikke alasid on vähe, need asuvad jõgede orgudes. Eriti head looduslikud tingimused on Kabuli ja Dželalabadi orus, mis asub Pakistani piiri ääres. Olles kaitstud põhjast võimsate mäeahelikega ja avatud soojadele lõunatuultele, valitseb Dželalabadi orus kuiv subtroopiline kliima (aastane sademete hulk on 40 cm). Niisutatavatel maadel valmivad siin sidrunid, apelsinid ja datlid.

Hindukuši põhjanõlvad lähevad üle künklikeks tasandikeks, mis ühinevad Amu-Darja laia oruga. Seda ala läbivad paljud väikesed jõed, mis saavad alguse mägedest. Peaaegu kõik nad kaovad liivasse. Hindukuši põhjapoolsetes eelmägedes esineb talvel sagedasti lumetorme, kuid lumikate ei püsi kaua. Kevadised sademed tulevad tugevate hoovihmadena. Suvi on pikk, palav ja kuiv. Kõige rohkem saavad sademeid (25—30 cm) künklike tasandike alad. Siin asuvad peamised massiivid Afganistani harimiskõlblikust maast. See on ainuke rajoon, kus kasvatatakse teravilja ilma kunstliku niisutuseta.

Afganistani edela- ja lääneossa ulatub Iraani mägismaa, kus levivad viljatud kõrbed ja poolkõrbed. Kõrbetes on talv lumetu ja lühike, suvi on palav, mitme kuu jooksul ei tule tilkagi vihma. Põlluharimine on võimalik vaid oaasides, mis asuvad eelmägedes Herirudi ja Hilmendi jõe orus. Herirudi jõgi ulatub NSV Liidu piiridesse, meil nimetatakse teda Tedženiks.

Maavarad. Afganistanis leidub mitmesuguseid maavarasid: naftat ja sütt, rauamaaki, kulda ja hõbedat, värviliste metallide maake ning vääriskive. Maavarade varusid pole veel täpselt kindlaks tehtud; neid kaevandatakse enamikul juhtudel käsitsi. Afganistan on rikas hüdroenergia poolest, kuid seda peaaegu ei kasutata.

Rahvastik. Poole Afganistani elanikkonnast moodustavad afgaanid (puštuunid). Nad elavad peamiselt maa kesk- ja lõunaosas. Põhja-Afganistani asustavad peamiselt need rahvused, kes elavad meie Kesk-Aasia vabariikideski — tadžikid, usbekid, turkmeenid.

Suurem osa rahvastikust koondub jõgede orgudesse ja ainult tähtsusetu osa elab linnades ning kõrbetes. Rahvastiku peamiseks tegevusalaks on põllundus ja karjandus. Afganistanis on vähe linnu. Linnade elanikud on väikekaupmehed, mitmesuguste alade käsitöölised, aga samuti ka põllumajandusega tegelevad inimesed.

Paljud afgaani hõimud on nomaadid (rändkarjakasvatajad). Enne talve tulekut, kui maa põhja- ja keskosas muutuvad ilmad külmaks ja karjale ei jätku toitu, liiguvad nad oma kaamelite, perekondade ja telkidega aegapidi lõunasse ja kagusse, Pakistani piiri suunas, kus ootavad soojad ilmad ja värsked karjamaad. Kui lõunas aga saabub palav suvi ja rohi karjamaadel kõrbeb, pöördu-

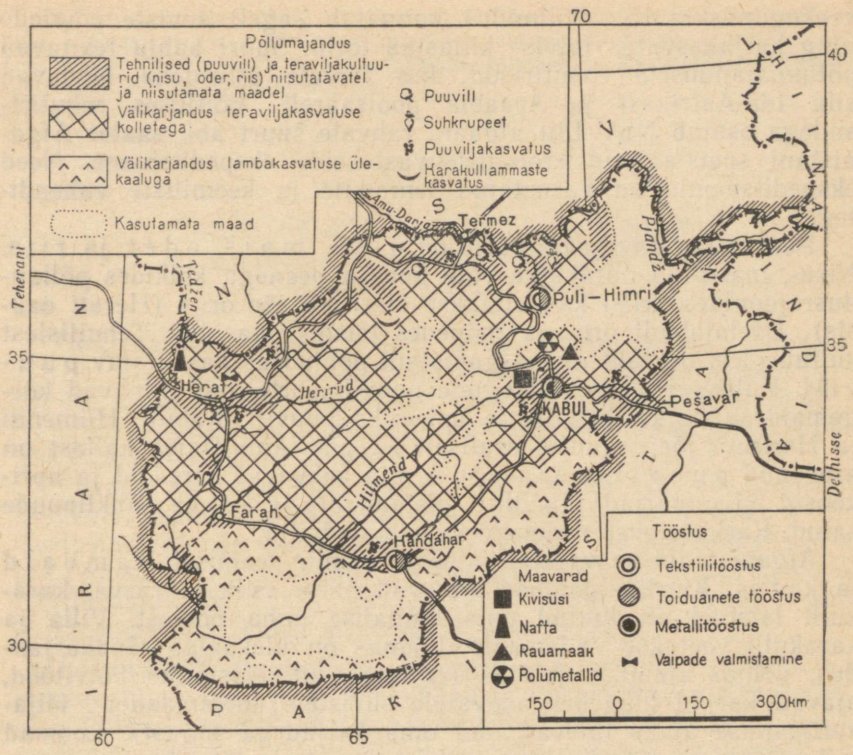

84. Afganistani põllumajandus ja tööstus.

vad nomaadid tagasi põhja. Nii kordub see aasta-aastalt paljude sajandite kestel.

Enamik Afganistani elanikkonnast on kirjaoskamatu. Väga tugev on muhamedi usu mõju.

Põllumajandus. Afganistan on *agraarmaa*. Esikoht kuulub põllundusele, teine koht loomakasvatusele. Põllunduse tooted lähevad peaaegu täielikult maa enda vajaduste rahuldamiseks. Loomakasvatussaadused etendavad tähtsat osa Afganistani ekspordis. Ülesharitud maa moodustab 2—3% kogu Afganistani pindalast. Paremad maad ja suur osa loomi kuulub mõisnikele ja suguharude vanemaile. Maata või vähese maaga talupojad rendivad maad või töötavad karjustena feodaalide-karjakasvatajate juures. Vaatamata primitiivsetele põllutööriistadele, mida talupojad kasutavad, harivad nad hoolega oma väikesi maatükke, väetades neid mudase mullaga, mida nad kaevavad jõgede kallastel kruusa alt.

Enamikus Afganistani rajoonides kasutatakse põllunduses kunstlikku niisutust, mis nõuab hiiglaslikku tööd. Sageli tuleb väikese maalapi niisutamiseks kaevata mitme kilomeetri pikkusi

veekogumiskraave. Põllundus kannatab sageli suviste põudade ning karjakasvatus talvise kiilasjää tõttu. Suurt kahju tekitavad põllumajandusele rohutirtsud, kes tervete pilvedena lendavad siia Ida-Aafrikast ja Araabia poolsaarelt. Võitluses rohutirtsudega osutab NSV Liit afgaani rahvale suurt abi, saates Afganistani spetsiaalseid «rohutirtsuvastaseid» ekspeditsioone. Need ekspeditsioonid on varustatud lennukite ja keemiliste vahenditega.

Peamised teraviljakultuurid on n i s u, m a i s, o d e r ja r i i s. Nisu-, maisi- ja odrakülve võib kohata peaaegu kõikides põllundusrajoonides. Riisi kasvatatakse Herirudi jõe orus (Herati oaasis), Dželalabadi orus ja mõnedes teistes oaasides. Tehnilistest kultuuridest on tähtsaim Afganistani põhjaosas kasvatatav p u u v i l l. Kultiveeritakse nõukogude puuvillasorte, mis annavad kõrgemaid saake kui kohalik ja ameerika puuvill. Kabuli, Hilmendi ja Herirudi jõe orgudes, osaliselt ka piki Amu-Darja kallast on arenenud p u u v i l j a a i a n d u s: siin kasvavad virsikud ja aprikoosid, viinamarjad, mandlite, pistaatsiate ja kreeka pähklipuude salud. Kasvatatakse meloneid ja teisi aedvilju.

Afganistanis kasvatatakse palju loomi, peamiselt l a m b a i d ja k i t s i. Kurdjukklambad annavad palju villa ja rasva, karakulli lambad on tuntud oma hinnalise naha poolest. Villa ja karakulli veetakse välismaale. Lõunas on ülekaalus rändkarjandus, põhjas ajamiskarjandus (põlluharijad, teostanud külvitööd, ajavad karjad mägedes asuvatele suvistele karjamaadele, viljakoristamise ajaks tulevad nad oma karjadega tagasi). Loomad toituvad aasta läbi karjamaadel.

Afganistani **tööstus** on esindatud *puuvillapuhastusvabrikutega* ja väikeste *tekstiilivabrikutega*. On ka suhkruvabrik. Suur osa vabrikutööstusest on koondunud Kabuli. Nõukogude Liit ehitas vastavalt lepingule suure leivatehase ja elevaatori (teraviljahoidla). Tähtsat osa etendab jämedakoelise riide, vildi ja vaipade käsitsi valmistamine.

Levinum **transpordiliik** on *karavanitransport* hobustel ja kaamelitel. Afgaani hobused on väikesekasvulised, kuid väga vastupidavad. Kaamel pole ainult peamine transpordivahend, vaid annab ka villa ja piima. Peale selle kasutatakse kaamelite ja teiste loomade sõnnikut põletamiseks ning väetamiseks. Raudteid Afganistanis pole. Autoteede ehitus hakkas arenema alles hiljuti. Autoteede ehitamiseks saadab Nõukogude Liit hulgaliselt masinaid ja materjale.

Linnad. K a b u l (206 000 elanikku) — Afganistani pealinn, maa ainus suur linn, karavani- ja maanteede sõlmpunkt, peamine kaubanduskeskus Pakistani ja Indiaga. Kabuli ümbruses, mägedevahelises orus 2000 m kõrgusel merepinnast, asuvad arvukad puuvilja- ja köögiviljaaiad ning kitsad nisukülvide ribad. Kabuli oru äärealadel kerkivad maalilised Hindukuši mäeahelikud.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Aasia kontuurkaardile Afganistani piirid, kirjutage kaardile naaberriikide nimed. 2. Millised rahvad elavad Afganistanis? 3. Iseloomustage Afganistani majandust seoses tema looduslike tingimuste iseärasustega.

IRAAN.

Pindala 1,6 milj. km². 22,5 milj. elanikku.
Konstitutsiooniline monarhia.
Pealinn — Teheran.

Geograafiline asend. Iraan asub Edela-Aasias, Kaspia mere ja Pärsia lahe vahel. Põhjas piirneb Iraan Nõukogude Liiduga, idas Afganistani ja Pakistaniga, läänes Türgi ja Iraagiga. Nõukogude Liidu naabrite hulgas on Iraan pindala poolest Hiina järel teisel kohal.

Vanasti kulgesid läbi Iraani territooriumi tähtsad kaubateed Vahemere basseinist Kesk-Aasiasse, Indiasse, ja Hiinasse. See soodustas linnade varast tekkimist, käsitöö ja kaubanduse arengut. Käesoleval ajal tõmbab Iraan enesele Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja teiste maade kapitalistide tähelepanu suurte naftarikkuste ja tähtsa strateegilise asendi tõttu.

Looduslikud tingimused. Suurem osa Iraani territooriumist hõlmab Iraani mägismaa, mida piiravad kõrged mäeahelikud. Põhjas kerkib Elbursi mäeahelik. Aheliku kõrgeim tipp — kustunud vulkaan Demavend (5604 m) — on kaetud igilumega. Loodes kerkib Armeenia vulkaaniline mägismaa. Siin asub suur Režaie (Urmia) järv. Idas ja lõunas eraldavad maa siserajoone Mesopotaamia madalikust ja Pärsia lahest Zagrose süsteemi kuuluvad ahelikud.

Iraani mägismaa kliima on *teravalt kontinentaalne*, kuiv, palava suve ja jaheda ning tuulise talvega. Soodsamad tingimused põllunduseks on põhja- ja läänepoolsetes eelmägedes. Teheranis on juulikuu keskmine temperatuur +29°, jaanuarikuu keskmine +1°, sademeid langeb aastas 25 cm. Mägedes, kus on rohkem sademeid, levivad head karjamaad. Mägedest voolavad jõed ja ojad niisutavad oaase, kus kasvatatakse mitmesuguseid põllumajanduslikke kultuure. Maa siserajoonides ja idas on suvel väga kuum (üle +50°), talvel ulatuvad pakased —25°-ni. Sademeid on väga vähe. Määratu suured alad on kuivade steppide, liivakõrbete ja solontšakkide all. Vähesed veevaesed jõed kaovad kõrbeliiva või suubuvad soolajärvedesse.

Elbursi põhjajalamil, piki Kaspia mere lõunarannikut, kulgeb Kaspia madalik. Siinsed looduslikud tingimused erinevad tunduvalt Iraani teiste rajoonide looduslikest tingimustest. See on niiske subtroopiline ala. Juulikuu keskmine temperatuur on +26°, jaanuarikuu keskmine +11°, sademeid langeb kuni 130 cm. Seal

kasvavad laialehised metsad, esinevad pukspuu- ja kreeka pähklipuu tihnikud. Talvel koguneb Kaspia rannikule palju rändlinde — hanesid ja parte. Kaspia meres on väärtuslikke kalaliike — beluuga, tuur, samuti heeringas ja koha. Kaspia madalik on

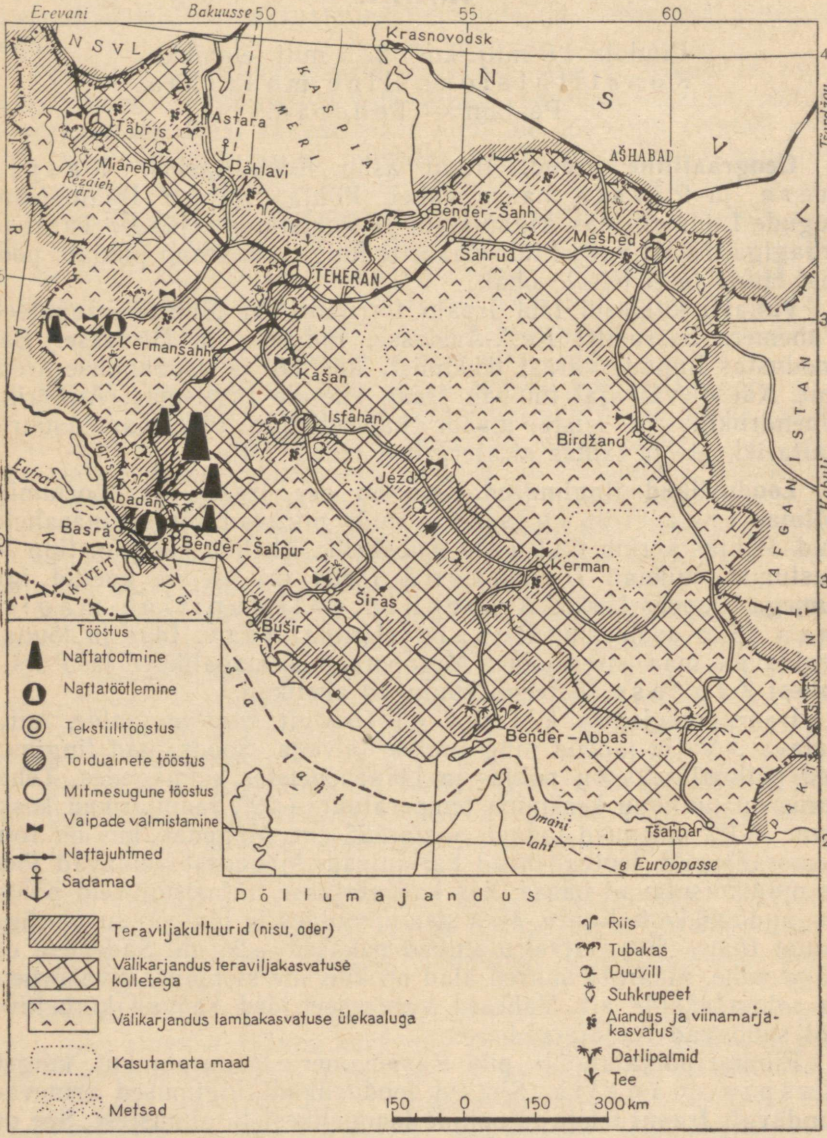

85. Iraani põllumajandus ja tööstus.

86. Datlipalmid Iraani lõunaosas.

Iraani ainuke rajoon, kus põllundus on võimalik ilma kunstliku niisutuseta.

Iraanile kuulub osa Pärsia lahe rannikul asuvast Mesopotaamia madalikust. See on *kuiv subtroopiline* ala väga palava suve ja talvega, sobiv datlipalmi kasvatamiseks. Siin voolab Iraani ainuke laevatatav jõgi Karun, mis alamjooksul ühineb Šat-el-Arabiga.

Maavarad. Iraani maapõues asuvad ülemaailmse tähtsusega naftavarud (3,6 miljardit tonni). Naftat leidub edelas — Pärsia lahe ranniku lähedal, ja põhjas — Kaspia mere ääres (vt. kaarti). Peale nafta leidub kivisütt, rauamaaki, värviliste metallide maake ja grafiiti. Maa majanduses etendab tähtsat osa nafta tootmine. Teisi maavarasid kaevandatakse vähesel määral.

Rahvastik. Ligi poole rahvastikust moodustavad *pärslased* (farsid). Armeenia mägismaal elavad *aserbaidžaanlased.* Peale nimetatute on veel kurde, araablasi ja palju teisi rahvaid. Valitsevaks rahvuseks on pärslased. Tihedamini on asustatud Kaspia madalik ja maa läänerajoonid. Iraani siseosades on suured alad inimtühjad. Rahvastiku enamik elab maal ja tegeleb põllunduse või loomakasvatusega. Linnade elanike hulgas on palju käsitöölisi. Osa rahvastikust on rändrahvad.

Iraani linnad on väikesed. Linna keskel asub tavaliselt ümmargune väljak, mida läbib peatänav. Siin asuvad turg ja mitmesugused ühiskondlikud asutused. Iraani kesk- ja lõunaosa linnades on palju maju lamedate katustega, kus elanikud suvel magavad. Nagu linnades, nii ka maal on peamiseks ehitusmaterjaliks kivi ja savi.

Vanad Iraani rahvad on loonud suurepäraseid kunstiteoseid. Paljud neist (losside kaunistused, sillad, paisud) on säilinud meie päevini. Olgugi et Iraanis kehtib seadus kohustusliku alghariduse kohta, on suurem osa elanikkonnast kirjaoskamatu. Kultuuriliselt kõige mahajäänumad on rändrahvad, kelle juures on säilinud kuni käesoleva ajani sugukondlikud suhted. Suguharude pealikud on oma alamate üle täieõiguslikeks peremeesteks.

Põllumajandus. Iraan on *põllumajanduslik maa*. Tema põllumajanduses on levinud sugukondlikud ja feodaalsed igandid. Parim harimiskõlblik maa kuulub mõisnikele ja suguharude pealikutele. Paljudel talupoegadel pole üldse maad. Nad töötavad väikestel renditud maalappidel, makstes kõrget renti mitte ainult maa, vaid ka vee eest, sest niisutusseadmed kuuluvad enamikus mõisnikele ja riigile. Põllumajandustehnika on mahajäänud. Kaasaegseid põllutöömasinaid võib näha ainult mõisnike majapidamistes.

Tähtsamad teraviljakultuurid on n i s u, o d e r ja r i i s. Nisu ja otra kasvatatakse Lääne-Iraani orgudes. Peamised riisikülvid koonduvad Kaspia mere rannikule, kus on rohkesti sademeid. Põhjapoolsetes eelmägedes kasvatatakse t e e d, t u b a k a t, p u u v i l l a ja s u h k r u p e e t i. Tähtis on ka p u u v i l j a a i a n d u s ja v i i n a m a r j a k a s v a t u s. Viljapuudest on levinud aprikoosid, datlipalm, mandlipuu ja pistaatsia. Aedu ja viinamarjaistandikke leidub kõikides põllundusrajoonides, eriti palju aga loodeosas, Iraani Aserbaidžanis. Datleid kasvatatakse lõunas. Väljaveos etendavad kuivatatud puuviljad ja viinamarjad (rosinad) tähtsat osa. Aprikooside väljaveo poolest on Iraan maailmas esikohal, datlite väljaveo poolest Iraagi järel teisel kohal. Tehniliste kultuuride ja puuviljakasvatuse rajoonides on levinud istandike süsteem. Istandikes töötavad palgalised põllutöölised.

Suure tähtsusega on Iraanis *rändkarjandus*. Nagu Afganistanis, nii on ka siin ülekaalus lambad ja kitsed. Enamik loomi kuulub mõisnikele ja suguharupealikutele, kelle käes on ka karjamaad. Loomakasvatussaadusi — villa, lambanahku ja karakulli — veetakse välismaale. Osaliselt töötlevad neid saadusi kohaliku tööstuse ettevõtted ja käsitöölised.

Iraani **tööstuses** etendab tähtsat osa *nafta* tootmine. Tähtsam naftatootmise rajoon asub edelas. Siit läheb nafta juhtmeid kaudu A b a d a n i naftatöötlemistehasesse. Iraani naftatööstus oli kaua aega inglise kapitali kontrolli all (Inglise-Iraani naftakompanii). Rahvamasside survel natsionaliseeris Iraani valitsus naftatööstuse 1951. a. Seoses boikotiga (mitteostmisega) välismaiste

kapitalistide poolt vähenes 1951.—1954. a. Iraani naftatööstuse toodang järsult (32 milj. tonnilt kuni 1 milj. tonnini). Käesoleval ajal ekspluateerivad Lõuna-Iraani naftarikkusi jällegi peamiselt Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide monopolid. Pumbates välja naftat, ujutavad välismaa kapitalistid Iraani üle oma tööstuskaupadega ning pidurdavad seega rahvusliku tööstuse arengut. Iraani metallurgia ja masinaehitus on lapsekingades. Kergetööstuse ettevõtetest on olemas rida tekstiili- ja tikuvabrikuid. On ka mitu suhkruvabrikut ja tsemenditehast. Käsitööonduse peamiseks haruks on vaipade valmistamine. Pärsia vaibad on välismaal kõrges hinnas: nad paistavad silma püsivate värvide ja kunstipärase mustri poolest.

Raudteid on Iraanis vähe. Transiraani (Iraani läbiv) raudtee ühendab Kaspia mere rannikut Pärsia lahega. Iraanis on rida autoteid. Tähtsat osa etendab karavanitransport kaamelitel ja hobustel.

Linnad. Teheran (üle 1 milj. elaniku) — Iraani pealinn, tema tähtsaim majanduslik keskus ja transpordisõlm, asub Elbursi lõunajalamil. Mitte kaugel linnast kõrgub suursuguselt Demavendi mäetipp. Teheranis on tekstiili- ja toiduainete tööstus. Tähtsat osa etendab vaipade ja nahkesemete valmistamine.

Täbris — Iraani Aserbaidžani keskus, on raudtee abil ühendatud NSV Liiduga. Täbrises kaubeldakse kuivatatud puuvilja, siidesemete ja vaipadega.

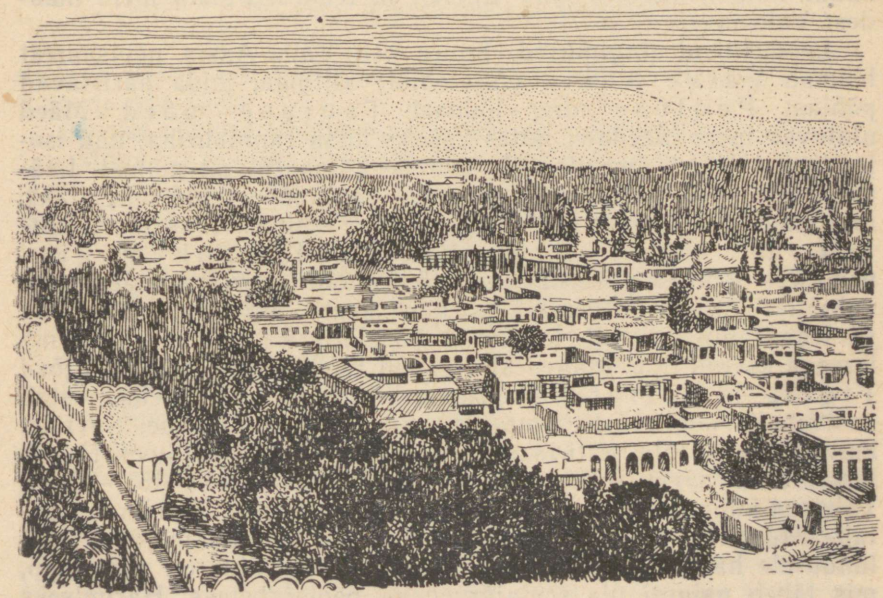

87. Teheran.

Abadan — sadam Pärsia lahe ääres, suur naftatöötlemistööstuse keskus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Jutustage Iraani looduslikest tingimustest ja kunstliku niisutuse tähtsusest põllunduses. 2. Märkige tingmärkide abil kontuurkaardile Iraani nafta leiukohad. 3. Kirjutage kontuurkaardile Iraani tähtsamate linnade nimed. Tõmmake joon, mis tähistab Transiraani raudteed. 4. Iseloomustage Iraani põllumajandust ja tootvat tööstust. 5. Missuguseid tööstus-, põllumajandus- ja käsitöösaadusi veab Iraan välja?

TÜRGI.

Pindala 767 000 km². 26 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Ankara.

Geograafiline asend. Türgi hõlmab Aasia mandri läänesopi — Väike-Aasia poolsaare — ja Balkani poolsaare kaguosa (24 000 km²) Euroopas. Türgi piirneb Euroopas Bulgaaria ja Kreekaga, Aasias NSV Liidu, Iraani, Iraagi ja AÜV Süüria osaga.

Türgi rannikut uhuvad järgmised mered: põhjas Must meri, lõunas Vahemeri, läänes Egeuse meri. Türgi piirides asub Marmara meri. See on ühendatud Dardanellide kaudu Egeuse merega ja Bosporuse väina kaudu Musta merega. Bosporuse ääres asub vana linn Istanbul. Bosporus ja Dardanellid omavad suurt rahvusvahelist tähtsust. Nende kaudu kulgeb meretee NSV Liidust ja teistest Musta mere maadest Vahemerre.

Looduslikud tingimused. Suure osa Väike-Aasia poolsaarest hõlmab Väike-Aasia (Anatoolia) kiltmaa, mida ääristavad põhjast Pontose ning lõunast Tauruse mäed. Mäed ulatuvad mere lähedale, jättes vabaks kitsa rannikuriba; nad isoleerivad kiltmaa ümbritsevate merede klimaatilisest mõjust. Läänes muutub Väike-Aasia kiltmaa tugevasti lõhestatud mägialaks, mis madaldub Egeuse ja Marmara mere suunas. Idas läheb kiltmaa üle kõrgeks Armeenia-Kurdistani mägismaaks. Armeenia-Kurdistani mägismaad läbivate mäeahelike vahel on kõrgeid kiltmaid. Ühel neist asub Vani järv. NSV Liidu ja Iraani piiril kerkib kustunud vulkaani Ararati (5156 m) lumega kaetud tipp. Mägedest algavad Edela-Aasia suurimad jõed Tigris ja Eufrat. Väike-Aasia kiltmaa kliimat iseloomustab aastaste ja ööpäevaste temperatuuride järsk kõikumine. Suvi on kuiv ja kuum; talv, eriti idaosas, karm ja lumerohke. Suvel tõuseb temperatuur sageli +35°-ni, talvel aga langeb vahel —15°—20°-ni. Talvised külmad vahelduvad suladega ja vihmaste ilmadega. Aastane sademete hulk pole suur (20—40 cm). Põuad mõjuvad põllundusele hävitavalt. Taimkate on kidur: ülekaalus on pujustepp, mis läheb paiguti üle soolajärvedega poolkõrbeteks. Harimiseks kõlblikke maid leidub jõgede orgudes. Need on viljakate uhtmul-

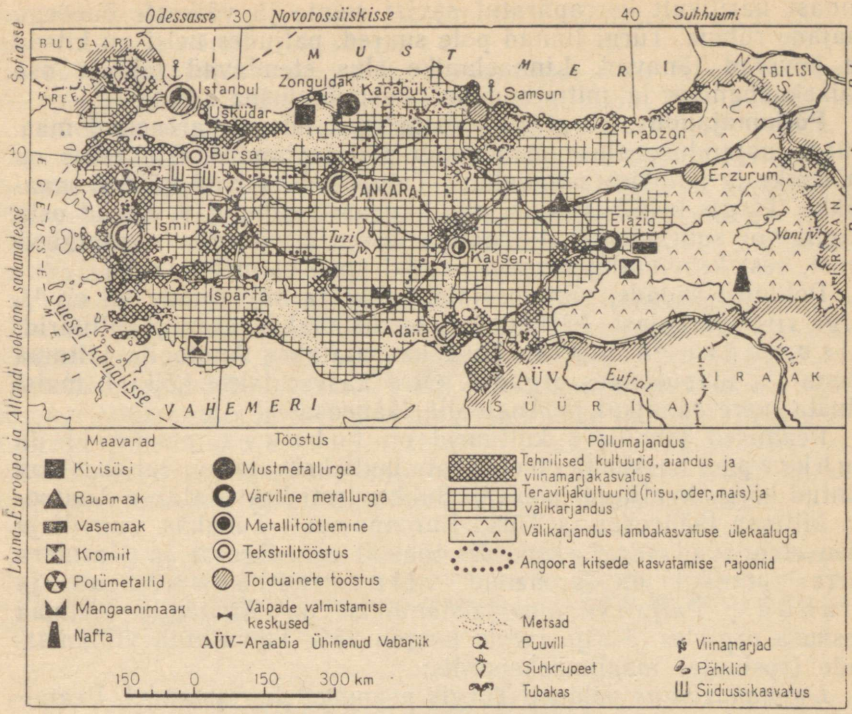

88. Türgi põllumajandus ja tööstus.

dadega alad, mis tekkisid mullakihi ärauhtumisel ümbritsevate mägede nõlvadelt.

Egeuse mere ja Vahemere rannikul on subtroopiline, vahemereline kliima — suvi on palav ja kuiv, talv pehme ja niiske. Egeuse mere rannik ning naabruses asuvad kiltmaa-alad on kaetud igihalja tamme, loorberi-, oliivipuu- ja pistaatsiatihnikutega; mägedes on väiksemaid männimetsi. Jõgede orgudes on sobivad tingimused viinamarja, tsitruseliste, inžiiri, mandli- ja mooruspuu kasvatamiseks. Vahemere rannikul kasvatatakse suhkruroogu ja datlipalmi. Kitsal Musta mere rannikuribal ja mägede nõlvadel on niiske subtroopiline kliima ning rikkalik igihaljas taimkate.

Maavarad. Türgis on k i v i s õ e varusid, mis paiknevad peamiselt Musta mere rannikul. Esineb suuri k r o m i i d i, rauа-, mangaani- ja vasemaagi leiukohti (vt. kaarti).

Rahvastik. Rahvastiku põhimassi moodustavad *türklased.* Teistest rahvustest on arvukamad kurdid, kes elavad Armeenia-Kurdistani mägismaal. Peale nende on veel araablasi, armeenlasi, kreeklasi. Kõige tihedamini on asustatud Marmara, Egeuse ja Musta mere ranniku alad, hõredamini Armeenia-Kurdistani mägismaa. Üle 75% rahvastikust elab külades, mis kujutavad

endast harilikult korrapäratut savist seinte ja väikeste õuedega majade rühma. Türgi linnad pole suured, paljudes neist on kitsad ja kõverad tänavad. Linnaelanike elus etendavad tähtsat osa väikekaubandus ja mitmesugused käsitööndusharud.

Põllumajandus. Türgi on tööstuslikult nõrgalt arenenud maa. Türgi majanduse aluse moodustab põllumajandus. Ülekaalus on mõisnike ja kulakute maavaldus. Talupojad harivad väikesi maatükke. Türgis kehtib seadus, mille kohaselt talupojad võivad osta riigilt või suurmõisnikelt maad, ent see ei lahenda agraarküsimust, sest kehviktalupoegadel puudub maa ostmiseks raha.

Põldude, aedade, viinamarjaistandike ja oliivipuude all on 1/4 kogu riigi pindalast. Põllunduses on ülekaalus teraviljakultuurid: nisu, oder ja mais. Nisu kasvatatakse Anatoolia kiltmaa lõuna- ja idapoolsetes orgudes. Otra kasvatatakse kõikjal, maisi Musta mere rannikul ja Anatoolia lääneosas.

Peamised tehnilised kultuurid on tubakas, puuvill ja suhkrupeet. Musta mere rannikul kasvatatav tubakas on tuntud kõrge kvaliteedi poolest. Suhkrupeeti kasvatatakse Anatoolia kiltmaa lääneosas ja Türgi Euroopa-osas. Tubakas, puuvill ja nisu etendavad Türgi ekspordis tähtsat osa. Egeuse ja Marmara mere rannikul on arenenud viinamarjakasvatus ja aiandus. Palju viinamarjaistandikke on Anatoolia kiltmaa keskosa orgudes. Türgi arvele langeb 25% kuivatatud viinamarjade (rosinate) maailmaekspordist.

Loomakasvatus põhineb Türgis peamiselt karjamaadel. Peamised loomakasvatuse rajoonid on Kesk-Anatoolia ja Armeenia-Kurdistani mägismaa. Kasvatatakse lambaid ja kitsi, sealhulgas angoora kitsi. Nende pikk valge vill läheb hinnaliste sallide ja eriti kalli villase riide valmistamiseks.

Tähtsaks kõrvalharuks mõningate rajoonide põllumajanduses on pähklite (funduk, kreeka pähklid, mandlid, pistaatsiamandlid) korjamine ja siidiussikasvatus.

Tööstus. Vabrikutööstus on Türgis nõrgalt arenenud. Masinaid, mitmesuguseid metallisaadusi ja kemikaale veetakse sisse välismaalt.

Mäetööstuses on suurema tähtsusega kivisöe (Songuldaki linna rajoonis) ja kroomimaagi tootmine. Türgi annab ligikaudu 1/4 kogu kapitalistlikes maades kaevandatavast kroomimaagist. Kroomimaak eksporditakse peaaegu tervikuna.

Töötleva tööstuse harudes on juhtival kohal *toidu-* ja *maitseainete tööstus* (suhkru-, tubakatööstus) ning *tekstiilitööstus*. On ehitatud väike metallurgiakombinaat (Karabüki linnas, Songuldaki lähedal) ja sõjatehaseid. Enamik suuremaid tööstusettevõtteid on koondunud maa lääneossa, mere äärde, peamiselt Istanbuli ja Ismiri. Anatoolia kiltmaal on suuri tööstusettevõtteid Ankaras ja Kayseris (puuvillakombinaat, mis ehitati NSV Liidu abiga). Väike-, *kodukäsitööndusliik* tootmine on arenenud peaaegu kõigis Türgi rajoonides. Kodukäsitöö toodetest

on eriti kuulsad türgi vaibad; maailmaturul hinnatakse türgi vaipu samaväärselt pärsia vaipadega.

Türgis on vähe *raudteid.* Tähtsaim raudteeliin (Berliin—Bosporus—Bagdad—Basra) ühendab Euroopa maid Pärsia lahega.

Linnad. Ankara (450 000 elanikku) — Türgi pealinn, transpordisõlm, Kesk-Anatoolia kaubanduslik ja tööstuslik keskus. Linna vanas, põhjapoolses osas on kõverad, tüüpilised aasialikud tänavakesed, kus väikesed vanaaegsed majakesed asuvad tihedalt üksteise kõrval. Lõunaosa on uuslinn euroopalike tänavate ja majadega.

Istanbul (1,2 milj. elanikku; nimetati minevikus Bütsantsiks, Konstantinoopoliks) — Türgi suurim kaubandus- ja tööstuskeskus ning sadam. Linn asub Bosporuse väina ja Kuldsarve lahe ranniku maalilistel küngastel. Kuni 1453. aastani oli Istanbul Ida-Rooma (Bütsantsi) impeeriumi ning kuni 1923. aastani Türgi pealinnaks. Bütsantsi ajastu arhitektuuriliste mälestusmärkide hulgas väärib kõige enam tähelepanu endine ristiusuliste Püha Sofia kirik, mis muudeti türklaste poolt muhameedlaste mošeeks.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga kontuurkaardile Türgi maismaapiirid; kirjutage ümbritsevate merede, väinade ja tähtsamate linnade nimed. 2. Nimetage ühiseid iseloomulikke jooni Türgi ja Iraani majanduses. 3. Mida veab Türgi välja?

EDELA-AASIA MAAD.

AÜV (SÜÜRIA), LIIBANON, IISRAEL, JORDAANIA, IRAAK, SAUDI-ARAABIA, JEEMEN.

Pindala üle 3,5 milj. km². Elanike üldarv 27 milj.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. Edela-Aasia maad hõlmavad Vahemere idaranniku, Mesopotaamia madaliku ja Araabia poolsaare. Nende naabriteks on põhjas Türgi, idas Iraan, läänes Egiptus. Läbi Suessi kanali, Punase mere ja Bab-el-Mandebi väina kulgeb tähtis meretee Vahemerest India ookeani.

Kauges minevikus asusid Edela-Aasias vanad riigid — Assüüria-Babüloonia, Foiniikia ja Juuda. Keskajal oli siin suur Araabia riik. Hiljem kuulusid Edela-Aasia maad Türgi impeeriumi koosseisu. Kaasaegne selle ala poliitiline kaart kujunes pärast Esimest ja Teist maailmasõda. Siin on järgmised riigid: Vahemere ääres Süüria (AÜV rajoon), Liibanoni ja Iisraeli vabariik; ida pool Jordaania kuningriik; Mesopotaamia madalikul Iraagi vabariik; Araabia poolsaarel Saudi-Araabia ja Jeemeni kuningriik

ja rida Suurbritannia valdusi (vt. kaarti). Vahemeres asuv Küprose saar on Inglise koloonia.

Asend Euroopast Aasiasse viivatel teedel ja suurte naftavarude olemasolu tõmbavad Edela-Aasia maadele välismaiste kapitalistide tähelepanu. Nad püüavad kindlustada siin oma majanduslikku ja poliitilist mõju. Edela-Aasia maade rahvad võitlevad sõltumatu, välismaisest vahelesegamisest vaba eksisteerimise ja iseseisva rahuliku arengu eest.

Looduslikud tingimused. Edela-Aasia asub põhjapoolkera suure kõrbete vöötme keskosas. Looduslikud tingimused on põllunduseks vähe sobivad, välja arvatud Vahemere rannikul ja Mesopotaamia madalikul.

Piki Vahemere rannikut kulgeb kitsas madalikuriba (3 kuni 30—40 km lai), kus on vahemereline kliima ja levivad viljakad mullad, mis on sobivad viinamarjade, tsitruseliste ja oliivipuude kasvatamiseks. Sademeid on vähe ja nad langevad peamiselt talvel. Surnumere ääres on keskmine aastane sademete hulk 10—12 cm.

Surnumeri on sügavaim tektoonilise tekkega alang; ta asub 392 m allpool merepinda. Surnumere vesi on niivõrd soolane, et organismide elu on seal võimatu. Soolad on tähtsaks keemiatööstuse tooraineks. Surnumerre suubub väike Jordani jõgi. Vahemere rannikust ida poole kerkib kõrge platoo ja kaks mäeahelikku — Liibanon ja Antiliibanon. Nende ahelike nõlvad on kaetud metsaga.

Mesopotaamia madalikku veestavad kaks suurt jõge — Tigris ja Eufrat. Enne Pärsia lahte suubumist moodustavad nad Šat-el-Arabi jõe. Mesopotaamia kliima on palav ja kuiv. Tigrise ja Eufrati orgudes on tänu perioodilistele üleujutustele moodustunud viljakad alluviaalmullad. Jõgedest eemal asuvail aladel levivad kuivad stepid ja kõrbed. Lõuna-Mesopotaamia klimaatilised tingimused on sobivad datlipalmi kasvatamiseks.

Araabia poolsaar on maailma suurim poolsaar (üle 3 milj. km^2). Geoloogilises minevikus oli poolsaar üheks Aafrika osaks, millest ta eraldus pärast Punase mere alangu tekkimist. Ulatuslik kivine kiltmaa ja kõrbed hõlmavad peaaegu kogu poolsaare. Kliima on väga palav ja kuiv. Sademeid langeb vähe. On selliseid alasid, kus vihma ei saja mitme aasta jooksul. Sademeterikkam on ainult poolsaare edelaosas asuv Jeemen («Õnnelik Araabia»). Põlluharimine on võimalik vaid oaasides. Enamik neist asub rannikuäärsete mägede nõlvadel ja rannikul.

Maavarad. Edela-Aasia maade maapõues leidub hiiglasuuri naftavarusid. Koos Iraani naftaga moodustavad need $^2/_3$ kogu kapitalistliku maailma varudest. Eriti rikkad on nafta poolest Saudi-Araabia, Iraak ja Inglise protektoraat Kuweit (vt. kaarti). Ameerika ja inglise naftakompaniid haarasid nende rikaste nafta leiukohtade monopoolse ekspluateerimise õiguse.

Teistest maavaradest leidub siin rauamaaki ja värviliste metallide maake, sütt ning mineraalsooli, kuid neid peaaegu ei kaevandata.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga kontuurkaardile Edela-Aasia maade piirid, kirjutage juurde nende pealinnade nimed (vt. lk. 279—280). 2. Hinnake Edela-Aasia maade geograafilist asendit ja looduslikke tingimusi. 3. Märkige tingmärkide abil kontuurkaardile nafta leiukohad.

2. Rahvastik. Majandus.

Rahvastik. Rahvastiku põhimassi moodustavad *araablased*. Iisraeli riigis elavad *juudid*. Araablaste hulgas on palju rändkarjakasvatajaid; neid nimetatakse beduiinideks, vastandina paiksetele elanikele fellahhidele, kes tegelevad põllundusega. Tihedamini on asustatud Punase mere rannik ja Mesopotaamia jõgede orud. Araabia poolsaare paikne rahvastik elab oaasides. Linnades ja põllumajanduslikes asulates ehitatakse kivist lamedate katustega maju. Rändkarjakasvataja beduiini elamuks on telk. Linnades on palju käsitöölisi. Töölisklass on arvult väike.

Majandus ja linnad. Ülemaailmset tähtsust omab *nafta* tootmine. Nafta tootmine on ameerika, inglise ja prantsuse monopolide käes. Naftapuuraukude kõrge tootlikkus (üks puurauk annab ligi 700 t naftat ööpäevas, Ameerika Ühendriikides aga alla 2 t) ja odav tööjõud kindlustavad monopolidele kõrgeid kasumeid. 1955. a. toodeti 150 milj. tonni naftat. Peamised naftatootmisrajoonid asuvad Pärsia lahe kaldal ja Mesopotaamia madaliku ääreaaladel (vt. kaarti).

Osa naftast töödeldakse kohapeal, suur osa veetakse aga töötlemata kujul välismaale. Nafta transportimiseks Lääne-Euroopasse on ehitatud naftajuhtmed Vahemere sadamateni.

Ent samal ajal kui välismaised monopolid saavad muinasjutulisi kasumeid naftarikkuste ekspluateerimisest, ei saa Edela-Aasia maad sellest mingit kasu ning jäävad endiselt mahajäänud *agraarmaadeks*. Ülekaalus on *välikarjandus*. Suurtööstus on nõrgalt arenenud; laialt on levinud väikekodutööndus ja kodukäsitöö.

Majanduse kõrgema arengutaseme poolest paistavad silma Süüria, Liibanon ja Iisrael, kus viimasel ajal on hakanud arenema *tekstiili-*, *naha-*, *tubaka-* ja keemiatööstus. Iisraelis ja Süürias on naftatöötlemistehased. Peamised põllukultuurid on nisu, oder ja hirss. Tähtsal kohal on ka viinamarja, tubaka ja tsitruseliste kasvatamine. Siin on palju oliivisalusid. Apelsinid ja oliiviõli etendavad ekspordis tähtsat osa. *Kariloomadest* kasvatatakse lambaid ja kitsi, on ka veiseid. Vahemere-äärsetest linnadest paistavad silma: Damaskus (umbes 400 000 elanikku) — Süüria administratiivne keskus, on üks maailma vanemaid linnu. Damaskus on kuulus kunstipäraste käsitöötoodete (juveliiresemete, kuldtikandi,

pärlmutteresemete) tootmise poolest; Beirut (üle 200 000 elaniku) — Liibanoni pealinn ja sadam. Beirut on raudtee abil ühendatud Damaskusega. Linnas on siidi- ja puuvillavabrikud; Jeruusalemm — vana Palestiina linn, juudi ja ristiusu ajalooline keskus. Osa Jeruusalemmast kuulub Jordaaniale ja osa Iisraelile.

Iraak on kõrbete ja oaaside, datlipalmi ja nafta maa. Põhjaosas, kus on rohkem sademeid, tegeleb elanikkond nisu ja odra kasvatamisega. Lõunas asuvad maailma suurimad datlipalmi istandikud. Iraagile langeb tähelepandav osa datlite maailmakaubandusest. Iraagi põhjaosas Kirkuki, Mossuli ning lõunaosas

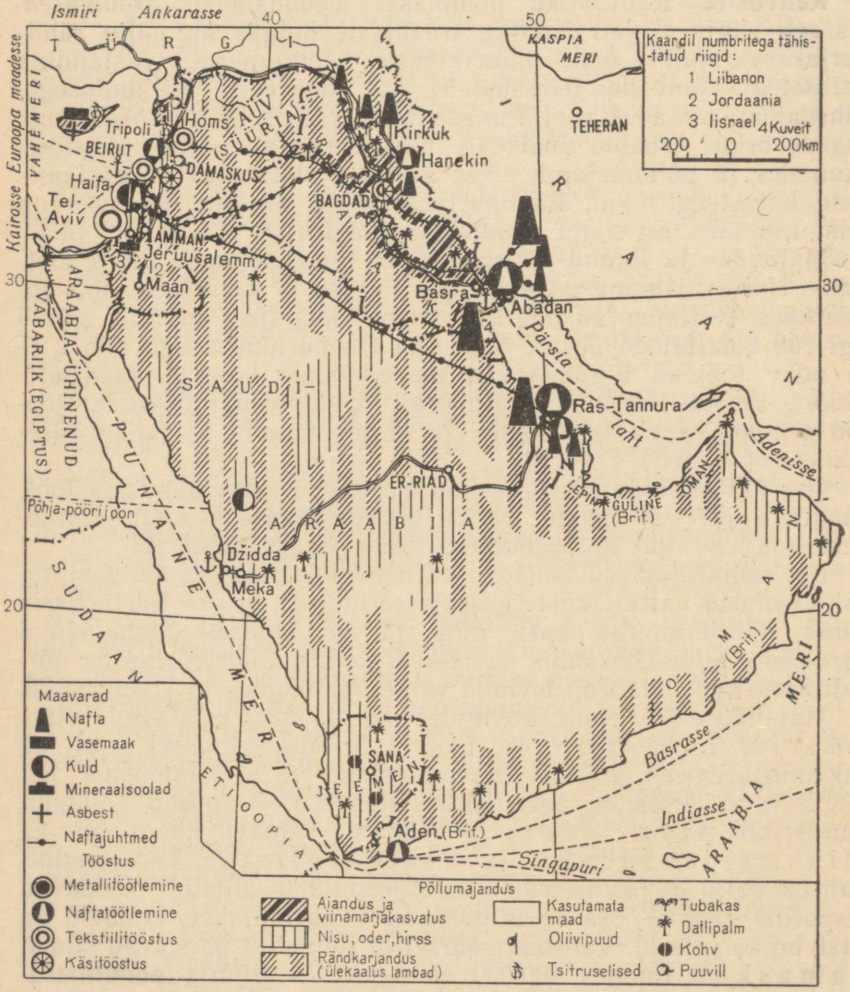

89. Edela-Aasia maade põllumajandus ja tööstus.

Basra ümbruses toodetakse naftat. Iraagi pealinn Bagdad (üle 500 000 elaniku) asub Tigrise ääres. Läbi Bagdadi kulgeb raudtee, mis ühendab Lääne-Euroopat Pärsia lahega. Bagdad on tähtis õhu- ja raudteede sõlmpunkt Edela-Aasias; laialt tuntud vaipade ja sallide käsitööndusliku (poolkäsitsi) tootmise poolest.

Araabia poolsaare maad ja Jordaania on majanduslikult hoopis vähem arenenud. Jeemenis (pealinn — Sana) kasvatatakse mokka kohvi, mis läheb ekspordiks. Saudi-Araabia ja Jordaania (pealinn — Amman) ning teiste Araabia maade elanikud kasvatavad araabia tõugu hobuseid, ühe küüruga kaameleid, lambaid ja eesleid. Oaasides tegeldakse põllunduse ja aiandusega. Pärsia lahe rannikul ja Bahreini saarel ekspluateerivad ameerika ja inglise kapitalistid suuri nafta leiukohti. Peamiseks transpordiliigiks Araabia kõrbes on kaamelikaravan. Viimasel ajal konkureerivad karavanidega autoteed, mida kontrollivad välismaised kompaniid. Saudi-Araabia pealinn Er-Riad on raudtee abil ühendatud Pärsia lahega. Er-Riadi Punase mere rannikuga ühendaval autoteel asub Mekka — üks vanemaid araabia kultuurikeskusi.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Missugused rahvad elavad Edela-Aasia maades ja millega nad tegelevad? 2. Andke Vahemere idaranniku, Mesopotaamia madaliku ja Araabia poolsaare võrdlev majandusgeograafiline hinnang.

AMEERIKA ÜHENDRIIGID.

Pindala 7,8 milj. km². 175 milj. elanikku.
Vabariik. Pealinn — Washington.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. Ameerika Ühendriigid asuvad Põhja-Ameerika lõunapoolses osas, 25° ja 49° p.-l. vahel. Ameerika Ühendriigid külgnevad kahe ookeaniga — idas Atlandi ja läänes Vaikse ookeaniga. Lõunas uhuvad Ameerika Ühendriikide randu soojad Mehhiko lahe veed; põhjas piirnevad nad Briti dominiooni Kanadaga ja edelas Mehhikoga. Atlandi ookean etendab tähtsat osa Ameerika Ühendriikide välisseostes Euroopa, Aafrika ja Lõuna-Ameerikaga. Atlandi ookeani rannikul asuvad maa suuremad sadamad. Vaikne ookean ühendab Ameerika Ühendriike Aasia ja Austraaliaga. Üle Kariibi mere ja Mehhiko lahe kulgeb meretee Panama kanalini, mis ühendab Atlandi ookeani Vaikse ookeaniga.

Ameerika Ühendriikide pindala on peaaegu kolm korda väiksem NSV Liidu pindalast, kuid tunduvalt suurem kui kõigi Lääne-Euroopa riikide pindalad kokku. Ameerika Ühendriikide territooriumi ulatus idast läände on 4500 km, põhjast lõunasse 2500 km, peaaegu kuni põhja-pöörijooneni. Oma kujult on Ameerika Ühendriigid massiivne, nõrgalt liigestatud nelinurk: ainult kagus esineb üks suurem poolsaar — Florida.

Ameerika Ühendriikide **looduslikud tingimused** on üsna mitmekesised. Kõrge Kaljumäestik jaotab maa kahte ossa — ida- ja lääneosaks. Idas asuvad Apalatši mäed, Atlandi-äärne madalik ja ulatuslik Kesktasandik. Kogu lääneosa hõlmab võimas Kordiljeeride mäestikusüsteem. Mäestike vahel Vaikse ookeani ranniku lähedal asub kitsa ribana madal Kalifornia org.

Ameerika Ühendriikide põhjaosa asub *paraskliima* vööndis, lõunaosa *subtroopilise kliima* vööndis. Maa üksikute osade kliimat mõjutavad tugevasti Arktiliselt ookeanilt tulevad õhumassid ning samuti soojad õhumassid, mis tulevad Mehhiko lahelt. Ameerika Ühendriikide mäeahelikud on meridiaanisuunalised ega tõkesta külmi põhjatuuli, mis muudavad Ameerika Ühendriikide kliima

(eriti talvel) märgatavalt külmemaks kui Lääne-Euroopas ja Põhja-Aafrikas samadel laiustel. Ameerika Ühendriikide territooriumile langevate sademete hulk kahaneb kagust lääne suunas.

Apalatšid kulgevad piki Atlandi ookeani rannikut. See on vana, tugevasti kulunud madal mäestik (2000 m); jõgede orgusid ja madalaid kurusid kasutavad raudteed, mis ühendavad Atlandi rannikut maa siserajoonidega.

Apalatšid madalduvad ida suunas astanguliselt ja lähevad üle Atlandi-äärseks madalikuks, mis laieneb lõuna suunas ja ühineb Mississipi madaliku ning Florida poolsaare madalikuga. Atlandi-äärse madaliku põhjaosas valitseb niiske paraskliima; talv on jahe ja lumerohke; peale põhjatuulte avaldab jahutavat mõju külm Labradori hoovus. Suvi on soe ja vihmane. New Yorgis on jaanuarikuu keskmine temperatuur 0°, juulikuu keskmine +22°. Klimaatilised tingimused ja leetmullad on kõige sobivamad juurvilja, põldheina ja köögivilja kasvatamiseks.

Florida ja Mississipi madaliku rannikualade kliima on subtroopiline. Külmad põhjatuuled ulatuvad siia harva, tugevat mõju avaldavad aga Golfi hoovus ja soe Mehhiko laht. Lühike soe talv ning pikk ja palav suvi, sademeterohkus (100—150 cm) ning suur päikesepaisteliste päevade arv võimaldavad riisi ja suhkruroo, Floridas sidrunite ja apelsinide kasvatamist.

Apalatši mägede ja Kaljumäestiku vahel asub Kesktasandik koos Mississipi madaliku ja Preeriaplatooga. Seda ala veestab Mississipi koos oma suurte lisajõgede Missouri (l.: missuuri), Ohio (l.: ohaio) ja Arkansasega. Mississipi on koos lisajõe Missouriga maailma pikim jõgi (7300 km). Jõgi on lai ja sügav, kiirevooluline ning suures ulatuses laevatatav. Mississipi moodustab Mehhiko lahte suubumisel soostunud delta. Kevadel ning vahel ka suurte sadude ajal tõuseb Mississipi üle kallaste, ujutades üle laiad alad, tema setetega on kaetud suur osa Mississipi madalikust.

Mississipi madalikust põhja pool, Kanada piiril, asub Suur Järvistu (Ülemjärv, Michigan, Huron, Erie ja Ontario). Järvede üldpindala (245 000 km^2) on võrdne Suurbritannia pindalaga. See on terve mageveeline «sisemeri». Järved on omavahel ühendatud lühikeste jõgede või väinadega. Atlandi ookeaniga on nad ühendatud St. Lawrence'i (l.: loorõns) jõe ning Erie (l.: iõri) kanali kaudu, mis on kaevatud Erie järvest Hudsoni jõkke. Suurt Järvistut kaudu veetakse suurtes kogustes mitmesugust kaupa. Erie ja Ontario järve ühendaval Niagaara jõel on võimas Niagaara juga, kus vesi langeb alla ligi 50 m kõrguselt astangult. Joa energial töötavad suured hüdroelektrijaamad.

Kesktasandiku põhjaosas on kliima teravalt kontinentaalne: palav suvi ja karm lumerohke talv; Suur Järvistu külmub kol-

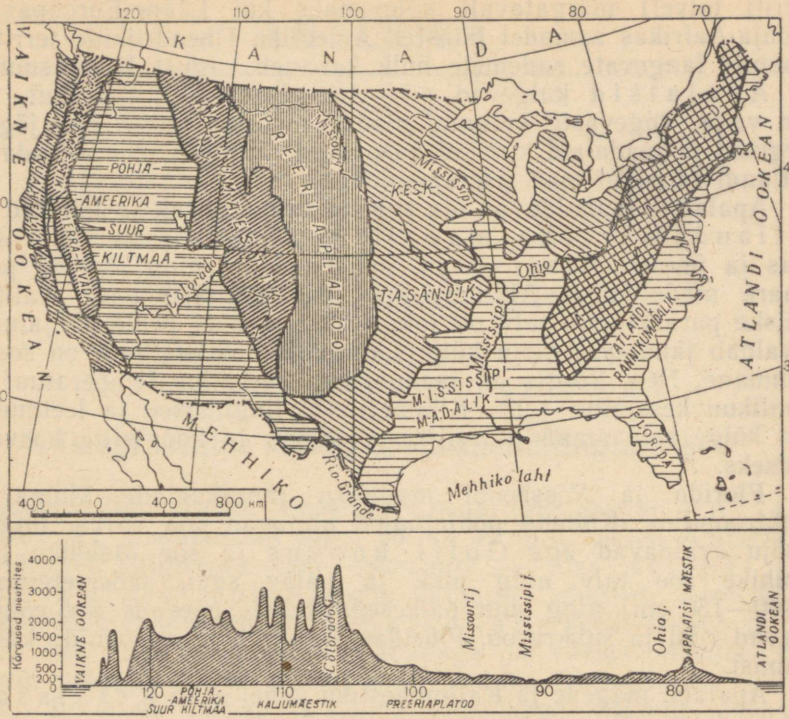

90. Ameerika Ühendriikide reljeefi skeem.

meks-neljaks kuuks. Lõunas on talv soe ja sademeterikas, suvi palav, suure hulga selgete päikesepaisteliste päevadega. Kuid vahel tungivad lõunasse külmad põhjatuuled, mistõttu temperatuur järsult langeb. Mississipi madalikul ja Suure Järvistu ümbruses on rohkesti sademeid (ligi 100 cm), Preeriaplatool tunduvalt vähem (25—50 cm). Kesktasandiku ilmastik pole püsiv: tugevad külmad vahelduvad kiiresti suladega, pärast pikka põuda tulevad vahel tugevad sajud, mis kutsuvad esile katastroofilisi uputusi. Vaikne ilm muutub äkki purustava jõuga maruks. Kõik see toimub põhjast saabuvate külmade ja lõunast saabuvate soojade õhumasside kokkupuute tagajärjel. Kesktasandikul levivad viljakad m u l l a d: Mississipi orus *alluviaal-* ja sellest läänes *mustmullad* ning *kastanmullad*. Mississipist idas on ülekaalus *leetmullad*.

Klimaatilised ja mullastikulised tingimused võimaldavad Kesktasandikul ja Preeriaplatoo idaosas kasvatada nisu ja maisi, lõunas puuvilla ja teisi soojuslembeseid kultuure. Preeriaplatoo kuivemat lääneosa kasutatakse peamiselt karjamaadel põhinevaks loomakasvatuseks. Põllundus nõuab siin kunstlikku niisutamist.

Kordiljeeride mäestikusüsteem koosneb kõrgetest ahelikest ja nende vahel asuvatest kiltmaadest. Kordiljeeride idapoolseks ahelikuks on Kaljumäestik. Kivine ja peaaegu metsatu, teravad mäetipud — kõik see annab mäestikule metsiku ilme. Kordiljeeride põhjaosas, kuhu ulatuvad Vaikse ookeani niisked tuuled, kasvavad okasmetsad. Siin asub ulatuslik looduskaitseala — Yellowstone'i rahvuspark, mis meelitab matkajaid ja turiste oma rikkaliku taimestiku, arvukate geisritega.

Kordiljeeride ida- ja lääneaheliku vahel paikneb Põhja-Ameerika Suur Kiltmaa. Kiltmaal on kuiv, teravalt kontinentaalne kliima. Siin levib poolkõrbete ja kõrbete taimkate.

Põhja-Ameerika Suurt Kiltmaad läbivad suurte jõgede orud — Colorado lõunas ja Columbia põhjas. Need jõed voolavad sügavates orgudes, mis on kitsaste kuristike — kanjonite — sarnased. Colorado Suurkanjon hämmastab oma mõõtmetega. Ta püstloodis seinad tõusevad jõe pinnast ligi 2000 m kõrgusele. Colorado ja Columbia on laevatatavad ainult oma alamjooksul, kuid omavad suurt tähtsust energia- ja niisutusallikatena nagu teisedki Lääne jõed. Coloradole ja Columbiale on ehitatud Ameerika Ühendriikide suurimad hüdroelektrijaamad. Põhja-Ameerika Suure Kiltmaa keskosa — Suur Nõgu — on äravooluta poolkõrbeline ala, kus on ainult üks suur veekogu — Suur-Soolajärv.

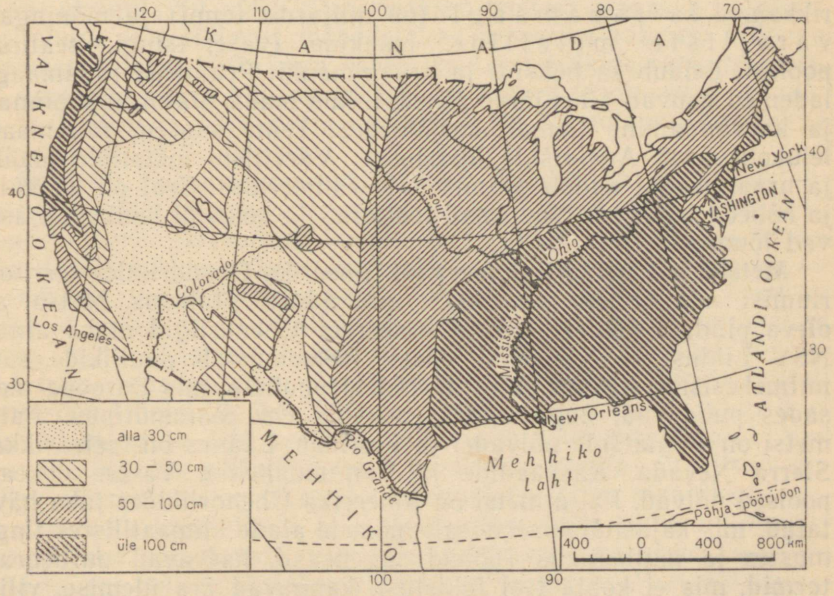

91. Sademete jaotus Ameerika Ühendriikides.

Piki Vaikse ookeani rannikut kulgevad kaks paralleelset mäestikusüsteemi: kõrge Rannikuahelik ja sellest orgudega eraldatud kõrgemad Kaskaadid ning Sierra Nevada. Kaskaadi mäestikus on palju jugasid — kaskaade. Sierra Nevada tipud on kaetud igilumega. Vaikse ookeani äärses põhjaosas on mereline ja niiske kliima. Mägesid katavad oregoni männist, nulust ja kuusest koosnevad metsad. Vaikse ookeani rannikuala lõunaosas on kuiv subtroopiline kliima — palju soojust ja valgust, kuid vähe sademeid. Taimkatte moodustavad igihaljad põõsastikud. Kalifornia orus, mida niisutatakse Sierra Nevada mägedest voolavate jõgede veega, saab kasvatada sidruneid, apelsine, mandleid, viinamarju ja maapähklit.

Maavarad. Hüdroenergia. Ameerika Ühendriikide maapõues peitub suur hulk kõige mitmekesisemaid maavarasid. Kivisöevarudelt (2800 miljardit tonni) on Ameerika Ühendriigid maailmas esikohal. Peamised kõrgekvaliteedilise (koksistuva) söe varud paiknevad piki Apalatšide läänenõlvu. Palju head sütt leidub ka Mississipi madaliku põhjaosas. Suured pruunsöevarud paiknevad Mississipi madaliku lõunaosas. Naftavarudelt (4,3 miljardit tonni) on Ameerika Ühendriigid kapitalistlike maade hulgas esimeste seas. Kõige suurem naftatootmisrajoon asub Kesktasandiku edelaosas. Tähtis naftarajoon on ka Kalifornia lõunaosas (Los Angelesi lähedal). Ameerika Ühendriikides on suured hüdroenergiavarud, millest üle poole asub maa lääneosas.

Ameerika Ühendriigid on paljudest kapitalistlikest maadest rikkamad ka rauamaagi (69 miljardit tonni) ja mõningate värviliste metallide maakide (vase, tsingi, seatina) poolest. Leidub ka boksiiti ja uraanimaaki. Peamised rauamaagilademed asuvad Ülemjärve lähedal, kus maak ulatub maapinnale ja kaevandamine toimub karjäärides. Teine suurem rauamaagi leiukoht asub Apalatšide lõunaosas. Värviliste metallide maake ja uraanimaaki leidub peamiselt Kordiljeerides. Seal on ka kulla ja hõbeda leiukohti. Suurimad fosforiidi ja boksiidi leiukohad asuvad lõunas.

Metsad hõlmavad ligi veerandi Ameerika Ühendriikide territooriumist ning neil on suur majanduslik tähtsus. Metsa all oleva pindala poolest jäävad Ameerika Ühendriigid maha ainult NSV Liidust ja Kanadast. Metsi iseloomustab puuliikide suur mitmekesisus, siin on palju haruldasi puuliike, mis Euroopa metsades puuduvad, nagu näiteks sekvoia ehk mammutipuu. Palju metsi on Apalatšide nõlvadel ja Floridas. Läänes on metsarikkad Sierra Nevada, Kaskaadide ja Rannikuaheliku Vaikse ookeani poolsed nõlvad. Palju metsi on Ameerika Ühendriikides juba hävitatud, mis kajastub ebasoodsalt mõnede alade klimaatilistes tingimustes ja mullastikus (põuad sagenevad, kasvavad uurdeorud; tormid, mis ei kohta teel takistusi, kannavad ära ülemise, viljakama mullakihi).

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage ja hinnake Ameerika Ühendriikide geograafilist asendit. 2. Võrrelge Ameerika Ühendriikide ida- ja lääneosa looduslikke tingimusi põllumajanduse arendamise seisukohalt. 3. Märkige tingmärkide abil kontuurkaardile tähtsamate maavarade suuremad leiukohad. 4. Võrrelge Ameerika Ühendriikide söe-, rauamaagi- ja naftavarusid teiste välisriikide varudega (nende maavarade poolest rikkamate maadega).

2. Rahvastik.

Rahvaarvult on Ameerika Ühendriigid Hiina, India ja Nõukogude Liidu järel maailmas neljandal kohal.

Indiaanlased. Enne Ameerika avastamist ja vallutamist eurooplaste poolt (XV—XIX saj.) elasid praegusel Ameerika Ühendriikide territooriumil indiaanlased. Eurooplastest vallutajad ja kolonisaatorid osalt hävitasid indiaanlased, osalt tõrjusid nad läände kuivadesse preeriatesse ja poolkõrbelisele Põhja-Ameerika Suurele Kiltmaale. Indiaanlasi on säilinud ainult 455 000 inimest.

Immigrandid. Kaasaegne Ameerika Ühendriikide rahvastik on kujunenud peamiselt Euroopast ümberasunuist (immigrantidest) ja nende järglastest. Immigrantide hulgas domineerisid algul inglased ja iirlased. Inglise kolooniate vabastusvõitluse tagajärjel XVIII saj. lõpul moodustus iseseisev riik — Ameerika Ühendriigid. Sest ajast hakkasid Ameerika Ühendriikidesse ümber asuma (peale inglaste ja iirlaste) sakslased, itaallased, poolakad, venelased, ukrainlased ning väljarändajad teistest maadest. Euroopa päritoluga ameeriklased moodustavad ameerika rahvuse valdava enamuse (umbes 90% kogu Ameerika Ühendriikide rahvastikust).

Ameerika rahva hulgast pärinevad suured teadlased B. Franklin ja T. Edison. Ülemaailmse kuulsuse on omandanud kirjanikud Mark Twain ja T. Dreiser.

Neegrid. Suurmaaomanikud ostsid tubaka- ja puuvillaistandustesse tööle neegerorje, keda orjakauplejad tõid Aafrikast. Nende neegrite järeltulijad moodustavad nüüd ligikaudu $^1/_{10}$ Ameerika Ühendriikide rahvastikust (16 milj. inimest). Neegrid on koondunud peamiselt lõunasse, kus nende vanaisad ja vaarisad töötasid orjadena. Ameerika neegrid on juba ammu unustanud keele, mida kõnelesid Aafrikas nende esivanemad. Nad kõnelevad, nagu peaaegu kogu elanikkondki, inglise keelt. Orjus kaotati Ameerika Ühendriikides XIX saj. teisel poolel, kuid neegrid ei saanud maad ja jäid seetõttu sõltuvusse suurmaapidajaist. Nad peavad töötama põllutöölistena tubaka-, puuvilla- ja riisi-istandikes või rentima orjastavail tingimustel väikesi maatükke.

Ameerika kapitalistid ja suurmaaomanikud suhtuvad neegerrahvastikku põlastavalt. Linnades palgatakse neegreid rasketele töödele, ent neile makstakse vähem kui valgetele. Mõnedes lõunaosariikides ei lubata neegritel trammis või rongis istuda valgega

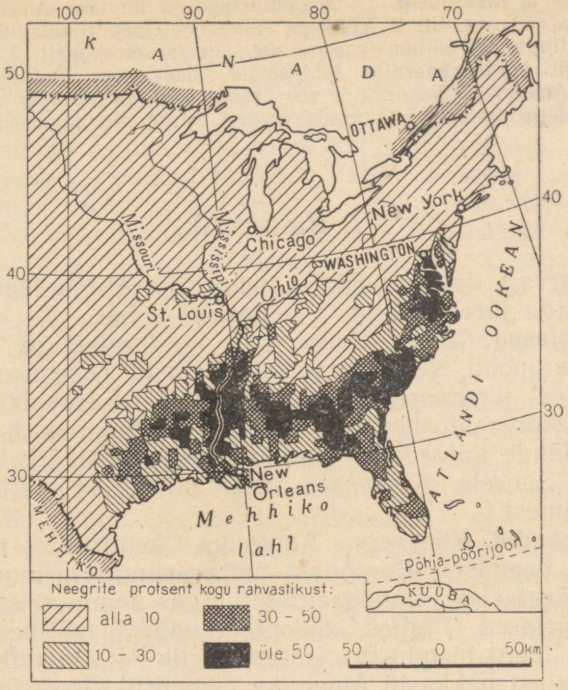

92. Neegrite protsent kogu rahvastikust Ameerika Ühendriikides.

kõrvuti. On linnu ja asulaid, kus neegrite lapsi ei lubata koolidesse, kus õpivad valgete lapsed.

Rahvastiku tihedus. Keskmine rahvastiku tihedus on Ameerika Ühendriikides 21 inimest 1 km²-l. See on palju väiksem kui enamikus Euroopa ja Aasia maades. Suurim rahvastiku tihedus on Ameerika Ühendriikide kirdeosas, mis oli esimeseks koloniseeritavaks alaks; siin polnud orjust, tööstus arenes varem ja hoogsamalt kui teistes rajoonides, tekkisid suured linnad: New York, Philadelphia, Chicago, Detroit, Pittsburgh ja Boston (vt. kaarti).

Ameerika Ühendriikide lõunaosa on kirdeosaga võrreldes asustatud palju hõredamini, tööstus on vähem arenenud ja linnu vähem. Lõunaosa suuremad linnad on New Orleans, Birmingham ja Washington. Päris hõre on asustus Ameerika Ühendriikide lääneosas, eriti Kordiljeeride alal. Erandi moodustab ainult Kalifornia org, kus asustus on küllalt tihe. Vaikse ookeani rannikul on kaks suurt linna — Los Angeles (l.: losändžilis) ja San Francisco.

Linna- ja maarahvastik. Ameerika Ühendriikides elab ligi $^2/_3$ elanikkonnast linnades. Atlandi ookeani ranniku põhjaosas, kus

tööstus on eriti arenenud, elab linnades üle 80% elanikkonnast. Mõningates lõuna- ja läänerajoonides on ülekaalus maarahvastik. Elatakse tavaliselt farmides, mis asuvad sageli üksteisest küllaltki kaugel. Linnarahvastiku enamiku moodustavad tööstustöölised, teenistujad ja nende perekonnad. Ameerika Ühendriikides on palju põllutöölisi. Töötajate ja ekspluateerijate klassi (kapitalistid, suurmaaomanikud) vahel ilmnevad suured kontrastid. 1% Ameerika Ühendriikide elanikkonna kätte koondub 59% kogu rahvuslikust rikkusest, samal ajal kui 87% elanikkonna kohta tuleb ainult 8% rahvuslikust rikkusest. Töötajate hulgas on alati palju töötatöölisi — kas täiesti töötuid või osaliselt töötuid (tööd ei jätku terveks nädalaks). Seoses sõjaliste kulutuste suurenemisega kasvab ka töötajate maksukoormus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Selgitage Ameerika Ühendriikide ebaühtlase asustuse põhjused. 2. Jutustage neegrite ja indiaanlaste olukorrast Ameerika Ühendriikides. 3. Kirjutage kontuurkaardile Ameerika Ühendriikide suurte linnade nimed. 4. Millises Ameerika Ühendriikide osas on linnarahvastiku protsent kõige suurem? Mispärast?

3. Majanduse üldine iseloomustus. Tööstus.

Majanduse üldine iseloomustus. Ameerika Ühendriigid on *majanduslikult kõige arenenum kapitalistlik maa.* Ameerika Ühendriikide tehased ja vabrikud annavad ligikaudu sama palju toodangut kui kõik teised kapitalistlikud maad kokku. Kapitalistlike maade tööstustoodangu üldmahust langeb Ameerika Ühendriikide arvele: üle 50% terase-, 50% rauamaagi- ja 40% kivisöetoodangust. Arenenud tööstuse kõrval on suure tähtsusega ka põllumajandus. Ameerika Ühendriigid on industriaal-agraarmaa; tööstustoodang ületab põllumajanduse toodangu ligi neljakordselt.

Ameerika Ühendriikide majandus tugevnes tunduvalt Esimese ja Teise maailmasõja ajal. Ameerika suurkapitalistid ja suurmaaomanikud said nende sõdade ajal kolossaalseid kasumeid, müües sõdivatele maadele tööstuskaupu ja toiduaineid. Ameerika imperialistid pretendeerivad maailmavalitsemisele: nad loovad sõjalisi blokke ja soovivad isikliku kasu saamise huvides, et sõjad maailmas kunagi ei lõpeks. Kuid ameerika rahvas ei taha sõda, ta püüab koos kõigi rahuarmastavate rahvastega kindlustada püsivat rahu kõigis maailmajagudes.

Ameerika Ühendriikide majanduses etendavad juhtivat osa tööstusettevõtete, raudteede, suurte pankade, kaubanduslike firmade ja ajalehtede toimetuste omanike *monopolistlikud ühingud* (trustid ja kontsernid). Need ühingud on moodustatud kapitalistide poolt suurte (maksimaalsete) kasumite saamiseks. Nad kehtestavad kaupadele kõrgeid ja ostetavale toorainele madalaid hindu. Et saada suuremat kasumit, püüavad nad alandada töö-

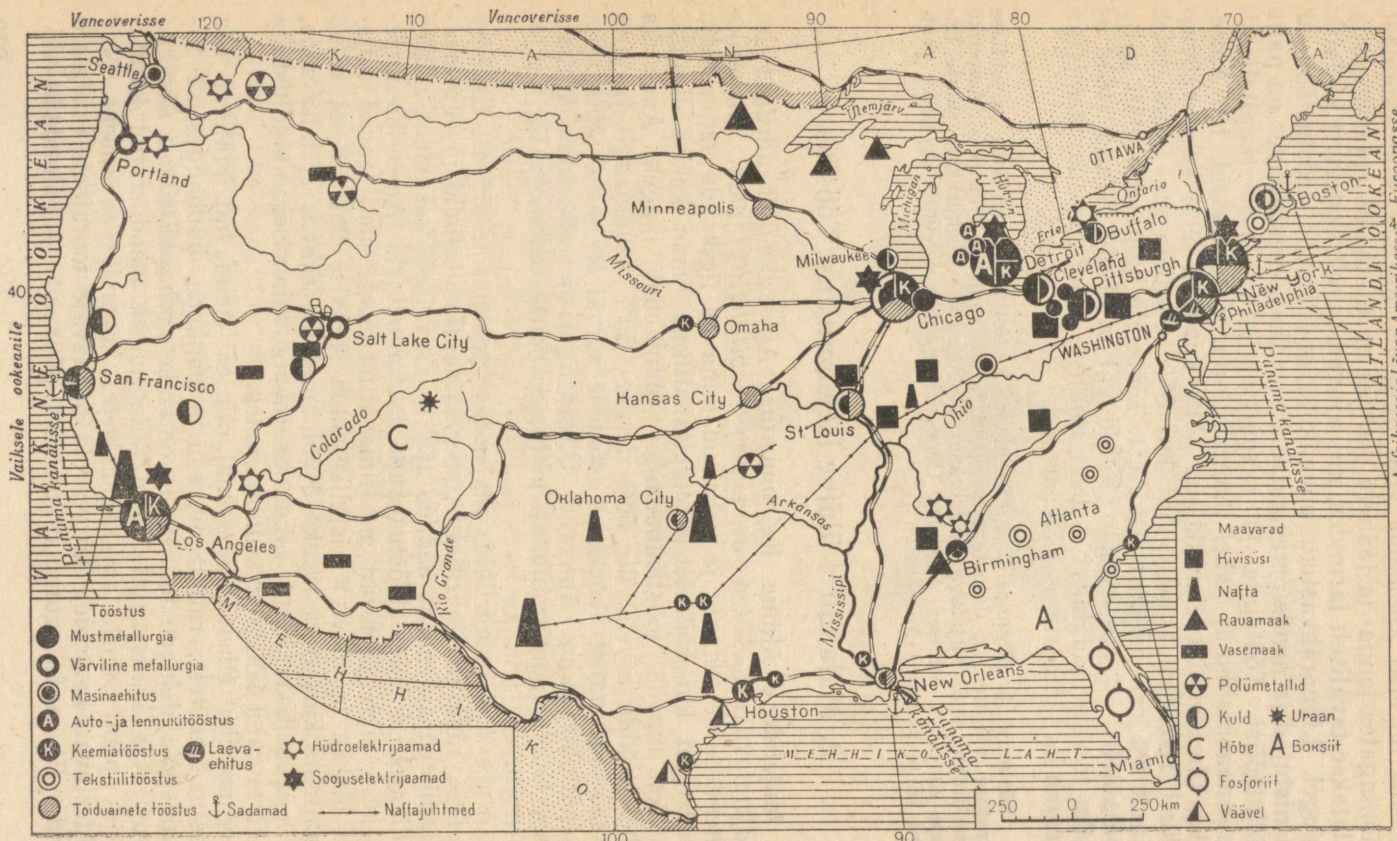

93. Ameerika Ühendriikide tööstus.

liste palka, laostada ja neelata veel monopoliseerimata ettevõtteid.

Tuntuimateks ameerika monopolistliku kapitali esindajateks on miljardärid Morgan ja Rockefeller, kellele kuuluvad Ameerika Ühendriikide suurimad pangad. Morgan kontrollib Terasetrusti, mis ühendab rea suuri Ameerika Ühendriikide metallurgiatehaseid ja teisi majandusharusid. Rockefeller — «naftakuningas» — hoiab enda käes naftakompaniid Standard Oil Company, kelle käes on osa naftatehaseid Ameerika Ühendriikides ja välismaal. Kontsern General Motors ja Fordi ning Chrysleri kompaniid valitsevad autotööstuses, General Electric Company elektrotehnika tööstuses.

Ameerika monopolid mahutavad suuri kapitale välismaale.

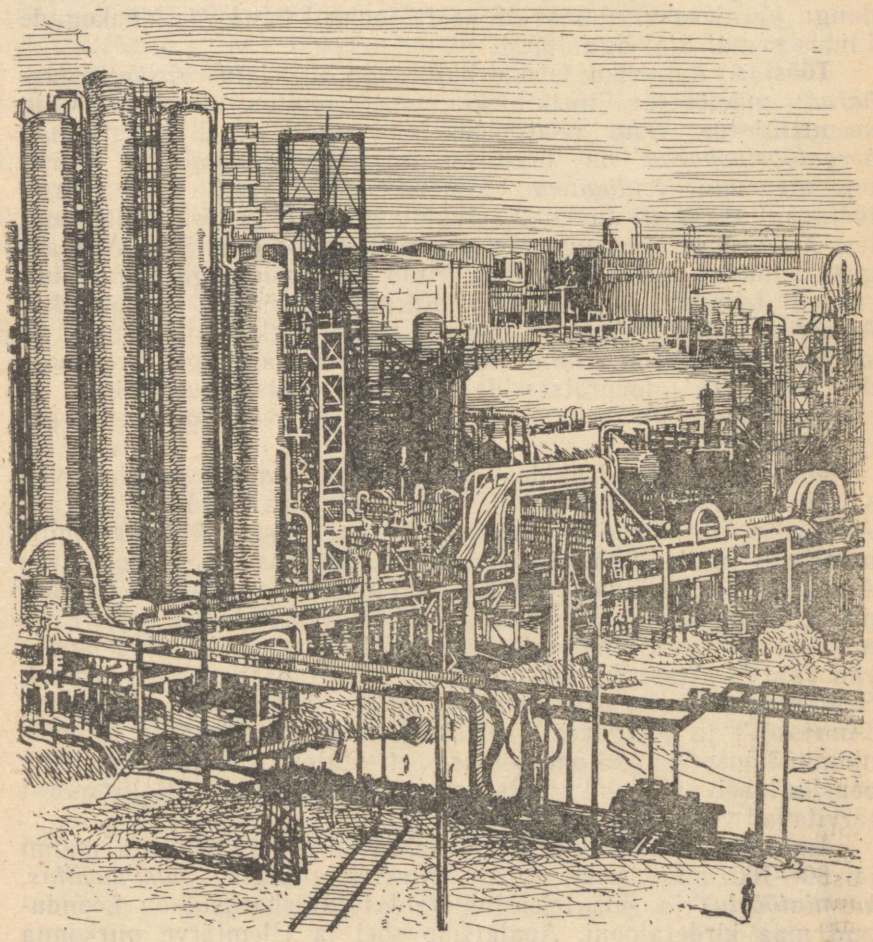

94. Naftatöötlemistehas Ameerika Ühendriikide lõunaosas.

Kasutades oma majanduslikku võimsust, taotlevad nad nõrgalt-arenenud maade valitsustelt õigusi kaevandada neis maades maavarasid ning asutada põllumajanduslike kultuuride istandikke. Kohalikku elanikkonda julmalt ekspluateerides saavad monopolid nendest maadest palju suuremaid kasumeid kui omalt maalt. Palju ameerika monopolistidele kuuluvaid mäetööstuse ettevõtteid ja istandikke asub Kesk- ja Lõuna-Ameerika maades. Pärast Teist maailmasõda haarasid ameerika monopolid maavarade töötlemise enda kätte mõnedes Aafrika ja Edela-Aasia maades.

Ameerika Ühendriikide majandus areneb hüppeliselt: tõusuperioodid vahelduvad langusega, mis toob kaasa massilise tööpuuduse ning väikeste, sageli aga ka keskmiste ettevõtete omanike laostumise nii tööstuses kui ka põllumajanduses. Majanduse arengu tempo aeglustub. Keskmine aastane tööstustoodangu juurdekasv viimase 25 aasta jooksul on 2,4%, Nõukogude Liidus samal ajal aga 18,2%.

Tööstus. Ameerika Ühendriikides on ülekaalus *rasketööstusharud*: mäetööstus, metallurgia, masinaehitus, autotööstus ja keemiatööstus. Suur osatähtsus on sõjatööstusel. Tähtsamad *kergetööstusharud* on tekstiili- ja naha-jalatsitööstus. Hästi on arenenud *toiduainete tööstus*. Kõik need tööstusharud töötavad põhiliselt kodumaisel kütusel ja toorainel, mille poolest Ameerika Ühendriigid on rikkad. Peamise osa tööstustoodangust annavad hästi elektrifitseeritud ja masinatega varustatud suured tehased ja vabrikud. Kõrge tootlikkus saavutatakse Ameerika Ühendriikide tööstuses tööliste ekspluateerimise ja kaasaegsete masinate ning sisseseadete kasutamisega. Seda soodustavad ka tööprotsesside kitsas spetsialiseerumine ja standardtoodete (ühetüübiliste) massilise vooltootmise organiseerimine.

Ameerika Ühendriikide *energeetilise baasi* moodustavad s ü s i, n a f t a, h ü d r o e n e r g i a ja l o o d u s l i k g a a s. Ameerika Ühendriikides toodetakse igal aastal üle 400 milj. tonni sütt ja üle 300 milj. tonni naftat. Suur osa söest toodetakse Apalatšide läänenõlval, naftast — Mississipi alamjooksust läänes, Kalifornia oru lõunaosas ja sellest veelgi lõuna pool. Enamik elektrijaamu on soojusjaamad. Hüdroelektrijaamad annavad vaid 1/4 Ameerika Ühendriikides toodetavast elektrienergiast. Suuremate hüdroelektrijaamade (Columbia jõel, Coloradol, Tennessee'l ja Niagaaral) elektrienergiat kasutatakse alumiiniumitööstuse ja aatomitööstuse ettevõtteis. Naftast toodetav bensiin läheb arenenud autotranspordi varustamiseks. Palju naftat tarvitavad vedurid.

Ameerika Ühendriikides toodetakse 50—70 milj. tonni malmi ja 80—100 milj. tonni terast. *Mustmetallurgia, masinaehitus, keemiatööstus* ja rida teisi juhtivaid tööstusharusid on koondunud maa kirderajooni. Apalatšide söel ja Ülemjärve piirkonna rauamaagil töötavad suured metallurgia-, masinaehitus- ja

keemiatehased Pittsburghis, Chicagos ja Detroitis. Need linnad on omavahel ühendatud Suure Järvistu veeteega ja paljude raudteedega. Suurt Järvistut kaudu veetakse läänest itta rauamaaki, vastassuunas kivisütt. Tööstusliku Põhja linnades on kõrvuti teiste tööstusharudega arenenud masinaehitus (New Yorgis, Philadelphias, Bostonis). Lõunas on suurimaks metallurgiatööstuse ja masinaehituse keskuseks Birmingham. Linna metallurgiatehased töötavad kohalikul söel ja maagil. Ameerika Ühendriikide lääneosas (Vaikse ookeani rannikulinnades) hakkas masinaehitus arenema eriti Teise maailmasõja aastail, seoses lennukiehituse ja mitmesuguste relvade, sealhulgas ka aatomirelva tootmisega.

Tekstiilitööstus koondus minevikus kirdesse, kus ta arenes kohalikul (vill, lina) ja juurdeveetaval (puuvill) toorainel. XIX sajandi lõpul hakati puuvillavabrikuid ehitama ka lõunas — puuvillakasvatuse ja odavama tööjõu rajoonis. Üks Lõuna tähtsamaid tekstiilitööstuse keskusi on Atlanta. Kirdes (Bostonis ja ümberkaudsetes linnades) toodavad tekstiilivabrikud kõrgekvaliteedilist riiet. Nõudmise vähenemine riide järele on põhjustanud paljude tekstiilivabrikute sulgemist.

Toiduainete tööstus on eriti laialt levinud Kesktasandiku põhjaosas (Chicago, St. Louis, Kansas-City, Minneapolis), arenenud põllumajanduse rajoonides.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Jutustage kapitalistlike monopolide osast Ameerika Ühendriikide majanduses. 2. Näidake tingmärkide abil Ameerika Ühendriikide kontuurkaardil metallurgia-, masinaehitus-, tekstiili- ja toiduainete tööstuse paiknevust.

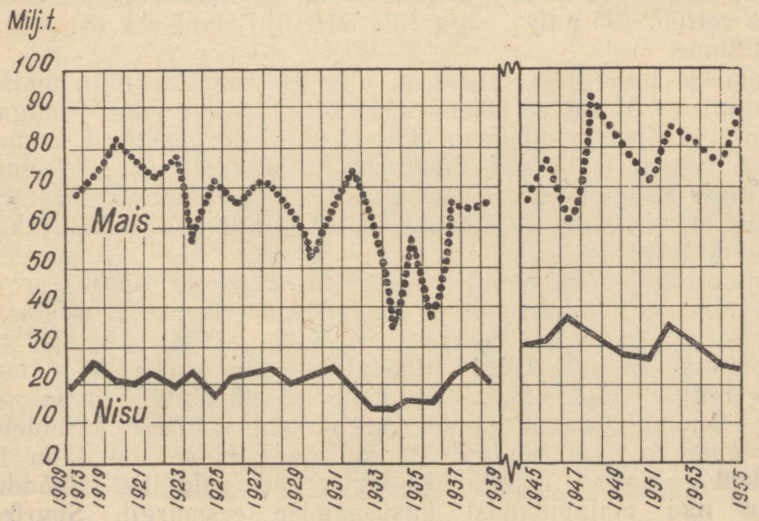

95. Nisu- ja maisitoodang Ameerika Ühendriikides.

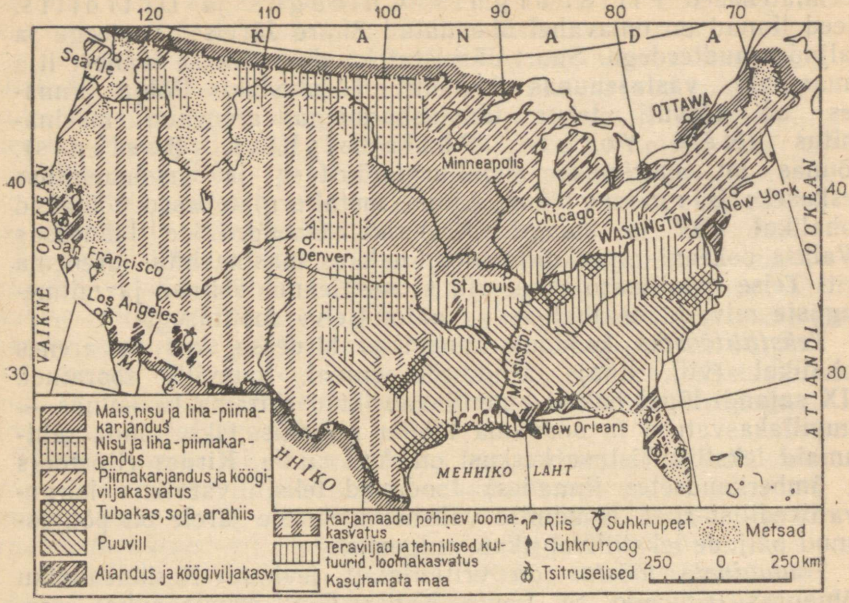

96. Ameerika Ühendriikide põllumajandus.

4. Põllumajandus. Transport. Väliskaubandus.

Põllumajandus. Põllumajanduses on arenenud nii *loomakasvatus* kui ka *põllundus*. Ülekaalus on loomakasvatus. Kasvatatakse veiseid (95 milj.), sigu (üle 50 milj.), lambaid (31 milj.) ja kodulinde.

Peamised teraviljakultuurid on nisu ja mais. Nisu- ja maisitoodangult on Ameerika Ühendriigid kapitalistlike maade hulgas esikohal (vt. diagrammi, joon. 95). Mais läheb peamiselt loomasöödaks. Samal otstarbel külvatakse palju kaera ja põldheina. Tehnilistest kultuuridest etendavad tähtsat osa puuvill (aastane saak üle 3 milj. tonni), tubakas, soja ja lina (õli tootmiseks) ning suhkrupeet.

Koduloomad ning enamik põllumajanduslikke kultuure (peale maisi, tubaka ning kartuli) on toodud Ameerikasse eurooplaste poolt.

Ameerika Ühendriikides nimetatakse üksikmajandeid farmideks ning nende valdajaid (omanikke või rentnikke) *farmeriteks*. Põllumajanduses kuulub juhtiv koht suurtele farmidele. Nende omanikud on kapitalistid, kellede valduses on sadu ja tuhandeid hektareid maad. Ekspluateerides palgalist tööjõudu, juhivad nad majapidamist kasusaamise eesmärgil. Suurtes farmides kasutatakse traktoreid, kombaine ja teisi põllutöömasi-

naid. Need farmid annavad peamise hulga toiduainete ja tooraine turutoodangust (nii sise- kui välisturule).

Suurte kapitalistlike farmide kõrval on Ameerika Ühendriikides ka väikesi farme. Suur hulk väikefarmereid-omanikke ei suuda konkureerida suurte farmidega ning laostub. Nende maad lähevad võlgade katteks pankade või suurmaaomanike kätte. Nii vähenes farmide arv Ameerika Ühendriikides ajavahemikul 1940—1955 1,3 milj. võrra. Eriti raskes olukorras on Lõuna väikefarmerid-rentnikud. Nad on sunnitud andma maaomanikule väikese maatüki eest suure osa oma saagist. Põllumajandusmasinaid kasutatakse Lõunas märgatavalt vähem kui Põhjas.

Vastandina NSV Liidule, kus haritakse üles suuri uudis- ja jäätmaid, jäetakse Ameerika Ühendriikides miljoneid hektareid varem haritud maid sööti. Sellest saavad kasu suurfarmerid-kapitalistid, kes põllumajandusliku toodangu vähenemise tõttu saavad turustada põllumajandussaadusi kõrgemate hindadega ning sel teel suurendada oma farmidest saadavaid tulusid.

Peamise põllumajandussaaduste hulga annab maa idaosa (vt. kaarti, joonis 96.) Tähtsam teravilja- ja loomakasvatussaaduste tootmise rajoon kulgeb laia vööndina Suurest Järvistust lõuna pool, ulatudes Ohio jõest kuni Preeriaplatooni («maisivöönd»). Maisikasvatuse baasil, mida soodustavad viljakad mustmullad ning soojuse ja niiskuse küllus, on arenenud liha-piimakarjandus ja seakasvatus. Piimakarjandus, kodulinnukasvatus ja köögiviljakasvatus on hästi arenenud Atlandi-äärse madaliku põhjaosas ning Suure

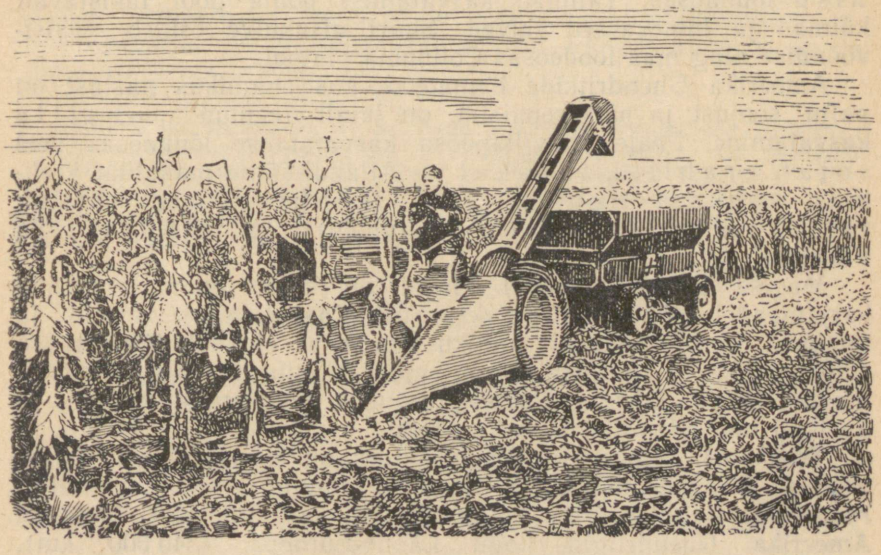

97. Maisilõikus Kesktasandikul.

98. Seakasvatusfarm.

Järvistu ja suurte linnade ümbruses, kus on suur nõudmine värske piima ja kodulinnuliha järele.

Suvinisu kasvatatakse Preeriaplatoo põhjaosas, talinisu lõunaosas. Talinisu kasvatamist põhja pool takistavad külmad ja lumevaesed talved. Suuri nisukülve esineb «maisivööndis» ning maa loodeosas Columbia platool.

Ameerika Ühendriikide lõunaosas, kus enamikus aastast on palju soojust ja päikesepaistet, on laialt levinud puuvilla kasvatamine. Peale puuvillapõõsa kasvatatakse lõunaosas veel sojat, arahiisi, tubakat — Atlandi-äärse madaliku keskosas; suhkruroogu ja riisi Mehhiko lahe rannikul; tsitruselisi (apelsine, sidruneid) ja köögivilja Floridas.

Mägise Lääne kuivadel aladel on kõige enam arenenud karjamaadel põhinev loomakasvatus. Kasvatatakse veiseid ja lambaid. Vaikse ookeani ranniku lõunaosas etendab tähtsat osa subtroopiliste puuviljade kasvatamine. Kalifornia niisutatavatel maadel kasvatatakse apelsine, sidruneid, greipfruute (sidruni ja apelsini hübriid), riisi ja suhkrupeeti.

Transport. Ameerika Ühendriikides on arenenud kõik kaasaegsed transpordiliigid. Siseveostes kuulub esikoht kindlalt *raudteele*. Raudteevõrgu kogupikkuselt (360 000 km) ületavad Ameerika Ühendriigid kogu Lääne-Euroopa (340 000 km). Ameerika Ühendriike läbib ookeanist ookeanini mitu transkonti-

nentaalset raudteeliini. Tähtsaim neist läheb New Yorgist üle Chicago San Franciscosse. Väga suurt tähtsust omab *autotransport*. Ameerika Ühendriikides on 60 milj. autot, mis moodustab üle poole kapitalistlike maade autode üldarvust.

Siseveetranspordis langeb peamine raskuspunkt *laevandusele* Suurel Järvistul.

Ameerika Ühendriikide *merekaubalaevastik* on tonnaažilt (26 milj. tonni) maailmas esikohal. Paljud sõja ajal ehitatud laevad seisavad kasutamata. Kaubaveoste hulgalt jääb Ameerika Ühendriikide laevastik Suurbritannia laevastikust maha. Suurem osa merekaubanduslikust veokäibest toimub Atlandi ookeani ranniku sadamate — New Yorgi, Bostoni ja Philadelphia kaudu.

Väliskaubandus etendab Ameerika Ühendriikide majanduses tähtsat osa. Osa tööstuse ja põllumajanduse toodangust veetakse Euroopa, Aasia ja teiste maailmajagude maadesse. Peamisteks Ameerika Ühendriikide konkurentideks väliskaubanduses on Suurbritannia, Saksa Föderatiivne Vabariik ja Jaapan. Ameerika Ühendriikide imperialistlikud ringkonnad piiravad väliskaubandust sotsialistliku leeri maadega. Ameerika Ühendriigid veavad rohkem kaupu välja kui sisse. *Väljaveos* domineerivad mitmesugused masinad, autod, keemiatööstuse saadused, puuvill, nisu, lihakonservid ja tubakas. Ameerika Ühendriigid *veavad sisse* tina, niklit, mangaani, villa, kautšukit, volframit, uraanimaaki, tselluloosi ja paberit, kohvi, teed, suhkrut ja banaane.

Kapitali eksport on ameerika monopolide üks võitlusvorme kõrgete kasumite saamisel ja oma mõju kindlustamisel teistes maades. Ameerika Ühendriikide välismaiste erakapitalimahutuste 29 miljardist dollarist langeb pool Kanada ning Kesk- ja Lõuna-Ameerika arvele.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Selgitage Ameerika Ühendriikide tähtsamate põllumajanduskultuuride paiknevust. 2. Märkige tingmärkide abil Ameerika Ühendriikide kontuurkaardile liha-piima- ja piimakarjanduse rajoonid. 3. Vaadelge Ameerika Ühendriikide majanduskaarte ja nimetage, missuguseid kaupu veetakse raudteedel, Suurel Järvistul ja Mississipil. 4. Milleks ja kuhu eksporditakse Ameerika Ühendriikide kapitali?

5. Rajoonilised erinevused ja linnad.

Looduslike tingimuste suure mitmekesisuse kõrval esineb Ameerika Ühendriikides märkimisväärseid erinevusi ka üksikute rajoonide majanduslikus arengus. Mõned rajoonid asustati (koloniseeriti) varem, teised hiljem. Mitte millegagi tõkestatud Põhja kapitalistlik majandus arenes kiiremini Lõuna majandusest, kus valitses kaua orjanduslik kord. Kõik see põhjustas Ameerika Ühendriikide hiiglasuurel territooriumil kolme peamise majandusrajooni tekkimise: *tööstuslik Põhi, endine orjanduslik*

Lõuna ja *koloniseeritav Lääs* — nii nimetas neid V. I. Lenin oma raamatus «Uusi andmeid kapitalismi arenemisseadustest põllumajanduses». (Vt. kartogrammi joon. 99.)

Tööstuslik Põhi hõlmab Ameerika Ühendriikide Atlandi-äärse kirdeosa, Suure Järvistu rajooni ja Kesktasandiku ning Preeriaplatoo põhjaosa. See on maa peamine majandusrajoon. Metallurgia, masinaehituse ja teiste Põhja rasketööstusharude arengus etendavad tähtsat osa suured kivisöekaevandused Apalatšides ja suured rauamaagivarud Ülemjärve lähedal. Tasandike viljakas pinnas soodustab põllunduse ning arvuka linnarahvastiku nõudmine piima, liha ja köögivilja järele liha-piimakarjanduse ja köögiviljakasvatuse arengut. Suur tähtsus on toiduainete ja kergetööstusharudel. Põhja tehastes ja vabrikutes toodetakse, nagu nähtub alltoodud kartogrammist, $^3/_4$ kogu töötleva tööstuse toodangust ning farmides üle poole Ameerika Ühendriikide põllumajandussadustest. Põhja tööstus on koondunud peamiselt Mississipist ida poole. Kapitalistlikud monopolid, rajanud siin suurtööstuse, ei soovi omada konkurente ja pidurdavad seetõttu igati juhtivate tööstusharude (metallurgia, masinaehitus) arendamist teistes rajoonides.

Põhja territooriumil asub Ameerika Ühendriikide suurim tööstus-, kaubandus- ja rahanduskeskus New York, ülemaailmse tähtsusega sadam ja suurim linn maailmas. New Yorgis on üle 8 milj. elaniku, koos eeslinnadega («Suur New York») aga 13,6 milj. elanikku. Mereäärne asend ja hea sadam tegid New

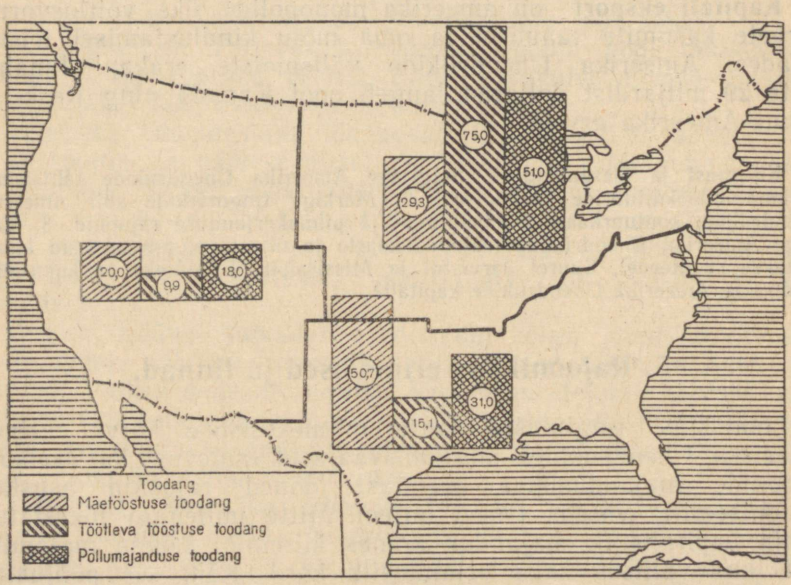

99. Ameerika Ühendriikide tööstuse ja põllumajanduse toodang rajoonide kaupa (protsentides).

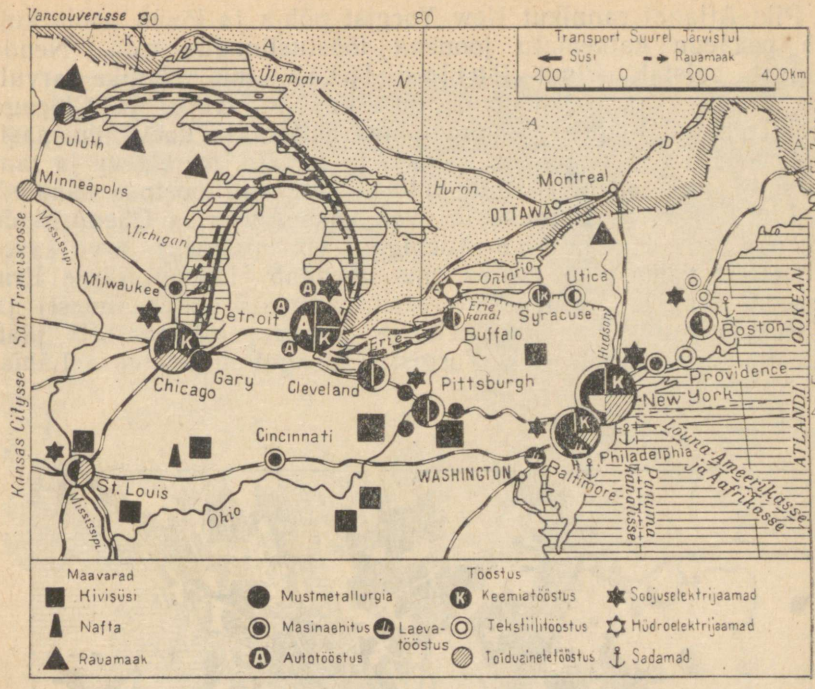

100. Ameerika Ühendriikide kirdeosa tööstus.

Yorgist Ameerika Ühendriikide «väravа», mille kaudu saabus XIX sajandil ja XX sajandi algul immigrantide vool Euroopast. Hudsoni (l.: hadsn) jõe ja Erie kanali kaudu on New York ühendatud Suure Järvistuga. New Yorgist lähtub igas suunas raudteid ja autoteid.

New Yorgis paistavad eriti silma õmblus-, toiduainete, ehitusmaterjalide ja polügraafiatööstus. Need on eeskätt sellised tööstusharud, mis teenindavad linna arvukat elanikkonda. Jõudsalt on arenenud ka elektrotehnika, masina- ja aparaadiehitus. New Yorgi eeslinnades asuvad naftapuhastustehased, kummivabrikud ja vasesulatustehased, mis töötlevad sisseveetavat toorainet.

New Yorgi sadam on Ameerika Ühendriikides esikohal nii kaupade sisse- kui ka väljaveolt. New Yorgi rahanduslikuks keskuseks on Wall Street (l.: uool striit), tänav, kus asuvad suurimad pangad, mis kontrollivad Ameerika Ühendriikide peamisi majandusharusid ning paljusid ettevõtteid välismaal.

New Yorgis on ülekaalus paljukorruselised majad. Siin on kõrgehitusi — pilvelõhkujaid (50—70- ja kuni 100-korruselisi), mis mere poolt vaadatuna määravad linna silueti ja välisilme. Rikaste luksuslikele eramajadele on teravaks kontrastiks vaeste korrastamata kvartalid (näiteks neegrite linnaosas Haarlemis).

Piki Atlandi rannikut New Yorgist põhja ja lõuna poole kulgeb peaaegu katkematu joonena tööstuslinnade rida. Nende hulgast paistab silma Philadelphia, mis elanike arvult (üle 2 milj.) ja tööstustoodangult on New Yorgi ja Chicago järel kolmandal kohal. Philadelphias ehitatakse kaevandusmasinaid, vedureid ja vaguneid, rööpaid ja torusid, merelaevu ja raadioseadmeid, toodetakse toiduainete ja tekstiilitööstuse saadusi.

Suure Järvistu ümbruses asuvad kaks Ameerika Ühendriikide tööstuskeskust: Chicago Michigani (l.: mitšigen) järve ääres ja Detroit väikese jõe ääres, mis ühendab Hudsoni järve Erie järvega. Elanike arvult (koos eeslinnadega 5 milj. inimest) ja tööstustoodangult, kaubakäibelt ja pangaoperatsioonidelt jääb Chicago maha ainult New Yorgist. Chicagot nimetatakse Lähis-

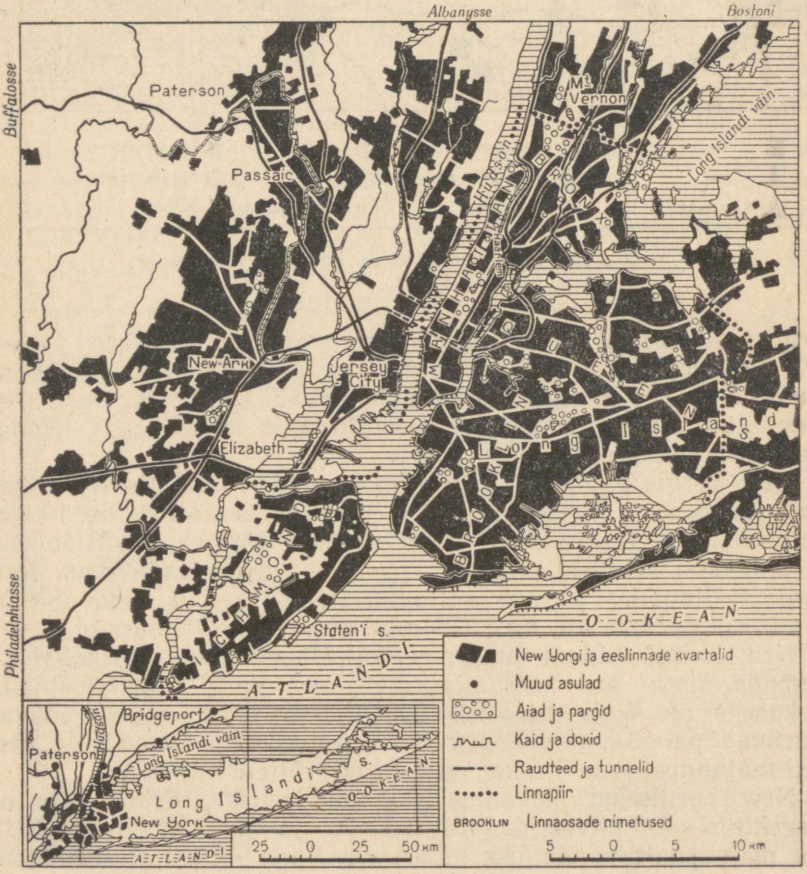

101. New York.

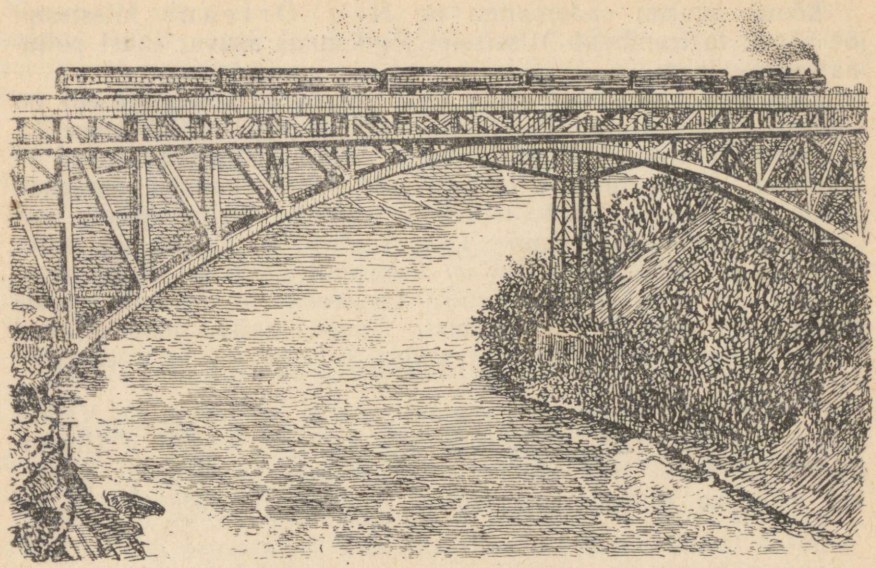

102. Sild üle Niagaara jõe.

Lääne pealinnaks. Chicago on tähtis Suure Järvistu sadam ja suur raudteesõlm; siit lähtuvad 32 raudteeliini. Chicagos on arenenud traktorite, kombainide, lokomotiivide, autode, jõelaevade ja lihakonservide tootmine. Siin asuvad suured tapamajad. 30 km kaugusel Chicagost (Gary linnas) asub Ameerika Ühendriikide suurim metallurgiatehas, mis töötab Ülemjärve äärest kohaleveetaval rauamaagil. Chicagost lõuna ja lääne pool asuvad tähtsad põllumajandusrajoonid, kus kasvatatakse nisu ja maisi ning on arenenud lihakarjandus ja seakasvatus.

Detroit (1,8 milj. elanikku) on Ameerika Ühendriikide suur auto- ja lennukitööstuse keskus (Fordi ja General Motors Company autotehased).

Lõuna. Pindala poolest on Lõuna umbkaudu võrdne Põhjaga, kuid elanikke on seal kaks korda vähem kui Põhjas. Töötleva tööstuse toodangult jääb Lõuna Põhjast maha viis korda. Lõuna põllumajandus on vähem mehhaniseeritud. Laialt kasutatakse neegrite odavat tööjõudu. Lõuna majanduses etendavad peamist osa maavarade kaevandamine ja puuvilla- ning tubakakasvatus. Suured nafta- ja kivisöevarud on teinud Lõunast Ameerika Ühendriikide mäetööstuse peamise keskuse.

Lõuna kirdeosas, Potomaci jõe ääres, asub Ameerika Ühendriikide pealinn Washington (umb. 1 milj. elanikku. Nimetatud Ameerika Ühendriikide esimese presidendi George Washingtoni auks). Linnas asub Kapitoolium — kongressi- (parlamendi-) hoone, ja Valge maja — presidendi residents.

Lõuna suurim sadamalinn on New Orleans Mississipi jõe ääres; ta teenindab Mississipi jõgikonnas asuvat suurt põllumajandusrajooni.

Lääs (või Kaug-Lääs, nagu teda nimetavad ameeriklased) on pindalalt kõige suurem, kuid kõige vähem rahvastatud Ameerika Ühendriikide rajoon. Peaaegu kogu rajooni hõlmavad mäed ja kiltmaad, mis tunduvalt raskendavad majanduslikku tegevust. Lääne asustamine (koloniseerimine) algas palju hiljem kui Põhja ja Lõuna asustamine. Läänes etendab tähtsat osa nafta tootmine ja töötlemine. Siin on arenenud värviline metallurgia ja üksikud masinaehitusharud. Loodeosa annab üle poole Ameerika Ühendriikide puidust. Peale nafta moodustavad Lääne energeetilise baasi veel mägijõgede suured hüdroenergiavarud.

Tihedamini asustatud ja majanduslikult arenenum on Vaikse ookeani rannik, eriti Kalifornia org, mis on Ameerika Ühendriikides esikohal tsitruseliste ja viinamarja toodangult. Rannikul asub ka Kaug-Lääne suurim linn ja tööstuskeskus Los

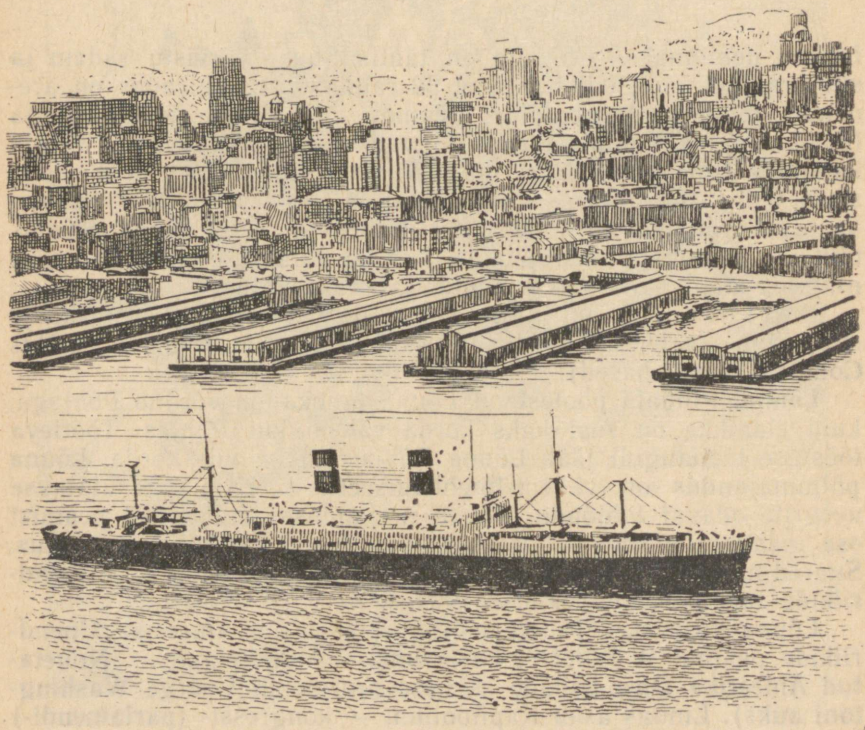

103. San Francisco sadam.

Angeles (2 milj. elanikku), üks Ameerika Ühendriikide tähtsamaid nafta-, auto- ja lennukitööstuse keskusi. Los Angelesi eeslinn Hollywood (l.: holivuud) on tuntud kui suur kinotööstuse keskus.

San Francisco (800 000 elanikku) — Ameerika Ühendriikide suurim sadam Vaikse ookeani maalilise lahe ääres. San Francisco on transkontinentaalse raudtee lõpp-punkt. Siin on arenenud laevaehitus ja puuviljakonservitööstus.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Ameerika Ühendriikide tööstusliku Põhja majandust. 2. Näidake Lõuna ja Lääne tööstuse mahajäämuse põhjusi. 3. Iseloomustage New Yorki (vt. joon. 101).

6. Riiklik kord. Valdused ja baasid.

Riiklik kord. Ameerika Ühendriigid on *kodanlik vabariik*. Ta territoorium koosneb 50 osariigist ja ühest ringkonnast, kus asub pealinn Washington.

Kõrgeim riiklik võim kuulub Ameerika Ühendriikides *presidendile* ning *kongressile*. Konstitutsioon näeb ette üldist valimisõigust salajasel hääletusel; valimisõiguses on rida kitsendusi, mille alusel paljud kodanikud jäävad valimistest eemale.

Ameerika Ühendriikide kongress on seadusandlikuks organiks. Ta koosneb *Saadikutekojast* ja *Senatist*. Saadikutekoja liikmed valitakse kaheks aastaks vastavalt üksikute osariikide elanikkonna arvule. Senaatorid valitakse kuueks aastaks, igast osariigist kaks, olenemata elanike arvust. Kõiki seadusi arutatakse ning kinnitatakse kongressi mõlema koja poolt. Rahvusvaheliste lepingute kinnitamise õigus kuulub ainult Senatile.

Ameerika Ühendriikide president on täidesaatva võimu (valitsuse) pea. Erinevalt paljudest teistest vabariikidest, kus president valitakse parlamendi poolt, valivad Ameerika Ühendriikide presidendi (4 aastaks) rahva poolt valitud valijamehed. Presidendil on laialdased volitused: ta kirjutab alla kongressi poolt vastuvõetud seadustele, moodustab ministrite (Ameerika Ühendriikides nimetatakse neid departemangude sekretärideks) kabineti, juhib valitsuse tööd. Presidendil on õigus panna veto (keeld) ükskõik millisele kongressi poolt esitatud seaduseelnõule. Alles siis, kui kongress selle teistkordselt vastu võtab, kaotab presidendi veto kehtivuse. Erinevalt Inglismaast, Prantsusmaast, Itaaliast ja paljudest teistest maadest ei saa Ameerika Ühendriikide kongress sundida valitsust lahkuma, avaldades talle usaldamatust.

Ameerika Ühendriikide poliitilises elus etendavad määravat osa kaks kodanlikku parteid — demokraatlik ja vabariiklik, mis on tihedalt seotud kapitalistlike suurmonopolidega. Põhimõttelisi erinevusi nende parteide vahel ei ole: nad kaitsevad suurkapitali huve. Kongressi valimiste ajal kasutatakse laialdaselt

ajalehti, raadiot, kino ning igasuguseid reklaamiliike agitatsiooniks nende kandidaatide eest, keda toetavad monopolid. Ameerika Ühendriikide Kommunistliku Partei tegevus on raskendatud, paljud ta aktiivsed tegelased on suletud vanglasse.

Valdused ja baasid. Võrreldes Suurbritannia ja Prantsusmaa koloniaalvaldustega on Ameerika Ühendriikide valdused väikesed (vt. kaarti). Valduste pärisrahvastik, keda ekspluateerivad ameerika monopolid, elab rasketes tingimustes.

Alaska[1] asub Põhja-Ameerika loodeosas. Alaska pindala koos Aleuudi saartega on üle 1,5 milj. km². Elanikke on 200 000, enamik neist ameeriklased. Päriselanikke — eskimoid, indiaanlasi ja aleuute — on vähe. Alaska avastati 1741. a. Beringi ja Tširikovi juhtimisel teostatud Vene ekspeditsioonide poolt ning kuulus Venemaale kuni XIX saj. teise pooleni, mil tsaarivalitsus müüs ta Ameerika Ühendriikidele. Alaska on väga rikas metsa ning maavarade poolest. Ümbritsevates meredes on palju kalu, vaalu ja kotikuid. Tähtsamateks majandusharudeks on kalandus ja kalakonservitööstus. Mõningat tähtsust omab ka kullatootmine. Alaskal ja Aleuutidel asuvad Ameerika Ühendriikide lennu- ja mereväebaasid.

Puerto Rico — saar Kariibi meres; Puerto Ricos kasvatatakse suhkruroogu ja banaane.

Panama kanali tsoon asub Panama riigi territooriumil Kesk-Ameerikas.

Havai saared[2] asuvad Vaikse ookeani keskosas. Ameerika ja Aasia vahel kulgevate mereteede sõlmpunktis. Honolulu lähedal asub mereväebaas Pearl Harbour. Havai saartel kasvatatakse ananasse ja suhkruroogu.

Vaikse ookeani lääneosas kuulub Ameerika Ühendriikidele väike Guami saar ja osa Samoa saari. Ameerika Ühendriikide hoolduse all on Mariaani, Karoliini ja Marshalli saared.

Teise maailmasõja ajal ning pärast sõda on Ameerika Ühendriigid ehitanud rea mere- ja lennuväebaase Lääne-Euroopas, Põhja-Aafrikas, Vaikse ookeani basseinis ja maakera teistes osades.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Jutustage Ameerika Ühendriikide riiklikust korrast. Mille poolest see erineb Inglismaa riiklikust korrast? 2. Märkige värvilise pliiatsiga maailma kontuurkaardile Ameerika Ühendriikide valdused. 3. Mis eesmärgil loovad ameerika imperialistid sõjabaase teiste maade territooriumil?

---

[1] Alaska on 1958. a-st Ameerika Ühendriikide 49. osariik.
[2] Havai saared on 1959. a-st Ameerika Ühendriikide 50. osariik.

KANADA.

Pindala 10 milj. km². 17 milj. elanikku.
Briti dominioon. Pealinn — Ottawa.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. Kanada hõlmab Põhja-Ameerika põhjapoolse osa, välja arvatud äärmine loodenurk — Alaska —, mis kuulub Ameerika Ühendriikidele. Põhjas uhub Kanada rannikut Arktiline ookean (Põhja-Jäämeri). Arktilise saarestiku saari mandrist ning üksteisest eraldavad väinad on aasta läbi jääkatte all, mis takistab Kanada rannikul Arktilise ookeani kasutamist transporditeena. Põhjarannik on tugevasti liigestatud. Sügavale Kanada territooriumisse lõikuv Hudsoni laht eraldab sellest suure Labradori poolsaare. Idas uhub Kanada territooriumi Atlandi ookean, millel on ühendusepidamisel teiste maadega suur tähtsus.

Atlandi ookeanis kuulub Kanadale Newfoundlandi saar. St. Lawrence'i laht ühes temasse suubuva St. Lawrence'i jõega avab tee Põhja-Ameerika sisemaale, Suurele Järvistule. St. Lawrence'i oru kaudu toimus Kanada esialgne asustamine eurooplastega. Piki Kanada idarannikut voolab külm Labradori hoovus, mis toob Gröönimaa rannikult endaga kaasa jäämägesid. Jõudes soojade Golfi hoovuse veteni (Newfoundlandi saarest lõuna pool), jäämäed sulavad. Kanada idaranniku lõunaosas asub Halifaxi sadam, mis on laevatamiseks vaba kogu aasta. Kanada lääne rannikut uhub Vaikne ookean. Siin asub Vancouveri sadam. Lõunas piirneb Kanada Ameerika Ühendriikidega piki 49° p.-l. ja Suurt Järvistut, mis etendab tähtsat osa nende maade omavahelistes transpordiseostes.

Looduslikud tingimused. Kanada idaosas asuvad vanad, tugevasti kulunud kristalsetest kivimitest koosnevad mäed. Paljud kärestikulised jõed on hüdroenergiarikkad. Lääne pool asuvad ulatuslikud tasandikud paljude järvedega, mis on omavahel ühendatud jõgedega. Kanada lääneosas, nagu Ühendriikideski, kerkivad Kordiljeeride ahelikud. Kordiljeeride ja Suure Järvistu vahele jääb madal kiltmaa, Kanada preeria, mis on jätkuks Ameerika Ühendriikide Preeriaplatoole.

Kanada kliimat mõjustab Arktilise ookeani lähedus suuremal määral ning Mehhiko lahelt tulevad soojad õhumassid vähemal määral kui Ameerika Ühendriikide kliimat. Võrdlemisi soojad ja niisked Vaikse ookeani tuuled ei avalda mõju suuremale osale Kanadast, sest neid tõkestavad Kordiljeerid. Talv on Kanadas pikk ja karm. Ainult äärmises kaguosas on ta sooja Golfi hoovuse läheduse tõttu veidi pehmem.

Kanada preeria kliima on kontinentaalne — kuiv ja soe suvi ning külm ja lumevaene talv. Jaanuarikuu keskmine temperatuur on —18—20°, juulikuu keskmine +18—20°. Sademeid on aasta jooksul 25—50 cm. Preeria-ala on oma viljakate kastan- ja mustmuldadega kõige enam sobiv suvinisu kasvatamiseks ja lihakarjanduse arendamiseks.

Maa sademeterikkamas kaguosas, eriti St. Lawrence'i jõe orus, kus levivad alluviaalmullad, on soodsad tingimused söödakultuuride ja köögiviljade kasvatamiseks ning aianduse arendamiseks.

Välja arvatud äärmine lõuna- ja kaguosa, on kogu Kanada territoorium kaetud okasmetsaga, mis äärmises põhjaosas läheb üle tundraks.

Maavarad. Hüdroenergia. Metsa- ja kalarikkused. Kanada maapõu on rikas maavaradelt. Läänes asuvad peamised k i v i s õ e (varud on suured, kuid kvaliteet madal) ja n a f t a leiukohad (vt. kaarti). Newfoundlandi saarel ja Labradori poolsaarel leidub kõrgekvaliteedilist r a u a m a a k i. Reas rajoonides on suured v ä r v i l i s t e m e t a l l i d e, k u l l a-, p l a a t i n a- ja a s b e s t i varud. Põhjaosas on u r a a n i m a a g i leiukohti. Kanadas on suured h ü d r o e n e r g i a v a r u d. M e t s a d katavad 43% pindalast ning etendavad maa majanduses tähtsat osa. Ranniku- ja sisevetes on palju kalu. Eriti kuulus on oma k a l a r i k k u s e poolest Newfoundlandi madalmeri, kus kohtuvad külm Labradori ja soe Golfi hoovus. Kalu meelitab siia suur toidu hulk (plankton).

Kanadat nimetatakse vahel ta loodusrikkuste pärast «Ameerika Siberiks», kuid selle maa peamised loodusrikkused, vastandina meie Siberile, kuuluvad kapitalistidele.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Meenutage, missuguseid Briti impeeriumi maid nimetatakse dominioonideks. Näidake neid maailma poliitilisel kaardil. 2. Mis suhtes võib Kanada looduslikke tingimusi võrrelda Nõukogude Siberi looduslike tingimustega? 3. Märkige tingmärkide abil Kanada kontuurkaardile maavarade tähtsamad leiukohad.

2. Rahvastik. Majandus. Linnad.

Rahvastik. Rahvastiku arvult on Kanada maailma suuremate maade hulgas ühel viimastest kohtadest. Siin on kümme korda vähem elanikke kui Ameerika Ühendriikides. Kanada, nagu Ameerika Ühendriigidki, on asustatud Euroopa immigrantide järglastega. Enamik k a n a d a l a s i põlvneb inglastest ja prantslastest. Päriselanikke — indiaanlasi ja eskimoid — on säilinud väga vähe. Rahvastiku põhimass elab maa lõunaosas. Eriti tihedalt on asustatud St. Lawrence'i jõe org, kus asub ka enamik linnu — Montreal, Ottawa jt. Põhja-Kanada on peaaegu asustamata. Seal võib ainult harva kohata indiaanlaste ja eski-

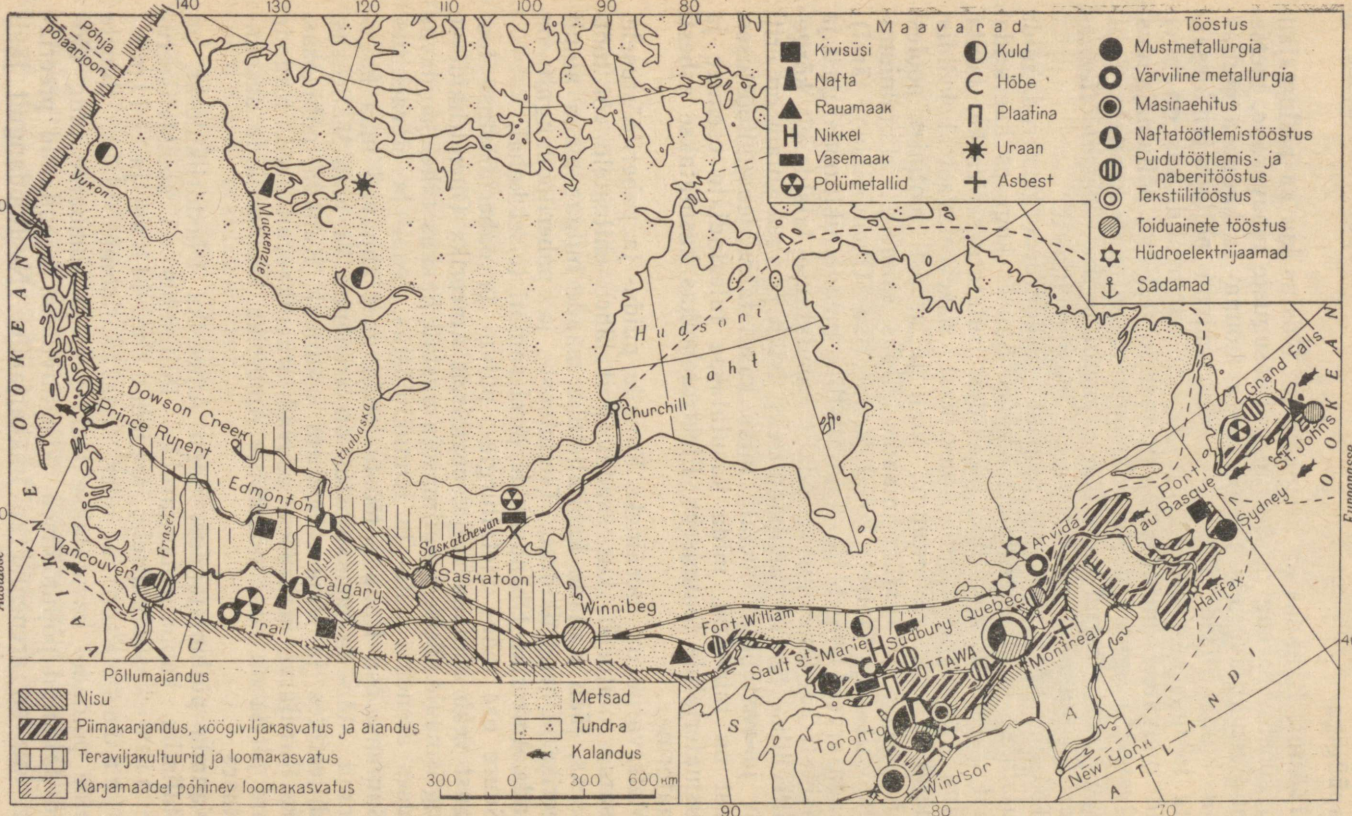

104. Kanada tööstus ja põllumajandus.

mote elamuid, kes tegelevad küttimise, põhjapõdrakasvatuse ja kalapüügiga.

Tööstus. Kanadas on arenenud nii tööstus kui ka põllumajandus. Tööstuse areng on seotud mitmesuguste maavarade, metsa- ja hüdroenergiavarude kasutamisega. Lõuna- ja kaguosa mullastikulis-klimaatilised tingimused on sobivad põllumajandussaaduste tootmiseks. Ameerika ja inglise monopolid, kes on huvitatud odavatest mineraalsetest toorainetest ja põllumajandussaadustest, paigutavad Kanada majandusse suuri kapitale. Tähtsamad tööstusharud on *mäe-*, *metallurgia-*, *metsatöötlemis-*, *paberi-* ja *toiduainete tööstus* ning *masinaehitus*.

Tööstuse energeetiliseks baasiks on hüdroenergiavarud, mida kasutatakse elektrienergia saamiseks. Suures koguses kaevandatavast värviliste metallide maakidest sulatatakse vaske, tsinki, seatina ja niklit. Lõuna-Ameerikast sisseveetavast boksiidist toodetakse palju alumiiniumi. Nikli ja asbesti tootmise poolest on Kanada kapitalistlike maade hulgas esimesel, alumiiniumitoodangult aga teisel kohal (Ameerika Ühendriikide järel). Kanada arvele langeb $^4/_5$ kapitalistlike maade niklitoodangust ja $^3/_4$ asbesti kaevandamisest. Niklit kasutatakse laialdaselt kõrgekvaliteedilise terase valmistamiseks. Nikli ja vase sulam on eriti püsiv ja vastupidav metall, mida kasutatakse lennukitööstuses. Asbest on mineraal, mida kasutatakse tulekindlate esemete ja ehitusmaterjalide tootmiseks. Elektrotehnikas kasutatakse asbesti isolaatorina.

Metsavarud on tooraineks Kanada puidu- ja paberitööstusele. Metsaraie ulatuselt, kus saadav puit läheb ehitustele või töötlemiseks, jääb Kanada kapitalistlike maade hulgas maha ainult Ameerika Ühendriikidest. Tselluloosi- ja paberitoodangult on Kanada Ameerika Ühendriikide järel samuti teisel kohal.

Suure osa mäe-, metallurgia-, puidu- ja paberitööstuse toodangust veab Kanada välja, peamiselt Ameerika Ühendriikidesse ja Inglismaale. Teise maailmasõja aastail hakkas tähelepandavas ulatuses arenema auto- ja lennukitööstus, tanki- ja laevaehitus.

Suurema osa Kanada tööstustoodangust annavad maa kagurajoonid. Mäe- ja metsatööstus on arenenud ka maa lääneosas, Kordiljeerides ja Vaikse ookeani rannikul. Kanada põhjaosas, Suure Karujärve ümbruses, asuvad uraanikaevandused. Kanada uraani järele on suur nõudmine Ameerika Ühendriikide aatomitööstuses.

Kanada **põllumajandus**, nagu Ameerika Ühendriikideski, on kapitalistlik, kaubatoodangurohke. Põllundus on spetsialiseerunud nisu kasvatamisele; arenenud on liha- ja piimakarjandus. Kaer ja oder lähevad loomasöödaks. Suurte farmide põldudel kasutatakse traktoreid ja kombaine ning töötavad palgatud põllutöölised. Nisukülvid on koondunud preeriaalale, kus on arenenud ka lihakarjandus. Nisutoodangult jääb

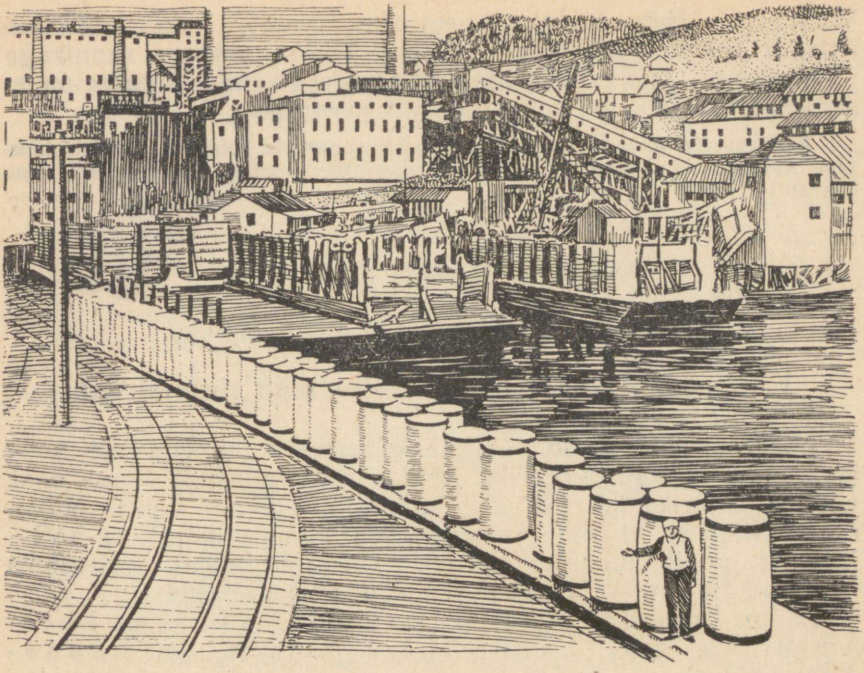

105. Ajalehepaberivabrik Kanadas.

Kanada kapitalistlike maade hulgas maha ainult Ameerika Ühendriikidest, väljaveolt on ta aga esikohal.

Kanada kaguosas on arenenud piimakarjandus, köögiviljakasvatus ja aiandus, mille saadusi tarvitab suurte linnade ja tööstusasulate elanikkond.

Atlandi ja Vaikse ookeani rannikul tegeleb rahvastik suures ulatuses kalandusega. Kalasaagi poolest jääb Kanada vaid veidi maha Inglismaast.

Metsavöötmes peetakse jahti karusloomadele. Karusloomafarmides kasvatatakse hõberebaseid ning naaritsaid.

Linnad. Montreal (üle 1 milj. elaniku) — suurim linn St. Lawrence'i jõe orus, masinaehituse, keemia- ja tekstiilitööstuse keskus. Montreal rajati prantslaste poolt, tema tänavail kuuleb sageli prantsuse keelt.

Toronto (umb. 700 000 elanikku) — masinaehituse ja toiduainete tööstuse keskus.

Ottawa (umb. 300 000 elanikku) — Kanada pealinn, asub St. Lawrence'i lisajõe Ottawa kaldal. Ta on kindralkuberneri, parlamendi ja valitsuse residents.

Winnipeg — Kanada preeria tööstuslik ja kaubanduslik keskus. Siin asuvad määratu suured elevaatorid ja jahuvabrikud.

Winnipegi läbib transkontinentaalne raudtee, mis ühendab Atlandi ookeani rannikut (Halifax) Vaikse ookeani rannikuga (Vancouver). Transkontinentaalset raudteed kaudu veetakse meresadamatesse palju teravilja ja jahu ekspordiks.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Kanada tööstust. 2. Iseloomustage Kanada põllumajandust. 3. Märkige kontuurkaardile viirutuse abil nisukasvatuse rajoon.

LADINA-AMEERIKA.

Pindala 21 milj. km². 190 milj. elanikku.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. Ladina-Ameerikaks nimetatakse kõiki maid, mis asuvad Ameerika Ühendriikide piiridest lõuna pool. Ladina-Ameerika külgneb idas Atlandi ja läänes Vaikse ookeaniga. Nimetus «Ladina-Ameerika» on tulnud sellest, et XVI—XVIII sajandil koloniseerisid selle peamiselt ladina keelerühma kuuluvad rahvad — hispaanlased ning portugallased.

Ladina-Ameerika koosseisu kuuluvad Mehhiko, Kesk-Ameerika koos Lääne-India saartega ja Lõuna-Ameerika.

Mehhiko hõlmab Põhja-Ameerika edelasopi. Suur osa Mehhikost on ulatuslik kiltmaa, mis on läänest ja idast ääristatud mägedega. Põhjas ühineb Mehhiko kiltmaa Põhja-Ameerika Suure Kiltmaaga, lõunas sulgub suursuguse kõrgete vulkaanide ahelikuga (Orizaba, Popocatepetl). Loodes eraldab kitsas Kalifornia laht Kalifornia poolsaare; kagus uhuvad Mehhiko laht ja Kariibi meri Yucatani poolsaart.

Mehhiko kiltmaa põhjaosas on kuiv kliima; taimkattele on iseloomulikud kaktused, agaavid ja okaspõõsastikud. Põllundus vajab siin kunstlikku niisutust. Mõõdukalt niiske (põllumajanduseks sobivam) kliima on maa lõunaosas. Mexicos on maikuu keskmine temperatuur +18°, jaanuarikuu keskmine +12°. Mehhiko maapõues on suured hõbedavarud. Mehhiko lahe kaldal leidub naftat (vt. kaarti).

Kesk-Ameerika hõlmab kitsa Põhja- ja Lõuna-Ameerikat ühendava maariba. Kesk-Ameerika kõige kitsam osa on Panama maakitsus (laius 50—70 km). Suur osa Kesk-Ameerika territooriumist on mägine, kus tipud tõusevad üle 4000 m. Siin on *troopiline* kliima. Eriti palju sademeid toovad kirdepassaadid Kariibi mere rannikule. Atlandi rannikul kasvavad igihaljad metsad, kus esinevad hinnalised puuliigid (punane ja roosa puu). Vaikse ookeani rannikul levivad viljakad mullad, mis on tekkinud vulkaanilistel kivimitel.

Lääne-India moodustavad Kariibi mere saared: Suured Antillid (Kuuba, Haiti, Jamaika, Puerto Rico), Väikesed Antillid ja Bahama saared. Siin astusid eurooplased (Kolumbus ja ta kaaslased) 1492. a. esmakordselt nende poolt avastatud Ameerika pinnale. Lääne-India looduslikud tingimused sarnanevad Kesk-Ameerika tingimustega: suve keskmine temperatuur on +27°, talve keskmine +22°, sademeid on rohkesti ja need jaotuvad aasta jooksul võrdlemisi ühtlaselt; rikkalik metsataimestik on esindatud palmide ja punase puuga. Viljakad punamullad ja soe kliima soodustavad hinnaliste istanduskultuuride (kohv, banaanid, tubakas, suhkruroog) kasvatamist.

Lõuna-Ameerika on suuruselt (18 milj. km²) mandrite hulgas neljandal kohal.

Piki Lõuna-Ameerika läänerannikut kerkivad kõrged kurdmäed — Andid. Nende kõrgeim tipp Aconcagua (7035 m) on kustunud vulkaan. Tõustes mererannikult peaaegu püstloodis, kujutavad Andid barjääri, mis tublisti raskendab liiklust Lõuna-Ameerika ida- ja lääneosa vahel. Üks Ande ületavatest raudteedest tõuseb 4880 m kõrgusele (vt. kaarti).

Lõuna-Ameerika ida- ja kirdeosas asuvad Brasiilia ja Guajaana mägismaa.

Andides muutub kliima ja taimkate sõltuvalt koha kõrgusest. Ekvaatori lähedal kuni 600 m-ni merepinnast on palav kliima, 5000—5500 m kõrgusel külm, igilume ja -jääga. Mägede nõlvad on kaetud troopiliste metsadega. Alates 1800 m kõrguselt kasvavad metsades tammed, männid, kuused ja küpressid; ligikaudu 4000 m kõrguselt algavad mägiaasad. Andide põhjajalami lähedal asuvad ülemaailmse tähtsusega nafta leiukohad; Andide keskosa (Atacama kõrb) on rikas vasemaagi ja salpeetri poolest; mägedevahelistel kiltmaadel (Boliivia) on palju tina leiukohti (vt. kaarti).

Suurt osa Lõuna-Ameerikast katavad savannid (kohalik nimetus kampos), s. o. troopilised puisrohtlad. Looduslikud tingimused on kõige soodsamad Atlandi rannikul, kus ookeanilt puhuvad tuuled vähendavad troopilist kuumust; punamullad ja suur hulk sademeid võimaldavad kasvatada hinnalisi põllumajanduslikke kultuure — kohvi, puuvilla, suhkruroogu.

Brasiilia kiltmaal leidub suuri kõrgekvaliteedilise rauamaagi varusid ja hulgaliselt mangaanimaaki. Guajaana mägismaal on boksiiti ja kulda.

Läänes asuvate kõrgete mägede ja idas ning kirdes asuvate madalate künklike mägismaade vahel paikneb laialdane Amasonase madalik (hõlmab mandrist ligi 1/4), mida läbib Amasonase jõgi. Pikkuselt (5500 km) jääb Amasonas maha ainult Mississipist-Missourist ja Niilusest, kuid jõgikonna pindalalt ning veerikkuselt on ta esimene jõgi maailmas. Merelaevad võivad sõita Amasonast mööda kuni Manaosi (l.: monaus) linnani.

Amasonase madalik asub palava ja niiske *ekvatoriaalse* kliima vööndis, kus aasta keskmine temperatuur on +25° kuni +26° ja kuude keskmised temperatuurid ei kõigu sealjuures peaaegu sugugi. Sademed (üle 200 cm aastas) langevad tavaliselt tugevate äikesevihmadena. Peaaegu kogu Amasonase madaliku tohutu suur ala (võrdne ligikaudu NSV Liidu Euroopa-osaga) on kaetud mitmerindelise troopilise metsaga (selva). Neis metsades kasvavad väärtuslikud puuliigid (kautšukipuu, punane, must ja roosa puu). Amasonase basseini loomastik on liigirikas ja mitmekesine. Siin elavad Lõuna-Ameerika kiskjalised puuma ja jaaguar, laianinalised ahvid ja laiskelajad. Amasonase madaliku majanduslik tähtsus on praegu veel väike. Inimese majanduslik tegevus on teda veel vähe puudutanud.

Amasonase madalik ühineb põhjas Orinoco madalikuga ja lõunas La Plata madalikuga, mis asub Parana (l.: paranaa) ja selle lisajõe Paraguai jõgikonnas. Parana ja Uruguai ühist laia suuet nimetatakse La Plataks. See on heaks väljapääsuks Atlandi ookeanile ühest Lõuna-Ameerika arenenumast põllumajandusrajoonist — Pampast. Pampa hõlmab La Plata madaliku lõunaosa. See on metsatu stepp; tema paraskuiv subtroopiline kliima ja viljakad mullad loovad soodsad tingimused põllunduseks ning karjanduseks.

Pampast lõunas, Andide ja Atlandi ookeani vahel, mandri

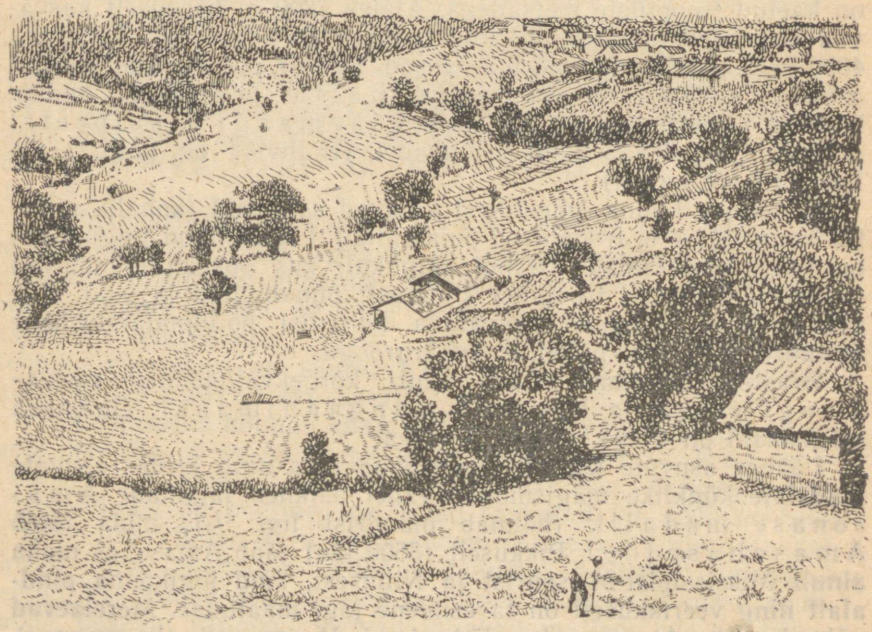

106. Kesk-Ameerika maastik.

kõige kitsamas osas, kerkib madal kivine Patagoonia kiltmaa, kus on juba tunda Antarktika mõju. Patagoonia kliima on üsna karm ja kuiv. Kehva rohukatet kasutatakse lammaste karjatamiseks. Äärmises lõunatipus eraldab Magalhãesi väin mandrist Tulemaa saare.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Miks nimetatakse Ameerika Ühendriikidest lõuna pool asuvaid maid Ladina-Ameerikaks? 2. Kasutades kaarti, andke Mehhiko, Kesk-Ameerika ja Lääne-India geograafilise asendi ning looduslike tingimuste majanduslik hinnang. 3. Missugused rajoonid on Lõuna-Ameerikas looduslike tingimuste poolest kõige sobivamad elamiseks ja majanduse arendamiseks? 4. Märkige tingmärkide abil kontuurkaardile Ladina-Ameerika tähtsamate maavarade peamised leiukohad.

2. Poliitiline kaart. Rahvastik. Majandus.

Poliitiline kaart. Ladina-Ameerika koosseisu kuuluvad 20 riiki ja mitu Ameerika Ühendriikidele, Inglismaale, Prantsusmaale ja Hollandile kuuluvat koloniaalvaldust.

Mehhiko kiltmaa alad hõlmab Mehhiko. Mehhikost kagus asuvad kuus väikest Kesk-Ameerika vabariiki — Guatemaala, Honduuras, Salvador, Nikaraagua, Kostariika ja Panama. Lääne-Indias on kolm vabariiki — Kuuba samanimelisel saarel, Haiti ja Dominikaani Haiti saarel. Lõuna-Ameerikas on kümme vabariiki. Nende hulgast paistavad silma oma territooriumi suuruselt, rahva arvult ning majandusliku arengu tasemelt Brasiilia ja Argentiina. Nad hõlmavad peaaegu kogu mandri idaosa. Brasiilia ja Argentiina vahel on väike Uruguai vabariik; Lõuna-Ameerika äärmises põhjaosas Venetsueela; Vaikse ookeani rannikul Kolumbia, Ekuador, Peruu ja Tšiili. Kahel riigil — Paraguail ja Boliivial —, mis asuvad mandri keskosas, ei ole vahetut väljapääsu merele.

Kõige suuremad koloniaalvaldused asuvad Lõuna-Ameerika põhjaosas. Suuremaks on Guajaana — Briti, Prantsuse ja Hollandi Guajaana. Teistest koloniaalvaldustest on tähtsamad: Jamaika saar (Inglise koloonia) ja Puerto Rico saar (Ameerika Ühendriikide valdus) Lääne-Indias; Panama kanali tsoon (Ameerika Ühendriikide valdus), mida läbib Panama kanal, — Kesk-Ameerikas. Panama kanal ühendab Atlandi ookeani Vaikse ookeaniga ning on üks maailma tähtsamaid mereteede ristumiskohti.

Ladina-Ameerika maade majandusele ja poliitikale avaldavad suurt mõju kapitalistlikud suurriigid, esmajoones Ameerika Ühendriigid. Välismaisi kapitaliste meelitavad Ladina-Ameerika suured loodusrikkused ja arvukas rahvastik, kes kujutab endast odavat tööjõudu. Loodusrikkuste kasutamine ning kohaliku elanikkonna ekspluateerimine annavad Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa kapitalistlikele monopolidele suuri kasumeid. Välismaa kapi-

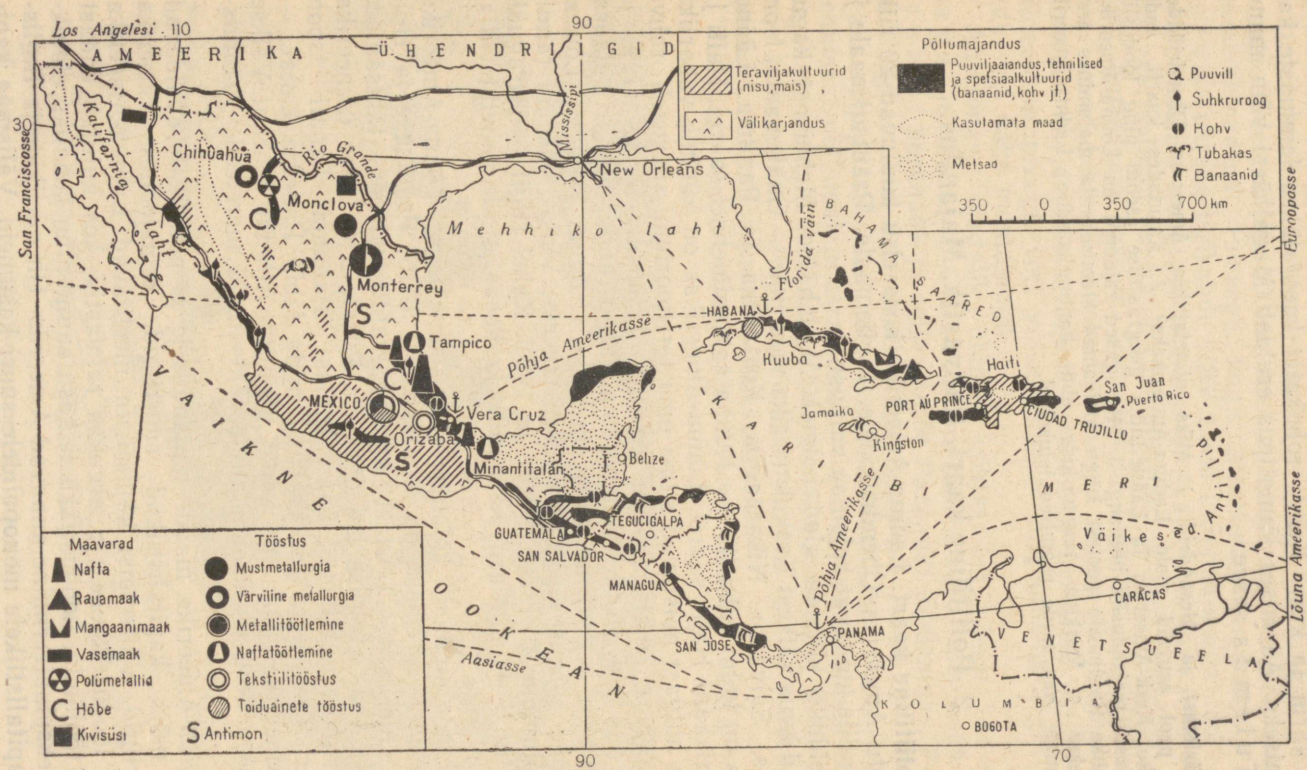

107. Mehhiko, Kesk-Ameerika ja Lääne-India põllumajandus ning tööstus.

talistlikud monopolid pidurdavad Ladina-Ameerika maade tööstuslikku arengut, püüavad tugevdada nende sõltuvust ning hoida neid imperialistlike maade agraar- ning tooraineripatsite seisukorras. Ameerika Ühendriikide monopolid püüavad Ladina-Ameerika maid tõmmata agressiivsetesse sõjalistesse blokkidesse, upitades seal võimule rahvavaenulikke valitsusi.

Rahvastik. Ladina-Ameerika elanike arv võrdub ligikaudu Ameerika Ühendriikide elanike arvuga. Enamik rahvastikust on koondunud rannikualadele, kus on paremad tingimused suhtlemiseks välismaailmaga, ning kiltmaadele, kus on mõõdukas kliima. Troopiliste metsade ja savannide siseosad on peaaegu asustamata.

Üle poole kogu Ladina-Ameerika rahvastikust moodustavad *indiaanlased* — Ameerika päriselanikud — ja *mestiitsid;* umbes $^1/_5$ moodustavad *neegrid* ja *mulatid;* Euroopa päritoluga valge elanikkond moodustab rahvastikust 25—30%. Indiaanlased ja mestiitsid elavad peamiselt Mehhikos, Kesk-Ameerikas ja Lõuna-Ameerika lääne- ning siserajoonides. Neegrid toodi koloniaalperioodil Aafrikast Ladina-Ameerikasse vägivaldselt ja sunniti orjadena töötama eurooplastele kuuluvais suhkruroo-, tubaka- ja puuvillaistandustes. Neegrid ja mulatid elavad vanades istandusrajoonides Lõuna-Ameerika kirdeosas ja Lääne-India saarestikus. Mõnedel saartel (Haiti, Jamaika) moodustavad nad rahvastiku enamuse.

Valge rahvastiku hulgas eristatakse kreoole — ammuste Euroopast tulnud asukate (hispaanlaste, portugallaste) järglasi, ja hiljutisi ümberasujaid. Kreoolide hulgas on palju kohalikke mõisnikke. Valget rahvastikku võib kohata kõigis Ladina-Ameerika maades, ent põhimass on koondunud peamiselt Argentiina pampasse ja Brasiilia Atlandi ookeani rannikule.

Põllumajandus. Põllumajandus on Ladina-Ameerika maade majanduse alus. Suur osa harimiskõlblikust maast kuulub suurmõisnikele ja välismaistele kapitalistidele. Talupoegade põhimass on maata või väikemaapidajad, kes töötavad enamasti pooleterameestena-rentnikena mõisnike maadel. Indiaanlastega asustatud aladel on palju «peoone» (võlaorje). Väikese maalapi ning võlgu saadava väikese rahasumma eest töötavad vähese maaga talupojad ja sulased suure osa aastast mõisnikule, muutudes nagu viimase pärisorjadeks.

Väliskapitali mõjul spetsialiseerub põllumajandus reas Ladina-Ameerika rajoonides mingi (ühe või kahe) eksportkultuuri kasvatamisele (kohv, suhkruroog, puuvill, banaanid). Sellised põllumajanduslikud *monokultuuri*-rajoonid on suures sõltuvuses kapitalistlike suurriikide — Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa — turgudest. Kapitalistlike majandite kõrval, kus töötavad palgatöölised, on monokultuuri-rajoonis laialt levinud pooleterameeste-rentnike poolfeodaalne ekspluateerimine.

Tänu Ladina-Ameerika looduslike tingimuste suurele mitmekesisusele saab siin kasvatada nii kohalikke (kartul, mais, kakao,

108. Lõuna-Ameerika põllumajandus ja tööstus.

tubakas) kui ka eurooplaste poolt sissetoodud kultuure (nisu, kohv, suhkruroog) ning samuti loomi (veiseid, lambaid, hobuseid), keda maa põliselanikud ei tundnud.

Euroopa nõudmiste mõjul toiduainete ja tooraine järele kujunes XIX saj. lõpul ja XX saj. algul La Plata madalikul Argentiina ja Uruguai territooriumil suur põllumajandusrajoon. Pampa viljakatel muldadel kasvatatakse suurtel pindaladel nisu, maisi, lina (seemnete saamiseks); karjamaadel kasvatatakse kümneid miljoneid veiseid ja lambaid.

Suurem osa Ladina-Ameerika põllumajandusrajoonidest on subtroopilise ja troopilise põllunduse rajoonid. Tähtsamad neist on Brasiilia ja Kolumbia kohvi-istandike ning Kuuba suhkrurooistandike rajoon. Ladina-Ameerika annab peaaegu 90% maailma kohvitoodangust ja ligi pool maailma roosuhkrust. Kesk-Ameerikas on palju Põhja-Ameerika suurtele kompaniidele kuuluvaid banaani-istandikke.

Tööstus on Ladina-Ameerikas nõrgalt arenenud. Ta ei vasta kaugeltki olemasolevatele tohututele maavaradele, hüdroenergiavarudele ja metsarikkustele. Kõige enam on arenenud *mäetööstus* ja *põllumajanduslikku toorainet töötlev tööstus*. Sõjajärgseil aastail on hakanud Brasiilias, Argentiinas, Mehhikos ja Tšiilis mõningal määral arenema metallurgia ja masinaehitus. Suur osa mäetööstusest on ameerika ja inglise kapitali kontrolli all. Tähele-

109. Kuuba. Suhkrurooistandik.

110. Banaanide ettevalmistamine ekspordiks.

pandav osa toodangust veetakse välismaale töötlemata kujul või poolfabrikaatidena. Venetsueelas, Mehhikos ja Kolumbias toodetakse üle 100 milj. tonni naftat; Tšiili, Mehhiko ja Peruu annavad ligi $^1/_5$ maailma vasetoodangust. Boliivias kaevandatakse tina, Mehhiko annab umbes $^1/_4$ maailma hõbedatoodangust. Hollandi ja Briti Guajaanas kaevandatakse palju boksiiti. Teise maailmasõja aastail kasvas tugevasti mangaani tootmine Brasiilias ja Kuubal.

Toiduainete ja kergetööstuse harud on esindatud suhkru- ja tubakavabrikutega Kuubal, lihakonservi-, jahu- ja nahatööstusega Argentiinas ja Uruguais, tekstiilivabrikutega Brasiilias ja Mehhikos.

Transport. Ladina-Ameerika *raudteed* ja *autoteed* on koondunud eksportpõllumajanduse ja mäetööstuse rajoonidesse. Nad on määratud mineraalse ja põllumajandusliku tooraine juurdeveoks suurtesse meresadamatesse. Lõuna-Ameerika siserajoonides on teisi liiklusteid peale jõgede väga vähe. Suurim tähtsus transportteena on Parana jõel, mis voolab läbi La Plata madaliku. Amasonase tähtsus transportteena on väga väike, kuna ta voolab läbi hõredasti asustatud ja majanduslikult nõrgalt arenenud troopiliste metsade. Ladina-Ameerika välisseoseid teenindab meretransport, mille osatähtsus on erakordselt suur. Ladina-Ameerika maade merelaevastik on väike ning seetõttu veavad nende kaupu välismaa — Ameerika Ühendriikide, Inglismaa, Norra — kompaniide laevad.

Väliskaubandus. Ladina-Ameerika maad *ekspordivad* põllumajandussaadusi (nisu, liha, nahku, villa, kohvi, suhkrut, tubakat, banaane) ja mäetööstuse toodangut (naftat, värvilisi metalle, hõbedat, salpeetrit). *Impordis* on ülekaalus tööstussaadused. Need maad, kus põllumajandus on väliskapitali mõjul spetsialiseerunud istanduskultuuride kasvatamisele, peavad sisse vedama ka toiduaineid — nisu, jahu ja lihasaadusi.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga kontuurkaardile Ladina-Ameerika maade piirid ja pealinnad (vt. lisa). 2. Millised rahvad asustavad Ladina-Ameerikat? Näidake kaardil rajoonid, kus nad elavad. 3. Iseloomustage Ladina-Ameerika põllumajandust. 4. Millega seletub Ladina-Ameerika tööstuse nõrk areng?

3. Mehhiko. Brasiilia. Argentiina.

Mehhiko asub Põhja-Ameerikas. Mehhiko lahe ja Kariibi mere kaudu on ta tihedasti seotud Ameerika Ühendriikide ja Lääne-Indiaga. Siseliikluses etendavad tähtsat osa raudteed ja autoteed, mis kulgevad Ameerika Ühendriikidest läbi Mehhiko territooriumi Kesk- ja Lõuna-Ameerikasse.

Mehhiko pindala on umbes 2 milj. km^2, elanikke 32,3 milj. Soodsamad looduslikud tingimused on Mehhiko kiltmaa lõunaosas — Keskmägismaal, mis kerkib merepinnast 1500—2600 m kõrgusele. Mõõduka kõrgusega kiltmaa kliima on soe, kuid mitte palav. Suvel sajab palju vihma. Mägedevahelistes orgudes on vulkaanilistel kivimitel tekkinud viljakad mullad. Põhja-Mehhiko, mis hõlmab suurema osa Mehhiko kiltmaast, on kuiva poolkõrbelise kliimaga. Põhjarajoonid on sobivad loomakasvatuseks. Kunstliku niisutusega oaasipõllundust soodustavad Ida Sierra-Madre ja Lääne Sierra-Madre mägedest voolavad jõed. Kitsaste rannikumadalike ning Yucatani poolsaare lõunaosa niiske troopiline kliima võimaldab kasvatada soojuslembeseid tehnilisi kultuure ja puuvilju. Suured hõbeda-, nafta- ning polümetallide maakide varud loovad baasi mäetööstuse arendamiseks.

Mehhiko on vana indiaani kultuuri maa, mille purustasid barbaarselt hispaanlastest vallutajad. Enamiku kaasaegseist *mehhiklastest* moodustavad mestiitsid (60%) ja indiaanlased (30%), ülejäänud on kreoolid (esimeste hispaania ümberasujate järglased). Mehhiklaste hispaania keeles on säilinud palju indiaani päritoluga sõnu. Indiaani sõnad *kakao, šokolaad, tomat* on tarvitusel peaaegu kõigis maailma keeltes. Kõige tihedamalt on asustatud Keskmägismaa orud, kõige hõredamalt Põhja-Mehhiko poolkõrbealad ja Yucatani poolsaare põhjaosa.

Mehhikos on ülekaalus põllumajandus. Osa maast kuulub mõisnikele ja välismaistele kapitalistidele. Talupoegadele kuuluvad väikesed maatükid.

Mehhiko on maisi kodumaa. Mais on mehhiklaste peamine lei-

vavili, mille all on üle poole kogu külvipinnast. Maisi kasvatatakse peaaegu kõikjal. Nisu külvatakse Keskmägismaal. Peamised tehnilised kultuurid on puuvill ja heneken (annab kiudu köite ja jämedakoeliste riidesortide valmistamiseks). Henekeni-istandikud asuvad Yucatani poolsaarel. Teisi istanduskultuure — suhkruroogu, kakaod, kohvi, banaane ja ananassi — kasvatatakse Keskmägismaa nõlvadel ning Mehhiko lahe rannikul. Suurem osa henekenikiudu veetakse Ameerika Ühendriikidesse. Veetakse välja veel puuvilla, kohvi ja kakaod. Loomakasvatus on esindatud veiste, kitsede, lammaste, hobuste ja muulade kasvatamisega. Mehhiko kiltmaa põhjaosas asuvad laialdased karjamaad.

Venetsueela ja Tšiili kõrval paistab Mehhiko silma arenenud m ä e t ö ö s t u s e poolest. Siin kaevandatakse palju hõbedat ja värvilisi metalle, samuti sütt ja rauamaaki. Mehhiko lahe rannikul toodetakse naftat. Kapitalistlike maade seas on Mehhiko esikohal hõbeda ning kolmandal kohal seatina ja antimoni tootmise poolest. Mehhikos sulatatakse värvilisi metalle, malmi ja terast. Paljud mäetööstuse ja metallurgia ettevõtted on ameerika monopolide kontrolli all. Mäetööstuse toodangut veetakse suurtes kogustes välismaale, peamiselt Ameerika Ühendriikidesse. Üle $^2/_3$ Mehhiko tööstustöölistest on rakendatud kerge- (tekstiili-, naha-) ja toiduainete (suhkru-, konservi-) tööstusse.

Vähese maaga ja maata talupojad on sunnitud tegelema mitmesuguste kõrvaliste tööndusharudega. Kodukäsitöölised punuvad matte ja korve, valmistavad mänguasju ja muusikariistu. Laialt on levinud juba vanast ajast savinõude valmistamine. Käsitöölised kaunistavad savikannusid, kausse ja taldrikuid indiaani ornamendiga. Kalifornia lahes püütakse kala, otsitakse pärlikarpe ja püütakse merikäsnu.

M e x i c o (üle 3,1 milj. elaniku) — Mehhiko pealinn, suurim tööstuskeskus ja transpordisõlm. Linn asub Keskmägismaa lõunaosas 2278 m kõrgusel merepinnast. Mexico on ehitatud kohale, kus asus muistsete atsteekide pealinn. Mexicos on arenenud kerge- (tekstiili-) ja toiduainete tööstus. Siin asub suur naftatöötlemistehas. Mexicos asub Ameerika vanim ülikool (asutatud 1551. a.).

Brasiilia on nii territooriumilt (8,5 milj. km^2) kui ka rahvaarvult (63 milj.) suurim Ladina-Ameerika riik. Brasiilia põhjaosas asub Amasonase madalik koos temaga külgneva Guajaana mägismaa nõlvadega; lõunaosa hõlmab Brasiilia mägismaa, mis idas ja kagus ulatub Atlandi ookeani rannikuni. Piki rannikut asub kitsas Atlandi-äärne madalik.

Brasiilia kliima on ekvatoriaalne ja troopiline, äärmises lõunaosas subtroopiline. Rio de Janeiros (l.: riudöžöneiru) on kõige soojema kuu keskmine temperatuur +26°, kõige külmemal kuul +20°. Sademed langevad peamiselt suvel. Talv on kuiv aastaaeg, välja arvatud Amasonase madalikul ja maa lõunarajoonides, kus sajab ka talvel. Jõed on veerikkad, eriti Amasonas. Nagu Parana, nii moodustavad ka Brasiilia mägismaalt voolavad

Amasonase lisajõed arvukaid jugasid, mis on suurepäraseks hüdroenergia-allikaks. Metsad katavad ligi poole Brasiilia territooriumist, kuid ei hüdroenergia- ega metsavarud leia siin peaaegu üldse kasutamist. Maavaradest leidub Brasiilias rauamaaki (varud 15 miljardit tonni), mangaanimaaki (5 milj. tonni), boksiiti, naftat jt. (vt. kaarti).

Brasiilia oli minevikus Portugali koloonia. *Brasiillased* kõnelevad portugali keelt. Peale valgete on Brasiilias palju mestiitse, mulatte ja neegreid. On ka indiaanlasi. Rahvastiku enamik on koondunud Atlandi rannikualadele.

Põllumajandus on Brasiilia juhtiv majandusharu. Suur osa maast on suurmõisnike ja välismaiste kompaniide valduses. Mõisnike maid harivad talupojad — pooleteramehed-rentnikud. Istandikes töötavad palgalised põllutöölised. Lõunarajoonides harivad talupojad oma maad. Peamine teraviljakultuur on mais. Lõunas külvatakse nisu ja kasvatatakse veiseid. Tähtsamad eksportkultuurid on kohv, kakao, puuvill, suhkruroog ning banaanid. Kohvi- ja banaanitoodangult on Brasiilia maailmas esimesel kohal, puuvillatoodangult jääb ta kapitalistlike maade hulgas maha ainult Ameerika Ühendriikidest ja Indiast. Kohvi kasvatatakse Brasiilia kaguosas (vt. kaarti). Kohvi-istandikud asuvad 500—800 m kõrgusel merepinnast. Istandikes kasvatatakse kohvipuud teiste puude varjus ja ta kannab vilja aasta läbi.

Brasiilias on arenenud tekstiili- ja toiduainete tööstus. Kaevandatakse ka rauda- ja mangaanimaaki ning volframit. Rio de Janeiro lähedal on ehitatud metallurgiatehas, mis varustab metalliga kohalikku masinaehitust. Enamik Brasiilia tööstusettevõtteid paikneb maa kaguosas. Paljusid neist kontrollivad ameerika monopolid.

Rio de Janeiro (2,4 milj. elanikku) — Brasiilia pealinn, paikneb varjatud lahe ääres, mille kaljuseid kaldaid katab lopsakas troopiline taimestik. Linnas on tekstiilivabrikuid, toiduainete tööstuse ja masinaehituse ettevõtteid. Rio de Janeiro on suur meresadam. Transport ja kaubandus seovad teda tihedalt São Pauloga (l.: sau paulo) — Brasiilia kaguosas asuva kohvirajooni keskusega.

Argentiina on territooriumi suuruselt (2,8 milj. km^2) Ladina-Ameerika maade hulgas Brasiilia järel teisel kohal, rahva arvult (üle 20 milj. elaniku) Brasiilia ja Mehhiko järel kolmandal kohal. Argentiina põhjaosas asuvat La Plata madalikku veestab Parana jõgi. Madaliku lõunaosas on viljakas rohtla — pampa. Argentiina äärmises lõunaosas levib kivine Patagoonia kiltmaa, aga läänes, Tšiili piiril, kerkivad kõrged ja raskesti läbitavad Andid. Atlandi ookean, mis külgneb Argentiinaga 2500 km ulatuses, etendab tähtsat osa suhtlemises Põhja-Ameerika ja Euroopa maadega.

Argentiina põhjaosas valitseb troopiline ja subtroopiline kliima ning lõunas paraskliima. Kliima on üldiselt soodus nii põllun-

duseks kui ka loomakasvatuseks. Buenos Airesis on jaanuarikuu keskmine temperatuur +23°, juulikuu keskmine +10°. Pampa idaosa saab aastas 70—100 cm sademeid. Maa lõuna- ja lääneosa on põuased. Metsi on ainult põhjaosas; seal kasvavad majanduslikult tähtsad puuliigid — kebratšo (selle ekstrakti kasutatakse nahkade parkimiseks ja töötlemiseks) ning teepõõsas mate.

Argentiina tähtsam maavara on nafta (vt. kaarti). Rikkalikke hüdroenergiavarusid kasutatakse vähe.

Argentiinlased on peaaegu kõik euroopa päritoluga; nad kõnelevad hispaania keelt. Umbes 70% maa rahvastikust elab pamparajoonis. Ülekaalus on linnarahvastik. Maaelanikkonna enamiku moodustavad mõisnike majandite — «estansiate» — põllutöölised. Talupojad elavad taludes ja üksikõuedel, mis asuvad üksteisest võrdlemisi kaugel. Mõisnike ja kapitalistlike kompaniide valduses on kümneid tuhandeid hektareid maad. Suur osa harimiskõlblikust maast on karjamaade all, kus karjatatakse veiseid ja lambaid. Lammaste üldarvu poolest (üle 50 milj.) on Argentiina kapitalistlike maade hulgas Austraalia järel teisel kohal. Tähtsamad põllumajanduslikud kultuurid on nisu, mais, õlirikas lina. Kasvatatakse ka puuvilla ja suhkruroogu, söödakultuuridest lutserni. Läänes on palju viljapuuaedu ja viinamarjaistandikke.

Toiduainete ja tekstiilitööstus annab üle 40% kogu maa tööstustoodangust. Toodetakse ja töödeldakse naftat — Argentiina peamist kütuseliiki. Osa naftat ja naftasaadusi veetakse sisse Venetsueelast, NSV Liidust ja Ameerika Ühendriikidest. Buenos Airesis asub põllumajandusmasinate tehas ja automonteerimistehas.

Rida suuri lihakombinaate, elevaatoreid ja veskeid, samuti rasketööstuse ettevõtteid kuulub ameerika, belgia ja inglise monopolidele.

Pampa on Argentiina peamine majandusrajoon. Ta annab peaaegu kogu ekspordiks mineva põllumajandus- ja tööstustoodangu. 85—90% Argentiina ekspordi väärtusest langeb põllundussaadustele (nisu, mais, õlilina) ja loomakasvatussaadustele (vill, liha ja lihakonservid, toornahad). Impordis etendavad tähtsat osa süsi, nafta ja tööstussisseseaded.

Buenos Aires (koos eeslinnadega 5,5 milj. elanikku) — Argentiina pealinn ja tähtsam sadam. Elanike arvult on Buenos Aires lõunapoolkera suurim linn. Ta on tähtsaim raudteesõlm La Plata madalikul. Arvukad Buenos Airesi tööstusettevõtted (külmutusseadmetega tapamajad, konserv- ning jahutehased) töötlevad põllumajanduslikku toorainet, mida tuuakse siia pamparajoonidest. Neis kvartaleis, kus elab kodanlus, upuvad uhked üksikelamud palmide rohelusse. Tööliskvartaleis võib kohata gofreeritud raudplaatidest ja vineerist ehitatud elamuid.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Jutustage Mehhiko mäetööstusest. 2. Andke Brasiilia ja Argentiina põllumajanduse võrdlev hinnang. 3. Märkige tingmärkide abil Lõuna-Ameerika kontuurkaardile Brasiilia peamine kohvirajoon ning Argentiina nisu-, maisi- ja loomakasvatuse rajoon. 4. Mida veetakse Ladina-Ameerika maadest välja? (ja missugustest maadest?).

AAFRIKA

Pindala umbes 30 milj. km². 216 milj. elanikku.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. Aafrikat uhub põhjast Vahemeri, läänest Atlandi ookean, idast Punane meri ja India ookean. Vahemeri ja Gibraltari väin eraldavad Aafrika Euroopast. Kitsas maismaariba — Suessi maakitsus — ühendab Aafrikat Aasiaga; sellest maakitsusest kaevati XIX saj. teisel poolel läbi Suessi kanal, mis avas tähtsa meretee Euroopast Aasiasse ja Austraaliasse.

Hõlmates 1/5 maismaast, jääb Aafrika oma pindala suuruselt maha ainult Aasiast ning on kolm korda suurem Euroopast. Aafrika ulatus põhjast lõunasse on 8000 km, idast läände 7500 km. Aafrika randjoon on nõrgalt liigestatud ning siin on vähe laevade peatumiseks sobivaid lahtesid. Aafrika rannikul on ainult üks suur laht — Guinea laht (läänes).

Aafrika juurde kuuluvad veel Kanaari saared ja Roheliise neeme saared Atlandi ookeanis ning Madagaskari saar India ookeanis. Viimast eraldab mandrist lai Mosambiki väin.

Aafrika looduse ja rahvaste elu tundmaõppimisel on suuri teeneid inglise maadeuurijal Livingstone'il. Suur tähtsus on vene maadeuurijate J. Kovalevski, A. Jelissejevi ja V. Junkeri uurimisreisidel Aafrikas.

Looduslikud tingimused. Pinnaehituselt on Aafrika määratu suur kõrgete, järsult langevate servadega kiltmaa. Madalikke on vähe, need asuvad kitsa ribana rannikul ning on kohati tugevasti soostunud.

Aafrika asub peaaegu tervikuna *ekvatoriaalse* ja *troopilise* kliima valdkonnas. Ainult äärmises põhja- ja lõunaosas on subtroopiline kliima. Teistest mandritest erineb Aafrika kuumema kliima poolest; päike kõrvetab siin aasta läbi, nii et temperatuuride erinevused suve- ning talvekuude vahel on tähtsusetud.

Aafrika jõed voolavad kõrgetel kiltmaadel ning moodustavad arvukaid kärestikke ja jugasid. Nad on vähelaevatatavad, ent hüdroenergiarikkad. Eriti hüdroenergiarikkad on Kongo koos

oma lisajõgedega ja Sambesi jõgi. Aafrikale langeb üle $^1/_3$ kogu välisriikide hüdroenergiavarudest.

Aafrika *mullastik ja taimkate* on mitmekesine. Siin esineb troopilisi metsi, savanne ja kõrbeid. Kõrbete vöötmes on inimesel suuri raskusi vee hankimisega, troopilistes metsades aga, kus iga päev on tugevad vihmavalingud, puhastab inimene visalt haritavat maad metsikust taimestikust, mis ähvardab kiiresti lämmatada kõik inimese poolt rajatu.

Põhjas hõlmab suure osa Aafrikast *Sahara* kõrb — üks palavamaid ja kuivemaid alasid maailmas. Saharas ei lange jaanuarikuu keskmine temperatuur alla +10°, juulikuu temperatuur tõuseb +40°-ni. Suvepäevil kuumenevad paljad kaljud ja liiv kuni +70°-ni, kuum õhk raskendab hingamist. Ööd on Saharas võrdlemisi jahedad; suvel ilmub öösiti sageli kaste, talvel tekib kaljudel härmatis. Alaline kuumus kõrbes ei soodusta tema kohal veeauru tihenemist ja sademete tekkimist. Lisaks sellele valitseb siin kuiv kirdepassaat, mis puhub Araabia poolsaare kõrbetest. Sademeid on väga vähe. Leidub alasid, kus sajab vihma ainult üks kord mitme aasta jooksul. Saharas pole püsivaid jõgesid peale *Niiluse*, mis voolab läbi Sahara idaosa (Liibüa ja Araabia kõrbe). Kõrbe taimkate on kehv ja loomariik vaene. Ainult seal, kus põhjaveed asuvad maapinna lähedal või on rajatud arteesia kaevud, rohetavad oaasid. Oaasides kasvab datlipalm, majanduslikult tähtsaim puuliik Saharas, mis annab maitsvaid ja toitvaid vilju. Tähtsaim kõrbe koduloom on kaamel, kes võib kaua aega elada ilma toidu ja veeta. Kaamelit kasutatakse kaupade veoks.

Saharast idas asub Niiluse org. Palav kliima ning viljakad mullad loovad Niiluse orus soodsad tingimused põllumajanduseks.

Aafrika äärmises loodeosas kerkivad 3000—4000 m-ni ulatuvad kaljused *Atlase mäed*. Need mäed on Euroopa Alpide ja Apenniinide jätkuks. Nad takistavad põuaste Sahara tuulte tungimist kitsale Vahemere-äärsele rannikumadalikule. Atlase mägede põhjanõlvadel on subtroopiline vahemereline kliima. Alžiiris on jaanuarikuu keskmine temperatuur +12°, juulikuu keskmine +25°. Vahemere ranniku looduslikud tingimused on sobivad nisu, tubaka, viinamarjade ja oliivipuude kasvatamiseks.

Kesk-Aafrika hõlmab laiad alad mõlemal pool ekvaatorit, suurte jõgede — Kongo, Niigeri ja Niiluse ülemjooksu — jõgikonnas. Idas kerkib *Ida-Aafrika kiltmaa*, millega põhjas liitub sügavatest orgudest lõhestatud kõrge *Abessiinia mägismaa* oma lauakujuliste mägede ja kustunud vulkaanide koonustega. Ida-Aafrika kiltmaad ümbritsevad arvukad järved. Ekvaatori kohal asuvast *Viktooria järvest* algab Aafrika suurim jõgi *Niilus* (6500 km). Pikkuselt jääb Niilus maha ainult Mississipist-Missourist.

Ida-Aafrika kiltmaast läänes asub hiiglasuur nõgu. See on Kongo (pikkus 4600 km), Aafrika veerikkaima jõe bassein. Kongo on veerohkuse ja jõgikonna pindala poolest Amasonase järel teisel

kohal maailmas. Kesk-Aafrika äärmist lääneosa veestab Niigeri jõgi (pikkus 4200 km), mis suubub Guinea lahte.

Kongo jõgikonnas ja Guinea lahe rannikul on *ekvatoriaalne kliima,* kus aasta läbi valitseb kõrge temperatuur (25—28°). Sooja ja niiske õhu massid tõusevad, jahtuvad ning tekib palju sademeid. Kameruni mäe jalamil langeb aastas üle 1000 cm sademeid (see on üks sademeterikkamaid kohti maailmas).

Guinea lahe rannikul, Kongo jõgikonnas ja Ekvatoriaal-Aafrika idarannikul levivad niisked mitmerindelised *troopikametsad.* Puu ladvus pesitsevad mitmesugused linnud, allpool elavad väikeste perekondadena inimahvid — šimpans ja gorilla, esineb leoparde. Guinea lahe rannikumetsades omavad suuremat majanduslikku tähtsust õlipalm ja kautšukitaimed. Abessiinia mägismaa metsad on kohvipuu kodumaaks.

Nagu Lõuna-Ameerikas, nii lähevad ka Aafrika troopilised metsad põhja ja lõuna pool üle troopilisteks puisrohtlateks — *savannideks.* Savannides on sademeid märgatavalt vähem (60—150 cm) kui troopilistes metsades. Talv on savannides kuiv, suvi

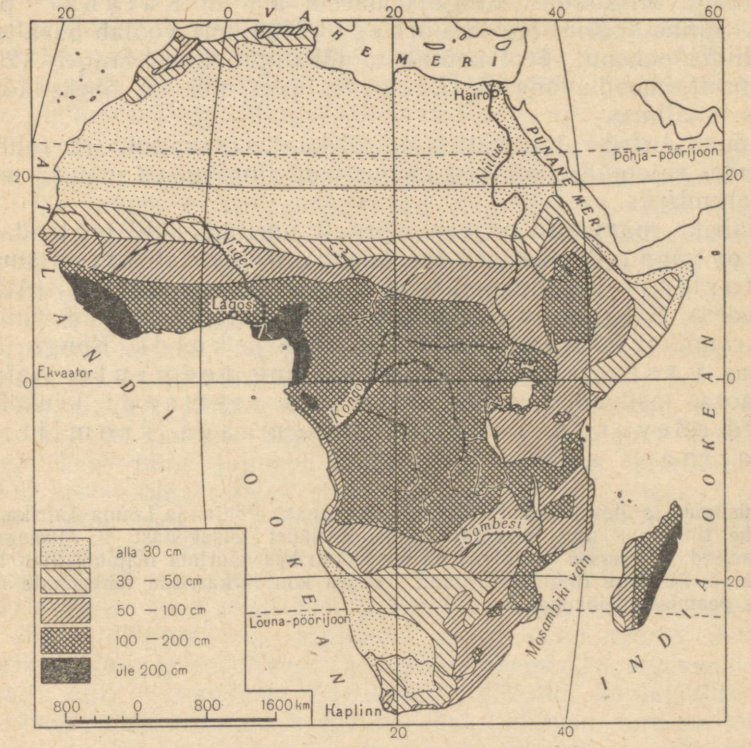

111. Sademete jaotus Aafrikas.

vihmane. Vihmaperioodil kattuvad savannid kõrge, sageli inimesekõrguse rohukattega. Siin kasvavad akaatsiad, mimoosid ja tuhandeaastased ahvileivapuud (baobabid), millede tüve läbimõõt võib ulatuda 5—7 meetrini. Baobabi vili on söödav ja puu kiulist koort kasutatakse jämedakoeliste riidesortide valmistamiseks. Troopiliste metsade ja savannide mullad on huumusevaesed; ilma väetiseta muutub maa kiiresti lahjaks.

Savannide suurepärastel karjamaadel võib kohata antiloopide, sebrade ja jaanalindude karju. Troopilistes metsades ja savannide piiril elavad kiskjalised — lõvid, hüäänid ning šaakalid. Metsatukkades elutsevad elevandid ja ninasarvikud. Varemalt andis jahindus hinnalisi saadusi väljaveoks (elevandiluud, jaanalinnusulgi). Käesoleval ajal on suur osa metsloomadest hävitatud. Mõned neist on säilinud ainult looduskaitsealadel.

Lõuna-Aafrikas, Kongo jõgikonnast lõuna pool, on maapind kõrgem. Äärmises kaguosas kerkivad Draakoni mäed (kuni 3600 m).

Lõunas on subtroopiline kliima, lähedane Põhja-Aafrika ja Euroopa vahemerelisele kliimale. Kõige rohkem sademeid saavad Draakoni mäed, mis asuvad India ookeanilt puhuvate kagupassaatide mõju piirkonnas. Kõige põuasem ala on Kalahari poolkõrb. Siinne suurim jõgi Sambesi (2600 km) voolab basaltsängis India ookeani. Teel kohtab ta lõhangut, kuhu langeb 120 m kõrguselt, moodustades Viktooria joa, mis on üheks kõrgemaks maailmas.

Lõuna-Aafrika taimkattes on ülekaalus savannid ja rohtlad. Paljudes rajoonides sobivad looduslikud tingimused nisu ja maisi kasvatamiseks.

Aafrika **maavarad** on veel nõrgalt uuritud; kuid on teada, et need on väga mitmekesised (vt. kaarti). Põhja-Aafrikas on suured fosforiidi- ja silmapaistvad rauamaagivarud (Atlase mägedes). Saharas on avastatud suured nafta leiukohad. Guinea lahe rannikul leidub mangaani, tina ja kulda, Kongo jõgikonnas vase- ja uraanimaaki ning teemante. Aafrika lõunaosas asuvad suurimad kulla ja teemandi leiukohad, suured söevarud, rauа- ja vasemaagi, kromiitide, plaatina ja asbesti leiukohad.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Võrrelge ja hinnake Põhja- ja Lõuna-Aafrika looduslikke tingimusi ning ressursse majanduslikust seisukohast. 2. Missugused mineraalsed ja taimsed toorained on Kesk-Aafrikas suurima majandusliku tähtsusega? 3. Märkige tingmärkide abil Aafrika kontuurkaardile tähtsamate maavarade peamised leiukohad.

2. Poliitiline kaart. Rahvastik. Majandus.

Poliitiline kaart. Enne Teist maailmasõda olid peaaegu kõik Aafrika maad Euroopa kapitalistlike maade kolooniad või olid neist majanduslikult ja poliitiliselt sõltuvad. Pärast sõda taastas 1936. a. Itaalia poolt vallutatud Etioopia oma sõltumatuse; Egiptus, mis sõltus Inglismaast, astus pärast monarhia kukutamist ja vabariikliku korra kehtestamist iseseisva arenemise teele; iseseisvaks said endine Itaalia koloonia Liibüa, Inglismaa kolooniad Sudaan ja Gana, Prantsusmaa valdused Maroko, Tuneesia, Guinea. Kõik see räägib sellest, et Aafrikas, nagu Aasiaski, saab imperialistlik koloniaalsüsteem kaotuse osaliseks, olgugi et suur osa Aafrikast asub veel endiselt koloniaalses sõltuvuses. Iseseisev riik on ka Libeeria. Aafrikas asub Briti dominioon Lõuna-Aafrika Liit. Suurem osa koloniaalvaldustest kuulub Inglismaale ja Prantsusmaale. Kolooniaid omavad veel Belgia, Hispaania, Portugal; Itaalia omab hooldusõigust Somaalimaa üle. Tähtsamad valdused on: Prantsusmaal — Alžeeria, Prantsuse Lääne-Aafrika, Prantsuse Ekvatoriaal-Aafrika ja Madagaskari saar; Inglismaal — Nigeeria Guinea lahe rannikul, Keenia ja hooldusalune territoorium Tanganjika Ida-Aafrika kiltmaal, Njassamaa ja Rodeesia Föderatsioon Lõuna-Aafrikas. Samas asuvad ka Portugali kolooniad Angoola ja Mosambik. Kongo jõgikonnas asub Belgia koloonia Kongo (vt. kaarti).

Rahvastik. Rahvastiku arvult on Aafrika teiste maailmajagude hulgas (Aasia, Euroopa ja Ameerika järel) neljandal kohal. Üle $^2/_3$ Aafrika rahvastikust moodustavad negriidsesse rassi kuuluvad rahvad (*neegrid*); nad asustavad Kesk- ja Lõuna-Aafrika. Neegritel on tume (õigemini tumepruun) nahavärvus ning käharad juuksed. Tume nahavärvus on põhjustatud sellest, et nahas on eriline aine (melaniin), mis kaitseb naha närviotsakesi ja veresooni palava kliima tingimustes ülekuumenemise eest. Käharad juuksed, mis moodustavad nagu erilise õhuvahekihi, kaitsevad pead kõrvetavate päikesekiirte eest. Keelelt jagunevad neegerrahvad kaheks suureks rühmaks — sudaani ja bantu neegrid. Kumbki keelerühm jaguneb omakorda mitmeks alarühmaks. Sudaani keelerühma rahvad elavad ekvaatorist põhja pool, bantu rahvad lõuna pool. Kesk-Aafrika metsades esinevad mõned madala kasvuga negrillode (kääbusneegrite) suguharud. Lõuna-Aafrikas elavad peale bantu neegrite veel hotentotid ja bušmanid, kellede nahk on valkjaskollane. Neegrid on kogu Aafrika rahvastiku kõige rõhutum osa. Miljoneid nende esivanemaid müüdi Ameerika orjaturgudel. Neegrirahvastiku peamiseks tegevusalaks on, nagu enne eurooplaste Aafrikasse tulekutki, kõplapõllundus ja osaliselt veisekasvatus. Neegritele, kes töötavad euroopa kolonisaatoritele kuuluvates kaevandustes ja istandikes, makstakse raske ja kurnava töö eest äärmiselt vähe, aga vähemagi käsule

mitteallumise korral või katsel töölt lahkuda trahvitakse neid, kusjuures sageli on karistusviisiks ka ihunuhtlus.

Neegrid elavad väikestes külades. Nende onnid on punutud okstest või pilliroost. Kongo jõgikonnas on onnid nelinurksed, banaani- või palmilehtedest viilkatusega. Ida- ja Lõuna-Aafrikas on ülekaalus ümmargused majad koonusekujulise katuse ja ühe väikese sissepääsuga. Tavaliselt asetsevad nad ümber väljaku, kuhu ööseks aetakse kariloomad.

Teise (peale neegrite) arvuka Aafrika rahvasterühma moodustavad *berberi-araablased,* kes elavad Põhja-Aafrikas. Berberi-araablased põlvnevad vanadest Põhja-Aafrika asukatest berberitest ja VII—VIII sajandil Aasiast (Araabia poolsaarelt) siia tunginud araablastest (nende segaverelised järglased). Berberi-araablased kõnelevad araabia keelt, milles on rohkesti berberikeelseid sõnu. Berberi-araabia rahvaste hulka kuuluvad liibüalased, tuneeslased, alžeerlased ja marokolased. Enamik neist elab maal ja tegeleb põllundusega. Osa elab linnades, tegeldes käsitöö ning kaubandusega. Paljud on rändava eluviisiga ning tegelevad karjakasvatusega. Niiluse alamjooksul elavad *egiptlased,* Abessiinia mägismaal — *etiooplased* (abessiinlased).

Eurooplased moodustavad Aafrikas tähtsusetu vähemuse; kogu kontinendil on neid 5—6 milj. inimest. Äärmises põhjaosas (Alžeerias, Tuneesias, Marokos) elab prantslasi ja itaallasi, äärmises lõunaosas (Lõuna-Aafrika Liidus) elavad buurid (Hollandist ümberasunute järglased) ja inglased. Kesk-Aafrikas alaliselt elavaid eurooplasi peaaegu polegi. Siin võib kohata vaid eurooplastest ametnikke, kaupmehi ja istandike omanikke; kõik nad püüavad kohaliku elanikkonna ekspluateerimise teel rikastuda, et hiljem kodumaale tagasi pöörduda.

Lõuna-Aafrika Liidus elab suur hulk *indialasi,* kes asusid siia kunagi Indiast töö otsinguile.

Keskmine rahvastiku tihedus Aafrikas on 7 elanikku 1 km²-l. Tihedamini on asustatud rannikualad, Niiluse org ja Niigeri jõgikond. Hõre on asustus Sise-Aafrika troopilistes metsades, ent kõige hõredam on see Saharas, kus 3—4 km² kohta tuleb 1 elanik.

Aafrika linnades elab 6—7% kogu rahvastikust. Linnarahvastiku protsent on kõige suurem Aafrika äärmises põhja- ja lõunaosas, kus asuvad ka suuremad linnad. Põhja-Aafrika linnade hulgas on palju vanu linnu, nagu näiteks K a i r o ja A l e k s a n d r i a.

Paljud Aafrika rahvad saavutasid juba ammu enne eurooplaste tulekut võrdlemisi kõrge arengutaseme, kuid Euroopa kolonisaatorid katkestasid Aafrika rahvaste tsivilisatsiooni arenemise. Nad võtsid põliselanike käest paremad maad, kuulutasid endid kõigi mineraalsete ressursside peremeesteks ja kehtestasid piiramatu kontrolli nii sise- kui ka väliskaubanduse üle. Jaotanud XIX saj. lõpul omavahel peaaegu kogu Aafrika territooriumi, rüüstavad kolonisaatorid ta loodusrikkusi ning ekspluateerivad armutult paljumiljonilist rahvastikku. Viimasel ajal on tugevdanud oma mõju

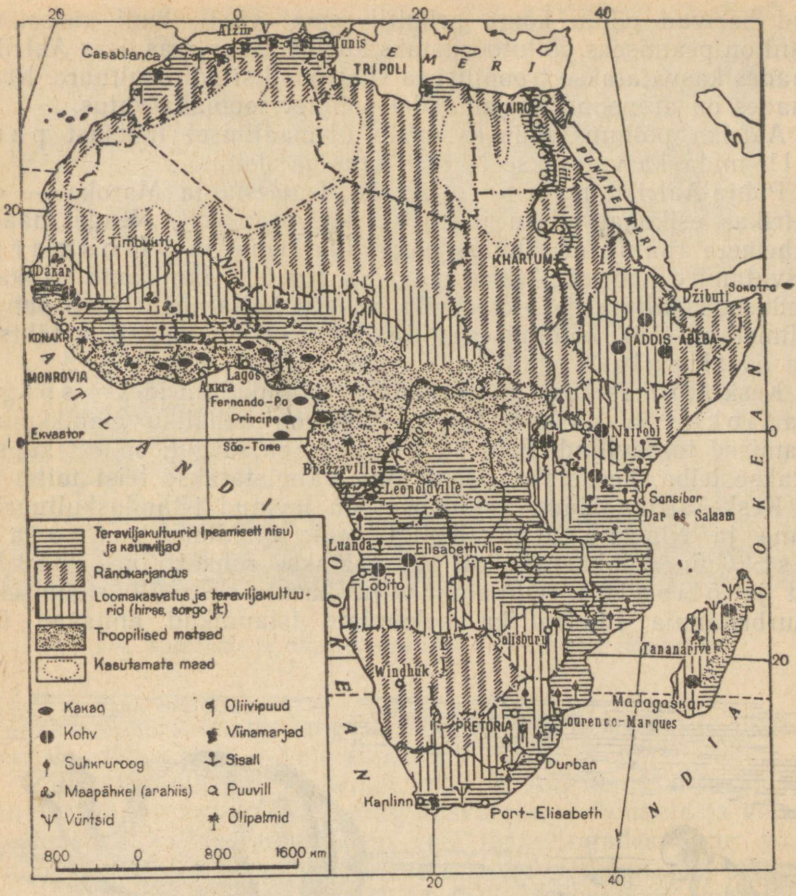

112. Aafrika põllumajandus.

reas Aafrika maades Ameerika Ühendriikide kapitalistlikud monopolid.

Aafrikas toodetavaist mineraalsetest toorainetest jääb kohale mitte üle 10%, ülejäänud 90% veetakse välja Euroopasse ja Ameerikasse. Selleks et kaevandada kulda ja uraanimaaki, ehitada raudteid ja harida istandikke, on vaja kvalifitseeritud tööliste kaadrit. Selliste tööliste arv kasvab pidevalt. Eriti palju on kasvanud ja tugevnenud Aafrika töölisklass alates Teisest maailmasõjast. Nüüd pole Aafrikas enam peaaegu ühtegi maad, kus poleks töölisliikumist. Aafrika rahvad võitlevad koloniaalse rõhumise vastu, oma maa vabaduse ja sõltumatuse eest.

Põllumajandus. Peamiseks majandusharuks Aafrika maades on põllumajandus. Pärismaalased (välja arvatud väikesearvuline kohalik aadel) omavad väikesi maalappe või töötavad istandikes.

Nad harivad põldu kõige primitiivsemal viisil; kuni käesoleva ajani on peamiseks põllutööriistaks kõblas. Suuremas osas Aafrika maades kasvatatakse troopilisi ja subtroopilisi põllukultuure. Reas maades on arenenud karjamaadel põhinev loomakasvatus.

Aafrika põllumajanduses omab ülemaailmset tähtsust puuvill, mida kasvatatakse Niiluse orus ja deltas.

Põhja-Aafrika maad — Alžeeria, Tuneesia ja Maroko — on Aafrikas esikohal nisu ja odra kasvatamiselt. Nende maade Vahemere rannik on kuulus oliivisalude ja viinamarja kasvatamise poolest. Atlase mägedes tegeleb elanikkond välikarjandusega, kiltmaadel ekspordiks mineva halfarohu (läheb paberi valmistamiseks) kogumisega. Sahara oaasides etendab tähtsat osa datlipalm.

Kesk-Aafrikas on tähtsamateks põllukultuurideks sorgo, maniokk[1] ja kaunviljad. Need on kohaliku elanikkonna peamised toiduviljad. Eriti suur tähtsus on sorgol; sellest küpsetatakse leiba, keedetakse leent ning valmistatakse teisi toite.

Kesk-Aafrika lääne- ja idaosas on levinud istanduskultuurid. Gana ja Nigeeria annavad ligi poole maailma kakaosaagist; Guinea lahe rannikul kasvatatakse rohkesti maapähklit ja õlipalmi. Õlipalmi vilju kasutatakse õli saamiseks. Suurbritannia Ida-Aafrika kolooniate istandikud annavad üle

113. Künd Põhja-Aafrikas.

[1] maniokk (e. manihot e. kassaava) — troopiline kultuurtaim, kasvatatakse tärkliserikaste mugulate pärast.

114. Kautšuki- ja õlipalmi-istandik Kesk-Aafrika lääneosas.

poole sisali maailmatoodangust. Sisali kiudu kasutatakse jämedakoeliste riidesortide valmistamiseks.

Põllumajandus on arenenud rohkem Aafrika lõunaosas, kus viljeldakse m a i s i ja n i s u ning kasvatatakse lambaid ja veiseid.

Tööstus. Aafrika tööstus on veel lapsekingades. Suur vabrikutööstus puudub enamikus Aafrika maades. Suur osa põllumajanduslikest ja mineraalsetest toorainetest veetakse ümbertöötamiseks välismaale. Imperialistid tõkestavad teadlikult töötleva tööstuse arengut Aafrika kolooniates, püüdes veelgi kindlustada nende maade majanduslikku mahajäämust.

Mäetööstus on arenenud kõige enam Lõuna-Aafrika Liidus. Põhja-Aafrikas on mäetööstus arenenud Alžeerias, Tuneesias ja Marokos. Siit veetakse Euroopasse suurel hulgal rauamaaki ja fosforiiti. Egiptuses kasvab nafta, soola ja mangaanimaagi tootmine. Kesk-Aafrika mäetööstuses on silmapaistev koht Belgia-Kongol (teemantide, vasemaagi, tina ja uraanimaagi kaevandamine).

Prantsuse Lääne-Aafrikas kaevandatakse boksiiti, Nigeerias tina. Gana paistab silma mangaanimaagi ja kulla, Rodeesia ja Njassamaa Föderatsioon kromiidi ja vasemaagi kaevandamise poolest.

Töötlev tööstus piirdub enamikus Aafrika maades tooraine esialgse töötlemisega ning ettevalmistamisega ekspordiks (vase-

sulatus Belgia-Kongos, puuvillapuhastus Sudaanis, õli tootmine õlipalmi viljadest Nigeerias). Suuri töötleva tööstuse ettevõtteid on Egiptuses ja Lõuna-Aafrika Liidus. Alžeerias on arenenud jahutööstus ja veinivalmistamine.

Transport. Aafrika majanduslik mahajäämus avaldub tema transpordi nõrgas arengus. *Raudteid* ja *autoteid* on vähe. Nende peamiseks ülesandeks on kindlustada side sadamalinnade ja maavarade kaevandamise rajoonide ning põllumajanduslike istandike vahel. Jõgedel on nende alade majandusliku mahajäämuse tõttu, kust nad läbi voolavad, transporditeedena tähtsusetu osa. Põhja-Aafrika kõrbetes kasutatakse reisijate ja kaupade veoks kaamelikaravane, Lõuna-Aafrika rohtlates härgi, keda rakendatakse päratu suurte vankrite ette mitu paari. Kesk-Aafrika troopilistes metsades ja savannides kannavad kaupu neegritest kandjad.

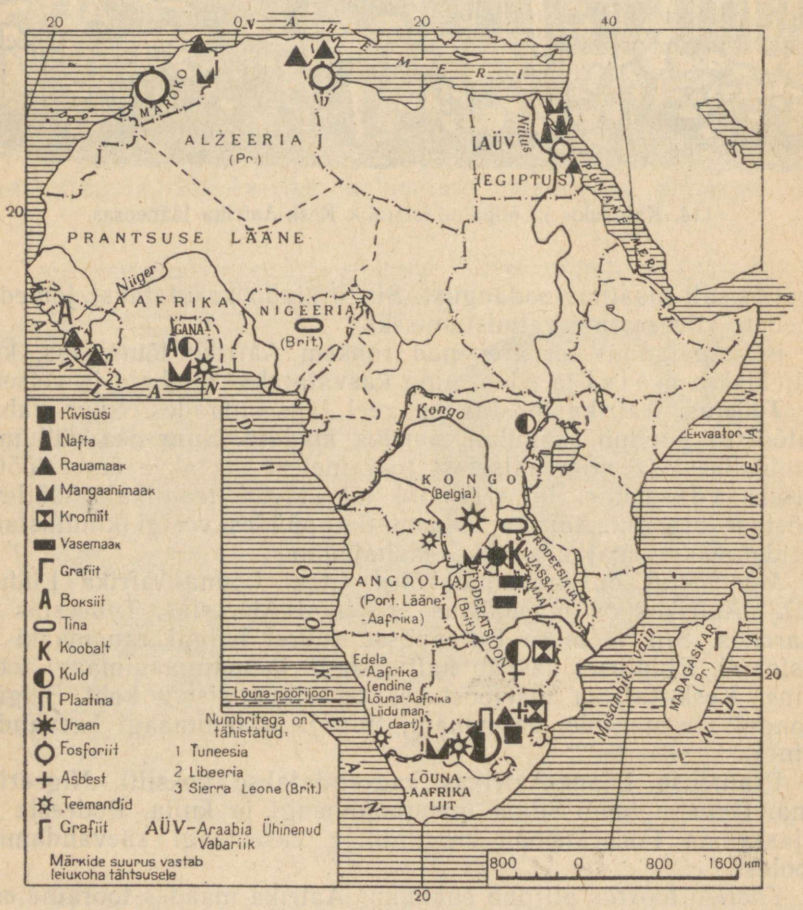

115. Aafrika mäetööstus.

116. Aafrika maade ekspordi koosseis.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Märkige värvilise pliiatsiga Aafrika kontuurkaardile iseseisvate riikide, dominioonide ja suuremate koloniaalvalduste piirid. Märkige kaardile ning kirjutage juurde nende pealinnade ja administratiivsete keskuste nimed. 2. Jutustage Aafrika rahvastikust. 3. Iseloomustage Aafrika põllumajandust. 4. Selgitage Aafrika mandri majandusliku mahajäämuse põhjusi. 5. Kasutades õpiku kaart-skeemi (joon. 116), võrrelge Aafrika eksporti Ladina-Ameerika ekspordiga.

3. AÜV (Egiptus). Sudaan. Etioopia. Lõuna-Aafrika Liit.

Araabia Ühinenud Vabariik koosneb kahest rajoonist: Süüria Edela-Aasias ja Egiptus Kirde-Aafrikas. Egiptuse pindala on 1 milj. km², elanikke 25 miljonit. Põhjast uhub Egiptust Vahemeri, idast Punane meri. Egiptuse naabriteks on kirdes Iisrael, lõunas Sudaan, läänes Liibüa. Suessi kanal, mis ühendab Vahemerd Punase merega, asub Egiptuse territooriumil. Suessi kanal omab transporditeena suurt tähtsust; teda läbivad suurel hulgal mitmetele riikidele kuuluvad merelaevad.

Peaaegu kogu Egiptuse territooriumi hõlmavad Liibüa ja Araabia kõrb. Soodsamad looduslikud tingimused on Niiluse jõe orus, kuhu jõgi jätab igasuguste üleujutuste ajal maha palju viljakat mulda. Niilus on ainsaks Egiptuse varustajaks veega, sest suuremas osas Egiptuses on kliima kuum ja väga kuiv.

Egiptus on araabiamaa. Rahvastiku põhimassi moodustavad vanade egiptlaste järeltulijad, kes on segunenud araablastega. Kaasaegsed kõnelevad araabia keelt ning on enamikus muhameedlased. Peaaegu kogu Egiptuse elanikkond on koondunud Niiluse orgu. Kõrbete oaasides ei ela üle 3—4% kogu maa rahvastikust. Egiptuse põhjaosas, Niiluse orus ja deltas, ulatub rahvastiku keskmine tihedus paiguti 500—800 elanikuni 1 km²-l. Ülekaalus on maarahvastik, kes tegeleb põlluharimisega. Linnaelanike hulgas on vabrikutöölisi ja palju käsitöölisi.

Egiptuse majanduslikku arengut takistas mitme sajandi jooksul endise Türgi impeeriumi ülemvõim, hiljem aga inglise kapitali peremehetsemine, mis muutis maa Suurbritannia tekstiilitööstuse puuvillabaasiks. Araabia Ühinenud Vabariik teostab sõltumatut välispoliitikat. Tema valitsus soodustab tekstiili- ja toidumainete tööstuse arendamist ning rasketööstuse rajamist. Tööstuse arendamine, agraarreformi läbiviimine ja kõrberajoonide niisutamine Niiluse deltast edelas tõstavad rahvastiku elatustaset ning viivad edasi kogu rahvuslikku majandust.

Puuvillakasvatus on Egiptuse peamiseks põllumajandusharuks. Puuvillakülvide all on ligi 1/3 Niiluse oru ülesharitavast maast. Egiptuse puuvill annab pikka peenikest kiudu ning seda kasutatakse kvaliteetsete riidesortide valmistamiseks. Suur osa puuvillast veetakse Inglismaale, Indiasse ja Ameerika Ühendriikidesse. Puuvilla kasvatatakse suvel. Teistest suvistest kultuuridest on tähtsamad suhkruroog, riis, seesam ja maapähkel. Talveperioodil kasvatatakse peamiselt nisu, sorgot ja otra. Tähtsal kohal on datlipalmide, tsitruseliste ja oliivipuude kasvatamine. Loomakasvatuse arengut takistab karjamaade puudus.

Egiptuse idaosas toodetakse naftat, mida töödeldakse Suessi linna naftatöötlemistehastes, mangaanimaaki ja fosforiiti. Mangaanimaaki ja fosforiiti veetakse välja. Egiptuse lõunaosas on avastatud suured rauamaagivarud. Puuvillavabrikud ja väikesed

metallitöötlemisettevõtted (mehaanika, elektrotehnika) paiknevad peamiselt suurtes linnades.

Egiptuse väliskaubanduses etendavad tähtsat osa kapitalismileeri maad. Mõlemapoolselt kasulikel tingimustel laienevad kaubanduslikud sidemed Egiptuse ja NSV Liidu ning teiste rahvademokraatia maade vahel.

Kairo (2,7 milj. elanikku) — AÜV pealinn, peamine majandus- ja kultuurikeskus, tähtis transpordisõlm Niiluse ääres. Elanike arvult on Kairo suurim linn Aafrikas. Kairos ning ta eeslinnades asuvad puuvilla- ja tubakavabrikud ning toiduainete tööstuse ettevõtted. Kairos on ülikool ja kõrgem muusikakool, mis asutati X sajandil. Muuseumides säilitatakse rikkalikud muistse Egiptuse kultuuri ja elu-olu valgustavad kollektsioonid. Kairo ümbruses on säilinud vana-egiptuse arhitektuuri mälestusmärke (püramiidid, sfinks). Vanalinn on ehitatud idamaises stiilis, kitsaste tänavate ja väikeste lamedakatuseliste majadega. Palju on mošeesid. Vanas linnaosas asuvad ka rahvarohked ja kärarikkad turuplatsid; seal elavad töölised, käsitöölised ja väikekaupmehed. Uues Kairos näeme kõikjal euroopalikke mitmekorruselisi maju. Kairo lähedal (Heluanis) ehitatakse Egiptuse esimest metallurgiatehast.

Aleksandria (üle 1 milj. elaniku) — Egiptuse peamine meresadam ning Kairo järel teine tööstuskeskus. Linna rajas Makedoonia Aleksander enam kui 2000 a. tagasi.

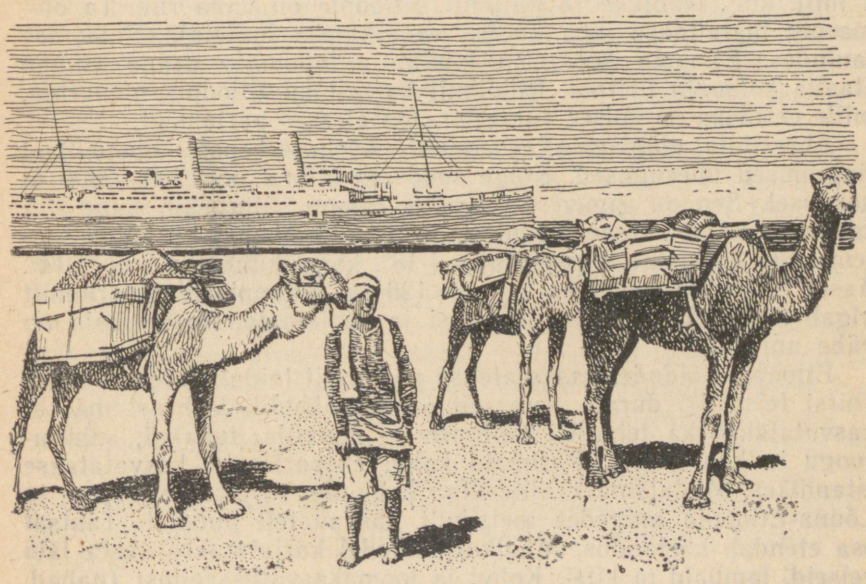

117. Suessi kanali ääres.

Port Said — sadamalinn Vahemere rannikul Suessi kanali suudmes; sai tugevasti kannatada Inglise-Prantsuse ja Iisraeli vägede kallaletungil Egiptusele 1956. a.

Sudaani vabariik on Egiptuse lõunanaaber. Pindala suuruselt (2,5 milj. km²) ületab ta Egiptuse kaks ja pool korda, jäädes aga viimasest elanike arvu poolest (11,1 milj. elanikku) enam kui kaks korda maha. Pärast koloniaalsest sõltuvusest vabanemist sai Sudaan 1956. a. vabariigiks.

Sudaanlased on maa põlisrahvastiku — nuubialaste — järeltulijad, kes maa põhjaosas on segunenud araablastega. Sudaani lõunaosa asustavad negriidsesse rassi kuuluvad rahvad. Sudaani majanduses etendab tähtsat osa Niilus, mille basseinis elab suurem osa vabariigi rahvastikust. Niisutatavatel maadel kasvatatakse peenekiulist puuvilla, mille kodumaaks peetakse Sudaani. Lühikiulist puuvilla kasvatatakse niisutamata aladel. Suur osa puuvillast läheb ekspordiks. Peamiseks toiduteravilja kultuuriks on durra (põuakindla sorgo liik). Esineb ka nisukülve. Sudaani kesk- ja lõunaosa karjamaadel kasvatatakse veiseid, lambaid, kitsi ja kaameleid. Sudaanis on rajatud puuvillapuhastustehaseid; on arenenud kodutööndus.

Chartum (83 000 elanikku) — Sudaani pealinn, asub Niiluse orus; raudtee abil on ta ühendatud Punase mere ääres asuva Port Sudaani sadamaga.

Etioopia hõlmab Abessiinia mägismaa ja osa sellega külgnevaist Somaali poolsaare tasandikest. Etioopia pindala on üle 1 milj. km², elanikke 18 miljonit. Etioopia on vana riik. Ta olemasolu mainitakse juba kuulsa vana-kreeka luuletaja Homerose lauludes. Etioopia koosseisu kuulub autonoomse osana endine Itaalia koloonia Eritrea. Riiklikult korralt on Etioopia monarhia, mille eesotsas on keiser (neegus). On olemas parlament.

Abessiinia mägismaa erisugustel kõrgustel pole looduslikud tingimused ühesugused. Kõige soodsam kliima on 1700—2400 m kõrgusel. See on «igavese kevade» rajoon. Siin elab suur osa rahvastikust, on arenenud põllundus. Addis-Abebas on kõige soojema kuu keskmine temperatuur +18°, kõige külmema kuu +14°. Aasta keskmine sademete hulk on 126 cm. Etioopia territooriumilt algab Sinine Niilus. Esineb metsi ja karjamaid. Maavarasid on vähe uuritud.

Etioopia põldudel kasvatatakse peamiselt toidukultuure — teffi (hirsi teisend), durrat, seesamit ja maapähklit. Vähesel määral kasvatatakse ka tehnilisi kultuure — puuvilla, tubakat, suhkruroogu ja kohvipuud. Parimaid kohvi eksportsorte kasvatatakse istandikes. Madalama kvaliteediga kohviube korjatakse Lääne- ja Lõuna-Etioopia mägedes metsikult kasvavatelt puudelt. Tähtsat osa etendab karjandus. Mägikarjamaadel karjatatakse aasta läbi veiseid, lambaid ja kitsi. Kohvi ja loomakasvatussaadusi (nahad, vill) veetakse välja.

Vabrikutööstus on esindatud puuvillavabrikute ja ketrusvabrikutega. Elanikkonna nõudmisi tööstussaaduste järele rahuldavad kohalike käsitööliste poolt valmistatud saadused ning välismaalt sisseveetavad kaubad.

Addis-Abeba (400 000 elanikku) — Etioopia pealinn ning tähtsaim kaubandus- ja käsitöönduskeskus. Addis-Abeba on ühendatud raudtee abil Punase mere sadama Džibutiga (Prantsuse Somaalimaal). Kesklinnas on palju euroopalikke maju. Äärelinn on täis väikesi onne — «tukuleid». Addis-Abebas asub Nõukogude Punase Risti haigla, mis avati Etioopia valitsuse palvel.

Lõuna-Aafrika Liit (Briti dominioon) hõlmab Aafrika lõunapoolse osa. Pindala 1,2 milj. km², elanikke 14,4 miljonit. Looduslikud tingimused ja rikkused on soodsad nii põllumajanduse kui ka tööstuse arendamiseks. Suuremas osas Lõuna-Aafrika Liidus on subtroopiline kliima. Maa idarajoonid saavad aastas üle 50 cm sademeid, mis võimaldab tähtsamaid teraviljakultuure kasvatada ilma kunstliku niisutuseta. Kärestikke ja jugasid moodustavad mägijõed on suurepäraseks hüdroenergia-allikaks. Lõunarannikul kasvavad okasmetsad. Draakoni mägede idanõlvu katavad igihaljad troopilised ja subtroopilised metsad, kus kasvavad puutaolised sõnajalad ja palmid.

Lõuna-Aafrika Liidu maapõu on rikas maavaradelt.

Lõuna-Aafrika Liidu rahvastiku põhimassi moodustavad bantu rahvad (ligi 80%). On säilinud väike arv bušmaneid ja hotentotte. Siin elab ka üle 350 000 indialase. Neegrid ja indialased elavad koloniaalse rõhumise rasketes tingimustes; neid ekspluateeritakse julmalt euroopa kolonisaatoritele — inglastele ja buuridele — kuuluvais kaevandustes ja põllumajandusfarmides.

Tööstusliku arengu tasemelt on Lõuna-Aafrika Liit teistest Aafrika maadest ees. Maa majanduses etendavad tähtsat osa inglise ja ameerika monopolid. Lõuna-Aafrika Liidus toodetakse umbes pool kogu kapitalistliku maailma kullast. Peamised kulla leiukohad asuvad Oranje parempoolse lisajõe Vaala jõgikonnas. Kulla kõrval omab siin ülemaailmset tähtsust veel plaatina ja teemantide kaevandamine. Lõuna-Aafrika Liidus kaevandatakse palju mangaanimaaki, kromiiti ja asbesti. Läbipestud kullaliivast toodetakse uraanimaaki. Suur osa mäetööstuse toodangust läheb Inglismaale ja Ameerika Ühendriikidesse. Lõuna-Aafrika Liidus on arenenud kergetööstus (tekstiili-, naha- ja jalatsitööstus) ning toiduainete tööstus. Esineb mustmetallurgia ja värvilise metallurgia ettevõtteid, keemia- ja masinaehitustehaseid. Suuremad tööstuskeskused on Johannesburg (900 000 elanikku), Pretoria ja Kaplinn.

Lõuna-Aafrika Liidus kasvatatakse palju lambaid ja veiseid. Vill, karakull ja nahad on tähtsaiks eksportartikleiks. Peamisi

teraviljakultuure — nisu ja maisi — kasvatatakse Draakoni mägedest lääne pool. India ookeani rannikul kasvatatakse puuvilla, teed, tubakat ja tsitruselisi. Lõunarannikul on palju viinamarjaistandikke ja aedu.

Pretoria (230 000 elanikku) — Lõuna-Aafrika Liidu pealinn.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Egiptuse majandust. Kirjutage kontuurkaardile Suessi kanali nimetus. 2. Mida on ühist Sudaani ja Etioopia majanduses? 3. Mille poolest erineb Lõuna-Aafrika Liidu rahvuslik koosseis Kanada rahvuslikust koosseisust? 4. Jutustage Lõuna-Aafrika Liidu tööstusest ja põllumajandusest.

AUSTRAALIA LIIT.

Pindala 7,7 milj. km². 9,5 milj. elanikku.
Briti dominioon. Pealinn — Canberra.

1. Geograafiline asend. Looduslikud tingimused.

Geograafiline asend. Austraalia Liit hõlmab Austraalia mandri ja Tasmaania saare, mis asuvad lõunapoolkeral 11° ja 43° l.-l. vahel. Austraalia Liidule kuulub Paapua territoorium Uus-Guineal ning rida saari Vaikses ookeanis.

Austraalia randu uhuvad kaks ookeani — Vaikne ookean idast ja India ookean läänest ning lõunast. Austraalia randjoon on nõrgalt liigestatud ning rannikuveed laevaliikluseks vähesobivad. Kirdest tõkestab tunduval määral juurdepääsu Suur Vallrahu (Barjäär-riff). Parimad lahed asuvad kaguosas. Põhjaranniku lähedal asuvad Malai saarestiku saared, endise Austraaliat Kagu-Aasiaga ühendava mandriala jäänused. Euroopast, Aafrikast ja Ameerikast lahutavad Austraaliat mitmed tuhanded kilomeetrid. Eurooplastele sai Austraalia tuntuks hiljem kui Ameerika ning teised asustatud maailmajaod.

Pindalalt on Austraalia kõige väiksem manner. Ta territoorium on kolm korda väiksem NSV Liidu territooriumist, olles ligikaudu võrdne Ameerika Ühendriikide pindalaga.

Looduslikud tingimused. Austraalia erineb teitsest mandritest oma suhteliselt ühetoonilise reljeefi poolest. Suurema osa mandrist hõlmavad madalikud ja kiltmaad. Ainult idas kerkivad vanad kurdmäed — Suur Veelahkmeahelik, mis on tugevasti kulunud ja lihvitud. Suure Veelahkmeaheliku kõrgemat lõunaosa nimetatakse Austraalia Alpideks (Kosciuszko mäetipp — 2234 m). Vaikse ookeani ranniku suunas madalduvad mäed järsult ning sisemaa suunas aeglaselt.

Suurest Veelahkmeahelikust läänes asub Kesk-Austraalia madalik. See on suur nõgu, mis tekkis geoloogilises minevikus mandri ida- ja lääneosa eraldava väina asemele. Eyre'i (l.: äör) soolajärve ümbruses asub madalik 12 m allpool merepinda.

Austraalia lääneosa on hõlmatud ulatuslikust platoost, millelt kerkivad paiguti madalad mäeahelikud. Ülekaalus on ühetooni-

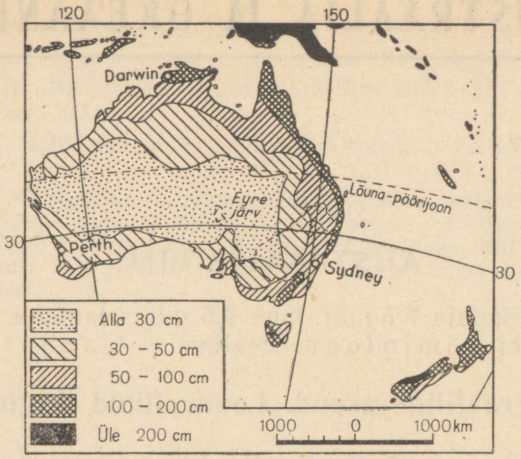

118. Aastane sademete jaotus Austraalias.

line maastik: kõrgematel aladel murenemise tagajärjel tekkinud kivist graniitsambad, madalamatel aladel kõrbed punasest liivast luidetega.

Põhja-Austraalia kliima on kuum; temperatuuride vahed kõige soojema kuu (jaanuar) ja kõige külmema kuu (juuli) vahel pole peaaegu märgatavad. Aasta keskmine temperatuur on +26°. Mandri lõunaosa asub subtroopilises vööndis. Siin on aastaajad juba selgesti välja kujunenud. Melbourne'is on jaanuarikuu keskmine temperatuur +20°, juulikuu temperatuur +9°. Sademeid on rohkesti mandri põhjaosas ja idas asuvais mägedes (50—200 cm). Põhjaossa toob neid suvine loodemussoon, mis puhub Malai saarestiku piirkonnast, itta Vaikselt ookeanilt puhuvad passaattuuled. Suurest Veelahkmeahelikust läänes väheneb sademete hulk järsult. Suurem osa Austraalia territooriumist saab sademeid vähem kui 50 cm aastas. Suure auramise tõttu ei piisa sellest kaugeltki kõikide põllumajanduslike kultuuride kasvatamiseks. Sademed langevad kiiresti mööduvate paduvihmadena. Vihmavesi valgub kergesti vett läbilaskvasse pinnasesse ning koguneb teatud sügavuses. Kuivades rajoonides kasutatakse seda vett arteesia kaevude rajamise teel põldude niisutamiseks ja loomade jootmiseks.

Tohutu suurel alal puuduvad alalised jõed; esineb ajutisi kuivi voolusänge — *«kriikisid»* (vt. füüsilist kaarti), mis vihmade ajal täituvad lühikeseks ajaks veega ning kuivavad seejärel uuesti, kaovad liiva või suubuvad soolajärvedesse. Kõige pikem «kriik» Cooper (l.: kuuper) suubub Eyre'i järve. Murray, ainuke Austraalia suurem jõgi, on veevaene, jõudes kuival aastaajal vaevu ookeanini, kuna tema tähtsam lisajõgi Darling muutub sel ajal järvekeste ahelaks.

Austraalia äärmises kirdeosas kasvavad liaanidest põimitud palmidega niisked troopilised metsad. Põhja- ja kirdeosas on ülekaalus igihaljaste eukalüptide metsad. Eukalüptimetsad on väga harvad ega anna seetõttu varju. Puude vahel kasvab rohttaimestik. Eukalüptid kasvavad kuni 150 m pikkuseks. Neist saab hinnalist puitu ja lehtedest valmistatakse eukalüptiõli, mida kasutatakse meditsiinis ja tehnikas.

Cooper-kriigi ja Suure Veelahkmeaheliku vahel on ülekaalus rohtlad, mis idas puutuvad kokku eukalüptimetsadega.

Läände kulgevad sadade kilomeetrite ulatuses madalakasvulistest eukalüptidest ning akaatsiatest koosnevad põõsastikud, mis on omavahel põimunud ning raskesti läbitavad. Neid võsastikke nimetatakse skrabideks. Suure osa aastast on skrabide ilme troostitu ja elutu. Ainult pärast vihmasid kattuvad nad lühikeseks ajaks eredate õitega. Mandri keskosas levivad kivi- ja liivakõrbed on peaaegu täiesti taimkatteta.

Austraalias elavad sellised loomad, kes teistel mandritel on juba ammugi välja surnud, nagu näiteks kukkurloomad — känguru ja kukkurhunt; munejad imetajad — nokkloom, sipelgasiil. Metsades ja rohtlates on palju linde, eriti papagoisid. Lindude seas on selliseid, kes elavad ainult Austraalias: tiibadeta jaanalind — emu, kannelsaba, valge kotkas, must luik.

Sobivamad tingimused elamiseks ja majanduslikuks tegevuseks on Austraalia kaguosas; siin on subtroopiline kliima küllaldase sademete hulgaga ning viljakad mullad. Soodsad tingimused põllunduse arendamiseks on mandri äärmises edelaosas.

Maavarad. Austraalia maapõu on rikas maavarade poolest. Söevarudelt (ligi 170 miljardit tonni) jääb Austraalia ainult veidi maha Inglismaast. Tähtsamad söe leiukohad (vt. kaarti) asuvad maa kaguosas (Sydney ja Newcastle'i lähedal). Suured rauamaagivarud asuvad lõunas ja loodes. Darlingi alamjooksust läänes asuvad silmapaistvad polümetallide leiukohad (Broken Hill). Lääne-Austraalias on kulla leiukohti (Coolgardie, Kalgoorlie). Lõuna-Austraalias asub suur uraanimaagi leiukoht.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Iseloomustage Kagu-Austraalia looduslikke tingimusi ning võrrelge ja hinnake neid majanduse arendamise seisukohalt teiste rajoonide looduslike tingimustega. 2. Märkige tingmärkide abil Austraalia kontuurkaardile maavarade tähtsamad leiukohad.

2. Rahvastik. Majandus. Linnad.

Rahvastik. Austraalia on kõige hõredamalt asustatud manner. Austraalia elanike arv on ligikaudu võrdne Londoni (koos eeslinnadega) elanike arvuga. Kaasaegsed austraallased on peaaegu kõik euroopa päritoluga; nad on peamiselt XVIII—XIX sajandil siia asunud inglaste järeltulijad. Austraalia päriselanikud on ena-

mikus rajoonides kolonisaatorite poolt halastamatult hävitatud. Neid on säilinud ainult umbes 50 000 inimest.

Rahvastiku põhimass elab kagurannikul ja äärmises edelaosas asuvais linnades. Neisse rajoonidesse koondub ka maarahvastik. Mandri keskosa ja suur osa lääne- ja põhjapoolsetest aladest on peaaegu asustamata ning majanduslikult vähe kasutusele võetud.

Majandus. Austraalia Liit on arenenud kapitalistlik maa. Põllumajanduses etendavad juhtivat osa lambakasvatus ning nisukülvid. Austraalias on arenenud põllumajanduslikku toorainet töötlev tööstus ning masinaehitus. Suur tähtsus on maavarade kaevandamisel. Austraalia majandusse on paigutanud oma kapitali inglise ja ameerika monopolid.

Põllumajandus. Enne eurooplaste tulekut puudusid Austraalias põllumajanduslikud kultuurtaimed, viljapuud ja koduloomad. Need toodi sinna teistest maailmajagudest. Leides paljudes rajoonides eest soodsad looduslikud tingimused, levisid nad laialt.

Põllumajandussaadused on Austraalia ekspordis esikohal. Suurtes kapitalistlikes majandites kasutatakse laialdaselt palgalist tööjõudu ning põllutöömasinaid. Need majandid suunavad peamise hulga põllumajandussaadusi sise- ja välisturule. Austraalias on palju keskmisi ja väikesi farme, kuid nende arv väheneb järjekindlalt, kuna nad ei suuda konkureerida suurte farmidega ning laostuvad. Palgalised põllutöölised ja teenistujad moodustavad umbes 40% iseseisvalt töötavast maaelanikkonnast.

Peamised põllumajandusharud on *villakasvatus* ja *liha-piimakarjandus*. Lammaste arvult (üle 120 miljoni), villatoodangult ning ekspordilt on Austraalia esimesel kohal maailmas. Ülekaalus on peenvillalised meriino lambad. Suur osa lambaid kuulub suurtele kapitalistlikele majanditele ehk «stansidele», nagu siin neid nimetatakse. Igal stansil on 200—400 hektarit maad ja 50 000—100 000 lammast. Kõiki töid juhib stansis spetsiaalselt palgatud isik — valitseja, kellele alluvad töölised ja teenistujad. Stansi majandamise üle otsustavad nende omanikud (kohalikud kapitalistid ning inglise kompaniid) saadava tulu järgi. Suurtele kompaniidele, kes tegelevad lambakasvatusega ning villa müügiga, kuuluvad veel vabrikud, raudteed ja teised rahvamajanduse ettevõtted.

Peamised lambakasvatusrajoonid on Kesk-Austraalia madalik ning mandri äärmine lääneosa, kus pole alla 25 cm sademeid aastas ning seetõttu kasvab lammaste karjatamiseks küllaldasel määral rohtu. Loomade jootmiseks on ehitatud mitu tuhat arteesia kaevu ja veehoidlat.

Suure osa villast, mida toodab Austraalia lambakasvatus, ostavad kokku välismaiste firmade esindajad ja saadavad laevadel Inglismaale ning teistesse maadesse. Osa villast pestakse kohapeal ning suunatakse kohalikesse tekstiilivabrikutesse. Pesemisel

villast eemaldatavatest rasvadest valmistatakse kõrgekvaliteedilisi seebisorte.

Austraalia sademeterikka idaranniku liha-piimafarmid turustavad tööstuslinnade elanikkonnale liha ja piima, samuti annavad nad oma saadusi üle lihakonserve, võid, juustu ja kondenseeritud piima tootvaile vabrikutele. Suur osa liha- ja piimasaadusi läheb ekspordiks.

Kõrvuti loomakasvatusega on Austraalias hästi arenenud ka *põllundus*. Põllumajanduslike kultuuride seas on esikohal n i s u. Austraalia on üks suuremaid nisu ja jahu eksportijaid maailmas. Nisu kasvatatakse Kesk-Austraalia madaliku kaguosas, vööndis,

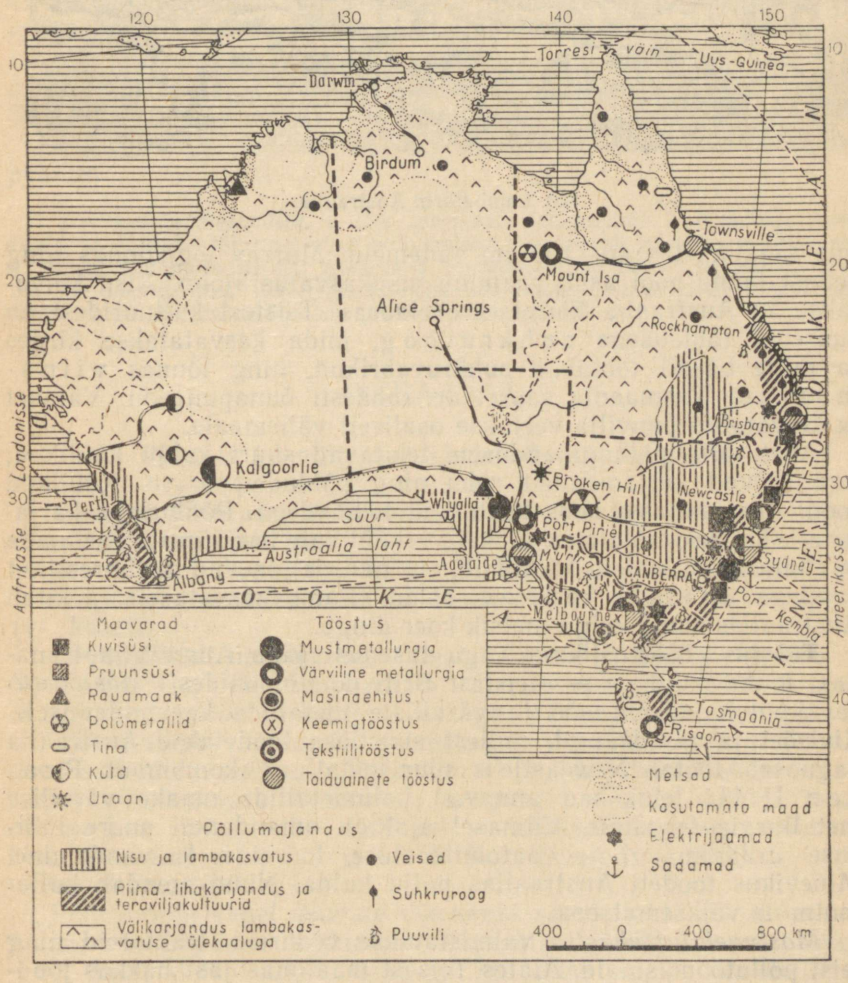

119. Austraalia põllumajandus ja tööstus.

120. Lambafarm Austraalias.

mis saab aastas 40—100 cm sademeid. Murray jõgikonnas ning sellest lääne pool asub peamine nisukasvatusrajoon. Nisu külvatakse ka Austraalia äärmises edelaosas. Teistest kultuuridest on suurema tähtsusega suhkruroog, mida kasvatatakse kirdes ja mille baasil töötavad suhkruvabrikud, ning lõunas viinamarjad. Tasmaania saarel on rohkesti õunapuuaedu. Värsket ja kuivatatud puuvilja veetakse osaliselt välismaale.

Austraalia põllumajandusele tekitavad suurt kahju küülikud; nad söövad karjamaadelt rohu ning põldudelt orase. Küülikud toodi Austraaliasse koos teiste koduloomadega. Põldude ja karjamaade kaitseks rajatakse tõkkeid («küülikute barjääre»). Iga aasta hävitatakse miljoneid küülikuid, ent nad paljunevad nii kiiresti, et nendega on väga raske võidelda. Lambakasvatusele tekitab Austraalias suurt kahju metsik koer dingo.

Tööstus. Tööstusliku arengu tasemelt jääb Austraalia Kanadast maha, kuid on ees teistest Briti dominioonidest. *Mäetööstuses* kuulub esikoht söe ja värviliste metallide kaevandamisele. Kivisöel ja rauamaagil, millest suur osa toodetakse Austraalia kaguosas, töötab Newcastle'is suur metallurgiakombinaat. Broken Hilli leiukohad annavad polümetallide maake värvilise metallurgia tehastele. Viimasel ajal on omandanud suure tähtsuse uraanimaagi — aatomitööstuse tooraine kaevandamine. Minevikus toodeti Austraalias palju kulda. Nüüd etendab kullatootmine väiksemat osa.

Masinaehitustehastes valmistatakse vedureid, traktoreid ning teisi põllutöömasinaid. Alates Teisest maailmasõjast hakkas jõudsasti arenema tööpingi-, auto-, lennuki- ja laevaehitustööstus.

Kergetööstusharude hulgas on kõige enam arenenud *villase riide* tootmine. Tähtsamad *toiduainete tööstuse* harud on liha-, konservi-, jahu-, suhkru- ja võitööstus.

Enamik tehaseid ja vabrikuid paikneb Kagu-Austraalia sadamalinnades.

Linnad. Sydney (üle 1,6 milj. elaniku) — Austraalia suurim sadam ja tööstuskeskus. Newcastle'i arenenud kivisöe- ja metallurgiatööstuse baasil töötavad Sydneys veduri- ja vaguniehitustehased, laevaehitustehased, põllumajandusmasinate ja põlluväetiste tehased ning autotehased, samuti tekstiilivabrikud ja toiduainete tööstuse ettevõtted. Sydney on ühendatud raudteede ning autoteede võrgu abil tähtsamate nisu, villa ja puuvilju tootvate rajoonidega. Sydneyst algab transkontinentaalne raudtee, mis ühendab Vaikse ookeani rannikut India ookeani rannikuga.

Melbourne (1,4 milj. elanikku) — suurim kerge- ja toiduainete tööstuse keskus ning kaubakäibelt teine sadam Austraalias. Siin asuvad masinaehitus- ja keemiatehased.

Canberra (umbes 30 000 elanikku) — Austraalia Liidu pealinn.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Kes asustavad Austraaliat? 2. Nimetage Austraalia ja Kanada tööstuse ning põllumajanduse ühiseid jooni ning erinevusi. 3. Märkige tingmärkide abil Austraalia kontuurkaardile tähtsamad lambakasvatus- ja nisurajoonid. Kirjutage kaardile suuremate linnade nimed; tähistage tingmärkide abil nende linnade juhtivad tööstusharud.

OKEAANIA.

Pindala 1,3 milj. km². Umbes 6 milj. elanikku.

Geograafiline asend. Okeaaniaks nimetatakse saari, mis asuvad Vaikse ookeani kesk- ja edelaosas. Need saared jagunevad nelja rühma: Melaneesia, Mikroneesia, Polüneesia (kaasa arvatud Havai saared) ja Uus-Meremaa (vt. kaarti).

Looduslikud tingimused. Okeaania suured saared — Uus-Guinea, Uus-Kaledoonia ning lõuna pool asuv Uus-Meremaa — on mandrilise tekkega. Väikesed Okeaania saared on vulkaanilise või korallilise tekkega. Mandrilised ja vulkaanilised saared on mägised. Paljud mäetipud kujutavad endast kustunud või tegevate vulkaanide koonuseid. Havai saartel asub Mauna-Loa (kõrgus üle 4000 m) — alaliselt tegutsev vulkaan. Uus-Meremaal on palju geisreid. Korallsaared — atollid — on väikesed ja madalad.

Pöörijoonte vahel asuvate Okeaania saarte kliima on kuum ja niiske. Ööpäeva keskmine temperatuur kõigub aasta ringi +20° kuni +32° vahel. Peaaegu iga päev sajab äikesevihma. Uus-Meremaal on subtroopiline ja paraskliima, kuid ka seal esi-

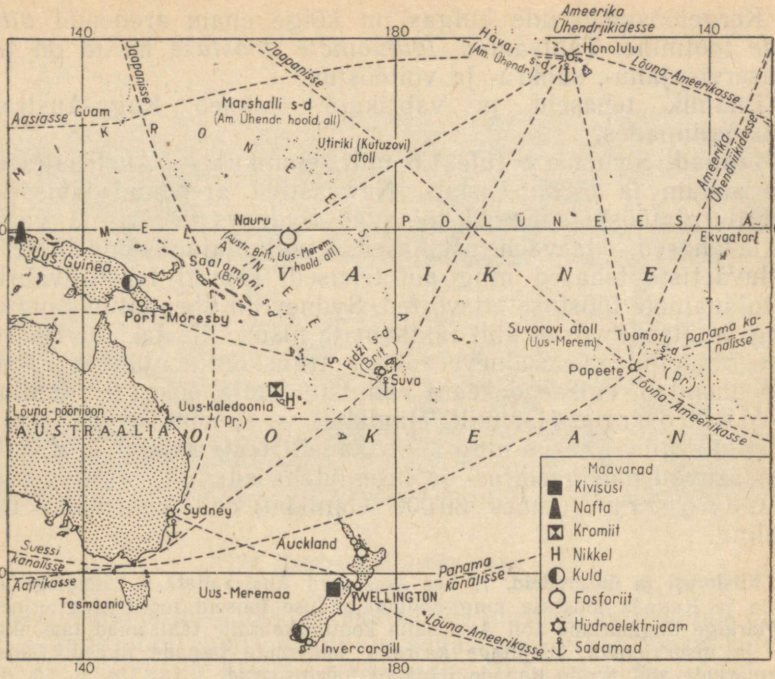

121. Okeaania.

neb talvel mägedes külma ning lumesadusid. Sageli sajab vihma. Mikroneesia lääneosas ning Polüneesia keskosas esinevad sageli taifuunid, mis tekitavad suuri purustusi.

Vulkaanilistel ja mandrilistel saartel, kus on viljakad mullad, kasvavad suurepärased troopilised ja subtroopilised metsad. Korallsaartel, kus pinnas on vähem viljakas, kasvab ainult kookospalm.

Okeaania saarte maavarad on mitmekesised ning kohati küllalt suured. Uus-Guineal ja Uus-Meremaal on naftat, Uus-Kaledoonial niklit ja kromiiti. Nendel saartel leidub ka kulda. Okeaania on rikas fosforiidi poolest.

Esimesed avastused Okeaanias tegi Magalhães oma ümbermaailmareisil XVI sajandi algul. Mõned saared kannavad vene nimesid, mis kõneleb Vaikse ookeani uurimisest vene meremeeste poolt. Uus-Guinea looduse ja rahvastiku uurimisele pühendas mitu aastat väljapaistev vene teadlane ja maadeuurija N. Mikluhho-Maklai.

Uus-Meremaa on Suurbritannia dominioon. Teised saared on Briti impeeriumi, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide koloniaalvaldused.

Rahvastik. Rahvastiku põhimassi moodustavad põliselanikud — *melaneeslased, mikroneeslased, polüneeslased* ja *paapuad.* Nad

on tõenäoliselt kauges minevikus Lõuna- ja Ida-Aasiast ning Austraaliast, aga võib-olla ka Ameerikast saartele asunud rahvaste segaverelised järglased. Siin elab ka palju väljarändajaid Ida-Aasia maadest (indialased, hiinlased, malailased, vietnamlased, jaapanlased). Eurooplased on ülekaalus ainult Uus-Meremaal (ümberasujad Inglismaalt), teistel saartel on eurooplasi vähe (need on peamiselt sõjaväelased, ametnikud, istandike omanikud ja kaupmehed).

Pärismaalaste arv väheneb nende julma ekspluateerimise tõttu kolonisaatorite poolt.

Majandus. Kõik Okeaania maad on *agraarmaad.* Majanduslikult on kõige enam arenenud Uus-Meremaa. Siin kohtame suuri kapitalistlikke põllumajandusfarme, mis on spetsialiseerunud piimakarja- ja lambakasvatusele. Veetakse välja võid, liha, lihakonserve ja villa, ning seda peamiselt Inglismaale.

Okeaania saartel on sobivad klimaatilised tingimused troopiliste kultuuride kasvatamiseks. Kapitalistlikud monopolid, kelle käes on paremad maad, on asutanud seal kookospalmi-, suhkruroo-, ananassi- ja kautšuki-istandikke. Ekspluateerides kohalikku elanikkonda, saavad kapitalistid suuri kasumeid. Kopratoodangult paistavad silma Uus-Guinea ja Melaneesia saared; Havai saared annavad 90% maailma ananassitoodangust, seal kasvatatakse ka palju suhkruroogu.

Okeaania kohalike elanike peamiseks toidukultuuriks on juurviljad (jams, maniokk, bataat). Toidus etendavad tähtsat osa leivapuu ja kookospalmi viljad. Uus-Meremaal kasvatatakse nisu, Uus-Guineal riisi. Saartel, kus on ülekaalus

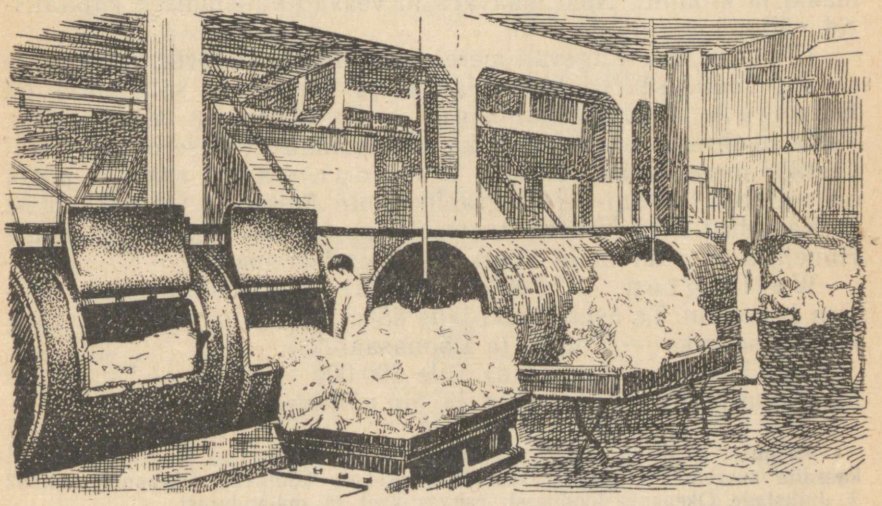

122. Võitehas Uus-Meremaal.

123. Havai. Ananassi koristamine.

istandusmajandus, tuleb puudu toiduainetest, mistõttu elanikkond sageli nälgib.

Okeaanias kaevandatakse palju fosforiiti, mida veetakse Austraaliasse ja Jaapanisse. Uus-Kaledoonial kaevandatakse niklimaaki ja kromiiti. Neid maavarasid veavad välismaised kapitalistid välja.

Üle Okeaania kulgevad mere- ja õhuliinid Ameerikast Aasiasse ja Austraaliasse. Tähtsaim laeva- ja õhuliinide sõlmpunkt on Honolulu (300 000 elanikku) — Havai saarte suurim linn. Tema naabruses asub Ameerika Ühendriikide Vaikse ookeani laevastiku mereväebaas Pearl Harbour. Vaikse ookeani põhja on asetatud telefoni- ja telegraafikaablid Ameerika Ühendriikidest ja Kanadast Filipiinidele, Austraaliasse ja Uus-Meremaale. Peale Honolulu on suuremaid linnu veel Uus-Meremaal.

Wellington (178 000 elanikku) — Uus-Meremaa pealinn ja sadam. Ta asub Cooki lahe ääres, mis jagab Uus-Meremaa kaheks saareks — Põhja- ja Lõunasaareks.

Auckland (l.: ooklend) (üle 300 000 elaniku) — Uus-Meremaa suurim linn. Villa, lina ja õli väljaveo sadam.

Küsimusi ja ülesandeid. 1. Tähistage värvilise pliiatsiga maailma kontuurkaardile suuremad Okeaania saared. 2. Kellele kuuluvad Okeaania saared? 3. Jutustage Okeaania loodusest, rahvastikust ja majandusest.

Välisriikide, dominioonide, suurte kolooniate ja hooldusaluste territooriumide pindala ning rahvastik

Nimi	Pindala tuhandetes km²-tes	Elanike arv miljonites	Pealinn või administratiivne keskus	Elanike arv tuhandetes
Euroopa				
Albaania	29	1,4	Tirana	100
Andorra	0,46	0,005	Andorra	1
Austria	84	7,0	Viin	1766
Belgia	31	9,0	Brüssel	1012
Bulgaaria	111	7,7	Sofia	726
Hispaania	503	29,7	Madrid	1848
Holland	41	11,2	Haag	608
Iirimaa	70	2,9	Dublin	522
Island	103	0,156	Reykjavik	58
Itaalia	301	50,2	Rooma	1800
Jugoslaavia	256	18,5	Belgrad	502
Kreeka	133	8,2	Ateena	559
Lichtenstein	0,2	0,014	Vaduz	3
Luksemburg	2,6	0,300	Luxemburg	62
Monako	0,0015	0,022	Monako	2
Norra	324	3,5	Oslo	454
Poola	312	28,8	Varssavi	1078
Portugal	92	9,1	Lissabon	784
Prantsusmaa	551	44,4	Pariis	6000
Rootsi	450	7,4	Stockholm	770
Rumeenia	238	18,0	Bukarest	1200
Saksamaa	356	69,4	Berliin	3481
Saksa Demokraatlik Vabariik	108	17,4	Berliin	—
Saksa Föderatiivne Vabariik	248	52,0	Bonn	112
San Marino	0,06	0,015	San Marino	2
Soome	337	4,4	Helsingi	437
Suurbritannia	244	51,6	London	9200
Šveits	41	5,2	Bern	152
Taani	43	4,5	Kopenhaagen	1200
Tšehhoslovakkia	128	13,5	Praha	952
Ungari	93	10,0	Budapest	1800
Vatikan (Roomas)	0,00044	0,001	—	—
Aasia				
Aden (Brit.)	316,2	0,8	Aden	96
Afganistan	655	13,0	Kabul	206
Birma	678	20,0	Ranguun	737
Filipiinid	299	22,7	Quezon City	—
Hiina	9898	650,0	Peking	4140
Iisrael	21	1,9	Tel Aviv	355
India	3282	398,0	Delhi (koos Uus-Delhiga)	1500
Indoneesia	1492	86,9	Džakarta	2800
Iraak	444	6,6	Bagdad	502

Nimi	Pindala tuhandetes km²-tes	Elanike arv miljonites	Pealinn või administratiivne keskus	Elanike arv tuhandetes
Iraan	1644	22,5	Teheran	1010
Jaapan	370	91,7	Tokio	8200
Jeemen	195	4,5	Sana	50
Jordaania	97	1,5	Amman	90
Kambodža	175	4,5	Pnom Penh	260
Korea	221	31,8	—	—
Küpros (Brit.)	9	0,5	Nikosia	40
Laos	237	2,6	Ventjang	20
Liibanon	10,5	1,4	Beirut	220
Malai Föderatsioon	132	6,4	Kuala Lumpur	176
Mongoolia Rahvavabariik	1531	1,0	Ulan-Bator	üle 100
Nepal	140	8,7	Katmandu	109
Pakistan	944	86,2	Karatši	1126
Saudi-Araabia	1580 2400	7,0	Er-Riad	80
AÜV (Süüria raj.)	184,5	4,1	Damaskus	373
Tai	514	21,5	Bangkok	689
Tseilon	66	9,4	Colombo	425
Türgi	767	26,0	Ankara	450
Vietnam	330	27,3	Hanoi	287
Põhja- ja Kesk-Ameerika				
Alaska	1519	0,2	Juneau	6
Ameerika Ühendriigid	7828	175,0	Washington	umb. 1000
Guatemaala	109	3,5	Guatemala	283
Dominikaani Vabariik	48	2,7	Ciudad Trujillo	182
Gröönimaa	2176	0,026	Godthaab	—
Haiti	28	3,6	Port-au-Prince	143
Honduuras	112	1,8	Tegucigalpa	93
Kanada	9991	17,0	Ottawa	282
Kostariika	51	1,1	San Jose	87
Kuuba	115	6,2	Habana	785
Mehhiko	1969	32,3	Mexico	3162
Nikaraagua	148	1,3	Managua	109
Panama	74	1,0	Panama	128
Puerto Rico	9	2,4	San Juan	224
Salvador	21	2,4	San Salvador	160
Lõuna-Ameerika				
Argentiina	2808	20,1	Buenos Aires	5500
Boliivia	1099	3,6	La Paz	321
Brasiilia	8516	63,0	Rio de Janeiro	2303
Ekuador	275	4,0	Quito	213
Kolumbia	1138	13,6	Bogota	643
Paraguai	407	1,6	Asuncion	umb. 200
Peruu	1249	10,0	Lima	835
Tšiili	742	7,0	Santiago	1348
Uruguai	187	2,7	Montevideo	850
Venetsueela	912	6,4	Caracas	488

Nimi	Pindala tuhandetes km²-tes	Elanike arv miljonites	Pealinn või administratiivne keskus	Elanike arv tuhandetes
Aafrika				
Alžeeria (Pr.)	2191	10,3	Alžiir	315
Angoola (Port.)	1247	4 4	Luanda	150
Belgia-Kongo	2346	13,2	Leopoldville	279
Edela-Aafrika	823	0,5	Windhook	30
AÜV (Egiptuse raj.)	994	25,0	Kairo	2700
Etioopia	1184	18,0	Addis Abeba	400
Gana	238	4,8	Akra	150
Guinea	246	2,5	Konakri	45
Keenia (Brit.)	583	6,3	Nairobi	121
Libeeria	111	1,6	Monrovia	26
Liibüa	1760	1,1	Tripoli	140
Lõuna-Aafrika Liit	1224	14,4	Pretoria	230
Madagaskar (Pr.)	590	5.0	Tananarive	187
Maroko	480	10,2	Rabat	162
Mosambik (Port.)	771	6,2	Lourenco Marques	92
Nigeeria (Brit.)	878	30,0	Lagos	272
Prantsuse Ekvatoriaal-Aafrika	2510	5,0	Brazzaville	85
Prantsuse Lääne-Aafrika	4388	16,9	Dakar	280
Rodeesia ja Njassamaa Föderatsioon (Brit.)	1269	7,6	Salisbury	83
Ruanda-Urundi (Belgia hoold. all)	54	4,6	Usumbura	25
Sierra Leone (Brit.)	72	2,0	Freetown	65
Sudaan	2506	11,1	Chartum	83
Tanganjika (Brit. hoold. all)	939	8,7	Dar es Salaam	99
Tuneesia	125	4;0	Tunis	365
Uganda (Brit.)	243	5,7	Entebbe	8
Austraalia ja Okeaania				
Austraalia Liit	7704	9,5	Canberra	27
Uus-Meremaa	269	2,2	Wellington	178

Majanduslik-statistiline materjal praktiliste tööde teostamiseks
(diagrammide, graafikute ja kartogrammide koostamiseks)

Teema: **Maailma poliitiline kaart**

Tööstustoodangu maht NSV Liidus ja kapitalistlikes maades
(protsentides 1929. a. tasemest)

	Aastad							
	1929	1937	1943	1946	1949	1950	1952	1955
NSV Liit	100	429	573	466	870	1082	1421	2049
Kõik kapitalistlikud maad	100	104	—	107	130	148	164	193
Sealhulgas:								
Ameerika Ühendriigid	100	103	215	153	164	190	210	234
Inglismaa	100	124	—	118	144	153	153	181
Prantsusmaa	100	82	—	63	92	92	108	125
Itaalia	100	99	—	72	108	124	148	194
Lääne-Saksamaa . .	100	114	—	35	93	117	150	213
Jaapan	100	169	231	51	101	115	173	239

Teema: **Suurbritannia**

Suurbritannia iseseisvalt töötava [1] rahvastiku koosseis
(ilma Põhja-Iirimaata)

Majandusharud	1911. a.		1951. a.	
	inimeste arv tuh.	%	inimeste arv tuh.	%
Tööstuses ja ehitustöödel	9651	52,6	11 429	48,9
Põllumajanduses ja kalanduses . . .	1550	8,4	1 102	4,7
Transpordis ja kaubanduses	3701	20,2	4 396	18,8
Pankades ja kindlustusseltsides, vabakutselised, majateenijad	2451	13,4	4 219	18,1
Riiklikes ja administratiivasutustes . .	780	4,2	1 373	5,9
Relvastatud jõud	221	1,2	852	3,6
Kokku	18 354	100	23 371	100

[1] Inglismaal loetakse iseseisvalt töötava elanikkonna hulka kõik elanikud, kes on üle 15 a. vanad (1911. a. üle 10 a. vanad).

Teema: **Prantsusmaa**

Peamiste majanditüüpide osatähtsus Prantsusmaa põllumajanduses

Majandite tüübid	% majandite üldarvust	% kogu kasutuselolevast põllumajanduslikust maast
Väikemajapidamised (alla 10 ha) . .	52	13
Keskmised majapidamised (10—50 ha)	44	59
Suurmajapidamised (üle 50 ha) . .	4	28
Kokku	100	100

Teema: **Hiina Rahvavabariik**

Tööstustoodangu kasv esimese viie aasta plaani kohaselt (1952—1957)

Tööstustoodangu liik	1952. a.	1957. a.	Toodangu kasv
Teras (milj. t)	1,35	4,12	3,1 korda
Elektrienergia (miljard. kWh) . . .	7,26	15,9	2,2 „
Süsi (milj. t)	68,35	113	1,8 „
Generaatorid (tuh. kW)	30	227	7,6 „
Elektrimootorid (tuh. kW)	640	1050	1,6 „
Tsement (milj. t)	2,86	6	2,1 „
Paber, vabrikus valmistatud (tuh. t)	370	650	1,8 „
Puuvillane riie (milj. kangad) . . .	111,63	163,72	1,5 „
Suhkur, vabrikus valmistatud (tun. t)	249	686	2,8 „

Teema: **Ameerika Ühendriigid**

Peamiste majandusrajoonide territoorium, rahvastik ja majandus
(protsentides)

Näitajad	Põhi	Lõuna	Lääs
Territoorium	31	30	39
Rahvastik	57,6	28,9	13,5
Mäetööstuse toodang	29,3	50,7	20,0
Töötleva tööstuse toodang	75,0	15,1	9,9
Mustmetallurgia	89,0	5,5	5,5
Masinaehitus	90,6	4,5	4,9
Põllundus	37,6	38,7	23,7
Loomakasvatus	65,5	19,9	14,6
Raudteed	50	33	17

SISUKORD

Sissejuhatus 3
Maailma poliitiline kaart 3
1. NSVL. Rahvademokraatia maad 3
2. Kapitalistlikud maad 6

Euroopa

Poola Rahvavabariik 10
Tšehhoslovakkia Vabariik . . . 17
Ungari Rahvavabariik 23
Rumeenia Rahvavabariik . . . 27
Bulgaaria Rahvavabariik . . . 31
Albaania Rahvavabariik 36
Jugoslaavia Föderatiivne Rahvavabariik 39
Saksamaa 42
Suurbritannia 55
Iirimaa 72
Prantsusmaa 74
Belgia 85
Luksemburg 87
Holland (Madalmaad) 87
Šveits 89
Austria 92
Itaalia 95
Hispaania 103
Portugal 107
Kreeka 108
Soome 111
Rootsi 114
Norra 118
Taani 121
Island 123

Aasia

Hiina Rahvavabariik 125
Mongoolia Rahvavabariik . . . 145
Korea 149
Vietnam 153
India 157
Nepal. Tseilon 170
Pakistan 171
Kagu-Aasia maad 175
Birma 175
Tai. Laos. Kambodža. Malaia . . 179
Indoneesia 180
Filipiinid 185
Jaapan 187
Afganistan 195
Iraan 199
Türgi 204
Edela-Aasia maad: AÜV (Süüria), Liibanon, Iisrael, Jordaania, Iraak, Saudi-Araabia, Jeemen . 207

Ameerika

Ameerika Ühendriigid 212
Kanada 235
Ladina-Ameerika 240

Aafrika

Geograafiline asend. Looduslikud tingimused 253
Poliitiline kaart. Rahvastik. Majandus 257
AÜV. Sudaan. Lõuna-Aafrika Liit 264

Austraalia ja Okeaania

Austraalia Liit 269
Okeaania 275
Lisad 279

Иван Иванович Мамаев

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja A. Marksoo. Tehniline toimetaja I. Vahtre.
Korrektorid H. Peel ja M. Juske

Ladumisele antud 7. IV 1959. Trükkimisele antud 26. V 1959. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 17,75+8 lisa. Arvutuspoognaid 22,47. Trükiarv 7000. Tellimise nr. 1467.

Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Vallikraavi 4.

Hind rbl. 7.15

6—6

Rbl. 7.15

ARH
A-22654

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00379863 6